

Analiza djela Obsidio Iadrensis - od teksta do autora

Butić, Dolores

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

<https://doi.org/10.17234/diss.2020.6943>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:851187>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

Dolores Butić

**ANALIZA DJELA *OBSIDIO IADRENSIS*
– OD TEKSTA DO AUTORA**

DOKTORSKI RAD

Mentorica:

prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol

Zagreb, 2020.

University of Zagreb

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF PHILOSOPHY

Dolores Butić

**ANALYSIS OF THE WORK *OBSIDIO*
IADRENSIS – FROM TEXT TO AUTHOR**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:

prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol

Zagreb, 2020.

Bilješka o mentoru
prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol

Rođena 1952. u Splitu. Diplomirala je arheologiju i latinski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1976. god. U Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zagrebu zaposlila se 1977. na mjestu asistenta za srednjovjekovnu građu. Magistrirala 1985., a doktorirala 1999. Od 1997. stalno zaposlena na Odsjeku za povijest Filozofskog fakultet u Zagrebu. U zvanje redovitog profesora izabrana 10. ožujka 2009. Istražuje život i djelatnost Tome Arhiđakona, te srednjovjekovnu diplomatsku i epigrafsku baštinu i općenito srednjovjekovni latinitet i radi na prevođenju najvažnijih povijesnih vrela. Uz više od sto objavljenih znanstvenih i stručnih radova te desetak knjiga sudjelovala je s predavanjima na pedesetak znanstvenih i znanstveno-stručnih skupova. Bila je predstojnica Katedre za Pomoćne povijesne znanosti i metodiku nastave povijesti Odsjeka za povijest FF u Zagrebu; nositeljica predmeta Pomoćne povijesne znanosti na Poslijediplomskom studiju Hrvatske povijesti FF u Zagrebu (1999. – 2005.), zamjenica voditeljice istoga studija od 2001. do 2004. i nositeljica predmeta Hrvatska ranosrednjovjekovna kultura i umjetnost na doktorskom studiju Hrvatske kulture FF u Zagrebu. Sada je zaposlena na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

Hvala Doris

ANALIZA DJELA *OBSIDIO IADRENSIS* – OD TEKSTA DO AUTORA

Sažetak

U doktorskoj disertaciji pod naslovom „Analiza djela *Obsidio Iadrensis* – od teksta do autora” iznosi se nova teza o autorstvu djela *Obsidio Iadrensis*, koje se prema mišljenju povjesničara smatra jednim od najvrjednijih pripovjednih izvora za poznavanje hrvatske povijesti XIV. stoljeća i jedno od malobrojnih, ali kvalitetnih djela našeg predrenesansnog razdoblja. Nastavljajući i proširujući dosadašnji rad na djelu koji je rezultirao odbacivanjem formulirane pretpostavke o autorstvu zadarskog nadbiskupa Nikole Matafara čime je istraživanje vraćeno na početak, ova doktorska disertacija započinje određivanjem književne vrste *Opsade*, nakon čega slijedi istraživanje sadržajnih, jezičnih i stilskih osobitosti teksta koje upućuju na mogućnost da je *Obsidio Iadrensis* kompilacija tekstova, odnosno *excriptio* i *compillatio* „nekih veoma nejasnih ulomaka” kako nas je upozorio i sam prepisivač zagrebačkog rukopisa iz 1532. godine. Istražuje se autorov proturječan stav o Zadranima u pismu naručitelju i opisu događaja, kao i nepodudarnost sadržaja pisma i sadržaja djela što usmjerava istraživanje prema načinu na koji anonimni autor oblikuje sliku Zadrana i tumači pad grada u mletačke ruke božjim uplitanjem u zemaljske događaja, ali i konkretnim razlozima za koje su odgovorni sami građani. Uočene se osobitosti i proturječja ne mogu opravdati samo mogućnostima teksta u vrijeme njegovog nastanka, jer svjedoče o različitim političkim uvjerenjima i metalnom pomaku u tumačenju događaja kojima je djelo posvećeno.

Pitanje autorstva djela *Obsidio Iadrensis* neodvojivo je od pitanja načina nastanka zagrebačkog rukopisa i kao što uočene tekstualne osobitosti ukazuju na prisutnost različitih mentaliteta u tumačenju opisanih političkih zbivanja, tako i izdvojene analizirane jezične i stilske osobitosti, ponajprije mnogobrojni, različiti i za djelo karakteristični nazivi za Boga, ali i način računanja vremena, zatim autorovo obraćanje čitatelju i tumačenje natprirodnih događaja svjedoče o nepovezanosti pojedinih opisa unutar djela i moćnosti njihovog nastanka u različitim vremenskim razdobljima. Neuredna linearna kronologija, različito računanje vremena, različito pisanje istih datuma koji slijede jedan za drugim, nagli prijelazi i slaba povezanost opisa, rascjepkani opisi unutar djela, te slični i ponovljeni opisi svjedoče da djelo koje je došlo do o nas ne odgovara autorovoj izjavi u pismu naručitelju da je nastojao po redu i trijezno opisati glavni uzrok sukoba i sporove među suparnicima. Zaključak istraživanja ove

doktorske disertacije je da *Obsidio Iadrensis* nije cjelovito djelo jednog autora, čime je rješavanje pitanja autorstva dodatno otežano.

Ključne riječi: *Obsidio Iadrensis*, Nikola Matafar, srednjovjekovni Zadar, opsada Zadra

ANALYSIS OF THE WORK *OBSIDIO IADRENSIS* – FROM TEXT TO AUTHOR

Abstract

In the doctoral dissertation under the heading „Analysis of the work *Obsidio Iadrensis* – from text to author” a new thesis concerning the authorship of the work *Obsidio Iadrensis*, which according to the opinion of historians is considered to be one of the most valuable narrative sources for knowledge of Croatian 14th century history and one of the rare, but quality works of our Pre-Renaissance period, is carried out. By continuing and expanding previous research on the work that resulted in rejection of the formulated assumption about the authorship of Zadar archbishop Nikola Matafar, which brought the research back to the beginning, this doctoral dissertation starts with the determination of the literary genre of the *Siege*, after that follows the exploration of the particularities of content, language and style of the text that indicate the possibility that *Obsidio Iadrensis* is a compilation of texts, or rather *excriptio* and *compillatio* „of some very unclear paragraphs“ as the copyist of the Zagreb manuscript from the year 1532 himself warned us. The author's contradictory attitude towards Zadar inhabitants and towards the description of the event in the letter to the purchaser is being investigated, as also the non-conformance of the content of the letter and the content of the work directs the investigation to the manner how the anonymous author forms the image of the Zadar inhabitants and how he explains the fall of the city in Venetian hands by God's interference in earthly matters, but also by concrete reasons that the citizens themselves take responsibility for. The discovered particularities and contradictions cannot only be justified by the possibilities of the text in the time of its emergence, because they testify to the different political convictions and the mental distance in the explanation of the events to which the work is dedicated to.

The question of the authorship of the work *Obsidio Iadrensis* cannot be separated from the question of the origin of Zagreb manuscript and as the textual particularities that have been detected indicate the presence of different mentalities in the explanation of the described political events, as also the isolated analyzed linguistic and stylistic particularities, first of all the numerous, different names for God characteristic for the work, but also the way of time counting, than the author's contact with the reader and the explanation of supernatural events show the disconnectedness of the individual descriptions within the work and the possibility of their emergence in different periods of time. The untidy linear chronology, the different time

counting, the different way of writing the same dates that follow one after the other, the abrupt transitions and the weak connection of the description, the fragmented descriptions in the work, and similar and repeated descriptions show that the work that has found its way to us does not match the author's statement in the letter to the purchaser that he was intending to create it in chronological order and to give a matter-of-fact description of the main cause of the conflict and the conflicts between the adversaries. The conclusion of the research of this doctoral dissertation is that *Obsidio Iadrensis* is not the complete work of one author, which additionally complicates the solution of the question regarding the authorship.

Keywords: *Obsidio Iadrensis*, Nikola Matafar, medieval Zadar, Zadar siege

Sadržaj

1. Uvod	1
1. 1. Pregled historiografije o kasnosrednjovjekovnom djelu <i>Obsidio Iadrensis</i>	2
1. 2. Postojeći rukopisi i izdanja	12
1. 3. Srednjovjekovna usmena i pismena tradicija	13
1. 4. Ciljevi	16
2. Određivanje književne vrste djela <i>Obsidio Iadrensis</i>	18
3. Što su zgriješili Zadrani?	24
3. 1. Božja milost i kazna	24
3. 2. Zemaljski razlozi poraza Zadrana	34
3. 3. <i>Quasi miraculose</i>	39
3. 4. Utjecaj Biblije na djelo <i>Obsidio Iadrensis</i>	50
4. Razaranje grada	58
4. 1. Hrabrenje građana	58
3. 2. Žena kao <i>deus ex machina</i>	62
4. 3. Stradavanje u opsjednutom gradu	68
4. 4. Razaranje Salone i Pešte	77
5. Ovladavanje vremenom	84
5. 1. Pripovjedni slijed događaja (<i>seriatim</i>)	84
5. 2. Kronologija događaja	90
5. 2. 1. Pisanje datuma	108
5. 2. 2. Označavanje vremena zorom, sumrakom i položajem sunca.	119
5. 2. 3. Navođenje sata, noćne straže i večernjeg pjevanja	121
5. 2. 4. Leksičke osobitosti vremenskih oznaka	124
5. 3. Pripovjedno sjećanje	134

6. <i>Historiographus anonymus</i> : pripovjedač i/ili sudionik	146
6. 1. Usmena tradicija u djelu <i>Obsidio Iadrensis</i>	146
6. 2. Lice pripovjedača	149
6. 3. Onomastičke osobitosti	162
6. 3. 1. Antroponomastičke osobitosti	162
6. 3. 2. Toponomastičke osobitosti	170
6. 4. Leksičke osobitosti	174
7. Zaključak	177
Dodatak	187
1. Autorovo obraćanje naručitelju i čitatelju	187
2. Nazivi za Boga i biblijski izrazi	192
3. Citati i poslovice	200
Bibliografija	206
1. Izvori	206
2. Sekundarna literatura	207
3. Rječnici i leksikoni	211
P o p i s t a b l i c a	
1. Autorov stav o uzroku mletačkog napada	36
2. Pregled Božje pomoći i kazne i autorove osude Zadrana	47
3. Podudarnost naziva za Boga i biblijskih izraza u prologu i tekstu	50
4. Datacija i vremenske oznake u djelu <i>Obsidio Iadrensis</i>	91
5. Upotreba imenice <i>mensis</i> po poglavljima	127
6. Upotreba izraza za neodređene vrijeme po poglavljima	142
7. Analiza glagola u autorovom obraćanju naručitelju i čitatelju	158
8. Leksička podudarnost poglavlja	160
9. Ortografske osobitosti antroponima <i>Ludovicus</i> po poglavljima	163
10. Ortografske osobitosti etnika <i>Iadertini</i> po poglavljima	166
11. Ortografske osobitosti toponima <i>Iadera</i> po poglavljima	170

Popis ilustracija

1. Tintoretto, *Vittoria dell'esercito veneziano contro gli Ungheresi per la conquista di Zara 1346*. [on line]
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Kri%C5%BEarska_opsada_Zadra#/media/Datoteka:BitvaZadar.jpg. Citirano 16. 12. 2019) 11
2. Statua sv. Ivane Orleanske u Parizu [on line]
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Ivana_Orleanska#/media/Datoteka:Compi%C3%A8gne_Jeanne_d'Arc_1.jpg. Citirano 16. 12. 2019) 67
3. Lik žene na Spomenici domovinskog rata [on line]
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Spomenica_Domovinskog_rata. Citirano 16. 12. 2019) . . 67

1. UVOD

Obsidio Iadrensis je djelo anonimnog autora o mletačkoj opsadi Zadra koja je trajala od 12. kolovoza 1345. godine do 21. prosinca 1346. godine. Prema mišljenju povjesničara Nade Klaić i Nevena Budaka smatra se jednim od najvrjednijih pripovjednih izvora za poznavanje hrvatske povijesti XIV. stoljeća, a prema mišljenju Budaka i jedno od malobrojnih, ali kvalitetnih djela našeg predrenesansnog razdoblja.¹

Opsada započinje prikazom Ludovikovog slanja snažne vojske pod zapovjedništvom hrvatskog bana Nikole u hrvatske krajeve u rujnu 1344. godine s namjerom da nadoknadi gubitke svojih predaka, a u nastavku se opisuju pokušaji osvajanja kninske tvrđave koju je posjedovala Nelipčevom udovicom Vladislava sa sinom Ivanom. Ludovik kreće s vojskom u Hrvatsku u srpnju sljedeće godine. Dok je boravio u području Bihaća dalmatinski gradovi, među kojima i Zadar, šalju mu poslanstvo s darovima. Međutim, zadarsko je poslanstvo zakasnilo jer se kralj naglo vratio u Ugarsku. Vjerujući da su upravo Zadrani potaknuli Ludovika da krene na put i da su mu na njihov nagovor predane sve hrvatske utvrde, razljučeni Mlečani odluču kazniti grad, te šalju nekoliko galija pod zapovjedništvom Andrije Maurocena, istovremeno umirujući Zadrane pismima u kojima govore o njihovoj odanosti i potrebi da ih Venecija zaštiti od opasnosti iz zaleđa. Zadrani su ubrzo shvatili pravu namjeru Mlečana, koji su blokirali grad i započeli s opsadom. Kad je mletačko brodovlje započelo prve neprijateljske akcije, Zadrani preko izaslanika poslanih zapovjedniku Petru de Canale-u traže dopuštenje da pošalju izaslanike duždu, što zapovjednik odbije uz ultimatum da Zadrani trebaju ili porušiti gradske utvrde i potpuno se pokoriti Mlečanima ili prihvatiti oružanu borbu. Zadrani su odlučno prihvatili borbu, a u gradu je sve više raslo oduševljenje Ludovikom, koji je u svojim pismima obećavao pomoć i skori dolazak. O privrženosti francuskoj dinastiji govori i opis žalosti koja je zavládala u gradu nakon vijesti o ubojstvu kralja Andrije, koji je samo dan prije smrti obećao zadarskom poslanstvu pomoć. O kulminaciji proanžuvinskog raspoloženja svjedoči svečanost podizanja anžuvinske zastave na glavnom trgu na dan sv. Krševana. Kad je Ludovik došao kopnenim putem s vojskom do Zadra, stanovnici su vjerovali da je došao kraj njihovim mukama. Ludovikova je vojska sudjelovala u borbi, ali se već nakon prvog neuspjeha zajedno s njime vratila u Ugarsku. Nakon kraljevog neočekivanog odlaska, Zadrani su hrabro nastavili braniti grad koji je

¹ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976), 216; Nada Klaić i Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409* (Zadar: Filozofski fakultet, 1976), 338; Neven Budak, „Obsidio Iadrensis kao povijesno i književno djelo naše predrenesanse”, *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru*, 23 (1983/84), 353.

pritisnula nestašice hrane. Dok su u svojoj vlasti imali tvrđave sv. Mihovila na otoku Ugljanu i sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu, mogli su noću osigurati dovoz hrane s otoka, ali kad su te dvije tvrđave pale u ruke Mlečana u gradu je zavladao glad. Pri kraju opsade, kaže pisac, lovile su se mačke i miševi. Bilo je u gradu i izdajnika koji su zbog prijateljstva ili zlata odlučili pustiti Mlečane u grad. Kad je zavjera otkrivena, izdajnici su egzemplarno kažnjeni. Plemiću Vivaldu de Botono, njegovom sinu i dvojici pučana odrubljena je glava, četvorici pučana iskopane oči, a ostali su bačeni u tamnicu. Došlo je i do pobune pučana i seljaka zatečenih u gradu, koji zahtijevaju sklapanje mira s Venecijom. Ipak, dio se pučana ne priključuje buni već sudjeluje u njenu gušenju. Opisujući kao su patriciji nastojali umiriti pučane, pisac navodi i podatak da su im dijelili novac, čime nisu postigli ništa jer u situaciji u kakvoj se nalazio grad novac nije imao stvarnu vrijednost. Shvativši da se ne mogu nadati nikakvoj pomoći, upravljači grada odluče pregovarati o predaji, te pošalju šest izaslanika mletačkom duždu Andriji Dandolu nudeći predaju grada uz dolične uvjete. Mlečani se, što autor oštro osuđuje u posljednjem poglavlju djela, nisu držali zadanog obećanja nego su i nakon predaje okrutno postupali s nesretnim građanima.²

1. 1. Pregled historiografije o kasnosrednjovjekovnom djelu *Obsidio Iadrensis*

Franjo Rački je u svom radu pod naslovom *Dva ljetopisa o obsjednuću grada Zadra god. 1345.-46.*³ prvi upozorio na značenje *Opsade* kao historijskog izvora, te je iznio mišljenje o vremenu nastanka djela ograničivši ga godinama 1347. i 1356. jer bi pisac kao pristaša anžuvinske politike zasigurno spomenuo ponovno izbijanje sukoba oko Dalmacije da je u to vrijeme bio živ ili da djelo nije bilo dovršeno s napomenom da je zbog svog protumletačkog sadržaja i cjelokupne političke situacije djelo postalo javno dostupno možda tek poslije 1356. godine. Rački je također prvi iznio mišljenje i o mogućem autoru djela. Na osnovi sadržaja autorovog pisma inkorporiranog u djelo između prologa i početka opisa događaja, smatra da se radi o Zadraninu ili nekom tko je živio u Zadru i doživljavao ga svojom domovinom (*memoratae nostae patriae*), te je na zamolbu također nekog Zadranina odlučio opisati mletačke zločine počinjene 1345. godine. Nadalje, navodima iz teksta potvrđuje da je anonimni autor bio protivnik Mlečana i pristaša kralja Ludovika i anžuvinske politike. Zbog

² *Obsidio Iadrensis/Opsada Zadra*, rukopis Veljka Gortana priredili Branimir Glavičić i Vladimir Vratović (HAZU: Zagreb, 2007).

³ Franjo Rački, „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjeg vijeka (*Dva ljetopisa o obsjednuću grada Zadra god. 1345.-46*)”, Književnik I, Zagreb 1864., 557 – 562.

govorničkog stila kojim je djelo pisano i brojnih citata iz Biblije kojima je prožeto smatra ga svećenikom, a zbog slikovitih i vrlo detaljnih opisa svjedokom i sudionikom događaja. Iz navedenih je razloga kao autora oprezno predložio zadarskog nadbiskupa Nikolu Matafara koji je sudjelovao u ovoj teškoj epizodi zadarske prošlosti, ali nagađanja kako kaže ostavlja drugima. *Opsada* je sačuvana u „vatikanskom prijepisu” koji je prvi objavio 1666. godine hrvatski povjesničar Ivan Lučić pod naslovom *Obsidionis Jadrensis libri duo*⁴. Izdanje sadrži dvije knjige, od kojih prva ima trideset i pet, a druga dvadeset i tri poglavlja. Godine 1747. djelo preuzima i štampa Schwandtner⁵.

Rački, kako najavljuje u naslovu svog rada, donosi podatke o još jednom povijesnom izvoru koji opisuje prvi sukob kralja Ludovika i Mlečana zbog Zadra 1345. godine, o protuzadarskom tekstu nepoznatog autora poznatom kao *Cronica Jadertina* u prijepisu iz XV. stoljeća, koji se čuva u Biblioteci Marciani, a knjižničar Jacopo Morelli⁶ ga je objavio u talijanskom prijevodu 1673. godine. Ovaj su rukopis od dvadeset i četiri lista koji je nekad bio vlasništvo Girolama Contarinia prepisali Ivan Kukuljević Sakcinski i prof. Šime Ljubić od kojih ga je prvi ustupio Račkom. Kratko usporedivši događaje u Lučićevom i mletačkom ili zadarskom ljetopisu, kako ih naziva, Rački u svom radu zaključuje da je Lučićev ljetopis veći i sadržajno opširniji. Pripovijedanje vojnih i političkih događaja se podudara i nadopunjuje u oba rukopisa, a razlikuje se tumačenje koje je posljedica suprotnih političkih opredjeljenja njihovih autora. Zanimljivo je da Rački ne spominje prijepis iz 1532. godine poznat kao „zagrebački rukopis” koji potpisuje Franciscus de Fumatis⁷, a čuva se u arhivu HAZU.

Veljko Gortan se filološki bavio djelom i u dvosveščanom izdanju *Hrvatski latinisti*⁸ objavio dijelove teksta s paralelnim prijevodom. *Opsadi* posvećuje i rad pod naslovom *Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)*⁹ u kojem ističe da je ovaj povijesni prikaz napisan u izrazito protumletačkom duhu, što pokazuju i naslovi nekih poglavlja npr. *De Venetorum fraudulenta perpetratio, De abominabili opere per Venetos exacto, Quomodo Veneti cruciant*

⁴ Ioannes Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae liber sex*, Amstelodami, 1666. (*Obsidio Iadrensis*, 665 – 723)

⁵ Johann Georg Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum Croaticarum et Sclavonicarum*, vol. III (Lipsiae, 1747), 665 – 723.

⁶ Jacopo Morelli, *Istoria dell' assedio e della ricupera di Zara fatta da' Veneziani nell' anno MCCCXLVI scritta da autore contemporaneo. Monumenti Veneziani di varia letteratura* (Venezia, 1796).

⁷ Prezime Fumatis je napisano iznad precrtanog Chrysogonis. Nikša Lučić je za Hrvatski leksikografski zavod sastavio natuknicu o Franji (Frane, Francesco) de Fumatisu, te njegovoj kulturnoj i političkoj djelatnosti. Radi se o pravniku iz zadarske plemićke obitelji i jednom od prvih sakupljača izvora za povijest Zadra, koji je prepisao tekst *Opsade* i uredio statut Zadra (*Statut Iadertina cum omnibus reformationibus in hunc usque diem factis*) koji je tiskan u Veneciji. *Hrvatski bibliografski leksikon*, sv. 4, ur. Trpimir Macan (Zagreb, 1998), 503 – 504.

⁸ *Hrvatski latinisti (Croatici auctores qui Latine scripserunt)*, digesserunt Veljko Gortan et Vladimir Vratović, Zagrabiae 1969.-1972., t. I. 84 – 106;

⁹ Gortan Veljko, „Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)”, *Umjetnost riječi* 14, br. 1/2 (1970), 101 – 106.

*Iadertinos cum molestione, non obstante sponsionis iuramento*¹⁰, kao i podrugljivo izvođenje imena *Venetiae* od latinskog glagola *venari* u prvom poglavlju prve knjige (*Aequum nomen Venetiae sibi assumpserunt, quod omnes venatur, ut absorbeat, et numquam gurgitatum refundens*¹¹). Za autora kaže da je plemićkog podrijetla (*ex nobili ortus progenie*) i rodom iz Zadra (*memoratae nostrae patriae*) što se zaključuje iz pisma pod naslovom *Epistula Auctoris ad ipsum, pro cuius rogatu praesens Opus est editum*¹². U njemu anonimni autor navodi da su ga dva razloga potakla da opiše opsadu grada: ponovljena molba uvažene osobe kojoj upravlja pismo i želja da mletačka zlodjela izvršena prilikom opsade ne padnu u zaborav, nego da za njih dozna i potomstvo. Kao i Rački, smatra ga svjedokom događaja zbog pojedinosti o ratnim operacijama i raspoloženju u opsjednutom gradu, te svećenikom zbog brojnih citata iz Biblije i religiozno-moralističkih razmatranja kojima je protkano pripovijedanje. Iako je autor nastojao istaknuti uspjehe Zadrana opisujući sve važnije događaje, prikazuje i uspjehe Mlečana koji su otpor stanovnika skršili glađu.¹³ Gortan smatra da autor ne spominje svoje ime, kao ni ime onoga koji ga je poticao da napiše taj prikaz jer se bojao Mlečana, koji su 1346. godine ponovno zagospodarili Zadrom. Za razliku od Račkog ne iznosi mišljenje o mogućem autoru, niti o mogućnosti da se radi o zadarskom nadbiskupu Nikoli Matafaru. Kako je Zadar već 1358. godine došao pod vlast ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika, a na to pisac nigdje ne aludira, Gortan zaključuje da je *Opsada* napisana prije te godine.

Kad je Lučić pripremao za tisak *Obsidio Iadrensis*, živio je u Italiji, u Rimu, rodom je bio iz Trogira koji je tada priznavao mletačku vlast, a u svojem je glavnom povijesnom djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae* zastupao interese mletačke republike, pa mu Gortan odaje priznanje što je u takvim uvjetima tiskao protumletački rukopis.¹⁴ Za razliku od Račkog, Gortan spominje zagrebački rukopis iz 1532. godine koje se čuva u Arhivu HAZU pod signaturom IIa35. Usporedivši Lučićev i zagrebački rukopis iznosi mišljenje da Lučićevo

¹⁰ „O himbenom postupku Mlečana” (I, 6), „O odvratnom činu Mlečana” (I, 8), „Kako Mlečani, usprkos obećanju danom pod zakletvom, muče i zlostavljaju Zadrane” (II, 19). Prijevodi primjera koje se navode u ovom radu preuzet su iz kritičkog izdanja *Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)*, o. c.

¹¹ „Mleci su sebi uzeli dolično ime, jer taj grad sve ljude lovi da bi ih progutao, a ono što mu upada u zdrijelo nikada ne vraća.” (*Obsidio*, I, 1, 116).

¹² „Autorovo pismo onome na čiju je molbu izdano ovo djelo” (*Obsidio*, I, 2, 118)

¹³ Gortan donosi kratak sadržaj djela, koji nadopunjuje podacima preuzetim od Brunellia o velikom trošku tijekom odlaska mletačkih galija na popravak u Mletke, zbog čega je mletačka vlada bila nezadovoljna, a i bojala se Ludovikovog povratka. Opširnije u Vitaliano Bruneli, *Storia della città di Zara I* (Venezia: Instituto Veneto di Arti Grafiche, 1913), 460.

¹⁴ Lučić je bio svjestan da će mu mnogi prigovoriti zbog objavljivanja protumletačkog teksta, kako se vidi iz njegovog pisma upućenog 16. ožujka 1669. godine zadarskom arhidakonu Valeriju Pontu. Gortan, o. c., 104. Za Lučićeva pisma vidi Bare Poparić, *Pisma Ivana Lučića Trogiranina*, Starine HAZU, 32 (1907), 1 – 91.

izdanje i nakon 26 ispravaka objavljenih u *Inscriptiones Dalmaticae*¹⁵ nije dovoljno kritičko. Zagrebački prijepis započinje riječima *Hic nempe liber de quibusdam valde obscuris fragmentis exscriptus and compilatus fuit*¹⁶, iz čega se može zaključiti da ni izvornik nije bio besprijekorno složena cjelina što je možda razlog da je i Lučićev tekst mjestimice nejasan i pogrešno napisan. Razumijevanje dodatno otežava pogrešna i nekonsekventna interpunkcija. Protuzadarski tekst Gortan naziva *Chronica Jadratina* ili *Chronica Jadrensis* i navodi da djelo još nije objavljeno. O velikoj želji Mlečana da ponovo dobiju Zadar i veselju zbog osvojenja svjedoči i veliku Tintorettova slika iz druge polovice XVI. st. s natpisom *Vittoria dell'esercito veneziano contra gli Ungheresi per la conquista di Zara 1346.*, koja se nalazi u duždevoj palači (*Sala dello scrutinio*)¹⁷. Gortan u svom radu ističe potrebu za novim kritičkim izdanjem, jer je *Opsada* vrijedan povijesni izvor zanimljiv i u leksičkom pogledu, prije svega zbog riječi koje se u našim srednjovjekovnim latinskim djelima javljaju rijetko ili se uopće ne javljaju, ali i mnogobrojnih grecizmima¹⁸, te svakako zaslužuje da bude temeljito proučeno.

Nada Klaić, koja je napravila prvi detaljniji pokušaj historiografske analize i utvrđivanja autorstva u knjizi *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*¹⁹, a svoje ideje opširnije razradila u knjizi *Zadar u srednjem vijeku*,²⁰ s velikom vjerojatnošću djelo pripisuje Nikoli Matafaru (1333 – 1367). Jedan je od argumenata Matafarova izvanredna obrazovanost. On je već 1320. godine *decretorum doctor*, a kasnije stječe i doktorat iz civilnog prava. Dugogodišnji boravak u Padovi i studij na padovanskom sveučilištu daju mu osnovu za plodan rad na pravnom i crkvenom polju. Sačuvan je njegov kanonsko – liturgijski priručnik pod naslovom *Thesaurus pontificalis seu Manuale personarum ecclesiasticarum Nocolai archiepiscopi jadrensis*²¹, koji sadrži upute za podjelu crvenih redova i časti, za posvetu

¹⁵ Ioannes Lucius, *Inscriptiones Dalmaticae*, Venecija, 1673.

¹⁶ „Uistinu, ova je knjiga prepisana i sastavljena iz nekih veoma nejasnih ulomaka.” Prijevod Gortan, o. c., 104.

¹⁷ Tintoreto je radio sliku u razdoblju od 1582. do 1587. godine. Olga Perić, „Opsada Zadra (1345–46) u dvije latinske verzije: zadarskoj i venecijanskoj”, *Živa antika*, 57, br.1/2 (2007), 53.

¹⁸ Gortan navodi primjere neuobičajenih riječi za naše srednjovjekovne tekstove, koje pronalazi u *Opsadi*: *abundabilis* (*abundans*, obilat), *camus* (*frenum*, uzda), *cepsitare* (*cruciare*, mučiti), *congradare* (*coniungere*, spojiti), *cruentaliter* (*cruente*, krvavo), *denarii* (*decem*, desetorica), *ineffectus* (*improspere exitus*, neuspjeh), *infimtas* (*infima pars*, najdonji dio), *iucundari* (*gaudere*, uživati), *litteratio* (*litterarum missio*, slanje pisama), *mendatiosus* (*mendax*, lažljiv), *numosicoratus* (*nummorum cupidus*, pohlepan za novcem), *perdimentum* (*iactura*, gubitak), *plebiatus* (*plebeius*, pučanin), *plebeitas* (*ordo plebeius*, pučki stalež), *rada* (*navis species*, vrsta broda), *sagula* (*funis*, konop), *secretarium* (*locus secretus*, skrovitost) kao i neuobičajene grecizme: *agonia* (*proelium*, bitka), *colafizare* (*percutere*, udarati), *cosmarius* (*dominus mundi*, gospodar svijeta), *dogmatizare* (*docere*, poučavati), *epitaphium* (*titulus sepulcralis*, nadgrobni natpis), *ischiros* (*vehementer*, žestoko), *monos* (*solum*, samo), *parabola* (*sermo*, govor), *sacrofagus* (*sepulcrum*, grobnica), *sarcosmos* (*acris irrisio*, sarkazam), *tetra* (*quattor*, četiri). Gortan, o. c., 105, 106.

¹⁹ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976), 216 – 220.

²⁰ Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadra u srednjem vijeku do 1409.* (Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976), 337 – 344.

²¹ U našoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici nalazi se primjerak djela *Thesaurus pontificalis seu Manuale*,

crkava, oltara, groblja, kanonizaciju svetaca, blagdane, koncile itd. Djelo je, prema mišljenju Nade Klaić vjerojatno nastalo za vrijeme Matafarovog izbivanja iz grada, između 1352. i 1358. godine. Nadalje, Matafar i njegov brat Dimitrije, kasnije ninski biskup, najgorčeni su protivnici Venecije među damatinskim svećenstvom sredine XIV. stoljeća, a poznato je i Matafarovo oduševljeno pristajanje uz Anžuvince i mladog kralja Ludovika. Njegova politička shvaćanja, ističe Klaić, vrlo jasno pokazuje prolog djela. Nakon Ludovikovog poraza, Matafar napušta Zadar i živi u Italiji. U grad se vraća 1358. godine i do kraja života u njemu ostaje kao nadbiskup. Klaić smatra da je *Opsadu* napisao u dobrovoljnom progonstvu, pa je vrlo vjerojatno da je napuštajući Zadar uzeo sa sobom izvorni materijal koji uklapa u djelo. Sve ga je to primoralo da prešuti svoje ime. Nikola Matafar je, dakle, izvanredno obrazovan, potkovan u teoriji jednog i drugog prava, protivnik Mlečana i pristaša mladog kralja Ludovika, pripadnik crkvenih krugova, te sudionik i svjedok događaja koji se imao razloga skrivati kao autor *Opsade*, a sve to odgovara profilu anonimnog autora kako ga opisuju Rački i Gortan.

„Zadarska opsada”²², ističe Klaić, odskače svojim sadržajem i metodom rada od svih historiografskih djela prije i poslije. Jezik *Opsade* nije jednostavan jezik Tome Arhiđakona, već izvanredan i njegovan jezik koji vraća klasičnoj starini, jezik pun citata i mudrih izreka. Autor u rad unosi izvorni materijal – Ludovikova i duždeva pisma, poslaničke govore i tekstove pregovora, koje vješto isprepliće s izlaganjem. Osim opisa brodova, ratnih naprava itd., donosi i vjeran opis društvenih sukoba u gradu, te prvi prikaz političkih ciljeva nižih i najnižih slojeva. Nitko drugi, prema mišljenju Nade Klaić, nije u tadašnjem Zadru bio tako naobražen, politički toliko upućen u sva zbivanja i sposoban da svoje osjećaje prenese u djelo, koje po metodi radi ništa ne zaostaje za sličnim djelima XIX. stoljeća.

personarum ecclesiarum, izdan u Parizu 1950. godine. Djelo je, kako navodi Perić, nastalo oko 1350. godine u Padovi i posvećeno je Matafarovu zaštitniku Bertrandu de Podiatu (koji je umro 1351. godine u Avignonu), a izdano je s još dva slična djela: *Tractatus sacrorum consiliorum tam generalium quam provincialium et episcopaliū* i *Tarctatulus in quo detestatur pluralitas secundum iura positiva et sanctorum doctorum opinionem*. Olga Perić, *O autorstvu djela Obsidio Iadrensis*, u: *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve: zbornik radova sa znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije)*, sv.1 (Od ranokršćanskog razdoblja do pada Mletačke Republike), ur. Livijo Marjan (Zadar: Zadarska nadbiskupija: Sveučilište u Zadru, 2009), 293.

²² Opisujući Lučićevo izdanje Rački (o. c. 558, bilj. 1) navodi da se djelo sastoji od dvije knjige od kojih prva ima XXXVI, a druga XXIII poglavlja, ali da su pritom pogrešno podijeljena poglavlja XIII, XVI, XXX prve knjige tako da ih nema 38, nego 36. Tu se Rački, kako napominje Gortan (o. c. 101, bilj.1) očito zabunio, jer ako od 38 odbijemo tri ostaje 35. Nada Klaić se služi Schwandtnerovim izdanjem i navodi da prva knjiga ima XXXII, a druga XXII poglavlja.

Neven Budak u članku pod naslovom „*Obsidio Iadrensis*” kao povijesno i književno djelo naše predrenesanse²³ postavlja pitanje o tradiciji na kojoj je djelo stvoreno, jer je *Opsada* i po koncepciji i po vrijednosti sadržaja jedinstvena u svom vremenu, pa i kasnije. Iako domaća tradicija nije bila dostatna, pa je autor svoje uzore potražio najvjerojatnije na studiju u Padovi gdje je mogao čitati djela antičkih i srednjovjekovnih historičara, bilo bi neobjektivno tvrditi, kaže Budak, da ovakvo djelo izuzetne vrijednosti može napisati čovjek koji potječe iz sredine u kojoj nije bilo kulturne podloge za njegov nastanak. Razdoblje predrenesanse predstavlja za Zadar vrijeme kulturnog uspona, koji se očituje na raznim poljima ljudske djelatnosti i u takav se uspon uklapaju *Thesaurus Pontificum* i *Obsidio Iadrensis*. Duh koji zrači iz *Opsade* gdje se čovjek stavlja u prvi plan, vodi nas prema renesansi, pa djelo kako zaključuje Budak, možemo smatrati vrijednim djelom naše predrenesanse²⁴. U njemačkoj je historiografiji djelo slično *Opsadi* pod naslovom *Saski Rat* napisao u XI. stoljeću svećenik višeg položaja Bruno iz Magdeburga, a u opisu pobune Sasa protiv Henirika IV citira pisma koja su pobunjenici razmjenjivali s papom Grgurom VII.²⁵ Iako je metoda inkorporiranja dokumenata bila, dakle, ranije poznata u pisanju crkvenih povijesti, u *Opsadi* se prvi put primjenjuje prilikom pisanja svjetovne povijesti. Ne može se tvrditi da je *Saski rat* direktno utjecao na *Opsadu*, napominje Budak, ali se može pretpostaviti da je postavio temelje metodi kojom se tri stoljeća kasnije poslužio i anonimni autor *Opsade*.

Hrvatska historiografija je nakon Račkog, kroz idućih stotinu godina potpuno zanemarila *Obsidio*. Izvor je korišten, ali o njemu nisu pisani posebni osvrti, niti je ikada kritički obrađen. Na djelo se nije osvrtao ni talijanska historiografija. Ukazujući na zanemarivanje *Opsade*, Budak ističe da nam je djelo dragocjeno ne samo kao historijsko, već i književno zbog jezično-stilskih osobitosti. Živ i dinamičan stil kazivanja odskaače od stila naših kroničara XIV. stoljeća. Iz sadržaja izdvaja opis pobune pučana, prvi događaj te vrste zabilježen u Dalmaciji koji, čini se, nije bio vođena političkim motivima. Pučani i seljaci koji su se

²³ Neven Budak, „*Obsidio Iadrensis* kao povijesno i književno djelo naše predrenesanse”, *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru*, 23 (1983/84), 353.

²⁴ Budak navodi da se humanizmu i renesansi u našim zemljama posvećuje u novije doba u našoj znanstvenoj literaturi sve veća pažnja, a zanemaruje se ili preneglašava proučavanje predrenesanse koja nam može posvjedočiti jesu li postojali uvjeti za razvitak domaće, nacionalne renesanse. O humanizmu i renesansi u našim zemljama, osobito o književnim pojavama onog vremena vidi Marin Franičević, Franjo Švelac, Rafo Bogišić, *Povijest hrvatske književnosti*, 3. knjiga (Zagreb: Liber, 1974.), Nikica Kolubić, *Hrvatska književnost od humanizma do renesanse* (Zagreb: Nakladni zavod MH, 1980), Aleksandar Flaker, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* (Zagreb: Liber, 1978). Radoslav Katičić je ukazao na neistražen fenomen naše predrenesanse u radu pod naslovom „Korijeni i pretpostavke hrvatske renesansne književnosti”, *Studia slavica*, XXV (1979), 217 – 225.

²⁵ O Brunu iz Magdeburga vidi Berly Smalley, *Historians in the Middle Ages* (London: Thames & Hudson Ltd, 1974), 85.

zatekli u gradu zahtijevaju sklapanje mira s Venecijom zbog teške situacije u opkoljenom gradu u kojem vladaju glad i zaraza. Venecija sputava ekonomske interese patricijata, dok pučani koji u to vrijeme ne sudjeluju u većoj mjeri u trgovini, ne osjećaju posljedice njene vlasti. Iako je opis pobune nejasan, a uzroci nedovoljno objašnjeni, svjedočanstvo o njoj je dragocjeno. Što se tiče autora, Budak potvrđuje da inkorporirani originalni izvorni materijali sačuvani samo u ovom djelu svjedoče o njegovom visokom položaju, te iako teza o Matafarovom autorstvu djeluje uvjerljivo i zapravo nema razloga da je ne prihvatimo ostaje da se potvrdi jezičnom analizom i usporedbom *Opsade* s onim radovima za koje znamo da ih je napisao Marafar.

Život i rad Nikole Matafara prikazao je 1929. godine u opsežnoj i temeljitoj studiji Ugo Inchiostro²⁶. Matafar se školovao u Bologni i Padovi. Iz 1320. godine je dokument prema kojemu je on *decretorum doctor* i vikar padovanskoga biskupa Ildebrandina, u svibnju 1330. godine u dokumentu koji je autograf, potpisuje se kao *canonicus Varadiensis*. Godine 1333. papa ga postavlja za zadarskog nadbiskupa zbog sljedećih vrлина: *litterarum scientiam, honestatem morum et vita et alia grandium virtutum merita*. Postoji, dakle, niz dokumenata u Padovi (iz različitih izvora) i u Smičiklasovu *Diplomatičkom kodeksu* koji potvrđuju Matafarovo djelovanje koje citira Inchiostro i ti tekstovi, prema mišljenju Olge Perić, mogu posvjedočiti o izuzetno korektnoj nadbiskupovoj latinskoj pismenosti. Usporedivši *Opsadu* i Matafarovo sačuvano djelo *Thesaurus pontificalis seu Manuale personarum ecclesiarum* u radu pod naslovom *O autorstvu djela Obsidio Iadrensis* Perić navodi kako „čvrstih filoloških dokaza, koji bi potvrdili tezu o Matafarovom autorstvu, zasad nema. Argumenti u korist autorstva Matafarova – da je pisac *Opsade Zadra* suvremenik, očevidac, crkvena i veoma obrazovana osoba, kolikogod bili realni, općeniti su i ne isključuju mogućnost da je u sredini kakva je bila zadarska u to doba bilo i drugih učenih svećenika i redovnika, ali i svjetovnjaka i plemića, koji su mogli detaljno i uspješno opisati opsadu grada. Dapače, biblijski i antički elementi koji se u djelu isprepliću – karakteristika su i bogatstvo srednjovjekovnog obrazovanja – i to ne isključivo u crkvenim krugovima. U ovo će gradu pedeset godina kasnije zaživjeti Generalno učilište dominikanskog reda.” Također je mišljenja da Matafar kao autor ne bi dopustio ostaviti nezavršeno i jezično nedotjerano djelo. Stoga zaključuje da slijedeći mišljenja Lučića, Inchiostrija i Gortana *Obsidio Iadrensis* i dalje treba smatrati djelom anonimnog autora. Inkorporirani se dokumenti, navodi Perić, jezično i stilski razlikuju od narativnog dijela, te se može vjerovati da su prepisani u autentičnom obliku.

²⁶ Di Nicolò Matafari e del suo “*Thesaurus pontificum*” in relazione con la cultura giuridica nel secolo XIV, *Archivio storico per la Dalmazia*, 63 – 85, 117 – 125, 159 – 174, 211 – 220.

Vatikanski rukopis smatra neposrednim prijepisom zagrebačkog što potvrđuju praznine koje je prepisivač ostavio jer nije znao pročitati ili razriješiti kraticu, dok su ispravci i razriješene kratice u vatikanskom rukopisu unesene drugom rukom najvjerojatnije Lučićeve. Ističe da je djelo dragocjeno i zbog detaljne slike života u opsjednutom gradu – od tijeka ratnih operacija, izgradnje bojnih naprava i pripreme obrambenih građevina do mnogobrojnih životnih egzistencijalnih situacija.²⁷

U radu pod naslovom „Opsada Zadra (1345–46) u dvije latinske verzije: zadarskoj i venecijanskoj”²⁸ Olga Perić nastavlja i proširuje usporedbu *Opsade* i *Kronike* koju je započeo Rački. Perić analizira iskaz tj. kako tekstovi opisuju isti sadržaj i subjektivnost – objektivnost obaju anonimnih autora, te na osnovi narativnih elemenata i pojedinih stilskih i jezičnih osobitosti utvrđuje razlike. Venecijanski je tekst jezično i stilski jednostavniji, te je prema njezinom mišljenju pisan iskusnijom rukom, vjerojatno notara – kroničara čiji je zadatak bio izvijestiti o tijeku ratnih operacija, brodovima, opremi i oružju i svim sudionicima događaja, vojnim licima, graditeljima utvrda i tvorcima oružja. Zadarski tekst, slojevitiji i raznolikiji, očima očevica opisuje zbivanja u gradu s mnogo više vojnih i tehničkih detalja i uz cijeli niz vjerodostojnih dokumenata, te je bliži stilu srednjovjekovne kronike. Oba teksta objektivno opisuju tijek vojnih operacija poštujući uspjehe neprijatelja.

Godine 2007. Branimir Glavičić i Vladimir Vratović su sa suradnicima Damirom Karbićem, Miroslav Kurelcem i Zoranom Ladićem priredili, prema rukopisnoj ostavštini Veljka Gortana, dugo očekivano kritičko izdanje djela.²⁹ U predgovoru izdanja, nastavljavajući raspravu o pitanju autorstava, Kurelac i Karbić kao moguće autore navode Krševana Cigala, Mihovila Cedulina, te nadbiskupovog brata Demetrija Matafara s napomenom da popis potencijalnih autora time nije iscrpljen.³⁰ Glavičić napominje da je u prijepisu kakav je došao do nas, tekst *Opsade* koju naziva *Kronika*, na podosta mjesta iskvaren pa je njegova uspostava za potrebe kritičkog izdanja dodatno otežana, a ponegdje na zadovoljavajući način i nemoguća. Donosi primjere nedosljednosti i dvostrukosti na svim jezičnim razinama koje su samo dijelom odraz srednjovjekovnog uzusa i tadašnje prakse, te u zaključku konstatira da je

²⁷ Olga Perić, o. c., 292, 293, 296, 297.

²⁸ Olga Perić, „Opsada Zadra (1345–46) u dvije latinske verzije: zadarskoj i venecijanskoj”. *Živa antika*, 57, br.1/2 (2007), 53-63.

²⁹ *Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra*, o. c.

³⁰ Ibid. o. c., 18. Osim spomenutih osoba u Zadru su u kasnim četrdesetim i tijekom pedesetih godina XIV. stoljeća djelovali još sljedeći svećenici iz zadarskih patricijskih obitelji: Nikola pok. Maura de Calcina, župnik sv. Petra Starog; Krševan, sin ser Ivana Butadeo, župnik sv. Stjepana; Rambaldin, sin Kože de Saladinis, župnik sv. Mateja; Filip, sin ser Barte de Sloradis, župnik sv. Petra Novog. Plemičkom staležu pripadali su i Jakov, sin ser Ivana de Petričo, klerik na službi u crkvi sv. Stjepana 1354. i đakon Nikola pok. Lompre de Soppe, koji su u tom trenutku bili previše mladi da bi mogli biti autori *Opsade*. Ibid., 18, bilj. 81.

Obsidio Iadrensis kvalitetnije djelo u historiografskom, pa i književnom nego li u jezičnom pogledu.³¹

Stipišić navodi da je djelo pisano kurzivnom humanistikom, sličnom kao i primjerak djela *Historia Salonitana Maior* koji se čuva u arhivu Kongregacije de propagande fide. Taj je kodeks poznat po tzv. zaključcima splitskih crkvenih sabora, koje ne sadrže stariji poznati rukopisi Tome Arhidakona.³²

Zoran Ladić u radu pod naslovom *O nekim aspektima uloge crkve u zbivanjima opisanim u djelu „Obsidio Iadrensis”* ukazuje na raznolike aktivnosti koje su pripadnici srednjovjekovne Crkve poduzimali u svezi s političkim i ratnim prilikama tijekom opsade.³³ Emil Hilje upotrebljava *Opsadu* kao izvor za proučavanje mletačkog kaštela u Zadru³⁴, a Sandra Begonja za prikaz ustrojstva i djelovanja mletačke vojske.³⁵ *Opsada* je predmet istraživanja dva diplomskog rada. Ivan Poljaković je upotrebljava kao jedan od izvora u radu pod naslovom *Opsade gradova u srednjem vijeku na hrvatskom povijesnom prostoru*, dok se Tomislav Zrno bavi istraživanjem narativnih postupaka u djelu.³⁶

O jezičnim i stilskim osobitostima *Opsade* pisala sam u svom magistarskom radu³⁷, a rezultati istraživanja su pokazali da se radi o tipičnom srednjovjekovnom djelu, koje nimalo ne zaostaje za visokom razinom pismenosti na latinskome jeziku u XIV. stoljeću. Slijedeći klasičnu tradiciju ono ostaje otvoreno za promjene nastale razvojem samoga jezika, kao i za utjecaj pučkih govornih navika sredine u kojoj nastaje, sjedinjujući kontinuitet latinskoga jezika i specifičnu sliku jezične stvarnosti svojega vremena. *Opsadi* sam posvetila još nekoliko radova³⁸ u čijem je središtu osebujan i bogat leksik, te prožimanje usmene i pismene

³¹ Opširnije u poglavlju „Latinski jezik kronike Obsidio Iadrensis”. *Obsidio Iadrensis*, o. c., 37 – 49.

³² Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (Zagreb: Školska knjiga, 1985), 126.

³³ Zoran Ladić, *O nekim aspektima uloge crkve u zbivanjima opisanim u djelu „Obsidio Iadrensis”*, u Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve: Zbornik radova sa znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije), Zadar, 16.-18. studenoga 2004., sv.1 (Od ranokršćanskog razdoblja do pada Mletačke Republike), Zadar, 2009., 277 – 291.

³⁴ Emil Hilje, *Mletački kaštel u Zadru*, *Ars adriatica* 1/2011., 109 – 116.

³⁵ Sandra Begonja, *Srednjovjekovno djelo „Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra” kao povijesni izvor za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću*, *Povijesni prilozi*, 2014., 47, 81 – 141.

³⁶ Ivan Poljaković, *Opsade gradova u srednjem vijeku na hrvatskom povijesnom prostoru*, Sveučilište u Zagrebu (Diplomski rad, mentor: prof. dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus) Zagreb, 2013.; Tomislav Zrno, *Narativni postupci u djelu „Obsidio Iadrensis”*, Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatski latinitet, 2017. (Diplomski rad, mentor: izv. prof. dr. sc. Tamara Tvrković).

³⁷ Dolores Butić, *Jezične i stilske osobitosti djela „Obsidio Iadrensis”*, Sveučilište u Zadru, (Magistarski rad, mentor: prof. dr. sc. Olga Perić) Zadar, 2007.

³⁸ „O leksiku djela Obsidio Iadrensis”, *Annales, Anali za istarske in mediteranske študije, Series Historia et Sociologia*, 22 (2012), 439 – 446; „Neke jezične i paleografske osobitosti djela Obsidio Iadrensis” u: *Jezič i um: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku održanog od 3. do 5. svibnja 2018. u Rijeci*, ur. Mihaela Matešić i Anastazija Vlastelić (Rijeka: Sveučilište u Rijeci, 2019), 321 – 336; „Natprirodno u djelu Obsidio Iadrensis”, u: *ZFD 7, Zadarski filološki dani: zbornik radova s*

tradicije kroz prikaz natprirodnih događaja, a upravo su rezultati istraživanja i nova pitanja koja su se otvorila bila poticaj da istraživanje ovog izuzetno zanimljivog i zagonetnog teksta nastavim i u ovoj doktorskoj disertaciji.

Tintoretto, *Vittoria dell'esercito veneziano contro gli Ungheresi per la conquista di Zara* 1346.

1. 2. Postojeći rukopisi i izdanja

U ovom ćemo poglavlju, zbog bolje preglednosti, izdvojiti postojeće rukopise i izdanja koja su već spomenuta u dosadašnjem istraživanju:

- zagrebački rukopis iz 1532. godine (Arhiv HAZU, Zbirka kodeksa, sign. II. a 35, fol. 2 – 78) koji potpisuje Franciscus de Chrysogonis iznad precrtanog Fumatis, a svoj rad započinje riječima *Hic nempe liber de quibusdam valde obscuris fragmentis exscriptus and compilatus fuit*; prva knjiga sadrži trideset i četiri naslova, od koji se deset odnosi na inkorporirani materijal, a druga knjiga dvadeset i tri naslova, od koji su tri naslova inkorporiranih dokumenata

- vatikanski rukopis, čistopis Ivana Lučića – Luciusa iz XVII. stoljeća (Biblioteca Vaticana, Zbirka rukopisa, sign. Ms. 6958, fol. 2 – 52) prema kojem je Lučić prvi tiskao tekst i koji je, prema mišljenju Olge Perić, neposredan prijepis zagrebačkog rukopisa

- rukopis prijepisa Domenica Ignazia Frauenbergera iz XVIII. stoljeća, pripadao je knjižnici zadarske plemićke obitelji Papafava (Znanstvena knjižnica Zadar, Zbirka rukopisa, sign. Ms. 735, p. 4 – 288)

- *editio princeps* pod naslovom *Obsidionis Iadrensis libro duo* u Ioannes Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amstelodami, 1666. godine (p. 384 – 422)³⁹, te dvadeset i šest ispravaka objavljenih 1673. godine u *Inscriptiones Dalmaticae*

- Schwandtnerovo izdanje iz 1747. godine pod naslovom *Scriptoris anonymi libri duo obsidionis Iadrensis de anno Domini MCCCXLV (Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum et Slavonicarum, Lipsiae, 1747, vol. III, p. 665 – 723)*; prva knjiga ima trideset i dva, a druga dvadeset i dva poglavlja⁴⁰

³⁹ Za broj poglavlja u Lučićevom izdanju vidi bilj. 21 ovoga rada.

⁴⁰ U Schwandtnerovom izdanju svaki je inkorporirani dokument označen kao zasebno poglavlje. U prvoj se knjizi prolog i autorovo pismo ne označavaju kao poglavlja, te ih zato nema trideset i četiri, već dva manje. U drugoj knjizi uvodni se dio ne broji kao poglavlje, pa ih ima dvadeset i dva, a ne dvadeset i tri.

- Gortanovi odlomci s paralelnim prijevodom u *Hrvatskim latinistima* (sv. 1, Zagreb, 1969, p. 85 – 105)

- kritičko izdanje pod naslovom *Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)* koje su prema rukopisu Veljka Gortana pripremili i objavili 2007. godine Branimir Glavičić i Vladimir Vratović sa suradnicima Damirom Karbićem, Miroslavom Kurelcem i Zoranom Ladićem; prva se knjiga sastoji od dvadeset i četiri, a druga od dvadeset poglavlja⁴¹

Drugi povijesni izvor o ovoj mletačkoj opsadi Zadra koji Rački zove *Cronica Iadertina*, mletački ili zadarski ljetopis, a Gortan *Chronica Jadratina* ili *Chronica Jadrensis*, objavili su 2014. godine Gherardo Ortalli i Ornella Pittarello pod naslovom *Cronica Jadretina. Venezia – Zara, 1345-1346*.⁴²

1. 3. Srednjovjekovna usmena i pismena tradicija

Oko 1000. godine u Europskoj kulturi, usmena i pismena tradicija djeluju simultano, ponekad zajedno, ali češće odvojeno kao usmeni običaj i pisani zakon. Iako u IX. stoljeću interes za latinsku gramatiku doživljava preporod, između VI. i XI. stoljeća kulturne institucije djeluju u usmenoj formi. Transformacija započeta u IX. stoljeću puni zamah dobiva u XI. stoljeću, a sve važnija uloga pisane riječi u području trgovine, zakona i administracije kao i nove mogućnosti teksta dovode do potiskivanja postojeće usmene tradicije koja nije nestala. U novonastalim prilika usmena i pismena tradicija započinju sa zajedničkim djelovanjem i međusobnim utjecajem, što je imalo za posljedicu stvaranje europskih vernakularnih jezika, ali i problema proizašlih iz dihotomije „popularna” i „naučena” kultura. Od sredine XI. stoljeća tekst ne služi samo za čuvanje sadržaja, već započinje interpretativnu konverzaciju s vlastitom prošlošću. Društvena organizacija postaje tekst, koji se komentira i interpretira, a temeljno obilježje teksta je objektivnost koja mu se pripisuje. Proučavajući ispreplitanje usmenosti i pismenosti u antičkoj Grčkoj, Svenbro sugerira da riječ „tekst” (lat. *textus* „tkanje”) izvorno označuje preplitanje dviju mogućnosti jezičnoga izražavanja u cjelovitom pisanom predlošku za čitanje. Iako povjesnici rijetko

⁴¹ Inkorporirani materijali u Glavičićevom izdanju nisu zasebna poglavlja kao kod Schwandtnera.

⁴² Gherardo Ortalli i Ornella Pittarello, *Cronica Jadretina. Venezia – Zara, 1345 – 1346* (Venezia: Istituto Veneto di Scienze, 2014).

otkrivaju kako spoznaju djela, svojim napomenama potvrđuju da je srednjovjekovni tekst poligon za zajedničko djelovanje usmene i pismene tradicije npr. u predgovoru *Ljetopisa popa Dukljanina*, najstarije kronike koja obuhvaća razdoblje do polovice XII. stoljeća anonimni autor navodi da piše samo ono „što je čuo da je potvrđeno u istinitom pripovijedanju naših otaca ili vremenih staraca” (*Verum tamen nullus legentium credat, alia me scripsisse praeter ea, quae a patribus nostris et antiquis senioribus veridica narratione referre audivi.*), Juraj Kostica je u povijesnom izvoru za normansku opsadu Raba *Historia sancti Christophori martyris* upotrijebio starije izvore i predaje (*ex historiis antiquis ac senioribus civibus legissem et audivissem*), a Toma Arhidakon u djelu *Historia Salonitana* opisujući pad Salone izlaže „dijelom ono što je napisano, dijelom ono što je došlo predajom, a dijelom slijedeći mišljenja drugih” (*partim scripta, partim relata, partim opinionem sequens*).⁴³

Proučavanju srednjovjekovne pismenosti potrebno je pristupiti oprezno, budući da u srednjem vijeku nije postojalo društvo u modernom, postkantovskom smislu riječi, već etničke, lingvističke i protonacionalne veze. Mogući je pristup kako predlaže Brian Stock istraživanje pojedinaca koji su se bavili tekstom u književne i društvene svrhe, istraživanje njihove povezanosti, međusobnog utjecaja, utjecaja na druge članove zajednice i historijski kontekst, ali i utjecaja historijskog konteksta i drugih članova zajednice na njihov rad. Ova mikrodrustva organizirana oko zajedničkog razumijevanja zapisa, koje Stock naziva *textual communities* doživljavaju preporod u XI. stoljeću. Za nastanak tekstualne zajednice potrebni su tekst, interpret i publika. Tekst nije trebao biti zapisan, a publika nije trebala biti pismena. Uvjet za njezin nastanak je pismena osoba, interpret, koji ima direktan kontakt s pismenom kulturom, koji će tekst proučiti, razumjeti ga i biti sposoban poruku prenijeti drugima. Povijesna i pismena dimenzija u tekstualnoj zajednici ne djeluju odvojeno, kao činjenica i njezina prezentacija. Dva aspekta iskustva djeluju zajedno; objektivnost događaja prelijeva se u subjektivnost zapisa, percepcija, osjećaja i opservacija, a transkribirano se iskustvo ponovo vraća u život i utječe na njega. Iz tog se razloga za razumijevanje srednjovjekovnog teksta

⁴³ Za usmenu i pismenu tradiciju vidi Stock, *Listening for the text*, 19, 20, 33, 24, 45. Za uvod *Ljetopisa popa Dukljanina*, vidi Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1994), 116; za uvod *Historia sancti Christophori martyris*, ibid. 138. Na poziv hrvatskih i dalmatinskih gradova i to Splita, Trogira, Biograda i Zadra južnoitalijski Normani pod vodstvom vojvode Amika 1074. godine provaljuju u Hrvatsku, zarobe hrvatskog kralja (najvjerojatnije Petra Krešimira IV) i opsjedaju Rab. Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, I (Split: Marjan tisak, 2004), 118. Lujo Margetić je mišljenja da se ne radi o Normanima, već o Ugrima. Lujo Margetić, „Iz povijesne problematike nekih hagiografskih vrela”, *Croatia Christiana Periodica* 40 (1997), 19 – 22. Svjedočanstvo rapskog biskupa Kostice napisano je početkom XIV. stoljeća. Prema legendi Rab je obranjen zahvaljujući svom zaštitniku sv. Kristoforu. *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine* (Čuda sv. Kristofora), ur. Nada Klaić (Zagreb: Školska knjiga, 1972), 66. Toma Arhidakon. *Historia Salonitana*. Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić. Povijesni komentar Mirjana Matijević-Sokol. Studija Toma Arhidakon i njegovo djelo Radoslav Katičić. (Split: Književnik krug, 2003), 30.

svijet izvan njega ne može ignorirati ili reducirati. Preko transkripta čitateljska publika započinje s interpretacijom književnih, filozofskih i teoloških djela, a preko intertekstualnosti s interpretacijom iskustva.⁴⁴ Tradicija glasnog čitanja, osobito razvijena u antičko doba, nastavila je živjeti u Bizantu, te se pisani materijal optimalno vizualno organizira kako bi svojim sredstvima (slova, pravopisni znakovi, akcenti, spiritusi, kratice, apostrofi) pomogao što uspjelijem govoru. Takva je bizantska praksa most prema oblicima čitanja na europskom zapadu.⁴⁵

Patrick Gaery je na primjeru obnova povijesti crkvenih institucija u XI. stoljeća u Neustriji, Austraziji i Bavarskoj pokazao kako tekstovi pretvaraju ugroženost u poziciju moći: supstituiraju se postojećim tekstovima o prošlosti, a tekstove na kojima se temelje kao nevažne i nevrijedne prepuštaju zaboravu ili uništenju. Osamljeni takvi tekstovi postaju povijesne spoznaje na kojima se grade shvaćanja, ali i zapisi o prošlosti sljedećih naraštaja koji umeću nove podatke u skladu s novim izazovima ili potrebama pojedinaca i institucija.⁴⁶ Tokom XII. i XIII. stoljeća povjesničari rade na preobrazbi dokumenata u trajne spomenike (*monumenta*) proizvodeći historiografske tekstove pri čemu, kako navodi Paul Zumthor raspravljajući o najstarijim tekstovima na francuskom jeziku, odlučujuću ulogu imaju vlast i moć jer proizvodnja povijesti određuje što i kako treba zapamtiti, ali i zaboraviti. Iako moderni povjesničari neprestano ističu nedostatke ovakvih tvorbi, one su često jedina svjedočanstva o dobima koja su zahvaljujući njima postala mračna, jer su svojim tvorbama zamijenili druge i osudili ih na zaborav i nestanak.⁴⁷ Usmjerivši mišljenje Stocka, Gaerya i Zumthora kao svjetla reflektora na mračnu pozornicu spoznaje gdje nas strpljivo čeka *Obsidio Iadrensis*, u ovom ćemo istraživanju promatrati *Opsadu* kao poligon za međusobno ispreplitanje usmene i pismena tradicije oko čije se interpretacije, iz određenog razloga, okupljala određena tekstualna zajednica.

⁴⁴ O tekstualnim zajednicama, Stock, o. c., 21 – 23, 29.

⁴⁵ Herbert Hunger, *Schrieben und Lesen in Byzanz* (München: Beck, 1989), 125. O pisanju i čitanju u srednjem vijeku opširnije u Mateo Žagar, *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*, 119 – 237.

⁴⁶ Ivić, „Dosezi sjećanja i zaborava”, 129 – 130; Patrick Gaery, *Phantoms of Remembrance. Memory and Oblivion at the End of First Millenium* (Princeton: Princeton University Press, 1994).

⁴⁷ Ivić, *ibid.*, 131 – 132; Paul Zumthor, „Document et monument. A propos des plus anciens textes de langue française”, *Revue des sciences humaines* 97 (1960), 5 – 19.

1. 4. Ciljevi

Dosadašnje istraživanje u čijem je središtu bilo pitanje autorstva nije dalo konkretne rezultate, osim napuštanja formulirane pretpostavke o identitetu autora. Franjo Rački je kao mogućeg autora naveo zadarskog nadbiskupa Nikolu Matafara. Nada Klaić i Neven Budak se priklanjaju njegovom mišljenju, dok je Olga Perić nakon provedene filološke analize odbacila tezu zbog nedostatka dokaza. Time je istraživanje autorstva vraćeno na početak; *Obsidio Iadrensis* je djelo anonimnog autora. I dok su Miroslav Kurelac i Damir Karbić, kao što smo već naveli, ponudili imena mogućih autora na temelju prihvaćene pretpostavke da se radi o starijem svećeniku iz patricijske obitelji koji je djelovao u opisanom razdoblju, u ovom ćemo znanstvenom istraživanju identitet autor tražiti unutar teksta, kako je naznačeno i u samom naslovu rada. Istraživanju ćemo provesti na zagrebačkom rukopisu kao najstarijoj potvrdi djela, uz konzultaciju vatikanskog rukopisa i dostupnih, navedenih izdanja.

U slučaju *Opsade* pitanje autorstva neodvojivo je od pitanja načina na koji je nastao zagrebački rukopis. Vjerujemo da se ključ za razumijevanje *Opsade* nalazi upravo u primjedbi s kojom je prepisivač započeo svoj rad: *Hic nempe liber de quibusdam valde obscuris fragmentis exscriptus et compillatus fuit*. Na rečenicu se osvrnuo Veljko Gortan iznoseći mišljenje da je Lučićev tekst mjestimice nejasan i pogrešno napisan zato što ni izvornik nije bio bezprijevano složena cjelina, što se zaključuje iz prepisivačevih riječi. Olga Perić navodi da je teško reći je li prepisivač imao gotov tekst ili ga je sam sastavio.⁴⁸ Ova primjedba, zapažena u dosadašnjem istraživanju ali ne s dovoljno pozornosti, smješta tekst u drugačiji kontekst i uz pitanja o identitetu autora i naručitelja, te o vremenu i mjestu nastanka djela za koja su nam podatci zasigurno nepovratno izgubljeni, otvara i čitav niz drugih pitanja. Ne znamo, dakle, kakve je to nejasne odlomke (*obscuris fragmentis*) prepisivač imao ispred sebe, gdje ih je pronašao, jesu li potjecali iz istog razdoblja, od jednog ili više autora, te sadržavaju li možda i usmenu predaju. Ne znamo je li prepisivač ispravno posložio tekst i koliko je intervenirao u njegov sadržaj i izgled. Ne znamo koliko je bilo prepisivača. Postavljajući pitanje o postojanju djela u drugačijem obliku od onog koji je prepisivač imao ispred sebe, čime se otvara i mogućnost da je upravo on autor ahretipa djela koje je došlo do nas, pokušat ćemo odgovoriti na pitanje što znače pojmovi *exscriptio* i *compillatio* na koje nas je upozorio prepisivač.

⁴⁸ Gortan, „*Obsidio Iadrensis* (Opsada Zadra)”, 104; Perić, „O autorstvu djela *Obsidio Iadrensis*”, 296.

Srednjovjekovna je povjesnica utemeljena mnogo više načinima spoznaje nego zadanom povijesnom jezgrom, čak i kad je viđena i proživljena. Srednjovjekovni povjesnik, nastojeći pomiriti kronologiju, opis uzroka i posljedica djela, te vrijednosni sud, odnosno pohvalu ili pokudu junaka i njegova čina u svrhu objašnjenja i predaje budućim naraštajima, poseže za tipičnim vjerovanjima i pričama pri čemu općeprihvaćeni retorički, logički i teološki postupci oblikuju stvarnost i pripovjedno objašnjenje djela.⁴⁹ Kao i svaki srednjovjekovni povjesnik, tako je i autor *Opsade* u stvaranju svoje istine ograničen vjerojatnošću, kulturom i običajima spoznaje. U svom pismu naručitelju potvrđuje on tako srednjovjekovni cilj historiografskog postupka, jer ističe da je opisao sukob zaraćenih strana potaknut molbom naručitelja, ali i željom da strašno nasilje što su ga izvršili Mlečani preda sjećanju potomaka. Međutim, ako se promotre navedene pojedinačne kategorije objašnjenja i predaje svjedočanstva potomcima: kronologija, opis uzroka i posljedica, vrijednosni sud, odnosno pohvala ili pokuda junaka i djela, detektiraju se u *Opsadi* proturječja na kojima počiva ovo istraživanje, potaknuto prije svega različitim autorovom raspoloženjem u pismu naručitelju i djelu.

Interdisciplinarna problematizacija i reinterpetacija teksta i autora, slijedeći recentna medievistička, filološka, povijesno-antropološka, književno-kulturološka istraživanja, kao i rezultate dosadašnjeg rada na djelu *Obsidio Iadrensis* imat će težište na ispreplitanju filološke, tekstualne i intertekstualne analize, te analize stvaranja i recepcije s ciljem postavljanja nove teze o autorstvu.

⁴⁹ Nenad Ivić, *Domišljanje prošlosti: kako je trinaestostoljetni splitski arhiđakon napravio svoju salonitansku historiju* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1992), 10, 11, 15, 19; Hans Robert Jauss, *Expérience historique et fiction*, u *Certitudes et incertitudes de l'histoire*, ur. Gilbert Gadoffre (Paris: PUF, 1987), 118. O srednjovjekovnoj povjesnici i Tomi Arhiđakonu kao primjeru trinaestostoljetnog kleričkog mentaliteta opširnije u predgovoru knjige Ivić, op. cit., 9 – 15.

2. ODREĐIVANJE KNJIŽEVNE VRSTE DJELA *OBSIDIO IADRENSIS*

Antičke historiografske vrste *annales*, *historia*, *res gestae*, čija je osnova prema Ciceronu *veritas* (Or. 2. 35), a prema Izidoru Seviljskom *res verae* (1. 4. 4. 5.) bilježe i opisuju stvarne događaje od iznimne važnosti za određenu društvenu sredinu. U srednjem se vijeku mijenja pojam i oblik historiografskih tekstova, a uslijed snažnog utjecaja Svetog pisma i kršćanskih tekstova njihov je cilj poučiti primjerom (*exemplum*)⁵⁰ bilo pozitivnim, bilo negativnim. Prikazom bitke, opsade ili sukoba u gradu, sugestivno poučavajući čitatelja, pobjednik slavi vladara čija je vrlina dovela do uspjeha i upozorava podanike na pokornost, a pobijeđeni ukazuju na uzroke i teške posljedice poraza koji se ne bi smjeli ponoviti. Tako je i autor *Opsade*, navodi Perić, želio dati što jasniji uvid u situaciju da *veritas* bude što očitija, te je u narativne dijelove umetnuo dokumente koje je posjedovao: pisma, proglose, dogovore, riječi izaslanstava u čiju se autentičnost može vjerovati jer se jezično i stilski razlikuju od ostatka teksta.⁵¹ Međutim, on u svom prikazu podsjeća i poučava s obje pozicije – pobjedničke i gubitničke. Poput pobjednika slavi vladara, kralja Ludovika čiji dolazak Zadranima željno iščekuju, vjerujući da će zahvaljujući njegovoj vrlini osloboditi grad:

*O quam nobilis Princeps, o quam gloriosus et gratiosus exauditor, qui sic aures misericorditer ad tam devotos fideles inclinat! Hęc est Principis gloria amanda, hec fiducia in tali domino habenda, vt rebelliones pro instantia humilium fidelium ad amorem suę benignitatis dignatur amplecti.*⁵²

⁵⁰ *Exemplum*, anegdota povijesnog karaktera predstavljena kao argument u verbalnom uvjeravanju, oružje sudskog ili političkog govornika u antici i kršćansko sredstvo pouke, u XIII. stoljeću svom zlatnom dobu postaje kratka priča dana kao istinita (povijesna) i predodređena za umetanje u govor (obično u propovijed) da bi spasonosnom porukom uvjerila auditorij. Propovijedi se oslanjaju na uzore, *auctoritates* (tumačenje Svetog pisma i vječne istine), na razloge, *rationes* (racionalne i poučne istine) i na primjere, *exempla* (povijesne, posvjedočene potvrde vječnih istina). Minoriti su se u XIII. stoljeću isticali propovijedima koje su putem *exempla* suvremeno iskustvo povezivale s eshatološkim vremenom i vječnošću. Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij* (Zagreb: Antibarbarus, 1993), 110 – 112; Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 177 – 178.

⁵¹ Perić, „Opsada Zadra (1345 – 46) u dvije latinske verzije”, 55 – 56.

⁵² „O, kako je to plemenit vladar! O, kako je slavni milostiv uslišatelj koji tako dobrohotno sluša riječi toliko odanih pouzdanika! Treba ljubiti slavu tog vladara i mnogo se pouzdavati u takva gospodara kad na molbu svojih podanika izvoljeva obuhvatiti ljubavlju svoje dobrohotnosti čak i buntovnike.” (*Obsidio*, I, 15, 163)

Kralj je s velikom vojskom došao do grada, nije uspio pobijediti i vratio se ostavivši Zadrane u opsjednutom gradu, pa su oduševljenje njegovim dolaskom i preuranjena radost zbog očekivane pobjede zamijenjeni razočarenjem građana i autorovom osudom njihovog pogrešnog političkog opredjeljenja:

*Sed, o Iadera*⁵³, *ecce tuus rex aduenit, rex recessit, in aspero ergastulo uos afflixit. Optastis aduentum Ungarorum mucrone bicipite super uos irruentem, penitus ignorastis, quid petere nesciistis.*⁵⁴

Da nesmotreni Zadrani (*improuidi Iadertini*)⁵⁵ nisu gajili nadu koja se nije ostvarila, mogli su postići zagrljaj ljubavi s protivnikom (II, 16, 269), kaže autor zaboravljajući pri tom na svoj hvalospjev Ludoviku. Perspektiva očekivanog, ali nesuđenog pobjednika postaje perspektiva pobijeđenih; uzrok poraza je Ludovikova izdaja vjernih mu Zadrana, a teška je situacija mletačke opsade grada posljedica pogrešnog političkog opredjeljenja, kako to priznaju zadarski poslanici pred mletačkim duždom. Moleći na koljenima⁵⁶ za oprost poslanici kažu:

⁵³ Kod Lučića (*editio princeps*) i Schwandtnera *Iadra. Obsidio*, 249, bilj. 28.

⁵⁴ „Nego, Zadre, evo, tvoj je kralj došao, tvoj se kralj povukao, a vas shrvao teškom robijom. Željeli ste dolazak Ugra, a oni su nasrnuli na vas dvosjeklim mačem: uopće niste bili svjesni, niste znali što tražite.” (*Obsidio*, II, 10, 249)

⁵⁵ Uz Zadrane, osim navedenog, autor vezuje sljedeće epitete: *diserti Iadertini* (I, 9, 145) u govoru građanina koji ih potiče na privrženost kralju Ludoviku, zatim *fideles Iadertini* (I, 17, 169 i II, 6, 229), *fidelissimis Iadertinis* (II, 6, 229), *constantissimos Iadertinos* (II, 6, 229) u opisu odnosa Zadrana i Ludovika, *infelices Iadertini* (I, 21, 183 i II, 9, 241) u sukobu s Mlečanima, *Iadratini auidissimi* (II, 8, 235) kad zadarski trgovci skupo prodaju robu kraljevim vojnicima, a potvrđeni su i primjeri *Iadertini obsessi* (I, 11, 153), *insontes Iadertinos* (II, 10, 247), *Iadertini tremefacti* (II, 16, 269). Primjer koji umjesto etnika *Iadertini* bilježi *Iadratini*, nabliži talijanskom *Zaratini*, jedini prikazuje Zadrane u izrazito negativnom kontekstu jer su *auidissimi* i skupo trguju s kraljevom vojskom koja im je došla u pomoć.

⁵⁶ *Tri starofrancuske hronike o Zadru u godini 1202*. Preveo Petar Skok, urednik Nikola Majnarić (Zagreb: Izdavački zavod JAZU), 1951: kod Geoffroya od Villehardouina šesteročlano poslanstvo na čelu s autorom pada na koljena u suzama moleći dužda da pomogne križarima (62), a nakon što je ugovor potpisan i pečatiran dužd se u velikom plaču i na koljenima zakune na svete knjige da će se držati obezveza kao i čitavo njegovo vijeće (64). Na koljena padaju i križari kad mole markiza Bonifacija od Monferrata da preuzme vrhovno zapovjedništvo nakon smrti šampanjskog grofa Thibauta, što on isto tako plačući na koljenima prihvaća (72). Dok su mu prišivali znak križa dužd je kleknuo u velikom plaču (86). Kod Roberta od Claria križari padaju na koljena pred duždem od radosti nakon postignutog dogovora (148). Za razliku od *Opsade* u kojoj se na koljenima moli za oprost, u dvije starofrancuske kronike se pada na koljena kad se želi postići dogovor ili izraziti zadovoljstvo i radost zbog postignutog dogovora, te ponos zbog prišivanja križa u znaka postajanja križarom.

*Errauimus sicut ouis, que periit. Parcite deuiatoribus! Veniamus petimus, gratiam postulamus.*⁵⁷

Ovim se priznanjem zatvara pripovjedni krug, jer slikovita usporedba grešnika sa zalutalom ovcom povezuje završetak djela, u kojem Zadrani priznaju Mlečanima pogrešne političke odluke s prologom u kojem nakon biblijskog opisa grešnika slijedi autorova osuda grešnog Zadra, prizivanje zaslužene božje kazne i poziv gradu da poput Davida spozna svoj grijeh.⁵⁸ Iako se u dosadašnjem radu isticalo autorovo protumletačko raspoloženje, zbog uočenih proturječja njegovi politički stavovi nisu posve razumljivi.⁵⁹

Propagandističkim nakanama i objašnjenjem zemaljskih događaja Bogom Opsada se uklapa u srednjovjekovni obrazac spoznavanja, ocjenjivanja i uobličavanja prošlosti i suvremenosti u svrhu njihove predaje budućim naraštajima. Istraživanje prošlosti nekoga grada, roda ili ustanove koje počiva na uobičajenom, općeprihvaćenom gledanju na suvremenost i prošlost uobičajenom odgovarajućim pripovjednim postupcima nije nikada u srednjovjekovlju postalo samostalna znanost s vlastitim pravilima i ciljevima: ako povjesnik nastoji dohvatiti Boga čovjekom, istraživanje služi teološkim ciljevima, ako pak čovjeka objašnjava Bogom, istraživanje najčešće opravdava politiku. Naslovi spisa, bilo da ih povjesnici sami nadijevaju ili to čine prepisivači u skriptorijima, odabrani su prema odlikama sadržaja (*annales, chronicae, historiae*)⁶⁰. Opis mletačke opsade Zadra, koji Perić određuje kao historiografsko djelo, a Rački naziva ljetopis ili *memoir*, ne nosi uobičajen naslov *chronica* ili *historia* prema odlikama sadržaja kao npr. protuzadarski tekst *Chronica Jadertina*, već *Obsidionis Iadrensis librio duo*.

⁵⁷ „Zalutali smo poput ovce koja se izgubila. Poštedite one koji su zastranili! Molimo oprostjenje, tražimo milost.” (*Obsidio*, II, 18, 283)

⁵⁸ Prolog započinje upravo motivom grešnika, koji je uspoređen sa zalutalom ovcom bez vodstva: „jer se za čovjeka kojim je ovladala zemaljska taština i pun je mana smatra da je poput ovce bez vodstva zalutao s puta i ne misli kamo će na kraju pasti” (*quoniam homo qui uanitate temporalis est resancitur ac poderosus uitiorum sicut ouis absque gubernatione in uico errasse iudicatur non recolens, ubi corruiat finis eius*, I, 1, 114).

⁵⁹ O protumletačkom raspoloženom autoru vidi još Rački, o. c., 559; Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, 217; Budak, o. c., 356; Perić, „Opsada Zadra (1345 – 46) u dvije latinske verzije”, 57.

⁶⁰ Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 10 – 11. Osim glavnih obilježja Ivić navodi i tipične vrste srednjovjekovnog uobličavanja prošlosti i suvremenosti: *annales* (ljetopisi) nalikuju na listu godina uz koje se dodaju kratka objašnjenja, *chronicae* (kronike) uz kronologiju i oznaku da je netko nešto učinio objašnjavaju zašto je to učinio i kakve je posljedice izazvalo i *historiae* (historije) objašnjavaju uzroke i posljedice ljudskih djela, pri čemu najvažniju ulogu imaju pohvala i pokuda junaka ili roda. Ibid., 10. Za *historia, chronica* i *memoriale* usp. Radoslav Katičić, „Toma Arhidakon i njegovo doba” u *Historia Salonitana*, 386 – 391.

U uvodu navedenog kritičkog izdanja iznosi se mišljenje da je *Obsidio Iadrensis* kronika jer opisuje događaje u sustavnom vremenskom slijedu, s napomenom da radi o kompleksnijem slučaju. Kronike prikazuju duža vremenska razdoblja uglavnom završavajući detaljnim prikazom piscu suvremenih događaja, a *Opsada* se bavi kratkim razdobljem od otprilike dvije godine. Taj je prikaz detaljan i graniči s memoaristikom, a glavni junak nije pisac nego Zadrani u cjelini. Uloga nijednog od pojedinaca koji se spominju u tekstu nije istaknuta, što se u historiografiji tumači namjernim prikrivanjem piščevog identiteta, a u ovom slučaju možda zbog straha od mletačke osvete. Djelo je pisano s namjerom da se pažnja onodobne političke javnosti zadrži na Zadru i ne treba isključiti mogućnost da se zapravo ne radi o spisu namijenjenom informiranju naručitelja, nego informiranju drugih osoba.⁶¹ Sam autor za svoj rad upotrebljava različite izraze: *presens sarcasmos*⁶² (I, 2, 119), *in his scriptis* (I, 2, 121), *in presenti graphia* (I, 19, 175), *huius nostri opificii* (I, 23, 193), ali kad kaže *in huius seriei capitulo* (II, 4, 225) jasno definira sadržaj svog rada kao slijed povijesti, odnosno slijed djela, sudbina ili promjena koji srednjovjekovni povjesnici većinom zovu *series: series temporum, series praeteritorum*⁶³.

Nastavljajući dosadašnja mišljenja o književnoj vrsti, *Opsadu* možemo promatrati kroz prizmu Jaussovog određenja književnih rodova koje nije normativno (*ante rem*) ili klasifikacijsko (*post rem*), već historijsko (*in re*) tj. u kontinuitetu u kojem se svako prethodno proširuje i dopunjuje potonjim bez ograničenog broja rodova koji se ne smiju miješati, ni povećavati. Shvaćena kao grupe ili historijske obitelji, a ne samo kao kanonizirani glavni i pod-rodovi, djela koja se pojavljuju historijski mogu biti povezana strukturom koja tvori kontinuitet, pri čemu jedno djelo može sadržavati različite rodovske aspekte, te se postavlja pitanje o rodovskoj dominantni u referencijalnom sistemu teksta tzv. miješanje žanrova.⁶⁴ Svi su žanrovi detektirani u *Opsadi* na neki način narušeni. *Opsada* je historiografsko djelo koje

⁶¹ *Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra*, 15 – 16.

⁶² Zagrebački rukopis jedini navodi *sarcosmos*.

⁶³ Perić navodi da je sintagma *praesens sarcasmos* karakteristična za tekst, te se radi o grčkoj riječi σαρκασμός (u značenju: podrugljiva poruga) napisanoj s pogrešnim vokalom. Autor ju je možda tako napisao, jer se u istom obliku javlja još jednom (II, 12, 257). Sintagma se ne deklinira i ne koristi u značenju: djelo puno gorčine, gorkoga prijekora. Perić, „O autorstvu djela *Obsidio Iadrensis*”, 295. Za *series* vidi Benoît Lacroix, *L' Historien au Moyen Age* (Paris: Vrin, 1971), 87. Tako npr. ono što danas držimo poviješću Toma Arhidakon zove *fatorum series: Ecce, quomodo fatorum series non opinione humana sed diuina procedat* („Evo kako se Božjom odredbom, a ne ljudskom voljom odvija slije događaja”), *Historia Salonitana*, XVV, 5, p. 286. On razlikuje pojam *historia*, povijesno istraživanje koje prikazuje i tumači djela, od pojma *fatorum series*, povijesti koja je samo slijed djela, sudbina ili promjena. Tomino je shvaćanje povijesti uže od današnjeg: povijest nije sve što se u prošlosti zbilo, koherentni tok svih zbivanja u vremenu, već izvješće o slijedu učinjenih djela. Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 65 – 66. Villehardouin za svoj rad kaže „ova knjiga” (*li livres, li livre*). *Tri hronike*, 50, 52, 105, 115 (bilj. 11), 126 (bilj. 104).

⁶⁴ Hans Robert Jauss, *Estetika recepcije* (Beograd: Nolit, 1978), 131 – 132. Za XIII. stoljeće tipičan je žanr gdje se kratke naznake kronike miješaju s potankim tumačenjem historije. Toma u djelu *Historia Salonitana* povezuje

poučava primjerom, ali s obje pozicije: pobjedničke i gubitničke. *Opsada* je *historia* jer potanko tumači *series*, ali istovremeno hvaleći i kudeći kralja Ludovika, podržavajući i osuđujući Zadrane. *Opsada* je kronika (ljetopis) jer opisuje događaje u sustavnom vremenskom slijedu, ali u iznimno kratkom vremenskom razdoblju. *Opsada* je memoaristika (*memoir*), ali glavni junak nije pisac nego Zadrani u cjelini. I naposljetku, *Opsada* ne nosi ni uobičajen naslov za takvu vrstu sadržaja u tom razdoblju. Svojim jedinstvenom izrazom, originalnošću, novinom i stavom ovo je djelo narušilo ono što je očekivano i određeno rodom tj. onaj vidokrug očekivanja koji se za čitatelja konstruira na osnovi tradicije i niza djela poznatih odranije.

Elementi različitih rodovskih struktura za kojima anonimni autor *Opsade* poseže svjesno ili nesvjesno, podređeni su zajedničkom cilju – uvjerljivom i sugestivnom uobličanju opsade grada koju najavljuje već u naslovu, baš kao što je to u XIII. stoljeću napravio i Firentinac Boncompagno da Signa, veliki učitelj na bolonjskom sveučilištu, gramatičar, povjesničar, filozof i stručnjak za opsade, naslovivši svoje djelo o opsadi Ankone *De obsidione Anconae* i majstorski primijenivši u njemu *ars dictandi* (vještinu sastavljanja pravnih spisa) čime je proširio procvat retorike i stilistike s pisanja dokumenata i pisama na povijesne spise.⁶⁵ *De obsidione Anconae* i *Obsidionis Iadrensis libri duo* imaju u fokusu *obsidio* i ukazuju na osamostaljivanje žanrovske strukture koja se tek treba opisati u sinkronijskom presjeku kroz „unutrašnju formu” ili skup formalnih i sadržajna obilježja koja konstruiraju književni rod u njegovoj osobenoj strukturi ili „obiteljskoj sličnosti”, te u dijakronijskom razvoju kroz odnos konzistentnih i varijabilnih strukturalnih elemenata u rodotvornom kontinuitetu.⁶⁶ Tematske cjeline ovoga rada (božja volja, razaranje grada, ovladavanje vremenom i projekcija autorove

ovaj miješani žanr sa starijim žanrom *gesta episcoporum*, gdje se opisuje niz biskupa koji su držali neko sjedište. Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 74, 218. Michel Sot navodi da se *gesta episcoporum*, *gesta abbatum* pojavljuju obično u doba promjeni i reformi. Michel Sot, *Gesta episcoporum, gesta abbatum, Typologie des sources du Moyen Age Occidental* (Turnhout: Brepols, 1981); 39, Ivić, o. c., 74.

⁶⁵ O Boncompagni da Signa vidi *Historia Salonitana*, 338. Za *ars dictandi* ili *dictaminis* Ernst Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje* (Zagreb: Naprijed, 1998), 85 – 86.

⁶⁶ Jauss navodi da se rodovska struktura za koju nije postavljena i opisana rodovska norma, mora utvrditi promatranjem pojedinačnih tekstova. Potrebno je naglasiti da rodovska struktura može biti u samostalnoj ili konstituirajućoj ili nesamostalnoj ili pratećoj funkciji, a njezine su granice napuštanje konvencija s jedne strane i reprodukcija s druge. Što stereotipnije tekst ponavlja ono rodovsko, to je manji njegov umjetnički karakter i stupanj historičnosti. Historičnost jednog roda ocrta se u procesu oblikovanja strukture, njene varijacije, proširenja i ispravaka, koji može voditi izumiranju ili se može završiti istiskivanjem od strane nekog novog roda. Jauss, *Estetika recepcije*, 132, 141, 146. Na Jaussovom shvaćanju žanrovskih sustava Eduard Hercigonja temelji periodizaciju koja, za razliku od prethodnih, hrvatsku srednjovjekovnu književnost sagledava u cjelini i to u njezinom organskom razvoju prema bitnim književnoteorijskim osobinama djela. Takva periodizacija uvjetuje klasifikaciju srednjovjekovnih djela prema rodovskoj, odnosno žanrovskoj pripadnosti, a svaki je žanr određen strukturalistički (oblikom i strukturom) i sociološki (funkcijom u životu i svijetu). Međutim, Hercigonja nije posvetio veću pažnju latinskoj produkciji kao esencijalnom dijelu hrvatske književnosti. Hercigonja, o. c., 38 – 66. Za periodizaciju i klasifikaciju hrvatske srednjovjekovne proze, te problema koji ih prate usmjeriti pažnju na

instance u tekstu) ujedno su i odabrani strukturni elementi književnog žanra nazvanog „obsidio”, koji se promatraju u sinkronijskom presjeku, odnosno njihovoj manifestaciji u srednjovjekovnom djelu *Obsidio Iadrensis*, te u dijakronijskom razvoju kroz komparaciju tekstova o opsadi grada koji se u navedenim elementima približavaju *Opsadi*. Ovakav će nam pristup pokazati kako *Opsada* preuzimanjem naslijeđene topike i metaforike, ali i neočekivanim i obogaćujućim mijenjanjem vidokruga roda konstruira prošlost vlastitog predmeta, te koje su autorove mogućnosti prikazivanja i historiografske imaginacije. Dobiveni rezultati koji se primjenjuju u rješavanju pitanja autorstva, te pitanja vremena i nastanka zagrebačkog rukopisa kojima je posvećen ovaj rad, ujedno su i početni korak opširnijeg istraživanja tekstova u čijem je fokusu *obsidio* s ciljem postavljanja i opisivanja jedne nove književne vrste.

3. ŠTO SU ZGRIJEŠILI ZADRANI?

3. 1. Božja milost i kazna

Djelo *Obsidio Iadrensis* započinje jadikovkom kralja Davida, božjeg miljenika koji kaže *Domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me? Multi insurgunt adversum me.* („Gospode, zašto su se namnožili oni koji me muče? Mnogi se dižu protiv mene.”). On je spoznao svoj grijeh. Slijedi slikovit opis grešnika, koji je poput ovce bez vodstva (*sicut ouis absque gubernatione*) zalutao s puta i kao krmeljivac (*lippusque*) ne vidi ono što mu je najbliže. Na sliku grešnika nadovezuje se opis grešnog Zadra, a mletačko je zlostavljanje zaslužena kazna za grijeh. U nastavku teksta autor iznosi mišljenje da Zadrani nisu bili grešni prema Mlečanima, već su zbog glasina i bez dokaza napadnuti kao što nemilosrdan vuk grabi janje (*sicuti lupus immisericos rapit agnum*). Zadrani, začuđeni svojom sudbinom vape Bogu tužaljka i silnim jadikovanjem, zaključujući da su zasigurno nešto zgriješili ako ih Bog kažnjava. Bog naime neće uslišiti grešnika. Prolog završava autorovom oštrom osudom oholog i smućenog Zadra i pozivom strijelcima da ne štedeći strijele strijeljaju na nj. Prošlim i sadašnjim opačinama izazvao je bijes oluje, te ga poziva da napusti grešan put i vrati se Gospodu koji će mu se smilovati i učiniti njegove korake sretne navijeke. Poručuje mu da ne može pjevati jadikovku kralja Davida.⁶⁷

U najavi opisa mletačke opsade grada Zadrani su uspoređeni s Davidom, zatim s krmeljivcem, zalutalom ovcom bez vodstva i janjem, a Mlečani s vukovima.⁶⁸ Franjo Asiški objašnjava u svojoj poslanici da podati se demonu, griješiti i ne slijediti Boga znači biti slijep. Poredbe s ovcama, pastirima i vukovima osvjetljavaju ljudske radnje upućujući na tipska značenja dobrog ili zločinačkog ponašanja, a izvor im je Biblija. Figura ili *similitudo* je stilsko sredstvo koje pojašnjava prirodu čovjeka, upućujući na metaforički ustroj svijeta gdje vidljivo upozorava na nevidljivo. Nalazimo je kod Tome Arhiđakona koji dobre uspoređuje s dobrim pastirima, zatim zle, raspuštene i razuzdane s vukovima koji napadaju, a bespomoćne sa stadom bez pastira, pa tako nadbiskup Lovro svoje vjernike pazi *sicut bonus pastor super gregis suis*, jednako Toma govori i o samome sebi, dok su Cetinjani grabežljivi vukovi

⁶⁷ Sažimljem sadržaj prologa (*Obsidio Iadrensis*, I, 1).

⁶⁸ Prema klasičnoj retorici, metafora jedan predmet predočava drugim, dojmlijivijim i poznatijim, koji je s prvim povezan stanovitim skladom, dok poredba približava jedan predmet drugom u svrhu osvjetljavanja, isticanja, pohvale ili pokuda važnih osobina. Prema misliocima iz XIII. stoljeća, metafora pripada govoru *ornatus difficilis* i podrazumijeva prijenos značenja od pravog na figurativno, a poredba ostvaruje značenje sučeljavanjem sličnosti uspoređenih predmeta; dva su tropa povezana odnosom sličnosti koji u metafori zamjenjuje, a u poredbi osvjetljava. Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 22.

(*rapaces lupi*). Ovce i vukovi tumače i prikaz tatarske najezde i ugarskog poraza koji se može svesti na značenja iz poredbi: Ugri se pred zvjerskom opasnošću ponašaju kao plašljivci. Slična djela i sličan ustroj imaju sličan jezični izraz koji upućuje na pravog pokretača povijesti, na Stvoritelja ili vječnog neprijatelja. Ponavljanjem sličnih poredbi izražava se stalnost značenja.⁶⁹ Jednako tako ovce i vukovi osvjetljavaju značenja i tumače kako su se ponašali Zadrani i Mlečani, te što je anonimni autor u prikazu opsade grada držao najvažnijim: pred zvjerskom opasnošću Zadrani su bili bespomoćni i plašljivi.

Za razliku od prikaza Zadrana koji je suvremenom čitatelju proturječan, prikaz Mlečana je dosljedan u čitavom djelu. Mlečani su vukovi. Svaka stvar ima neku sličnost s nevidljivim dobrom, kaže Rikard od svetog Viktora. Svijet je ustrojen tako da sve što je vidljivo upućuje na nevidljivo, pa je opravdano u stvarima tražiti više značenja, navodi Auerbach. Prema retoričkim pravilima vukovi su metafora zla, prijenos ili *translatio* objašnjen priznatim izvjesnostima vidljivog i nevidljivog. Približavajući vukove Mlečanima autor je želio osvjetliti njihovo obilježje koje je smatrao važnim, njihovu zlu prirodu koja ga i potaknula na pisanje djela. Figura ne osvjetljava samo značenja i stalnosti, već i povjesnikov stav o tome što je dobro i loše u svijetu.⁷⁰ Ono što je sažeo poredbom autor objašnjava u djelu pripovijedanjem. Mlečanima se ne smije vjerovati, jer svoje podanike ruše u propast gore od samih tirana, te se svi moraju čuvati da ne padnu pod njihovu kletu vlast. Zlostavljaju i ubijaju građane iz čiste samovolje, krađu im stoku i pale kuće, dave ih u moru dok im otimaju brodove, ubijaju mačem djecu u kolijevkama, a siromašnu djecu koja prosi po gradu nakon

⁶⁹ O slijepcu, Sveti Franjo Asiški, *Epistula* 2. 1., u: *Opera omnia*, ed. de la Haye (Lyon: Rigaus, 1608), 3; o utjecaju Franje Asiškog na Tomu Arhidakona, Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 181 – 184; o pojašnjavanju sličnom poredbom za slična djela, ibid. 37, 48 – 50, 53. Osim izravnog preuzimanja poredbi iz Biblije, Toma se oslanja i na tumačenja Grgura Velikog prema kojem su zmija, zvijer i ptica figurativni izrazi zla i zamjenjuju tri različita đavolska djelovanja: zmija izražava zlo što djeluje zlobom, ptica izražava zlo što djeluje prijetvornošću i ohološću, a četveronožac zlo što djeluje glupošću i razuzdanošću, ibid. 27 – 28. O figurativnim izrazima zla kod Grgura Velikog vidi *Moralia in Job*, 33. 15. 30, P. L. 691A – 691B; za usporedbu nadbiskupa Lovre s pastirom, *Historia Salonitana*, 173 i uporedbu Tome s pastirom, 69, za usporedbu Cetinjana s vukovima, 157, te Tatara i Ugra s vukovima i ovcama, 219, 227, 233. Aristotel, *Rhet.* 1360a smatra da govornik mora proučiti uzroke ratova jer obično slične posljedice proistječu iz sličnih uzroka. Prijevod Marko Višić. (Beograd: Nezavisna izdanja, 1987), 29; Ivić, op. cit., 53. O liku dobrog pastira (*bonus pastor*) kao alegoriji Isusa Krista Spasitelja i *locus communis* srednjovjekovne književnosti vidi Mirjana Matijević Sokol „O nekim stilskim, jezičnim i strukturnim osobitostima Salonitanske povijesti Tome Arhidakona Spličanina”, u: *Spalatumque dedit ortum. Zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest filozofskog fakulteta u Splitu*, ur. Ivan Basić i Marko Rimac (Split: Filozofski fakultet u Splitu: Odsjek za povijest, 2014), 232.

⁷⁰ Rikard od Svetog Viktora, *Benjamin major*, P. L. 196, col. 90: *Habent corpora omnia ad invisibilia bona similitudinem*. O figuralnom tumačenju konkretnih povijesnih zbivanja, nastalom na tumačenju Svetog pisma i antičkoj retoričkoj tradiciji vidi Erich Auerbach, „Figura” u: *Studi su Dante* (Milano: Feltrinelli, 1996), 174 – 1221. Za prijenos ili *translatio* Ivić, o. c. 28; o izražavanju autorovog stava figurama, ibid. 56 – 57.

šibanja pale na lomači.⁷¹ Njihova je čud zvjerska i strašno nasilje koje su počinili nad Zadranima autor želi predati sjećanju potomaka, ali u najavi opisa teške situacije mletačke opsade ne osjeća se njegova podrška rodnom gradu. Autorova je pažnja usmjerena na grijeh Zadrana i zasluženu Božju kaznu, jer iza svega stoji nebeska nakana. Navedene poredbe u kojima su značenja riječi kršćanska najavljuju da će autor mletačku opsadu rodnog mu grada objasniti vječnim kršćanskim izvjesnostima, odnosom vidljivog i nevidljivog stvarajući povijesne činjenice prihvatljive svojim suvremenicima. *Similitudo* i *translatio* strukturni su elementi na kojima, poput Tome Arhidakona, gradi svoje djelo. Kod Mihe Madijeva, u sačuvanom drugom dijelu njegove kronike *De gestis Romanorum Imperatorum et Summorum Pontificum*, značajne za istraživanje *Opsade* zbog vremenskog i prostornog konteksta, ne pronalazimo ovakve primjere usporedbe s ovcama i vukom, već samo dvije usporedbe s lavom, karakteristične za Ilijadu, kojima se ističe snaga, srčanosti i ljutnja u borbi s neprijateljem. Miha upotrebljava usporedbu s lavom na onoj strani koju podržava; kliški knez Juraj ruknu kao lav, navali na Splitsane i za kratko vrijeme ih potuče, nakon čega slijedi autorova snažna osuda Splitsana i njihovih postupaka. Svoj društveni i politički stav Miha iznosi i u apokaliptičnoj usporedbi ugarskog kralja Karla s ričućim lavom na čelu mnogoljudne vojske različitih jezika kojom zaziva njegovu intervenciju u banovini Dalmaciji i Hrvatskoj.⁷²

Autorovo pismo nepoznatom naručitelju, koje slijedi iza prologa, napisano je u potpuno drugačijem raspoloženju i započinje usklikom *Uictorie populi vrbis Iaderę* („Za pobjedu naroda grada Zadra”) i najavom da će autor na molbu naručitelja iznijeti, dostojno njihovog rodnog grada (*memorate nostrę patrię*) po redu i trijezno glavni uzrok sukoba i sporove među suparnicima. Tekst je, dakle, posvećen pobjedi Zadra sa svrhom da se zabilježi mletački zločin. Nakon iznesenog takvog razloga nastanka djela slijedi neočekivana, ali ipak u prologu najavljena slika grešnog grada, koja se kao neprekinuta nit diskretno provlači kroz djelo i isprepliće s opisanim događajima. Autorov je stav o rodnom gradu dosljedan, ali slikoviti

⁷¹ O bijesu Mlečana zbog vjernosti Zadrana kralju Ludoviku, I, 4, 129; I, 17, 171; o ubijanju zadarskih građana i djece, I, 6, 137; I, 8, 141; I, 9, 149; II, 15, 263; o odnosu Mlečana prema Bogu, I, 6, 137, kako Mlečani upravljaju podanicima, I, 1, 117; o strašnom nasilju nad Zadrom koje se ne smije zaboraviti, I, 2, 121.

⁷² „Najposlije sam knez Juraj, pun gnjeva, videći splitski svijet kako izlazi i nastupa protiv njega bez načina i reda i gotovo odvojena jednoga od drugoga, ruknu ko lav i navali na njih i udari njihovu vojsku te ih za kratko vrijeme potuče, a Splitsani, videći da su potučeni, okrenu se u bijeg ka gradu Splitu i doživjeli su štetu pobijeđeni, od kojih je bilo mrtvih i zarobljenih otprilike CL”. *Legende i kronike*, (Split: Čakavski sabor, 1977), 177. „Doći će, dakle, ričući lav sa sjeverne strane prema južnoj strani vukući svoj rep (od) vrlo velike vojske i bezbrojnog ljudstva različitih jezika, i opkolit će vas i vaš svijet i svu pokrajinu tako da ćete poginuti od lavljeg daha i bit ćete mačem s kraljevskog lica istrijebljeni, a nećete se moći dati u bijeg jer će posvuda kraljev gnjev na vas pasti.” *Ibid.*, 179. S obzirom na približan prostorno-vremenski kontekst osim Mihe Madijeva (oko 1284 – nakon 1358) za istraživanje *Opsade* značajno je i djelo *A Cutheis tabula* nepoznatog splitskog kroničara (druga polovica XIV. stoljeća – prva polovica XV. stoljeća) i *Memoriale* Pavla Pavlovića (1371 – 1408).

prikazi i oštri komentari grijeha nisu uvijek posve razumljivi. Iako se u prologu navodi da je Zadar napadnut zbog riječi klevetnika i bez dokaza, uzrok je iznesen u četvrtom poglavlju prve knjige. Razljučeni Mlečani iskaljuju strašan bijes na grad misleći da je vjeran kralju, te u sedamnaestom poglavlju prijete još težim mjerama ukoliko se ne odabere vlast dužda.⁷³ Glasine su se, dakle, mogle odnositi na vjernost kralju Ludoviku. Za razliku od Mlečana, autor misli da nije bilo razloga za napad. Zaključujemo da se mletačko zlostavljanje Zadra dogodilo iz dva razloga: političkog i moralnog. Politički razlog proizlazi iz odnosa Zadrana i Mlečana, a moralan iz odnosa Zadrana i Boga. Autor stavlja naglasak na moralan razlog, odnosno na nemoral Zadrana i dosljedan je u stavu da grešan grad zaslužuje Božju kaznu, koja ga je stigla u obliku mletačkog zlostavljanja. Politički je uzrok mišljenje Mlečana da je Zadar vjeran Ludoviku. Autor se ne bavi političkim uzrokom, koji se iščitava na dva mjesta u tekstu. Djelo je koncentrirano oko grijeha i kazne, koju opravdava i podržava; oko apsolutnih vrijednosti i vječnih istina koje su bitnije od političkih igara glavnih protagonista.

Uočavamo autorovu nedosljednost. Djelo posvećuje pobjedi znajući da je poraz predodređen Božjom kaznom, a sjećanju potomaka predaje ne samo zločin Mlečana, već i negativnu sliku rodnog grada. To najavljuje u prologu, ali prešućuje u pismu naručitelju. Lažljiv, zavistan i bahat Zadar, odavno shrvan od đavla, sad ima za neprijatelja i mletački narod kojeg može pobijediti jedino ako spozna istinu, ljubav i poniznost. To doznajemo iz prvog poglavlja druge knjige u kojem, za razliku od prologa, nema proturječnih izjava budući da autor izostavlja sve zemaljsko, odnosno političko i u potpunosti se usmjerava na Boga. I ovdje se kao u prologu navodi da je grijeh Zadrana stariji od sukoba s Mlečanima. O grijehu Zadrana koji je započeo puno prije ovog sukoba s Mlečanima, a koji će za posljedicu imati izuzetno tešku situaciju opsade grada, anonimni je autor mogao saznati od Tome Arhiđakona koji u dvadeset i četvrtom poglavlju (*De prima captione Iadere*) svoje *Historije* pripovijedajući o križarskom zauzimanju Zadra 1202. godine navodi:

Erant autem eo tempore Iaderenses Venetis multum infesti. Quacumque enim ex parte poterant, Venetos inuadebant, bona eorum diripientes, iniuriantes, trucidantes et quicquid mali excercere ualebant in ipsos, totis uiribus conabantur. Quippe diuitiis affluentibus multa lasciuie insolentia rapatabantur, erant enim superbia tumidi, potentia elati, de iniuriis gloriantes, de malitiis exultantes, deridebant inferiores,

⁷³ O autorovoj osudi Zadrana i pozivu da napusti put grešnika, I, 23, 193; II, 1, 205; II, 7, 231; II, 10, 247; II, 14, 265; II, 18, 279. Vidimo da negativan stav o Zadranima prevladava u drugoj knjizi. O vjernosti kralju Ludoviku kao političkom uzroku mletačkog napada, I, 4, 129; I, 17, 171.

*contempnebant superiores, nullos sibi fore pares credebant. Et cum pluribus essent uitiis deprauati, hoc etiam ad nequitie sue cumulum addiderunt, ut catholice fidei normam spernerent et heretica se permetterent tabe respregi. Nam pene omnes, qui nobiliores et maiores Iadere censebantur, libenter recipiebant hereticos et fouebant.*⁷⁴

Toma govori negativno o Zadranima i u četrdeset drugom poglavlju (*De secunda captione Iadere*) u kojem pripovijeda o mletačkom osvajanju grada 1243. godine:

*Hoc tempore Iadrenses ciues, letis succensibus subleuati, ceperunt animos ad insolentias retroquere et contempnentes uetera, quibus optimo statu florebant, uoluerunt noua et incerta moliri. Etenim Venetico dominatui rebellantes cupiebant se ab ipsius iugo prorsus subtrahere. Cum enim inter ceteros comprouinciales suos terra marique forent potentia et diuitiis sublimati, fastido habere ceperunt nauticis luris incumbere, uoluerunt militie popmas inaniter experiri. Constructis nemphe uillis et oppidis gaudebant militari equitatu uolare. Quam ob rem rupto federe dominationis antique, iuramenti religione contempta, manifestos se hostes Venetis ostenderunt.*⁷⁵

Čini se da je Toma razradio svjedočanstvo o Zadru zabilježeno u tri starofrancuske kronike. I dok kod Villehardouina mletački dužd, u nastojanju da pridobije križare za svoj naum, navodi da mu je ugarski kralj oteo Zadar:

⁷⁴ „A u to su se vrijeme Zadranima odnosili prema Mlečanima veoma neprijateljski. Napadali su Mlečane gdje god su mogli, grabili njihova dobra, nanosili im nepravdu, ubijali ih i svim su im silama nastojali činiti svako zlo. Plivajući u bogatstvu bili su obuzeti objesnom razuzdanošću; nadimali su se od oholosti, uznosili zbog moći, hvalili su se nepravdama i likovali zbog pakosti; ismijavali su niže od sebe, prezirali više, vjerovali da im nitko nije ravan. Budući da su već bili iskvareni mnogim porocima, na hrpu svoje zloče dodali su i to što su prezreli učenje katoličke vjere i dopustili da ih zarazi kužna hereza. Naime, gotovo su svi, koji su se u Zadru smatrali plemenitijima i uglednijima, rado primali heretike i bili im skloni.” (*Historia*, XXIV, 3) Tomina izjava da su Zadranima „vjerovali da im nitko nije ravan” (*nullos sibi fore pares credebant*) podudara se s optužbom autora Opsade da sami mlitavo i uz puno neposlušnosti upravljaju gradom, ne želeći pozvati nijednog došljaka za upravljača, te se „pouzdavaju u svoju valjanost i znanje jer misle da su učeniji od Alana i mudriji od mudrosti” (*confidunt Iadertini in sui probitate et scitu, quod eloquentiam Alani sapientiamque philosophię putant excedere*, I, 9, 149).

⁷⁵ „U to su vrijeme građani Zadra postali bahati, ohrabreni uspjesima koji su im donosili radost. Prezirući prošlost, kada su odlično živjeli i ni u čemu nisu oskudijevali, htjeli su ispitati novo i neprovjereno. Boreći se, naime, protiv mletačke vlasti, željeli su se sasvim osloboditi njezinog jarma. Budući da su se među ostalim stanovnicima u pokrajini na kopnu i moru isticali snagom i bogatstvom, dosadilo im je baviti se pomorskim poslovima koji donose korist i iz taštine željeli su se okušati u ratnoj vrevi. Veselili su se kad se po izgrađenim naseljima i utvrdama kretala vojna konjica. Zbog toga prekinu stari dogovor i javno potvrde da su neprijatelji Mlečanima.” (*Historia*, XLII, 1)

*Li rois de Ungrie si nos tost Jadres en Esclavonie, qui est unes des plus forz citez del monde; ne ja, por pooir que nos aïons, recovree ne sera, se par ceste genz non.*⁷⁶

kod Roberta od Claria uzroci su drugačiji i dužd navodi da se želi osvetiti Zadranima jer su mu mnogo toga skrivili:

*Il a une chité pres de chi, Jadres a a non. Chil de la vile nous ont molt meffait, et jou et mi homme nous volons vengier d'aus, se nous poons.*⁷⁷

te u nastavku ponavlja:

*Seignor, cheste vile a molt meffait a mi et a me gent; je m'en vengeroie volentiers. Si vous pri que vous me soiés en aiue.*⁷⁸

Takvi su razlozi podudarani onima koje pronalazimo kod Martina od Canala:

*Iaretins estoient a celui tens si orguillos, que il avoient refuse la segnoire de Monseignor li Dus, et fesoient derober li trepassant de la mer, et avoient fait li mur environ la ville.*⁷⁹

⁷⁶ „Kralj ugarski oteo nam je Zadar u slavenskoj zemlji, jedan od najutvrđenijih gradova na svijetu. Nikada ga nećemo pridobiti snagom što je imamo, ako ga ne osvoje ovi ljudi” (*Tri starofrancuske hronike*, 84) Ova izjava mletačkog dužda da je Zadar jedan od najutvrđenijih gradova na svijetu i da ga Mlečani ne mogu osvojiti bez pomoći križara, podudara se s izjavom autora *Opsade* da se za grad Zadar „kaže da je bio prvi među gradovima pokrajine Dalmacije” (*Iaderanorum urbem, que principatum inter ciuitates regionis Dalmatię dicitur obtinuisse*, I, 1, 117). Villehardouin opisuje i dojmove križara kad su ga ugledali: „I opaziše, da je taj grad zatvoren visokim zidovima i visokim tornjevima i da bi uzalud tražili ljepši i bogatiji grad. I kad ga ugledaše hodočasnici, mnogo se zadiviše i rekoše jedan drugome: Kako bi se mogao osvojiti silom takav grad, ako ga sam Bog ne bi osvojio?” (*et virent la cité fermee de halz murs et de haltes torz, et por noient demandesiez plus bele ne plus fort ne plus riche. Et quant li pelèrin le virent, il se merveillerent mult et distrent li un as autres: Coment porroit estre prise tel ville par force, se Diex meïsmes nel fait?*, 90). Nagovarajući križare da prezime u Zadru dužd kaže: „A ovaj je grad veoma bogat i veoma dobro snabdjeven svim dobrima.” (*et ceste ville si est multi riche et mult bien garnie de toz biens*, 96). O bogatstvu i snazi Zadra svjedoči i Robert od Claria: „I grad Zadar je vrlo dobar i obiluje svom blagom” (*Et le vile de Jadres est mout boine et molt plentive de tous biens*, 150), ali i Toma Arhidakon: „Budući da su se među ostalim stanovnicima u pokrajini na kopnu i moru isticali snagom i bogatstvom” (*Cum enim inter ceteros comprouinciales suos terra marique forent potentia et diuitiis sublimati*, XLII, 1). Kod Claria nalazimo podatak da su Zadrani znali za mletačku mržnju: „U Zadru su tada dobro znali, da ih Mlečani mrže.” (*Or savoient il bien chil de Jadres que chil de Venice les haoient*, 154). Opisujući zauzeće Zadra Martin od Canala kaže da je „dužd gospodar ušao u posjed svoga grada” (*Monseignor li Dus fu en saisine de sa vile*, 170).

⁷⁷ „Ima blizu nas jedan grad, koji se zove Zadar. Građani toga grada mnogo su nam skrivili. I ja i moji ljudi hoćemo da mu se osvetimo ako možemo.” (*Tri starofrancuske hronike*, 150)

⁷⁸ „Ovaj se grad mnogo ogriješio o mene i o moj narod. I rado bih da mu se osvetim zbog toga. Molim Vas da mi budete u pomoći.” (*Tri starofrancuske hronike*, 152)

⁷⁹ „U ovo su vrijeme Zadrani bili toliko prkosni, da su odbijali gospodstvo dužda gospodara (nad sobom) i da su plijenili putnike po moru i sagradili zidove oko grada.” (*Tri starofrancuske hronike*, 168)

a zatim identične razloge navodi i mletački dužd u svog govoru križarima:

*Seignors, vees la cele vile; saches que elle est moie: mes cil dedens sont si orguillos, que il ont refuse mon comandement. Ie vuel que vos m'atendes ici, que ie lor veul monstret quel deserte il doivent avoir qui refusent il comandement de lor seignor.*⁸⁰

Ovu je sliku Zadrana Toma obojao Božjom voljom jer je, kao i većina povjesnika njegova doba, nedjela povezivao s đavlom. Osvojivši Zadar križari su pomogli Božjim namjerama i božanska je kazna dostigla đavlom smučene Zadrane. Uz pomoć đavla objašnjava Toma i heretike. Gusari, hereza i Tatari su za njega najveće opasnosti i prijetnja đavlom. Papa Honorije III u svojim pismima Splitsanima, ostrogonskom nadbiskupu i Dubrovčanima piše o đavolskoj zlobi slavenskih gusara, Kristovih neprijatelja koji pljačkaju i ubijaju kršćane, nazivajući njihovo djelovanje *malitia Sclavorum*. Toma je u razjašnjavanju i prikazivanju vlastitog doba tražio slične potvrde u davnini, pa su omiški gusari s kojima su se Splitsani za vrijeme Garganove uprave zaratili bezbožnici, izopaćenici i Božji neprijatelji. Više su voljeli zločinački služiti đavlu, nego prema Bogu voditi pravedan i miran život. Njegovo zaključivanje počiva na analogiji, jer na dalmatinskim obalama gusarenje predstavlja đavlovo kušanje zlobom. Poredbe pokazuju da su stalnosti i posebnosti retoričke granice tumačenja i prikazivanja; zlo i dobro uvijek se pojavljuju u svijetu, Bog uvijek jednako kuša, ali pritom izabire različite ljude u različito vrijeme i na različitim mjestima. Ti izrazi tipičnih značenja koji se nazivaju *topoi* ili *loci communes* pokazuju da povjesnik uz pomoć figura razabire, tumači i prikazuje činjenice.⁸¹

⁸⁰ „Gospodo! Gledajte tamo onaj grad! Znajte, da je to moj posjed. Ali njegovi stanovnici su tako drski, da su odbili moju vlast nad njim. Hoću da me ovdje sačekate, jer namjeravam da pokažem, kakvu nagradu trebaju da prime oni, koji odbijaju zapovijesti svoga gospodara.” (*Tri starofracunske kronike*, 170)

⁸¹ Ivić, *Domišljanje prošlosti: o omiškim gusarima*, 32-34; o pismima pape Honorija III, 35; o Zadranima i hereticima, 37; o *topoi* ili *loci communes*, 57. Radoslav Katičić je mišljenja da se u Tominom prikazu križarskog zauzeća Zadra 1202. godine miješaju dvije povijesne predaje; jedna je neprijateljska prema Zadru i sklona Mlečanima, koja slikajući tadašnje prilike u Zadru ističe zloću, raskalašenost i krivovjerje u gradu, dok je druga sklona Zadranima. Opisujući ratovanje oko Zadra, Toma se drži vrela koje je blisko „Kronici Giustiniani” (*Venetiarum historia vulgo Petro Iustiniano Iustiniani filio adiudicata*) i jednoga drugoga, zadarskoga ili Zadru sklonoga. Zanimljivo je da Toma ne spominje sukob Mlečana s ugarskim kraljem oko vlasti nad Zadrom, već svu krivicu za duždevo slanje križara na Zadar pripisuje samim Zadranima. Radoslav Katičić, „Toma Arhiđakon i njegovo djelo” u *Historia Salonitana*, 418. I u *Opsadi* je, kao što smo vidjeli, prisutno istovremeno podržavanje i optuživanje Zadrana. Raukar navodi da je Tomin odnos prema Hrvatima odraz mentalnog ustrojstva srednjovjekovnog društva, a ne plod etnokulturalnih animoziteta. Splitski su kroničari protivnici feudalaca iz zaleđa, dalmatinskih gradova, ali i svake političke i društvene moći koja bi mogla ugroziti njihov komunalni svijet. Toma nema razumijevanja za tegobe Zadra 1202. godine i pripisuje mu „gomilu opačina” i utjecaj „heretičkog gnoja” jer je Zadar za njega tuđa i od Splitsana moćnija, konkurentska zajednica. Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje* (Zagreb: Školska knjiga, 2007), 373. Takvo je razmišljanje prisutno i kod autora *Opsade* jer Hrvate smatra buntovnicima i varalicama (*rebelliones et fraudulentiores*) prema svetoj ugarskoj kruni, osobito sinove kneza Kurjaka iz Krbave (I, 3, 125). Hrvati, prema autorovom mišljenju,

Poruka koju iz teksta na osnovi svojih izvjesnosti iščitava suvremeni čitatelj nešto je drugačija. *Opsada* nam govori da je mletačko zlostavljanje zaslužena kazna grešnom gradu. Mlečani su bez razloga i zbog glasina napali Zadrane misleći da su vjerni kralju, a oni se začuđeni takvim činom pitaju što su zgriješili kad ih Bog kažnjava. Zadar je odavno shrvan od đavla, a sad ima za neprijatelja i mletački narod. Autor osuđuje grešan grad i poziva ga da spozna svoj grijeh, ako želi pobijediti Mlečane. Postavlja se pitanje što je Zadar zgriješio i što mu autor zamjera kad u svjedočanstvu o mletačkom zlostavljanju koje ne smije pasti u zaborav ne pokazuje suosjećanje, ni razumijevanje za rodni grad napadnut bez političkog razloga? Njegova su objašnjenja općenita i nejasna; zamjera mu uživanje u vremenitom bogatstvu, otimanje duše i tijela ljudima, ne obaziranje na diku i slavu, prigušivanje uprave za koju se zalaže najviši vladar, počinjeno okrutno zlodjelo, razmetanje ohološću, prošle i sadašnje opačine, zločin, omrazu bratske ljubavi, nedostatak istine, ljubavi i poniznosti s kojim bi uništio laž, zavist i bahatost. Priziva kaznu za rodni grad, poziva strijelce da ne štedeći strijele strijeljaju na nj, poručuje mu da ne može pjevati jadikovku kralja Davida, te ga poziva da napusti grešan put jer Bog neće uslišiti grešnika i do kraja djela zapravo ne otkriva što su točno zgriješili Zadranima da je njihova kazna Bogu bitnija od nezaslužene pobjede „starih zmija”.

Konkretni zločini Zadranima koji se spominju u tekstu su sljedeći: zločin nad Trogiranima i Dubrovčanima, zločini zadarskih gusara nad Mlečanima, ubojstvo redovnika, ubojstvo mladića koji je molio za milost, kažnjavanje urotnika koji su planirali mletačkoj vojsci otvoriti vrata, te vješanje izbjeglih građana na povratku u grad. Autor podržava zločin nad Trogiranima riječima *Tu quoque fac simile, sic ars deluditur arte* („I ti postupaj slično, tako se varka izigrava varkom”). Za ubojstvo redovnika Bog je kaznio ubojice i sve Zadrane jer nisu osudili zločince, a poglavlje završava opisom strašnog suda Gromovnika. Za taj ih je zločin stigla kazna.⁸² Preostale zločine autor ne komentira, te se u tekstu ne pronalazi veza između opisanih zločina koje su Zadranima počinili i Božje kazne koju trpe. Božje i zemaljsko se

ugrožavaju vlast koja je najbolja za njegov *civitas*.

⁸² U prvoj knjizi autor napada Zadar u prologu, te u dvadeset i trećem poglavlju u kojem se nadovezuje na prolog: uživanje u vremenitom bogatstvu, otimanje tijela i duše ljudima, ne obaziranje na diku i slavu, odbacivanje revne uprave, I, 1, 115; počinjeno okrutno zlodjelo, razmetanje ohološću i autorovo prizivanje kazne, I, 1, 119; prošle i sadašnje opačine i poziv da napusti grešan put, I, 1, 119; Zadar ne može pjevati Davidovu jadikovku, I, 1, 119; zločin i omraza bratske ljubavi, I, 23, 193. Prolog druge knjige također sadrži snažnu autorovu osudu: nedostatak istine, ljubavi i dobrotivosti, II, 1, 205; laž, zavist i bahatost, II, 1, 205, a svoju osudu iznosi u još četiri poglavlja: neprimjereno uzdizanje u veselju, II, 7, 231 i II, 10, 247; krivnja Zadranima, II, 14, 265; prokletstvo za zločin, II, 18, 279. O zločinu nad Trogiranima, I, 9, 149; o zločinu nad Dubrovčanima, I, 13, 159; o zločinu zadarskih gusara, I, 16, 165; ubojstvo redovnika, I, 21, 183; ubojstvo mladića, II, 4, 219; kažnjavanje urotnika, II, 12, 257; vješanje izbjeglih građana, II, 16, 269; autorov stav o zločinu nad Trogiranima, I, 9, 149; strašan sud Gromovnika, I, 21, 183.

isprepliću u uzrocima i posljedicama, bez odgovora suvremenom čitatelju na konkretno pitanje.

Za razliku od Mlečana koji u svojim postupcima nemaju Boga pred očima, Zadrani mu se obraćaju jadikovkama, uzdaju se u njega, mole ga za kraljevo zdravlje i sreću, te se čude zašto ih je napustio, što je proturječno njihovom mišljenju da zaslužuju kaznu. Upravljači misle da ispaštaju kaznu prvog čovjeka, ne povezujući je s vlastitim grijehom. Autor, svjestan da Mlečani ne zaslužuju pobjedu, iznosi mišljenje da je krivnja Zadrana možda veća od mletačkih zločina, te u sedmom i desetom poglavlju druge knjige optužuje Zadrane da su u radosti zaboravili na poniznost i nedolično se uzdigli. Ne znamo što su Zadrani zgriješili, zašto ih Bog kažnjava, ni što im autor zamjera. Ne znaju ni sami Zadrani do osamnaestog poglavlja druge knjige, kad iznenada postaju svjesni grijeha, a izaslanici pred duždem Andrijom Dandulom i njegovim vijećnicima ponizno priznaju da su zgriješili poput zalutale ovce koja se izgubila i mole za milost. Za tom je poredbom posegnuo i autor u prologu, čime je dovedena u sumnju vjerodostojnost priznanja koje autor podupire jer „spoznaja zlodjela i primjena pokore poništavaju zatečene zločine”.⁸³ U trokutu zločina, priznanja i kazne nedostaje nam zločin.

Da bismo dobili odgovor na pitanje što su zgriješili Zadrani, potrebno je vratiti se u autorovo prirodno okruženje u kojem rasuđivanje i iznalaženje povijesnih činjenica povezuje vidljivo i nevidljivo, ne protuslovi pisanoj tradiciji, ni suvremenom iskustvu. Kao što su za njegovog prethodnika Tomu Arhiđakona najveće opasnosti gusari, hereza i Tatari, tako su i za anonimnog autora *Opsade* najveće opasnosti gusari, hereza i Mlečani. Zadrani su gusari i heretici, a njihovo zločinačko služenje đavlu, njihova *malitia* o kojoj svjedoče pisana vrela (*de malitiis exultantes*) predstavlja opasnost za Zadar, za *civitas* kojem autor pripada. U razjašnjavanju i prikazivanju vlastitog doba oslonio se on, baš kao i Toma, na svjedočanstva pisane tradicije; Bog je već kažnjavao Zadrane rukama križara i Mlečana jer su podlegli đavlu i ponovo ih kažnjava zvjerskim napadom Mlečana jer nisu napustili stazu grešnika na što ih autor poziva kroz čitavo djelo:

⁸³ Odnos Zadrana prema Bogu i sudbini, I, 1, 114; I, 1, 117; I, 9, 145; II, 2, 209; II, 3, 211; II, 7, 233; II, 10, 249; autorov stav o krivnji Zadrana, I, 1, 117; II, 7, 231; II, 10, 247; II, 14, 269; Zadrani priznaju grijeh, II, 18, 283; autor podržava priznanje grijeha, II, 18, 283.

*Debuit enim tam horum, quam illorum nimio librante onere uitiorum grandem tempestatis rabiem excitare. Derelinquat ergo impius uiam suam et Deus ipsius miserebitur, reuertatur ad Dominum, et gressus sui prosprentur in sempiternum.*⁸⁴

Zadar nije pobijedio Mlečane, što bi značilo da nije doživio za svoj spas toliko neophodan preobražaj ni u autorovo doba. Po želji naručitelja da mu dostojno njihovog rodnog grada po redu i trijezno iznese glavni uzrok sukoba i sporove među suparnicima autor je nastojao, kako navodi u pismu, po poglavljima pojedinačno i jasno prikazati vojnička djela i borbe obiju strana; naručitelj ne spominje težak poraz Zadrana koji je završio razaranjem grada, ne spominje ga ni autor. Štoviše, priželjkujući pobjedu sugrađana svoje pismo započinje usklikom *Uictorie populi vrbis Iaderę* („za pobjedu naroda grada Zadra”), kao da ne zna konačan ishod događaja, kao da je tekst napisao za vrijeme opsade da informira naručitelja kako i zašto je došlo do sukoba zaraćenih strana i kako teku borbe; iz ovih je podataka naručitelj možda mogao procijeniti na koju će stranu prevagnuti pobjeda i što mu je činiti. Počinjeni mletački zločini koji će se ovim zapisom predati sjećanju potomaka nisu nam pouzdan dokaz da je djelo napisano nakon pada grada, jer su Mlečani zlostavljali građane od samog početka opsade.⁸⁵

U djelu koje je došlo do nas nastoji se prikazati ne samo glavni uzrok i sporovi među suparnicima kako želi naručitelj ili vojnička djela i borbe obiju strane kako navodi autor, već i konačan pad grada u mletačke ruke i u tom nastojanju trinaestostoljetni klerički mentalitet duboko ukorijenjen u djelo s pravilima koje je autor *Opsade* naslijedio, kako se čini, pod

⁸⁴ „Jakom naime prevagom prošlih i sadašnjih opačina morao je izazvati žestok bijes oluje. Zato neka grešnik napusti svoj put, i Gospod će mu se smilovati; neka se vrati Gospodu, i njegovi će koraci biti sretni navijeke.” (*Historia*, I, 1, 119)

⁸⁵ Opsada grada započinje 12. kolovoza 1345., a autor donosi opis mletačkih zločina koji su počinjeni već idećeg dana: „Pripovijeda se da su počinili neko užasno djelo: Dana 13. mjeseca kolovoza godine i indikcije prije navedenih, po čitavom svijetu, gdje gospoduje njihova vlast i ondje gdje bi grješnom trgovinom na svoj zahtjev mogli ugrabiti kojega zadarskoga građanina, to su revno pokušavali i tako su svuda po svijetu, ako su kojega od njih mogli uloviti i držati, koliko su ih više mogli bacali u tešku tamnicu kao kradljivce ili gusare; nisu im predbacivali nikakvu vrstu zločina, već su to, kako se pripovijeda činili iz čiste samovolje.” (*Quoddam horribilissimum uitium per eos illatum fertur, quod die XIII Augusti mensis, millesimo et indictione superius intitulis per vniuersum megagostium ubi eorum principatur dominium et ubi simoniace de rogatu rapere potuissent aliquem ciuem Iadre, ardentem conati sunt et ita per mundi fines si quos capere et habere potuerunt, quamuis plurimos in duro ergastulo ut fures et pyrrotas detruserunt, nullum genus sceleris imponentes, sed sola uoluntate animi hec perpetrasse naratur.* I, 6, 137). Ovdje se ponavlja misao iz prologa da su Mlečani bez razloga napali Zadar: „nisu su predbacivali nikakvo zlodjelo” (*nullum genus sceleris atribuentes eidem*, I, 1, 117) i ona povezuje ova dva poglavlja. Navedenom je zločinu posvećeno šesto poglavlje pod naslovom *De Venetorum fraudulenta perperatione* („O himbenom postupku Mlečana”, I, 6), dok se početak opsade 12. kolovoza opisuje u sljedećem poglavlju. Budući da je naručitelj naglasio da želi opis događaja po redu, zaključujemo da prepisivač nije ispravno posložio tekst ili je prepisao već neuredno posložene zapise. Potvrđeni su i drugi primjeri nedosljedne linearne kronologije o kojima će više riječi biti u poglavlju o ovladavanju vremenom. O mletačkim zločinima za vrijeme opsade, I, 8, 141; I, 9, 149; II, 15, 263.

utjecajem Tomine *Historije*, postaje tijesan za valjan i uvjerljiv prikaz ove teške epizode zadarske povijesti. Naslijeđenom topikom i metaforikom autor je mogao objasniti da je grad propao jer ga je Bog kaznio mletačkim rukama za zločin i grijeh, za zao značaj građana⁸⁶ koji seže u prošlost; Božjom je voljom mogao objasniti i ishod pojedinačnih borbi zaraćenih strana, ali ne i konačno mletačko osvajanje grada. Za to su bile potrebne konkretne pogrešne odluke i pogrešni postupci građana za vrijeme opsade, konkretni zemaljski razlozi koji će naručitelju uvjerljivo oslikati situaciju na zadarskom području, ali razlozi koji zrcale autorove političke stavove i mišljenje o tome što je dobro za njegov *ciuitas*, kao i njegovu naklonost naručitelju. Ovakav mentalni pomak u iznošenju i objašnjavanju uzroka i posljedica opisivanih događaja otvara mogućnost naknadne nadogradnje starijeg teksta nastalog pod snažnim utjecajem Tome Arhiđakona konkretnijim i preciznijim tumačenjem tijekom događaja, kako bi osobni autorov stav, uvjeravanjem čitatelja, postao prihvaćena povijesna činjenica.

3. 2. Zemaljski razlozi poraza Zadrana

Božje su odluke vidljive Bogu i izabranima, dok su ljudima vidljive promjene. Srednjovjekovni povjesnik ljudski vidljivo priklapa običnom oku nevidljivo, neko nebesko djelo, neku *res coelestis* da istakne istinu i načini svjedočanstvo na pouku očevicima. Izvor nebeskih djela, stvoriteljeve volja, *arbitarium Creatoris* je istodobno nakana i plan, *dispositio divina* i Božji sud, *iudicium* koji se ljudima očituje odlukama, a povjesnik ih zove milost i čudo, *gratia* i *miraculum* ili osveta i kazna, *ultio divina*. Govoreći o zemaljskim djelima povjesnik djelatnike dijeli na one koji vjeruju i one koji ne vjeruju, a njihovi su činovi s Božjeg stajališta grešni ili kreposni i podložni pomoći ili kazni. Dopuštajući prirodne, višnji ili teološki i moralni uzorci stoje iznad prirodnih ali se jedni bez drugih ne mogu ni očitovati, ni uobličiti. Kao što duhovna vlast utemeljuje i poboljšava svjetovnu, tako i teološki i moralni

⁸⁶ Značaj srednjovjekovne ličnosti je stalan i svodi se za zbir dobrih i loših osobina koje se međusobno bore, a osobina koja odnese pobjedu određuje značaj. Zao čovjek je grešan i čini grešna djela, a za grijeh slijedi kazna. Stoga je za pripovijedanje srednjovjekovnog djela važno utvrditi značaj djelatnika kojim se objašnjava ishod djela. Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 145 – 146; Gurevič zaključuje da u srednjovjekovlju nema globalne ličnosti već zbir nezavisnih osobina koje čine značaj. Aron Gurevič, *Les catégories de la culture médiévale* (Paris: Gallimard, 1983), 306.

uzroci objašnjavaju prirodne. Jedan od ciljeva povjesnikova rada je postizanje hijerarhiziranog sklada međuovisnosti iznesenih teoloških, moralnih i prirodnih uzroka i razloga.⁸⁷

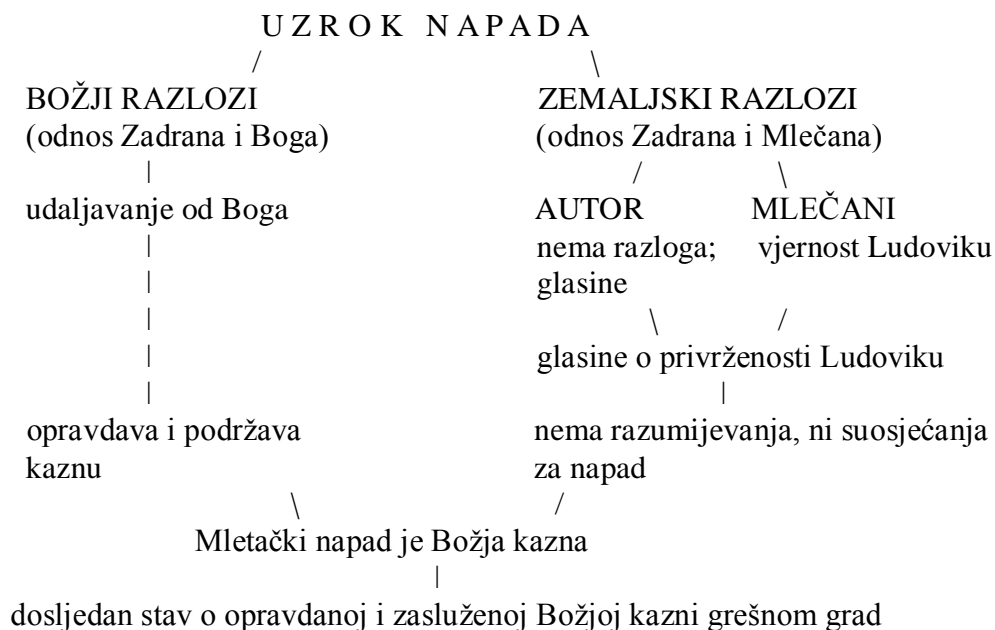
Zadrani nisu mogli pobijediti jer im je poraz bio predodređen Božjom voljom, a odlukama koje su donosili samo su, prema autorom mišljenju, pridonijeli porazu. Odluke se odnose na upravljanje gradom, na potrošnju hrane i političku opredijeljenost. Zadrani nisu željeli strane upravljače koji bi ih znali izbaviti iz nevolje, već su upravljajući gradom mlitavo i s puno neposluha spremali sebi težak poraz. Ovoj osudi prethodi promišljanje Zadrana kojem bi upravljaču predali grad i njihov dogovor da to bude Ludovik. Autor nas, dakle, u devetom poglavlju zbunjuje proturječnim podacima o stavu Zadrana prema upravljačima. Ne znamo ni kome su njegovi sugrađani bili neposlušni. Iako su zbog samilosti i čovjekoljublja odustali od namjere da nemoćne građane do svršetka rata pošalju u izgnanstvo, autor ih napada da nisu mislili na budućnost dok je ambar pun hrane. Njegov je stav suvremenom čitatelju neočekivan i začuđujući ukoliko je, kako se pretpostavlja u dosadašnjem istraživanju, bio svećenik. Osuđuje ih da su zbog naivne vjere u Ludovika, koji ih je prevario, propustili sklopiti primirje s Mlečanima, zaboravljajući na svoj hvalospjev kralju i upozorenje da se svi moraju čuvati okrutnih Mlečana. Jedini koji bi zasigurno bio postigao oslobođenje grada je Ludovikov brata Andrija, ali on je ubijen od svojih dvorjanika samo dan nakon što je zadarskom izaslaniku

⁸⁷ O hijerarhiji uzroka i razloga kod srednjovjekovnih povjesnika, Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 138, 203 – 204. Naputak kako se objašnjavaju djela i pričaju priče, koja će svjedočanstvom poučiti čitatelja nalazimo kod Kasiodora: *Qui cum res ecclesiasticas referant, et vicissitudines accidentes per tempora diversa describant, necesse est ut sensum legentium coelestibus semper rebus erudiant, quando nihil ad fortuitos casus, nihil ad deorum potestates infirmas (ut gentiles fecerunt) sed arbitrio Creatoris applicare veraciter universa contendant.* („Nužno je da oni koji se bave crkvenim stvarima i opisuju promjene koje se zbivaju u razna doba, u svrhu stalne pouke svojih čitatelja nebeskim djelima, ništa ne ostave slučaju niti ništavnim moćima bogova kao što to činjahu pogani, već da se potrude sve u istini približiti Stvoriteljevoj volji.”) Kasiodor, *De institutione divinarum litterarum*, XVII, P. L. 70, col. 1133C., Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 137. Autor *Opsade* ne spominje Stvoriteljevu volju (*arbitrio Creatoris*), ali je ovaj naziv za Boga potvrđen u primjeru: „dijete naime izaziva oca i stvorenje svog Stvoritelja” (*pignus prouocat genitorem et creatura creatorem*, II, 18, 283). Božja nakana i plan (*adispositio diuina*) spominje se jednom: *a dispositione supernorum* (II, 18, 277), a Božji sud (*iudicium*) nekoliko puta: *diuino permittente iudicio* (I, 21, 183), *iudicium intuentes Dei* (II, 15, 267), *iudicio permittente diuino* (II, 18, 277) i jednom sud silnog Gromovnika, *terribilia iudicia magni Tonantis* (I, 21, 185). Autor u prvi plan stavlja Božju milost odabirući različite riječi u sintagmi: *Deo condonante gratiam* (I, 9, 149), *Christi gratia opitulante* (I, 15, 163), *gratia magni Tonantis* (I, 19, 177), *diuina permittebat gratia* (I, 23, 195), *Altissimi gratia suffragante* (II, 2, 209), *hanc gratiam* (II, 4, 213), *Saluatoris gratia oppitulante* (II, 5, 225). Potvrđeni su i izrazi *Deo concedente* (I, 4, 129), *nutu permittente diuino* (I, 22, 191 i II, 12, 259), *Deo coadiuuante* (II, 2, 207), *diuina concedente pietate* (II, 3, 211), *miseriordia diuina* (II, 5, 225), *nutu magni Tonantis* (II, 13, 259) kojima se ukazuje na Božju volju, pomoć, milost, dopuštanje. Opisana su dva čuda (*miraculum*): žena koja se ukazala iznada mora i pomogla Zadranima da pobjede Mlečane (I, 24, 201) i lik svetog Krševana koji svijetli na izgorenom štitu (II, 15, 267). Božja se kazna (*ultium*) navodi u primjeru: „Ali što više ti Zadrani griješe, toliko ih težim teretom pritišće previšnji Otac kako bi uvidjeli da je to kazna i krenuli najsigurnijim putem.” (*Sed quanto ipsi Iadertini committunt, tanto altissimus sator eos grauiori confibulant pondere, ut cognita vltione via gradientur tutissima*. I, 23, 193) i „Jer kao što Božjoj istini pripada otkrivanje laži, tako i skrivanje čuda. O, kako li je brzo slavni Božji borac osvetio ono štrašno zlodjelo” (*Nam sicut profari mendatium, sic occultari miraculum veritatis diuine est. O quam subito athleta gloriosus ultus est facinus tam horrendum*, II, 16, 267).

obećao pomoć.⁸⁸ Niti su Zadranani bili sposobni sami se izbaviti iz nevolje, niti su imali sreće da ih izbavi netko drugi. Svojim su odlukama i postupcima, osim smrti Andrije na koju nisu mogli utjecati, pridonijeli porazu.

Događaji su koncentrirani oko grijeha Zadrana u dvije sfere: Božjoj i ljudskoj. Analiza uzroka napada Mlečana i razloga poraza Zadrana i u božjoj i u ljudskoj sferi, pokazuje da autor ne podržava rodni grad i ne suosjeća sa sugrađanima. I ne samo to. On ih oštro osuđuje i napada zbog nemoralnosti i nesposobnosti. Zahvaljujući grijehu Zadrana, zli Mlečani, ubojice i mučitelji nevinih građana, palitelji nevine i nejake djece, opsjedatelji grada, koji u svojim postupcima nemaju Boga pred očima, bez njegove milosti i pomoći postaju pobjednici. Ali bitna je kazna namijenjena Zadranima, a ne pobjeda koju ostvaruju Mlečani. Mletačko je zlostavljanje u službi Božjeg nauma. Autor predaje sjećanju potomaka svjedočanstvo o izvršenju Božje volje nad grešnim gradom.

1. AUTOROV STAV O UZROKU MLETAČKOG NAPADA

⁸⁸ O upravljačima grada, *Obsidio*, I, 9, 145 i I, 9, 149; o zalihama hrane, I, 20, 179; o autorovoj osudi vjere u kralja Ludovika zbog koje su Zadranani propustili sklopiti primirje s Mlečanima, II, 10, 249 i II, 16, 269; hvalospjev kralju Ludoviku I, 15, 163; o mletačkoj okrutnosti, I, 1, 117; o ubojstvu kralja Andrije, I, 12, 159.

Poput Tome Arhidakona s kojim je, čini se, dijelio slične izvjesnosti, kulturu i običaje duha, anonimni je autor u svom prikazu opsade i razaranja Zadra pazio na usklađenost i hijerarhiju božjih i prirodnih razloga. Toma tumači da je iskvarena Salona jurila u propast jer je ostala bez Božje zaštite, a onaj tko ostane bez Božje zaštite postaje bespomoćan.⁸⁹ U opisu propasti Salone, prepoznatljiv je utjecaj biblijskog pisma jer je gotovo oličenje Sodome i Gomore, odnosno Babilona, kojima završava jedan red, a uspostavlja se drugi na drugom mjestu i to u uzročno-posljedičnoj vezi.⁹⁰ Autor *Opsade* tumači razaranja Zadra, razabire i prikazuje činjenice uz pomoć *locus communis* postavljajući pitanje:

*Sed quid ualeat annisus hominis, ubi diuine protectione gratia deest?*⁹¹

Ističe važnost Božje zaštite i kad opisuje kako su zadarski gusari ubili redovnike, a Zadranima ih nisu kaznili već su odobrili da se opljačkane stvari izlože na prodaju na javnom trgu. Najpravedniji Sudac ih je kaznio za strašan zločin, te su neki umrli u zatvoru, neki su smaknuti mačem, neki su se udavili u moru ili pomrli od pogubne i zarazne bolesti.⁹² Opis zločina i kazne autor zaključuje riječima:

*Et ex quo homo a via rectitudinis sic recedit, tanto diuinum ab eo prolongatur presidium.*⁹³

Ipak, metaforički ustroj svijeta čini se da nije bio dovoljan autoru za opširan, detaljan i uvjerljiv prikaz koji je namijenio naručitelju, potomcima i suvremenicima, jer je osim počinjenih zločina kao zemaljske razloge propasti grada naveo i pogrešne egzistencijalne, upravljačke i političke odluke, koje su Zadranima donosili slobodnom voljom. One potvrđuju ispravnost Božje odluke da ih kazni, jer smućeni đavлом građani ne znaju što čine. Zadranima su

⁸⁹ *Topoi* ili *loci communes* nisu mjera povjesnikove neoriginalnosti i kritičnosti jer ne stoje umjesto činjenica, već zbog svoje sličnosti s figurativnim, metaforičnim ustrojem činjenice. *Loci communes* činjenicu osvjetljava. Ivić, o. c., 57.

⁹⁰ Mirjana Matijević Sokol „O nekim stilskim, jezičnim i strukturnim osobitostima Salonitanske povijesti Tome Arhidakona Splitsanina”, 231, 232. Venera kao sublimirana alegorija Sodome i Gomore i uzrok propasti je učestala figura srednjovjekovne književnosti koja simbolizira raskalašenost, putenost, razvrat i sve ostale oblike iskvarenog života. Ibid. 232, Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 104 – 105.

⁹¹ „Ali što vrijedi ljudski trud, kad nedostaje milost zaštite Božje?” (*Historia*, VII, 6)

⁹² I ovdje se radi o uobičajenom srednjovjekovnom biblijskom instrumentariju Apokalipse (komete, pomrčine Sunca, Mjeseca). Matijević Sokol navodi primjer pojavljivanja kod Tome i to pred navalu Tatara, o. c. 232. Srednjovjekovni su se autori općenito služili nekim meteorološkim i zemljopisnim pojavama kao što su zvijezde repatice, potresi, plime. Vidi: Jacques le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*, prevela Gortana V. Popović, pogovor Igor Fisković (Zagreb: Golden marketing, 1998), 265 – 267.

⁹³ „Kada čovjek zastrani od puta pravednosti, toliko se od njega udaljuje Božja zaštita.” (*Obsidio*, I, 21, 183)

nesposobni za upravljanje gradom što je potvrdila i nebriga za hranu za vrijeme opsade; stanovnici su se junački borili, ali je njihov otpor na kraju skršen upravo glađu i nestašicom hrane. Zadrani su sami pridonijeli porazu svojom nesposobnošću, nebrigom i tvrdoglavošću da grad predaju sposobnim upravljačima. Autor ih kritizira riječima:

*Confidunt Iadertini in sui probitate et scitu, quod eloquentiam Alani sapientiamque philosophię putant excedere, soli gubernant vrbem in multa lenitate et inobedientia, neminem aduenam, qui sciret et posset consulere ac a tanto posset liberare discrimine, affectant accersire in gubernatorem. Verbis friuolis saciantur et aurę matutinalis potum assumunt, in magna clade se immiscunt et ad arctissimas perueniunt conditiones...*⁹⁴

O važnosti dobrog upravljanja gradom autor je također mogao učiti od Tome koji je, želeći pridonijeti rješenju situacije u gradu doveo za načelnika stranca po uzoru na komune u Italiji i Provenciji, plaćenog i nepristranog upravitelja grada i to uz potrebnu pomoć moralnih autoriteta, sljedbenika svetoga Frane koji su uživali veliki ugled zbog svoje skromnosti. Dobivši punomoć Toma odlazi s Mihom Madijevim u Anconu i na savjet ankonitanskog potestata, izabiru Gargana de Ascindisa, s kojim se vraćaju u Split na Duhove 15. svibnja 1239. godine. Gargano je u tri navrta po godinu dana obnašao službu potestata, a po Tominu je opisu to doba reda u gradu, osobito značajno za kodifikaciju gradskih prava i običaja koji se popisuju u jedan kapitularij. Kasniji su gradski statuti, zbog ovog uspješnog Tominog poteza, imali odredbu da načelnici grada ne smiju biti iz slavenskih strana niti iz pokrajne Dalmacije. Kao dobar poznavatelj prilika i javnih života talijanskih komuna Toma je, dakle, smatrao da je *regimen Latinorum*, kako naziva praksu upravljanja talijanskim gradovima neophodan za uvođenje reda u komunalni život Splita. U prvoj polovici XIII. st. započinje pisanje priručnika namijenjenih potestatima, upraviteljima u gradovima. Jedan od vrlo ranih jest *Oculis pastoralis sive libellus erudiens futurum rectorem populorum* koji je sastavio Boncompagno da Signa 1222. godine, dok je najpoznatiji *Liber de regimine ciuitatum*, koji se datira u početak druge polovice XIII. st., a Le Goff ga datira u 1228. i pripisuje Ivanu iz Viterba

⁹⁴ „Zadrani se pouzdaju u svoju valjanost i znanje jer misle da su učeniji od Alana i mudriji od mudrosti, sami upravljaju gradom uz mnogo mlitavosti i neposlušna, ne žele pozvati za upravljača nijednog došljaka koji bi ih znao i mogao savjetovati i bio sposoban izbaviti iz tolike nevolje. Zasićuju se ispraznim riječima, opijaju se jutarnjim lahorom, spremaju sebi težak poraz te zapadaju u bijedne prilike...” (I, 9, 149) Ovaj opis Zadrana, zatim hvalospjev kralju Ludoviku (I, 15, 163), te čitavo deseto poglavlje druge knjige u kojem se Zadrani obraćaju sudbini (*Lamenatio Iadertinorum aduersus radios fortunę at ad alios*, II, 10) svojim snažnim lirskim ozračjem odudaraju od ostatka teksta.

(*Iohannes Viterbiensis*). Brunetto Latini donio je još jedan, koji predstavlja sažeti, sastavljen od početnog i završnog djela trakta Ivana iz Viterba, kao posljednju knjigu u svom *Tesoro*.⁹⁵

Navodeći i komentirajući konkretne odluke i djelovanje koji su u konačnici odveli Zadar u propast anonimni je autor *Opsade* istaknuo tvrdoglavost, nesposobnost i nebrigu građana za vrijeme opsade, a oslikavajući time njihova psihička stanja koja su dovela do određenog ishoda napravio je iskorak prema suvremenom tumačenju povijesti. Iako se čini da je u prologu izneseno proturječno mišljenje da je Zadar grešan i da nije grešan, autorov je stav o opravdanoj i zasluženoj božjoj kazni rodnom gradu i porazu predodređenom zbog udaljavanja od Boga, tvrdoglavosti, mlitavosti i neposluga dosljedan u čitavom tekstu. To je nit koja vezuje djelo prepuno nerazumljivosti, proturječja i nepovezanosti, koje bude sumnju u njegovu cjelovitost. U nastavku rada ćemo, slijedeći tu nit, detaljnije analizirati Božju sferu prisutnu u tekstu.

3. 3. *Quasi miraculose*

Sve je podložno Božjoj volji, njegovoj milosti ili kazni. Protiv Božje volje i bez njegove milosti se ne može. Autor zaziva Božju milost za uspješan književni rad i za nadahnuće Duhom Svetim kakvo su imali pisci prije njega, Ludovik ga moli za oslobođenje Zadra, Božjom se milošću postaje kralj, dužd, nadbiskup. Bog se direktno upliće u događaje i odlučuje o njihovom ishodu, usmjerava grešnike, pa tako i grešne Zadrane, a prizivanje je njegove pomoći prisutno u svakodnevnoj komunikaciji. Protiv njegove volje ne pomažu ni snaga opreznog Samsona, ni mudrost Aleksandra, ni hrabrost odlučnog Hektora. Ne pomaže ni žalovanje, a grešni su Zadrani osjetili koliko strašan može biti njegov sud. Od najavljene kazne u prologu do njenog izvršenja na kraju djela, Bog pomaže Zadranima direktno ili

⁹⁵ Mirjana Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo doba. Rano doba hrvatske povijesti* (Zagreb: Naklada Slap, 2002), 39, za *regimen Latinorum*, ibid. 307 – 327. *Viterbiensis Iohannis. Liber de regimine ciuitatum, prodit curante Caietano Salvemini*, u: *Scripta anecdota glossatorum*, Bibliotheca iuridica medii aevi editio Augustus Gaudentius, voll III, Bononiae MDCCCCI, 215 – 280. Jacques Le Goff, *Srednjovjekovna civilizacija zapadne Europe* (Beograd: Knjižarnica Zorana Stojanovića, 1974), 520. Franchini je prvi analizirao, pedesetak godina nakon objavljivanja, spomenuti traktat Ivana iz Viterba i utvrdio mu izuzetnu teorijsku vrijednost. Vittorio Franchini, *Trattati „De regimine civitatum” (sec. XIII-XIV)*, La ville, VI, Premiere partie institutions Administratives et Judicaries, Bruxelles, 1954, 328. Matijević Sokol je pokušala kroz diplomatsko gradivo istražiti je li i koliko Garganov kapitulat bio u upotrebi u splitskoj komuni do novog Percevalova statuta iz 1312. godine, koji se smatra prvim sadržajno poznatim splitskim statutom. Vidi opširnije u Matijević Sokol, „Od kapitulara Gargana de Arcindisa do Percevalova statuta” u: *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo. Povodom 700. obljetnice*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog supa održanog od 24. do 25. rujna 2012. godine u Splitu, ur. Željko Radić, Marko Trogrlić, Massimo Meccarelli, Ludwig Steindorff (Split: Književni krug Split: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu: Pravi fakultet Sveučilišta u Splitu, 2015), 99 – 111.

indirektno kažnjavajući Mlečane. Zadrani se zahvaljujući Božjoj pomoći moćno suprostavljaju Mlečanima, a građanin plemenitog roda ih uvjerava da je Bog na njihovoj strani zbog mletačke oholosti. Autor podsjeća da Bog ne otkriva Zadranima svoj naum, a pomaže im kako bi kroz zemaljske događaje spoznali njegove tragove i milost. Do šesnaestog se poglavlja druge knjige činilo da vječni čuvar bdije nad sudbinom Zadra. U osamnaestom poglavlju Zadrani počinju shvaćati da ih je napustila naklonost višnjih jer se već dugo nalaze u teškom stanju, te se kao u prologu čude Božjem sudu. U istom se poglavlju navodi da Zadrani smatraju da zaslužuju tako okrutan svršetak, ali ne saznajemo kako i zašto su iznenada promijenili mišljenje o svojoj sudbini.⁹⁶

I Villehardouin spominje božju milost i volju. Šampanjski grof Thibaud i Ljudevit, grof od Bloisa i okolice Chartersa milošću Božjom (*par la grace de Dieu*, 48) postaju križari. Poslanici visokih francuskih barona govore duždu da žele osvetiti sramotu nanesenu Isusu Kristu i ako im Bog dopusti (*se Diex le vult soffrir*, 56) osvojiti Jeruzalem. Događaji se razvijaju onako, kako se Bogu sviđa (*mes les aventures avient ensi con Dieu plaist*, 66) kaže Villehardouin, pa se križari dijele i svaki kreće svojim putem. Da je Bog htio (*se Diex volsist*, 74) hodočasnici bi vrlo lako podnijeli smrt grofa Geoffroya od Le Parcha. Bog koji daje savjet u nevolji nije želio nikako to tako trpjeti (*mes Diex, qui les desconsiliez conseil, ne le vost mie ensi soffrir*, 82) da naum križara propadne zbog nedovoljno prikupljenih sredstava za prijevoz ili kasnije zbog sukobom Mlečana i Francuza, pa je zahvaljujući njemu (*Dieu merci*, 98) koji to nije dozvolio (*mais Diex nel volt mie soffrir*, 98) zavladao mir. Križari koji nisu željeli da se vojska razide bili su spremni sami platiti svotu novca koji je prema sklopljenom dogovoru nedostajao uz obrazloženje „Bog će nam to doista naplatiti, kad mu bude volja” (*quar Diex le nos rendra bien quant lui plaira*, 82). Došavši pred Zadar križari se dive gradu riječima „Kako bi se mogao osvojiti silom takav grad, ako ga sam Bog ne bi osvojio?” (*coment porroit estre prise tel ville par force, se Diex meïsmes nel fait?* 92). Dužd govori grofovima i baronima da su Mlečani zahvaljujući njima i milošću božjom (*par la Dieu grace*, 96) osvojili Zadar. Kralj Filip Švapski govori križarima da sve stavlja u ruke Božje (*en*

⁹⁶ Sažimljem autor prikaz Božje milosti i volje: autor zaziva Božju pomoć za uspješan književni rad, I, 1, 119; II, 4, 129; I, 9, 149; II, 5, 225; Ludovik moli za oslobođenje Zadra, I, 15, 163; II, 2, 207; I, 2, 209; navođenje milosti Božje (*Dei gratia*) uz titulu kralja, I, 11, 153; II, 2, 207; II, 2, 209, dužda, I, 5, 131; I, 5, 133; I, 5, 135, nadbiskupa, I, 7, 141; Božje uplitanje u zemaljske događaje, II, 3, 211; II, 15, 265; II, 15, 267; usmjeravanje grešnika, I, 23, 191; usmjeravanje grešnih Zadrana, I, 23, 193; prizivanje Božje pomoći u svakodnevnoj komunikaciji, I, 19, 177; o snazi Božje volje, I, 4, 215; II, 10, 245; I, 21, 185; direktna Božja pomoć Zadranima, I, 14, 159; I, 22, 191; I, 23, 195; I, 24, 201; II, 4, 217; II, 4, 221; II, 4, 225; II, 11, 255; indirektna Božja pomoć Zadranima I, 24, 199; II, 3, 211; II, 4, 213; II, 12, 259; II, 13, 259; II, 15, 265; II, 16, 267. Direktna se pomoć spominje podjednako u obje knjige, dok indirektna pomoć prevladava u drugoj knjizi. O bezbožnosti Mlečana, I, 6, 137; hrabrenje građana javnim govorom, I, 9, 145; o razlozima Božjeg pomaganja Zadranima, II, 5, 225; o prividnoj Božjoj pomoći, II, 16, 271; o odnosu Zadrana prema sudbini, II, 18, 227; II, 18, 279.

la Dieu main, 101) i njihove jer putuju zbog Boga (*por Dieu*, 101) i ako Bog daje (*se Diex done*, 101) križari će povratiti baštinu Aleksija Mlađeg koji je s njima sklopio ugovor.⁹⁷ Bog voli križare i pomaže im na njihovom putu, baš kao i Zadranima.

Autora *Opsade* nastupa kao poznavatelj i tumač Božje volje, a osim Božje prisutnosti u opisanim zemaljskim događajima u tekstu su slikovito opisana dva natprirodna događaja.⁹⁸ Prvi se dogodio za vrijeme hrabrog napada Zadrana na mletački brod koji se jednako tako junački branio. Zadrani su pobijedili jer se na moru iznenada prikazala žena naoružana do bedara koja je snažno istrгла kormilarevo veslo, a veslači su prestrašeni skakali u more:

*Et quamdiu sic mutuo partes certantes, visa est quedam mulier, armata vsque ad fęmora, in mari sita et in potentia duorum lacertorum remum gubernatoris violenter eripuisse. Deinde remigatores videntes spiritu deficere videbantur. Siquis melius poterat, in magna pressura in mare saliebat. Quinque ex ipsis transnatarunt ad reliquas cymbas, que aliquantulum longius distabant. Unusque formosi aspectus iuuenis, qui ibi in dicto platho repertus extitit, qui postulans, ne interimeretur, sed Iadertini nulla versi compassione, letaliter fuit interfectus. Sed dum hic agon inter inimicos altercabatur, nullus angromagus Venetorum, forsan pauore perterriti, presidium aliquod prębere curbatur, sic quod omnes reliqui in dicto carabo existentes mari sunt conglutinati, qui erant numero vltra duouiceni, viri omnes natione Venetiarum. Ipsumque carabum cum dicta turri ipsi ciuitatem et iuxta męnia vrbis deduxerunt...*⁹⁹

⁹⁷ *Tri starofrancuske hronike*: na početku svoje kronike Villehardouin govori u svećeniku Fulku koji je propovijedao o Bogu po Francuskoj i okolnim zemljama, a Gospod je učinio zbog njega mnoga čuda (*Nostre Sires fist maintes miracles por lui*, 46), što potvrđuje i Robert od Claria (*Damediex faisoit molt grans miracles pour lui*, 128).

⁹⁸ O prožimanju antičke pismene i srednjovjekovne usmene tradicije u opisu dva natprirodna događaja opširnije u Dolores Butić, „Natprirodno u djelu Obsidio Iadrensis”, *ZFD* 7 (2019), 155 – 173.

⁹⁹ „I dok su se tako obje strane međusobno borile, prikaza se u moru neka žena oboružana do bedara, koja snagom dviju ruku silovito istrgne kormilarevo veslo. Tada se vidjelo kako veslačima, kad su to opazili, ponestaje daha. Kako je tko bolje mogao, u velikoj je žurbi skakao u more. Petorica otpливаše k ostalim manjim brodovima koji su bili nešto više udaljeni. Jedan mladić lijepa izgleda, kojega su pronašli na tom brodu široke palube, molio je da ga ne ubiju, ali ga Zadrani smaknu bez ikakve milosti. Međutim dok se među protivnicima vodila ta borba, nijedna mletačka brzoplovka, možda jer su bili zaplašeni, nije se pobrinula da im pruži kakvu pomoć, tako da je sve ostale koji su se nalazili na tom brodu progutalo more. Bilo ih je osamnaest na broju, svi iz Mletaka. Sam brod s tim tornjem Zadrani dovedu do grada i uz gradske zidine.” (*Obsidio*, I, 24, 201)

Nakon navedenog opisa, do kraja poglavlja, kao ni do kraja djela ne nalazimo spomen o ženi koja je pomogla Zadranima savladati Mlečane i zarobiti njihov brod, niti reakciju autora ili samih sudionika događaja. Drugi se natprirodni događaj zbio za vrijeme požara u mletačkom stikatu i izazvan je Božjim djelovanjem:

*In quodam contubernio in sticato, nam cum ipse lar diuersas domunculas in cinerem conuertisset, cuidam tum se adhesit, in qua vnus clypeus signatus effigie diuersis admixtis coloribus S, Chrysogoni consedentis in sonipede pendebat, domiciliumque illud vniuersum pariter et clypeum concremauit nil lesionis enigma militis Christi contaminatum, sed ueluti lucis superne illuminatum ac omnium assertionem, qui ipsum depictum in clypeo primitus despexerant, nunc splendidiori corruscatione splendescere.*¹⁰⁰

Za razliku od prethodnog, ovaj događaj s jasnim kršćanskim obilježjima autor komentira riječima:

*Nam sicut profari mendatium, sic oculatori miraculum veritatis diuine est.*¹⁰¹

I daje objašnjenje da je Bog intervenirao u zemaljske događaje kako bi kaznio Mlečane za ubojstvo nevine djece, koje su prethodno počinili. Takav zločin morao je, bez odlaganja kazniti (II, 16, 267). Prikaz žene koja pomaže Zadranima osvojiti mletački brod nema vidljivih kršćanskih obilježja, ali podsjeća na ukazanje kršćanskih svetica.¹⁰² *Visio* u srednjovjekovnom sistemu pripada aparatu alegorijskog tumačenja, a do unutarnjeg smisla i značenja, do istine koja je dostupna kao priča treba doći tumačenjem, pa autor ne komentira događaj.¹⁰³ Iz ove je slike je pouzdano da je Bog na strani Zadrana i da im je direktno

¹⁰⁰ „Kad je naime u nekoj nastambi u stikatu vatra pretvorila u pepeo različite kućice, tada je zahvatila neku u kojoj je visio štit ukrašen slikom u raznim bojama sv. Krševana na konju, i spalila cijelu tu zgradu, pa i štit. Ali lik Kristova vojnika nije se nimalo ošteti nego je bio obasjan višnjim svjetlom i, prema tvrdnji onih koji su ga naslikana na štitu vidjeli prije toga, sada blista još sjajnijim svjetlucajem.” (*Obsidio*, II, 15, 267)

¹⁰¹ „Jer kao što Božjoj istini pripada otkrivanje laži, tako i skrivanje čuda.” (*Obsidio*, II, 15, 267)

¹⁰² Pregledom djela koja su vremenski i prostorno bliska *Opsadi Zadra* (Žića sv. Dujma i Staša, Život sv. Ivana Trogirskog, Život sv. Arnira, Historija Mihe Madijeva, *A Cutheis tabula*, opis otoka Brača Dujma Hrankovića i Kronika otoka Brača Vicka Prodića) i analizom čuda koja su potvrđena u njima, nisu utvrđene podudarnosti s opisana dva čuda u *Opsadi*.

¹⁰³ O srednjovjekovnoj viziji, Andrea Zlatar, *Istinito, lažno, izmišljeno. Ogleđi o fikcionalnosti* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1989), 50. Filozofski pisac Ambrozije Makrobije Teodozije je objasnio upotrebu mita u predmetu o kojem se govori gnoseološkom postavkom da ono što ne može biti spoznato pojedinačnim, ljudskim osjetilima (prije svega, onostranost ili trascendencija) može biti predočeno pričom (mitom ili vizijom) i

pomogao. U drugom natprirodnom događaju autor objašnjava da lik sv. Krševana nije izgorio zahvaljujući Božjem čudu i da je Bog intervenirao u zemaljske događaje spalivši stikat bezbožnih Mlečana. Pomogao je, dakle, Zadranima indirektno kaznivši njihove neprijatelje.

Transmissio, veza i prijenos između Boga i ljudi od presudne je važnosti što potvrđuju i žića svetih otaca u kojima požrtvovnost, vjera, nada i svečeva zaštita obično donose snagu i spas. Tregvanovo žiće svetog Ivana biskupa trogirskog pokazuje kako su Zadranici pobijedili u gotovo izgubljenoj bitki i prisilili Kolomana da digne opsadu zahvaljujući svojoj pobožnosti, Božjoj pomoći, te biskupovoj molitvi i savjetima koje su poslušali. I Toma Arhiđakon, koji je prema vlastitim riječima poznao Tregvanovo književno umijeće, poseže za čudom kao uobičajenim, tipično teološkim i moralnim objašnjenjem slučaja kad su prirodni uzroci nejasni, neprikladni ili izostavljeni. U opisu smrti dvojice Toljena umjesto navođenja prirodnog uzroka smrti koji mu je nepotreban, nepoznat ili možda kao slučajnost nepodoban za objašnjenje, Toma govori o čudu i izričajem *ceu miraculose* sažimlje uzročnu vezu vidljivog i nevidljivog dokazujući Božju prisutnost, ništavost prirodnog uzroka ali i važnost teološkog i moralnog; Bog jasno očituje svoju volju i ne prepušta slučaju ili snazi vojske zadovoljenje pravde onih koji se nadaju i vjeruju. Jednako tumači i pobjedu Splitskih nad omiškim gusarima koja kao da je dobivena bez oružja, *quasi miraculose* jer se Bog na molbu splitskog pedesetogodišnjeg vođe upleo u ljudska djela pa su malobrojni i slabi Splitski porazili silne Omišane „zahvaljujući djelovanju Boga što udara na bezbožnike i spašava one koji se u njega ufaju” (*gratias agentes deo, qui percutit impios et salutat sperantes in se*). Gotska opsada Salone i tatarska opsada Splita 1242. vrlo su slične u opisu oružja, okrutnih i divljih napadača, zatim hrabrih, razjedinjenih i poročnih branitelja, u opisu straha koji je uhvatio opsjednute, ali ono što ih razlikuje je končan ishod događaja kao posljedica Božje volje: za razliku od Splitskih, Salonitanci se nisu obratili Bogu i on im nije pomogao; ishod salonitanske opsade kao kazna za nevjeru obrnuto se podudara s ishodom zadarske ili šoltanske kao nagrada za vjeru. Opsada Zadra, rat protiv pirata i tatarska najezda pokazuju pristranost Tome povjesnice u kojoj on sa svojeg kršćanskog stajališta sudi o onima za koje smatra da se ponašaju nekršćanski i heretički.¹⁰⁴

neoplatonističkim shvaćanjem principa analogije po kojem se nevidljiva struktura kozmosa predstavlja pomoću simbola i slika, koji s cjelinom univerzuma korespondiraju na temelju načela analogije. Ibid., 49.

¹⁰⁴ Ivić, *Domišljanje prošlosti*: o opsadi Zadra u Tregvanovom žiću svetog Ivana biskupa trogirskog, 109 – 110 (*Legende i kronika*, 107-108); o smrti dvojice Toljena 206 – 207 (*Historia*, 197: *Et hoc ceu miraculose eo tempore contigit, ut duo implacabiles hostes Spalatensium, uiuendi finem facerent; uidelicet Tollen de Chulmia et alter Tollen politanus, qui numquam poterat cum Spalatenses pacem habere.*); o pobjedi Splitskih nad Omišanima 111 – 112 (*Historia*, 213: *Et hoc quasi miraculose contigit, ut absque humana percussione a sua nequitia per(foca)ti iacerent.*); Slično čudo zabilježio je Toma istom formulom i u slučaju splitskog poraza od

U *Opsadi se quasi miraculose* pomiče u *miraculum*, vizualno čudo kojem svjedoče obje sukobljene strane. Prikazom čuda anonimni autor ne prikrija neznanje ili nevažnost prirodnih uzroka, već otkriva Božju prisutnost u borbama Zadrana i Mlečana i njegovu odluku tko će iz njih izaći kao pobjednik; kao da je posvjedočenim čudom želio osnažiti *transmissio* koji je možda oslabio iznošenjem konkretnih političkih i životnih odluka Zadrana, koje su utjecale na ishod događaja. Oba natprirodna događaja potvrđuju da je Bog na strani Zadrana i da im pomaže direktno ili indirektno, ali upravo pomak od vizije s mješavinom antičkih i kršćanskih elemenata u kojoj *deus ex machina* postaje žena nalik kršćanskim sveticama do jasnog, neupitnog i objašnjenog Božjeg čuda, u iskazivanju iste poruke, mogao bi posvjedočiti o nastanku ova dva opisa u različito vrijeme.

Prikaz natprirodnih događaja baštini antičku pismenu tradiciju definiranu Ciceronomovom retoričkom podjelom *narrationes* na tri vrste (*fabula / historia / argumentum*) utemeljenoj na razlikovanju istinitog, vjerojatnog i ni istinitog ni vjerojatnog, dakle, lažnog. *Fabula* je tekst u kojem zbivanja nisu ni istinita, ni vjerojatna, *historia* govori o stvarnom zbivanju koje je udaljeno od našeg vremena, a *argumentum* o izmišljenom zbivanju koje se, međutim, moglo dogoditi. *Argumentum* i *fabula* nemaju kvalitetu zbiljskoga, već fiktivnoga. Područje *fabule* je područje fiktivnoga koje se po stupnju mimetičnosti razlikuje od *argumentum* područja. Stupnjevanje mimetičnog svoj bi idealni nivo imalo u historiografskom pripovijedanju, zatim bi slijedilo vjerojatno, pa nevjerojatno pripovijedanje. Mimetička privilegiranost historiografije postala je podložna sumnji i kritici već u helenizmu jer je *historia* počela poprimati obilježja koja su bila rezervirana samo za *argumentum* i *fabulu*. Srednjovjekovlje je u cjelini preuzelo ovu antičku trijadu, a Izidor Seviljski daje gotovo doslovno iste formulacije: *historia* govori o istinitim događajima koji su se zbili, *argumentum* o onom što se nije, ali se moglo dogoditi, a *fabula* o onom što se nije dogodilo niti se moglo dogoditi, što je *contra naturam*.¹⁰⁵

Trogirana 1244. g. (*Historia*, 287: *Nam quasi miraculose gestum est...ut [Spalatenses] in illo nautico bello succumberent*; usporedba opsade Salone i Splita, 108 – 110, 112. O Tominom kršćanskom stavu, 217.

¹⁰⁵ Andrea Zlatar, *Istinito, lažno, izmišljeno*, 51 – 53. Ciceronova retorička podjela polja *narrationes* ne sučeljava pojmove stvarno, nestvarno i moguće na logičkoj ravni istinito/lažno, već na ravni „realne ontologije”, po uzoru na Aristotela za kojeg pojam mimeze shvaćen kao odredbeni moment biti umjetnosti koji rješava odnos umjetnosti prema stvarnosti, prvenstveno znači oponašanje ljudske radnje na razini zapleta, priče, fabule. Mimeza, međutim, nije samo reprodukcija, već i produkcija ako oponaša nešto što je vjerojatno ili moguće. Aristotel je tako oslobodivši umjetnost od logički definiranog odnosa istina / laž privezao mimezu i fikciju, koje je kasnija tradicija samouvjerenom razdvajala. Pojam mimeze vukao je na stranu istine, a pojam fikcije na stranu laži. Prema Aristotelu oba pojma treba promatrati na istome mjestu, između i izvan dihotomične relacije istina/laž. U svom tekstu *Peri hermeneias* (II, 4 *O tumačenju*) upozorava on na mogućnost postojanja vrste govora koje nisu ni istinite niti lažne, a ispitivanje takvoga govora pripada retorici ili poetici, a ne logici. Ibid., 45.

Naručena *historia* o mletačkoj opsadi Zadra poprima, dakle, na dva mjesta obilježja rezervirana za „fabulu” i to s odmakom od antičke tradicije, budući da opisani događaji sadrže kršćanska obilježja i u službi su dokazivanja Božje prisutnosti. Zadrani odolijevaju Mlečanima ne svojom sposobnošću, nego upravo potporom samog Duha svetoga. Bog je za vrijeme opsade kaznio Zadrane svojim strašnim sudom samo jednom i to kad nisu proveli sudski postupak protiv ubojica redovnika, već su odobrili prodaju opljačkanih stvari na javnom trgu. Iako se čini da je autorovo tumačenje Božje volje kontradiktorno uplitanju Boga u događaje za vrijeme opsade kako bi direktno ili indirektno pomagao Zadranima, objašnjenje je izneseno u petom poglavlju duge knjige, te autor navodi da je Bog skrivao svoju namjeru:

*Quod si misericordia diuina, cui nihil occultum nihilque absconditum est, sed omnia suo conspectui nude presentantur, eis dispensasset ac eis notum fecisset amaritudinem intrinseci cordis, quam supportare debebant, potius eorum vrbem derelinquerent quam ad tales deuenire conditiones, sicut in sequentibus, Saluatoris gratia oppitulante, sumus dispositi si non integraliter, adminus particulam pertractare.*¹⁰⁶

I u šesnaestom poglavlju druge knjige otkriva kako se samo činilo da vječni Čuvar bdije nad sudbinom Zadra (II, 16, 271). Cezar nam u svom djelu *Commentarii de bello Gallico* daje objašnjenje zašto Bogovi ponekad skrivaju svoju pravu namjeru i odgađaju planiranu kaznu:

*Consuesse enim deos immortales, quo gravior homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundoiores interdum res et diuturniorem impunitatem concedere.*¹⁰⁷

Iako je postupak isti, namjera je različita. Bog koji bdije nad Zadranima nije tako okrutan. On ne želi grešnikovu smrt (II, 18, 279) i pomaže Zadranima kako bi kroz zemaljske događaje spoznali njegove tragove i milost (II, 11, 254), te napustili kletu stazu i pohitali Suncu pravednosti (I, 23, 190). Bog može, ako smatra potrebnim, napraviti iznimku od ovakvog odgađanja kazne što potvrđuje Miha Madijev; opisujući pobunu Šibenika i Trogira 1322.

¹⁰⁶ „Da je naime Božja samilost, kojoj ništa nije tajno, ništa skrovito, već se njezinu pogledu sve pokazuje golo, njima to najavila i obavijestila ih o gorčini koju su u dubini srca imali podnijeti, radije bi napustili svoj grad nego zapali u takvo jadno stanje kakvo, uz pomoć milosti Spasiteljeve, namjeravam na sljedećim stranicama prikazati ako ne cjelovito, a ono barem djelomično.” (*Obsidio*, II, 5, 225)

¹⁰⁷ „Doista, besmrtni bogovi znadu da ljudima koje žele kazniti za njihova zločinstva podare katkad veću sreću i da duže vremena odlažu svoju kaznu, da bi ih to jače, kad se sreća okrene, zaboljelo u srcu.” (*Commentarii de bello Gallico*, I, 14)

godine protiv bana Mladena II koji je doživio poraz zbog preziranja Boga i katoličke crkve, te pljačkanja gradova Dalmacije i Hrvatske koji su željeli živjeti u miru, nakon potankog navođenja zla koje su ban i njegovi službenici svakodnevno činili Miha poučava:

*Et est sciendum quod tantae misericordiae sit Deus, quod non statim punit aduersarios, sed sententiam diu distulit, ut magis terreantur et revertantur ad bonum faciendum, sed praedicti Deum prae oculis non habentes committebant quotidie ea, que Deo displicebant. Ergo non est mirum, si Deus non vult differe sententiam super ipsos, sed in brevi aufere ab eis Regnum, et dominationem.*¹⁰⁸

Dijete naime izaziva oca i stvorenje svog Stvoritelja (*nam pignus prouocat genitorem et creatura creatorem*), no ipak, kad se spozna zlodjelo i primjeni pokora, poništavaju se zatečeni zločini, komentira autor *Opsade*.¹⁰⁹ Budući da Zadranici to nisu učinili stigla ih je zaslužena kazna. Kaznivši Zadranici Bog je učinio da Mlečani, ubojice i mučitelji nevinih građana, palitelji nevine i nejake djece, opsjedatelji grada koji u svojim postupcima nisu imali Boga pred očima¹¹⁰, bez njegove milosti i direktne pomoći postanu pobjednici. Možda

¹⁰⁸ „I treba znati da je Bog toliko milosrdan da odmah ne kažnjava neprijatelje, već dugo odgađa presudu da se ljudi više plaše i vrte k dobrim djelima, ali gore spomenuti (Mladen i njegovi podložnici) nemajući Boga pred očima, svakodnevno počinjavahu ono što se Bogu nije dopadalo. Zato nije čudo da Bog neće da odloži presudu nad istima, već kroz kratko vrijeme oduzeti im vladanje i gospodstvo.” Lučić, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, 377. Prijevod: *Legende i kronike* (Split: Čakavski sabor, 1977), 175. Tomislav Zrno navodi još tri primjera u kojima Miha moralno poučava o vladanju: u opisu rata Splićana protiv kliškog kneza Jurja 1322. godine (*Historia*, 177), zatim u opisu urote dalmatinskih gradova s Mlečanima protiv bana Nikole 1323. godine (*Historia*, 178) i treći, u opisu sukoba kneza Nelipca i vojvode Mihovilića s kliškim knezom Jurjom kod Knina 1324. godine (*Historia*, 180). Zrno, *Narativni postupci u djelu Obsidio Iadrensis*, 37. Navedenom tumačenju Božjeg kažnjavanja bana Mladena i njegovih podložnika zbog lošeg značaja i nedjela prethodi hvalospjev blagosti Božjoj koja kažnjava zlo i nagrađuje dobro: „O blagosti božja, koja ne dopuštaš da ijedno zlo ostane nekažnjeno, ni dobro nenagrađeno, pokazujući u ovom životu nad grešnicima sud s prijetnjom, ne hoteci trpjeti toliko zla, koja su u kraljevstvu Hrvata i Dalmatinaca svakodnevno vršili upravljači i službenici samoga bana.” *Historia*, 174). Zanimljivo je da Miha poraz bana Mladena i kneza Jurja smatra Božjom kaznom; knezu Jurju poručuje: „Onaj bog i sveti gospodin uništio je tebe i sveo te je na tamničke okove, gdje ćeš oplakati svoje grijeh, koje si počinjao protiv Splićana i prolivao si krv na njih.” (*Legende i kronike*, 180), dok osude Splićana i dalmatinskih gradova nemaju vjersku podlogu. Miha također navodi su Katalani izdali Mlečane i priklonili se banu Mladenu i Zadranima jer se Bogu tako svidjelo (ibid. 164), a princ je Moreje umro po Božjem sudu (ibid. 168). U djelu *A Cutheis tabula* potvrđena je jedna božja intervencija u zemaljske događaje: bog je spalio najveće planine u Bosni i preobratio ih u ravnice potrebne Bosanskim Pateranima, koji se nazivaju Manihejci, jer voli njihovu vjeru (ibid. 199). U opisu otoka Brača (*Braciae Insulae Descriptio*) Dujma Hrankovića, Mlečani pobjeđuju Božjom voljom (*deo permittente*), Neretvljane (ibid. 210), a Vicko Prodić u kronici o otoku Braču (*Cronica dell'isola della Brazza*) koja se sastoji od dvije knjige, navodi da je 1360. godine božjom milošću bila ugušena u svojim počecima zarazna bolest koja je pojavila u Splitu (ibid. 250).

¹⁰⁹ *Obsidio*, II, 18, 283. Imenica *creator* u ovom autorovom komentaru dolaska zadarskih poslanika pred dužda je ujedno i jedina njena potvrda u *Opsadi*, a pronalazimo je kod Robert od Claria u opisu svečanog polaska križara koji su pjevali *Veni creator spiritus*. (*Legende i kronike*, 150)

¹¹⁰ Miha se jednako izražava kad kritizira bana Mladena i njegove podložnike, te navodi da nisu imali Boga pred očima: „Ali gori spomenuti, nemajući boga pred očima...” (*Legende i kronike*, 175).

svjestan te činjenice u četrnaestom poglavlju druge knjige autor iznosi misao da je možda krivnja Zadrana veća od mletačkih zločina (II, 14, 265).

Salonitanci nisu imali vjere, zato su, premda hrabri, mlitavo i neuspješno ratovali i bili poraženi. Zadrani su slični Salonitancima: stazom grešnika sve se više udaljavaju od Boga, pa ih autor opominje i poziva na preobražaj, jer će njihov zao značaj i loši običaji biti kažnjeni razaranjem grada. Međutim, u djelu je prisutna i druga, suprotna slika Zadrana čija *transmissio* nije prekinuta; građani se molitvom i jadikovkom obraćaju Bogu i začuđeni se pitaju što su zgriješili kad ih je napustio i odlučio kazniti. Autorov prikaz Zadrana izranja iz trinaestostoljetnog kleričkog tumačenja značaja, gotovo preslikanog iz opisa Zadrana, Salonitanaca i SPLICANA koje donosi Toma Arhidakon u svojoj *Historiji* i ono što je prisutno kod Tominog prikaza Zadrana, a u *Opsadi* dolazi još više do izražaja je dvostruki značaj koji izlazi iz strogog okvira podjele na dobro i loše; građani su dobri i loši, pobožni i bezbožni, nevini i grešni. I dok u *Historiji* dvostruki značaj proizlazi iz opisa različitih događaja, u *Opsadi* je dvostruki značaj istovremen. Božju odluku da kazni grešne Zadrane i njegovo neprestano pomaganje za vrijeme opsade u okršajima s Mlečanima, autor je pomirio i opravdao Božjim nastojanjem da građani spoznaju njegovu milost, ljubav i prisutnost u zemaljskim događajima koju potvrđuje i natprirodnim događajima, te je baš poput Mlečana koji su Zadranima poslali pet ohrabrujućih pisma, skrivao svoj pravi naum. Dvostruki je značaj građana dokinuo njihovom spoznajom grijeha i priznanjem pred mletačkim duždem. Čini se da je autor načinio priznanje Zadrana, prema onom što je mislio da im valja reći pred mletačkim duždem, a razlog je Božje kazne diskretno premjestio sa zlog značaja na pogrešno političko opredjeljenje. S obzirom da je autorova osuda grešnih Zadrana dosljedna u čitavom djelu, baš kao i Božja pomoć zahvaljujući kojoj odolijevaju mletačkim napadima, analizirat ćemo njihov raspored po poglavljima.

2. PREGLED BOŽJE POMOĆI I KAZNE I AUTOROVE OSUDE ZADRANA

<i>Obsidio Iadrensis</i>	<i>Liber primus</i>	<i>Liber secundus</i>
Bog pomaže Zadranima	14, 22, 23, 24	3, 4, 11, 12, 13, 15, 16, 18
Bog kažnjava Zadrane	21, 23	
Autorova osuda Zadrane	1, 23	1, 7, 10, 14, 18

Iako je autor stav o grešnim građanima dosljedan, on ga uglavnom iznosi u drugoj knjizi dok u prvoj knjizi osuđuje Zadrane u prologu, te u dvadeset i trećem poglavlju u kojem se poziva i nadovezuje na rečeno u prologu. Dvadeset i treće poglavlje je jedno od ukupno pet poglavlja u djelu čiji naslov ne počinje s *quomodo*, *qualiter* ili *de* već glasi *Capitulum de triumpho Venetorum occasione cathenę* („Poglavlje o trijumfu Mlečana u vezi s lancem”, I, 23). U prvoj je knjizi još samo jedno takvo poglavlje i to ono s kojim započinje opis događaja naslovljeno *Incipit pars executiua, qualiter congregauit rex Ludouicus exercitum* („Započinje prikaz događaj. Kako je kralj Ludovik sakupio vojsku”, I, 1), ali koje ipak sadrži *qualiter* u drugom dijelu naslova. Naslov je dvadeset i trećeg poglavlja napisan na samom dnu stranice (fol. 37v), a njegov sadržaj se proteže na devet stranica (38v – 42r) i sadrži nekoliko opisa neuredne linearne kronologije:

1. o grešnom Zadru koji je ogrezao u zločin, kao što je rečeno u prologu (*imperio*)¹¹¹
2. kad je prošla osma ura 23. noći mjeseca siječnja iste godine Gospodnje i navedene indikcije (*cum iam hora octaua vigesimę tertię noctis consumasset Ianuarii mensis eodem anno Domini, indictione, quibus superius descripsimus*) Mlečani usmjeravaju dva zapaljena broda prema zadarskoj luci
3. u osvit sutrašnjeg dana (*sequenti clarescenti die*) otkriveni su urotnici
4. na izmaku popodneva tog dvadeset i trećeg dana (*deficiente quidem sexta hora ipsius vigesimi tertii*) Mlečani započinju proboj lanca
5. pošto je nastupio sutrašnji dan, i to 26. siječnja (*adhuc crastino patefaciente die hora nona atque sexto exeunte die Ianuarii*) dolazi do borbe za zadarske brzoplovke.

Sve to upućuje na potrebu provjeravanja pripadnosti ovog poglavlja ostatku teksta, kao i potrebu identifikacije mogućih naknadnih intervencija. Osim navedene neuredne kronologije u dvadeset i trećem poglavlju prve knjige, sumnju u cjelovitost pojedinih poglavlja bude i podatci iz tablice koji ukazuju na diskretne kontradikcije u tumačenju Božje milosti; radi se o dva poglavlja u svakoj knjizi. Na početku dvadeset i trećeg poglavlja autor ukazuje na zločin

¹¹¹ Glavičić ispravlja *imperio*, kako se navodi u dostupnim rukopisima i izdanjima, u *in proemio*. (*Obsidio*, 192, bilj. 3)

koji još uvijek cvate i buja u grešnom Zadru, a to je ona najgora omraza bratske ljubavi koja suši kosti i ubija dušu. I što Zadrani više griješe, toliko ih težim teretom pritišće previšnji Otac (*tanto altissimus sator eos grauiori confibulat pondere*, I, 23, 193) kako bi uvidjeli da je to kazna i krenuli najsigurnijim putem. U istom se poglavlju, nešto kasnije, navodi da su se Zadrani, koliko im je dopuštala milost Božja (*in quantum diuina permittebant gratia*, I, 23, 195) moćno suprostavljali Mlečanima. Bog, dakle, istovremeno kažnjava i pomaže Zadranima. Sličan se komentar nalazi u četrnaestom poglavlju prve knjige u kojem autor navodi da su Zadrani odolijevali Mletačkim nastojanjima da pod svojom vlast podvrgnu grad ili neku tvrđavu, ne svojom sposobnošću, nego potporom samoga Duha svetoga (*non sui industria sed virtute ipsius S. Paraclity*, I, 14, 159). Proturječje je pronađeno i u prethodnom, dvadeset i drugom poglavlju prve knjige u kojem autor komentira odluku Zadrana o načinu na koji će se boriti. S dopuštenjem Božje volje tri stotine zadarskih uglednih i običnih građana ne prihvaća nagovaranje tridesetorice pridošlica izvana i zadarskih plaćenika da se u okršaju s Mlečanima bore zbijeno, kao što je običaj i kako uči pravilo i način ratovanja. Da su se borili zbijeno gotovo nitko od njih ne bi mogao pobjeći, niti se sigurno vratiti u rodni grad, nego bi pao u vlast neprijatelja. Zadrani nisu prihvatili nagovaranje, kako kaže autor, s dopuštenjem Božje volje (*nutu permittente diuino*, I, 22, 191), ali već u sljedećoj rečenici odraz Božje volje se tumači kao slučajan i sretan događaj (*casu et euentu eis sic contingit*, I, 22, 191). Osjećaj Zadrana za borbu i njihovu spasonosnu odluku autor najprije pripisuje Božjoj volji, a zatim slučaju i sreći naglašavajući da ne treba vjerovati da su sami mogli prozreti opaku namjeru. Autor, dakle, umanjuje ulogu Zadrana u borbi i njihove sposobnosti.

Proturječja su potvrđena, kao što smo naveli, i u dva poglavlja druge knjige: petnaestom i osamnaestom. Petnaesto poglavlje započinje opisom požara u mletačkom stikatu, koji se kako autor vjeruje, nije dogodio ljudskim djelovanjem (*fumus non credo humana industria conflatus*, II, 15, 265). Kad se po odluci uzvišenog Snježitelja (*excelsi ningentis constitutione*, II, 15, 265) zapalio mletački stikat, Zadrani za razliku od autora nisu vjerovali da se to dogodilo čudom s neba. U nastavku teksta saznajemo da je, nakon što je izbio požar, oglašeno zvono za bitku, te svi borci u gradu žurno s oružjem kreću prema zidinama vidjevši Božji sud (*iudicium intuentes Dei*, II, 15, 267). U osamnaestom poglavlju druge knjige, autor objašnjava da najpravedniji vladar nebesnika i podzemnika, premda su Zadrani sami smatrali da zaslužuju tako okrutan završetak, nije dopustio da klonu zbog čistoće nevinih djevica, da ne bi bile predane prostačkom bludu. A u nastavku kaže da je moćno prokletstvo višnje providnosti (*non paruam anathema superne predestinationis*, II, 18, 279) palo na njih jer je to tražio

njihov zločina. I ove uočene kontradikcije u sadržaju navedenih poglavlja bude, dakle, sumnju u cjelovitost teksta i autorstvo jedne osobe.

3. 4. Utjecaj Biblije na djelo *Obsidio Iadrensis*

Ono što je vidljivo već u prologu potvrđeno je i u ostatku teksta, a to su mnogobrojni nazivi za Boga i zanimljivi Biblijski izrazi, kojima se *Opsada* izdvaja od ostalih tekstova o opsadi grada koja su joj se približila u ovom istraživanju. Iz prologa možemo izdvojiti ime *Sabthael* koje je potvrđeno jedino u ovom djelu i očigledno se odnosi na vruga.¹¹² U autorovom se pismu Bog ne spominje, već Izak i Jakov, a prolog i tekst se podudaraju tek u upotrebi imenice *Deus*, *Dominus*, pridjeva *diuinus* i u jednoj potvrdi imena *Sabaoth*.

3. PODUDARNOST NAZIVA ZA BOGA I BIBLIJSKIH IZRAZA U PROLOGU I TEKSTU

<i>Prologus</i>	<i>Liber primus</i>	<i>Liber secundus</i>
<i>Domine, Domino, ad Dominum</i>	<i>anno Domini</i> (10, 23)	<i>domino adiuuante</i> (2), <i>supernus dominus</i> (7)
<i>Deus, Deo dilectus</i>	<i>Deo concedente</i> (4), <i>Dei gratia</i> (5), <i>Deum, qui est causa causarum et primum ens</i> (6), <i>Deus</i> (9), <i>in Deum et nostrum pastorem</i> (9), <i>Deo condonante</i> (9), <i>deique vicarius</i> (19)	<i>armatura Dei</i> (1), <i>Dei gratia</i> (2), <i>Deo coadiuuante</i> (2), <i>Deum</i> (2), <i>Deo iustissimo</i> (5), <i>Deum</i> (12), <i>iudicium Dei</i> (5)
<i>Tibicen Christi et lyra Noui testamenti</i>		
<i>summus Monarcha</i>		
<i>ad eternum Sabaoth</i>		<i>ad perpetuum Sabaoth</i> (7)

¹¹² Ime *Sabthael* nije poznat niti iz Biblije, niti iz sačuvanih apokrifnih tekstova, a najbliža mu je usporedba *Sammael* koji je potvrđen u apokrifnom spisu *Uznesenje Izaijino* (1, 8; 1, 12; 2, 1). *Obsidio*, 292, bilj. 12.

<i>iustissime Helii</i>		
<i>pneumatis almi prolatione</i>		
<i>Sabthael</i>		
<i>diuina similitudine</i>	<i>diuinum presidium</i> (21), <i>diuino permittente iudicio</i> (21, 22), <i>in quantum diuina</i> <i>permittebant gratia</i> (23), <i>diuinum prodigium</i> (24)	<i>diuinum eloquium</i> (1), <i>diuini</i> <i>solii</i> (3), <i>pretiosa Diuina</i> <i>prescientia</i> (4), <i>miserericordia</i> <i>diuina</i> (5), <i>nutu permittente</i> <i>diuino</i> (12), <i>veritatis diuine</i> (15), <i>permittente diuino</i> (18)

Osim najčešće upotrijebljenih imenica *deus* i *dominus* za Boga su potvrđeni i izrazi:

gratia magni Tonantis (I, 19, 177)

terribilia iudicia magni Tonantis (I, 21, 185)

nutu magni Tonantis (II, 13, 259)

iustissimus Iudex (I, 21, 183)

altissimus Sator (I, 23, 193)

Saluatoris gratia (II, 5, 225)

Altissimi gratia suffragante (II, 2, 209)

apud excelsum superum (II, 2, 209)

athleta gloriosus (II, 15, 267)

excelsi ningentis constutione (II, 15, 265)

eternus custos (II, 16, 271)

dok se na kraju jedanaestog poglavlja druge knjige umjesto navedenih naziva upotrebljava slikovit opis Boga, koji započinje pokaznom zamjenicom *ille*:

*Sed ille, a quo omne datum et omne donum perfectum dignoscitur habere fundamentum, cui posse est omnem curare morbum languidum, qui etiam Davidis persecutionem confregit et in fines orbis dispersit, quodam admirabili et nouo splendore, ut agnosceret eius vestigia, misertus est luctatores corruscare.*¹¹³

Spominjanje Davida povezuje ovaj završetak jedanaestog poglavlja sa sadržajem iznesenim u prologu djela, u kojem se David naziva „frulač Kristov i lira Novog zavjeta” (*tibicen Christi et lyra Noui testamenti*). Možemo, također, izdvojiti nazive za Boga koji su nadopunjeni odnosnom rečenicom:

Deum, qui est causa causarum et primum ens (I, 6, 137)

crebrius supereminetia deitatis, que super cunctis celestibus et terrenis gubernat (I, 23,191)

miseriordia diuina, cui nihil occultum nihilque absconditum est, sed omina suo conspectui nude presentatur (II, 5, 225)

iustissimus princeps celestium et infimorum, qui mortem non vult peccatoris (II, 18, 279)

a u samo jednom se primjeru Bogovi navode u množini:

a dispositione supernorum (II, 18, 277).

Nadalje, spominju se Isus Krist, Sveto pismo, božja služba i božje djelovanje:

¹¹³ „No onaj za čiji se svaki dar i svaki savršeni poklon jasno vidi da ima potpuno opravdanje, koje može izliječiti svaku tegobnu bolest, koji je i gonjenje Davida slomio i raspršio na kraj svijeta, smilovao se – kako bi on spoznao njegove tragove – borcima da zablistaju nekim divnim i novim sjajem.” (*Obsidio*, II, 11, 255)

Christi (I, 9, 145)

Christi gratia opitulante (I, 15, 163)

fides Christi (II, 1, 205)

anno incarnationis Iesu Christi (II, 2, 205)

anno Christi (II, 4, 213)

Scripturis (II, 19, 287)

deuotam missam (I, 18, 171)

diuinitus (II, 15, 265)

te zvijezde, sudbina i prokletstvo koji utječu na ishod događaja:

ab astris facultas eis non fuit concessa (I, 24, 199)

aduersus radios fortunę (II, 10, 245)

ad radios fortunę (II, 10, 245)

o mirabilis fortuna et inconstans (II, 10, 245)

dicor fortuna, quia non sum omnibus una (II, 10, 247)

nam si non rotarer, non fortuna uocarer (II, 10, 247)

illa sapida fortina (II, 10, 249)

non paruum anathema superne predestinationis (II, 18, 279).

Osim u prologu „Duh sveti” se spominje još dva puta u tekstu, međutim svi su primjeri različiti:

pneumatis almi prolatione (I, 1, 119)

virtute ipsius S. Paraclyti (I, 14, 159)

Spiritus S. virtute (II, 4, 221).

Imenica *creator* potvrđena je jedino u usporedbi grešnih Zadrana s djetetom, u opisu dolaska šest zadarskih poslanika pred mletačkog dužda, koji su poslani da u ime građana mole za oprost:

...nam pignus prouocat genitorem et creatura creatore... (II, 18, 283)

Vremenske oznake uz pomoć Boga ili Isusa Krista navode se u obje knjige. Sintagme su različite:

Dominicę incarnationis (I, 3, 121)

Anuntiationis Iesu Christi (I, 4, 127)

anno incarnationis Iesu Christi (II, 2, 205)

in Assumptione Dei genitricis solemnitate (II, 16, 267)

dok *anno Domini* u prvoj knjizi prelazi u *anno Christi* u drugoj knjizi:

porro die secundo intrante Septembris anno Domini et indictione prescriptis nocte tenebrosa (I, 10, 151)

cum iam hora octaua vigesimę tertię nocte consumasset Ianuarii mensis eodem anno Domini, indictione, quibus superius descripsimus (I, 23, 193)

die Martis XVI Maii mensis anno Christi MCCCXLVI, indictione quartadecima (II, 4, 213)

eodem anno Christi et indictione, secundo Nonas Iunii mensis (II, 6, 229)

U inkorporiranim mletačkim i Ludovikovim pismima imenica *deus* je dio diplomatske formule, koja je sastavni dio kancelarijskih formi:

M l e t a č k a p i s m a:

Andreas Dandolo, Dei gratia Venetiarum, Dalmatię atque Croatię dux (prima epistola, I, 5)

Andreas Dandolo, Dei gratia Dux Venetiarum (seconda epistola, I, 5)

Andreas Dandolo, Dei gratia Venetiarum, Dalmatię atque Croatię Dux (quarta epistola, I, 5)

Andreas Dandolo, Dei gratia Venetiarum et Dalmatię et cetere ut supra (quinta epistola, I, 5)

L u d o v i k o v a p i s m a:

Lodouicus, Dei gratia rex Vngarię (I, 11, 153; II, 2, 207; II, 2, 209).

U pismu napisanom na blagdan sv. Silvestra 1345. godine kralj javlja Zadranima da će ih obraniti uz pomoć Božju (*Deo coadiuuante*, II, 2, 207), a u sljedećem datiranom 3. ožujka (bez navođenja godine) da će ih osloboditi uz pomoć Gospoda (*domino adiuuante*, II, 2, 209) i uz potporu milosti Previšnjeg (*Altissimi gratia suffragante*, II, 2, 209) njihovu tugu pretvoriti u veselje. Radi se o drugačijem izričaju devocionih formula, a slični su izrazi potvrđeni u tekstu:

Deo concedente (I, 4, 129)

Deo condonante (I, 9, 149)

diuino permittente iudicio (I, 21, 183)

iudicio permittente diuino (II, 18, 277)

permittente diuino (I, 22, 191)

diuina permittebant gratia (I, 23, 195)

nutu permittente diuino (II, 12, 259).

Obraćajući se Zadranima dauphin sebe naziva „apostolskim papom i zamjenikom božjim” (*apostolicus deique vicarius*, I, 19, 175), u njegovom se govoru spominje katolička (*fidei Catholice*, I, 19, 175) i kršćanska vjera (*fidei Christiane*, I, 19, 175), a Zadrani ga mole da im se javi na povratku, ako mu milost silnog Gromovnika dade uspjeha (*gratia magni Tonantis*, I, 19, 177)¹¹⁴. Genitiv *magni Tonantis* potvrđen je u opisu strašnog suda silnog Gromovnika (*terribilia iudicia magni Tonantis*, I, 21, 185) koji se sručio na Zadrane zbog ubojstva redovnika i prodaje njihovih opljačkanih stvari na javnom trgu, a s kojim završava dvadeset i prvo poglavlje prve knjige:

D a u p h i n o v g o v o r:

gratia magni Tonantis (I, 19, 177)

¹¹⁴ Zadrani svoje obraćanje dauphinu završavaju molbom: „ako Vam milost silnoga Gromovnika dade uspjeha (*si gratia magni Tonantis augmentum prestabit*) na povratku udostojite se pokazati ovdašnjim milim i vjernim ljudima.” Slična je misao o Božjoj volji potvrđena kod Villehardouina: „ako Bog dade (*se Diex done*, 101) križari će povratiti baštinu Aleksija Mlađeg koji je s njima sklopio ugovor”.

T e k s t:

terribilia iudicia magni Tonantis (I, 21, 185).

U pismu opata Mihovila Andriji Morosiniju izrazi nisu potvrđeni, iako se radi o osobi iz crkvenih krugova. Rezultati ove usporedbe podupiru mišljenje o autentičnosti mletačkih i Ludovikovih pisama, ali ne i dauphinovog govora.

U tri starofrancuske kronike, koje opisuju polazak Križara na službu Bogu i kršćanstvu (*faire le servise Dieu et la crestienté*, 58; *el servise Dieu*, 70) nije potvrđena ovakva osebnost u nazivima za Boga i biblijskim izrazima. Radi se uglavnom o devocionim formulama. Kod Geoffroya od Villehardouina su osim uobičajenog *Diex* (56, 62, 74, 82, 92, 98, 100, 108) potvrđeni: *Nostre Sires* (46), *Nostre Seignor* (62), *Deus* (90), *de Dieu* (46), *Nostre Segnor Jesu Christ* (46), *Jesu C(h)rist* (56, 62), te sintagme: „milošću Božjom” (*par la grace de Dieu*, 48), „u ime Božje” (*por Dieu*, 56, 68, 72, 84, 100), „za ljubav Božju” (*por l'amor de Dieu*, 58), „u ruke Božje” (*en la Dieu main*, 100), „misa Duha svetoga” (*messe del saint Esprit*, 60), „kako se Bogu sviđa” (*ensi con Dieu plaist*, 66), „hvala Bogu” (*Dieu merci*, 98). Kod Roberta od Claria osim izraza *por Dieu* (136) i *por l'amour de Dieu* (138) potvrđeni su *Damediex* (128) i *Damedieu* (136), te izraz „s pomoću Božjom” (*a l'aiue Damedieu*, 150). Kod Martina od Canala prisutan je izraz *de Nostre Seignor Iesu Crist* (166) te „za ime Božje” u obliku *en nom Dieu* koji više odgovora Skokovom odabranom prijevodu za *por Dieu*.¹¹⁵ Navedene leksičke i stilske osobitosti *Opsade* u oslovljavanju Boga ukazuju na potrebu jezične usporedbe ne samo pojedinih poglavlja, već i pojedinih opisa unutar istog poglavlja, budući da se prolog i autorovo pismo, kako je pokazala ova analiza, razilaze, dok pojedini opisi pokazuju veću međusobnu podudarnost, podudarnost sa prologom ili podudarnost s autorovim pismom.

¹¹⁵ *Tri starofrancuske hronike*: Kod Geoffroya od Villehardouina najčešća je sintagma „u ime Božje” (*por Dieu*): Poslanici visokih francuskih barona mole dužda da im pomogne u ime božje (56). Križari mole burgundijskog vojvodu Otona da im pomogne i postane križar u ime Božje (68). Križari mole markiza Bonifacija od Montferrata da prihvati ponuđeno zapovjedništvo nad križarskom vojskom u ime Božje (72). Na prijedlog mletačkog dužda Andrije Dandola da ih povede s križarima, prisutni ga mole da to učini u ime Božje (84). Križari putuju u ime Božje (100). Dužd govori poslanicima da će im za ljubav Božju (*por l'amor de Dieu*, 58) pomoći. Villehardouin spominje crkvu Naše Gospe (*l'eglise Nostre Dame*, 72). I kod Robert od Claria je najčešći izraz „u ime Božje”s grafijom *pour Dieu*: Poslanici mole markiza od Montferrata u Lombardiji da dođe na sastanak u određeni dan u ime Božje (136). Na dogovorenom sastanku baroni traže od markiza savjet u poslu na koji neka se Bog ogleda (*le voie Damedieu*, 136), te ga mole u ime Božje (136) da im bude gospodar i za ljubav Božju (*pour Dieu*, 136) uzme križ. Markiz pristaje za ljubav božju (*pour l'amour de Dieu*, 138). Dužd govori križarima da će proboraviti do Uskrsa u Zadru i zatim krenuti s pomoću Božjom (*a l'aiue Damedieu*, 150) preko mora, hrabreći ih da je Zadar „vrlo dobar i obiluje svim blagom”. Martin od Canala: Dolasakom pred Zadar dužd započinje svoj govor križarima uzvikom „za ime Božje” *en nom Dieu* (171) odbijajući njihovu pomoć u zauzimanju grada.

4. RAZARANJE GRADA

4. 1. Hrabrenje građana

Nakon što su Zadrani na zahtjev Mlečana odbili predati svoj grad, pripremili su oružje i različite obrambene naprave, a za vrijeme rasprave kojim bi gospodaru predali grad da ih uspješno obrani u nastaloj situaciji, građanin plemenitog roda odvažno im predlože kralja Ludovika:

*Diserti Iadertini, hic flos, hic vniuersa ciuitatis perspicacitas est cumulata. Nullus nostrum ignorare debet, quale nobis instat periculum de Venetorum odio, sed grauius est discrimen nostram vrbem nostris oculis intuentibus dissolatam videre. Hortor vos vniuersos huius vrbis egregios ciues, ut primitus cruce premuniti Christi arma sumamus, cum primum Deus superbiam odio habeat, que precipue in nostris abundat ꝑmulis. Tutamque ciuitatem et meniis fixe firmatam habemus, in qua vnus anni et semis victualia superfluunt, et secundario inquiramus fauoris presidium a nato ꝑelicis et ꝑię memorię Kroli regis, scilicet a Ludouico, ipsius successore, ut nos non deserat a prolixo iam curriculo fideles sacrę coronę persistentes, cum idem Carolus rex specialem charitatis amorem in vrbem at homines generosos huius ciuitatis gesserit. Spes certitudinaliter in Deum et nostrum pastorem est tenenda. Pro nostris ꝑiis precibus facile prebebit assensum. Hec autem in conspectu vestro, tales sermones et verba curaui diffundere.*¹¹⁶

Fiktivni su govori junaka pred bitku kojim potiču svoje borbe za borbu stilska osobitost antičkih i biblijskih tekstava, *loci communes*, jer je govornički dar kakav su posjedovali Nestor i Odisej bila poželjna i očekivana zapovjednička i ratna vještina. I Toma Arhidakon, navodi Matijević Sokol, koji je obrazovan na klasičnoj, u srednjem vijeku obveznoj literaturi, te Bibliji i velikim crkvenim piscima Jeronimom i Augustinom u oslikavanju ratnika bilo

¹¹⁶ „Učeni Zadrani, ovdje se okupio cvijet, ovdje cjelokupna razboritost grada. Svatko od nas mora znati kakva nam opasnost prijeti od mržnje Mlečana, ali još je teža nesreća vlastitim očima gledati propast našega grada. Potičem sve Vas, ugledne građane ovoga grada na dvoje. Prvo, da se prekrižimo i pograbio oružje jer Bog u prvome redu mrzi oholost, a ta je veoma obilato nazočna kod naših protivnika. K tome imamo siguran i zidinama čvrsto utvrđeni grad i u njemu hrane za preko godinu i po. Drugo, tražimo sklonu zaštitu od sina kralja sretne i pobožne uspomene Karla, naime od njegova nasljednika Ludovika neka ne napusti nas koji smo već odavna ustrajno vjernoj Svetoj kruni, jer je taj isti kralj prema ovom gradu i njegovim plemenitim ljudima gajio posebnu naklonost i ljubav. Treba pouzdano vjerovati u Boga i našeg pastira. On će naše pobožne molbe lako uslišati. Takav sam govor takvim riječima želio izreći pred vašim licem.” (*Obsidio*, I, 9, 145)

jedne, bilo druge strane često poseže u taj duhovno – književni imaginarij. Tako govor jednookog ratnika, vođe kneževih konjanika u borbi s Cetinjanima podsjeća na Cezarove govore ili govore njegovih zapovjednika koje su držali pred svojom vojskom. Sličan je i govor tatarskog zapovjednika Batua. Govornici ratni zapovjednici ohrabruju vojnike na borbu podsjećajući ih na vlastitu materijalnu i brojčanu snagu, ali i na opće moralna mjerila po kojima će hrabrost nadvladati strah.¹¹⁷ Pedesetogodšnji starac Stjepan, vođa malobrojne splitske posade na Šolti, hrabri svoje borce pred sukob s Omišanima riječima:

*Eia uiri, none scitis, iustam nos bellandi causam habere? non recordamini, qui hii, qui contra nos ueniunt deo et hominibus odibiles piratae sunt? Numquid non a tota christianitate anatematizati et execrati habentur? Nos deus et iustitia proteget, illos sua iniquitas confundet. Nulla ergo sit trepidatio; uiriliter agite et confortamini, quia deus dabit uictoriam de inimicis suis.*¹¹⁸

Stjepan podsjeća posadu da je pravda na njihovoj strani, potom opisuje neprijatelja, nepravednog gusara, nevjernika i izopaćenika i naposljetku, stavlja svoje borce pod zaštitu Boga i pravde. Nevjernici gusari nisu samo neprijatelji Splićana, već i neprijatelji Božji, pa će Bog dati Splićanima pobjedu nad neprijateljima koji su istodobno i njegovi vlastiti. Poput Stjepana koji je nagovarao borce da se hrabro suprostave božjim neprijateljima Omišanima i Grgan je, opisuje Toma, nagovarao građane da započnu taj Bogu i ljudima ugodan rat (*bellum, deo gratum et hominibus*), otkrivajući im tako Božju *dispositio*. Stjepan svojim govorom sažimlje, ali i objašnjava zaključke koje je Toma, govoreći o Grganovim pripremama za rat najavio kao uzroke njegovog uspješnog ishoda. Uobičajenim načinom srednjovjekovnih povjesnika, on je Stjepanov govor sam uobličio i tako stvarnost izoštrio prema onome što je držao da je Stjepanu valjalo reći. Toma nam daje i svjedočanstvo o svojoj političkoj agitaciji koja je prethodila ovim događajima; uspješno je nagovorio splitsko svećenstvo i građane na dovođenje latinske uprave. Svojom je poukom o ustroju značaja i

¹¹⁷ O fiktivnim govorima kao *loci communes* antičkih i biblijskih tekstova vidi Mirjana Matijević Sokol „O nekim stilskim, jezičnim i strukturnim osobitostima *Salonitanske povijesti* Tome Arhiđakona Splićanina”: primjeri fiktivnih govora u *Ilijadi*, I, 248-284; II, 79-83, 284-332, 337-368, *et passim* (232, bilj. 47); za utjecaj Augustina na Tomu vidi Robert Holjevac, „Refleksi Augustinova djela na Kroniku Tome Arhiđakona”, *Bogoslovna smotra*, god. LXV, br. 2, Zagreb 1995., str. 204 – 217 (233, bilj. 48); primjeri Cezarovih govora, *De bello civili*, I, 85; II, 31, 32; III, 6 (233, bilj. 50); govor vođe kneževih konjanika u borbi s Cetinjanima, *Historia*, XXVII, 5, 158 (233 i bilj. 58); govor tatarskog zapovjednika Batua, *ibid.* XXXVI, 6, 222 (233 i bilj. 51).

¹¹⁸ „Hej, muževi, zar vi ne znate da je u nas pravedna stvar, zar se ne sjećate da su oni koji protiv nas dolaze Bogu i ljudima omrznuti gusari? Zar ih cijelo kršćanstvo nije izopćilo i proklelo? Nas će pravda i Bog štititi a njih će njihova nepravda smutiti. Nema dakle mjesta strahu: muževno se borite i nadajte se jer dat će Bog pobjedu nad neprijateljima svojim.” (*Historia*, XXXV, 1)

običaja, kaznom za zao značaj te nagradom koja za dobar značaj slijedi, oblikovanoj pod utjecajem propovjedi Franje Asiškog kojeg je u mladosti zadivljen slušao u Bologni, uvjerio splitsko svećenstvo i građane u nužnost promjena i potaknuo ih na vlastito poboljšanje koje se dogodilo zahvaljujući latinskom potestatu, produhovljenom plemiću Garganu dovedenom iz Ancone na njegovu inicijativu. Kasiodorov naputak prema kojem oni što pišu povjesnicu svako djelo moraju priklopiti Božjim odlukama, kao da važi i za one koji svojim riječima žele djelovati na svoje suvremenike. Javno, političko govorništvo, još uvijek, jer pojedinačni značaj bijaše držan osnovom općeg stanja a dobro stanje povezano s Božjom voljom, teško je raspoznatljivo od propovjednikove riječi usmjerene na poboljšanje značaja i običaja te na nauk vjere.¹¹⁹ Toma se, dakle, u prikazu Stjepanovog pozivanja suboraca na hrabrost oslanja na biblijske motive i riječi. Očita je poveznica Tominih riječi: *quia Deus dabit uictoriam de inimicis suis* (XXXV, 9, 210) i riječi proroka Izaije: *Heu, consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis.*(Isai. 1, 24), a Stjepanov se poklič *Vindica Domine, sanguinem seruorum tuorum, qui ab his canibus effessus est!* (XXXV, 9, 210) oslanja se na riječi iz Apokalipse: *et vindicavit sanguinem suorum et manibus eius* (Apoc., 19, 2).¹²⁰

Govorom, vrlo sličnom Stjepanovom, hrabrio je građanin plemenitog roda okupljene, neodlučne Zadrane pred sukob s Mlečanima, uvjeravajući ih da je Bog na njihovoj strani jer mrzi oholost i zato neće dopustiti da oholi Mlečani, njegovi neprijatelji pobjede, što je za razliku od Tominog prikaza i Stjepanovog govora proturječno ne samo konačnom ishodu događaja, već i autorovom iznesenom stavu o grešnim Zadranima i zasluženju Božjoj kazni koja će ih stići rukama Mlečana. Značaj, vidjeli smo kod Tome, određuje djelovanje građana, a njihovo djelovanje stanje i sudbinu grada, koja je povezana s Božjom voljom. Za vrijeme opsade Bog neprestano gura i potiče Zadrane na hrabar otpor. Bog je uzrok i motiv njihovog djelovanja što potvrđuju izričaji poput *virtute ipsius S. Paraclyti* (I, 14, 159), *Spiritus S. virtute* (II, 4, 221), *nutu permittente diuino* (I, 22, 191), *nutu magni Tonantis* (II, 13, 259), *diuina permittebat gratia* (I, 23, 195), *suę melifluę misericordie infundit* (II, 14, 217), *iudicium intuentes Dei* (II, 15, 267) koji objašnjavaju stanje grada i stanje značajeva iz kojih proizlazi pravedno djelovanje građana i u skladu s tim nezasluženo razaranje grada. Stjepanovim su poticajnim govorom neodlučni SPLICANI gurnuti u pobjedu, koja predstavlja ne samo osvetu okrutnim gusarima već i zadovoljenje pravde onih koji vjeruju i kojima Bog

¹¹⁹ Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 180, 183, 186, 208 – 210. U svojim se govorima premda ne navodi Toma zacijelo pomogao naputkom svetog Augustina, koji mir grada smatra pravilnom slogom građana u zapovijedanju i pokoravanju. Ibid., 179. (Sveti Augustin, *De civitate Dei*, 19. 13. 1, P. L. 41, col. 640). Garganovo nagovaranje građana na rat s Omišanima, *Historia*, 205; Tomino nagovaranje svećenstva i građana na latinsku upravu, 189; za Kasiodorov naputak o objašnjavanju djela i pisanju priča, 25 (bilj. 36).

¹²⁰ Matijević Sokol, o. c., 233.

jasno očituje svoju volju, dok su u jednakoj situaciji, jednakim govorom neimenovanog građanina neodlučni Zadrani gurnuti u propast praćen autorom osudom njihovog pogrešnog političkog opredjeljenja, a to je privrženost kralju Ludoviku.

Čini se da je anonimni autor *Opsade* za vrijeme pisanja imao ispred sebe Tominu *Historiju*, te je valjan i uvjerljiv prikaz mletačke opsade grada napravio na osnovi Tominog opisa pobožnih i grešnih Zadrana, grešnih Salonitanaca i pobožnih Splicićana, odnosno na osnovi tumačenja Božje nagrade i kazne Zadranima, Salonitancima i Splicićanima, prikazujući tako Zadrane u dobrom i lošem svijetlu. Prikaz događaja kao posljedica lošeg značaja i običaja građana odgovora najavi događaja u prologu, autorovoj osudi sugrađana u tekstu i konačnom padu grada u mletačke ruke, dok govor uglednog Zadrana odgovara autorovom pismu u kojem priziva pobjedu i Božjoj pomoći u pojedinačnim okršajima s Mlečanima. Dva značaja, dva prikaza, dva tumačenja, iza kojih kao da se skrivaju i dva autora s različitim političkim porukama. Poput Tominog govora o potrebi dovođenja latinske uprava kako bi se promijenio loš značaj građana i Stjepanovog govora o pobjedi koju će Splicićani uz Božju pomoć zbog svog dobrog značaja izvojevati u ratu protiv gusara i govor Zadrana je trebao donijeti poboljšanje gradu i pobjedu. Međutim, dogodilo se upravo suprotno. Čini se kao da autor za vrijeme pisanja pisma i sklapanja govora ohrabrenja, koji je napravio po Tominom predlošku, još uvijek nije znao konačan ishod sukoba s Mlečanima; kao da su ovi dijelovi teksta nastali za vrijeme opsade i čine stariji tekst uklopljen u zagrebačkog rukopisa. I dok je Stjepanov govor preuzet u cijelosti, u Tominom je govoru motiv upravljača zamijenjen motivom vladara. Na osnovi ova dva govora autor je oblikovao ono što je valjalo reći njegovim sugrađanima da ih se motivira i ujedini u političkom odabiru, koji je smatrao najispravnijim za *ciuitas* u kojem živi. U svoje je uvjeravanje i hrabrenje unio i dva nova elementa zbog kojih se građani nemaju razloga bojati za ishod sukoba s Mlečanima: dobro utvrđen grad i potrebna zaliha hrane. Govor građanina, dakle, oblikuje autorove političke stavove i njegovo promišljanje o ishodu sukoba, te se postavlja se pitanje je li ga i sam možda održao pred uplašenim i nesigurnim građanima. Neimenovanje govornika razlikuje ovaj govor od Tominih predložaka po kojima je nastao. Neimenovani je govornik i jedini neimenovani lik u *Opsadi* iza kojeg se možda, ukoliko je održan, skriva sam autor.

4. 2. Žena kao *deus ex machina*

U opsjednutom gradu, žene i djeca, zajedno s nemoćnim starcima, svojim paničnim strahom od okrutnog neprijatelja, molitvama Bogu za spas u nastaloj teškoj situaciji opsade grada, osobito slika žena koje plačuci čupaju kosu i grebu prsa i koljena ili slika ubijanja i odvođenja u zarobljeništvo nevine djece nakon pada grada u ruke neprijatelja, u službi su pojačavanja dramatike opisanih događaja i izazivanja što snažnijih emocija kod čitatelja ili slušatelja, kako bi valjanim i uvjerljivim tumačenjem povjesnikov stav, ukoliko se radi o istinitom događaju kao što je to slučaj s *Opsadom*, postao prihvaćena povijesna činjenica.

Ova slika kolektivnog stradavanja u opsjednutom gradu kao izraz tipičnog značenja, *topos* ili *locus communis* nije potvrđen u *Opsadi*, ali anonimni autor već na samom početku svoga rada, u prologu djela, poseže za motivom žene u nešto drugačijem kontekstu, ali s istim ciljem postizanja što snažnijeg dojma za dramatično stradavanje opsjednutih građana, pa kaže da su Mlečani otimali nevine koje su majke još dojile i da bi ostvarili svoj naum otjerali ih da širom svijeta žive u bijedi:

*Quot insontes adhuc ubere alitos ipsorum motionis casu ualuas per orbis girum erumnando direxerunt! Quot egregios, quot alterius conditionis, qui forte adhuc potirentur uita, spiritum naturę ad superiora fecerutnt conuolare!*¹²¹

Kod Tome Arhiđakona, u njegovom djelu *Historia Salonitana* djecu iz krila majki otimaju bijesni vukovi. Toma navodi da su nakon tatarskog pustošenja Ugarskog kraljevstva tri pošasti – mač, glad i zvijer, odnosno vukovi – bez prestanka tri godine bičevali grešno Ugarsko kraljevstvo, koje je tako Božjim sudom platilo veliku kaznu za grijeh:

Post hec uero rabidorum luporum multitudo, quasi de diaboli cauerna emersit, qui nonnisi humanorum sanguinem sitientes, non iam occultis insidiis, sed palam irrumpebant in domos et de matrum gremiis paruulos rapiebant; nec solum paruulos, sed ipsos etam armatos uiros facto agmine inuadentes seuis dentibus lacerabant. Tribus ergo cladibus antedictis, uidelicet ferro, fame, fera totum regnum Hungaries continuato triennio flagellatum ex diuino iudicio penam suorum expendit non

¹²¹ „Koliko li su nevinih koje su majke još dojile oteli i, da bi ostvarili svoj naum, otjerali ih da širom svijeta žive u bijedi! Koliko li su odličnika, koliko ljudi drugačijeg položaja, koji bi zacijelo živjeli, otpremili na drugi svijet!” (*Obsidio*, I, 1, 117)

*mediocriter peccatorum.*¹²²

Cutheis u svojoj kronici poznatoj kao *A Cutheis tabula* prepisuje Tomin opis kako bi prikazao stradavanje od kuge koja je zadesila Split 1348. godine. Opisi su identični s naglaskom na istim motivima:

„Bezbrojni su grabežljivi vukovi noću šećući se okolo zidina grada, glaseći se zavijali, i oni samo ljudsku krv žedajući nisu više skrivenim zasjedama, već otvoreno provaljivali u seoske kuće i djecu grabili s njedara matera, (i) ne samo djecu, već također napadajući same oružane ljude, udruživši se u skupove, raskidali okrutnim zubima i mnoga tjelesa mrtvih izvlačeći iz grobova žderali. Nisu izgledali vukovi ili zvijeri, već demoni.”¹²³

Autor *Opsade*, za razliku od Cutheisa, ne prepisuje od Tome Arhidakona, što potvrđuje jezična i stilaska nepodudarnost opisa, već u njegovom djelu traži način kako se izraziti i najaviti mletačke zločine počinjene nad Zadranima, koje želi predati sjećanju potomaka. On je preuzeo iz *Historije* izuzetno emotivan motiv otimanja dojenčadi iz krila majki ili preciznije hraniteljica, zamijenivši pri tom Tomine stvarne vukove s Mlečanima, ali tek nakon što je u prethodnoj rečenici objasnio da su Mlečani bez dokaza napali Zadar kao što nemilosrdan vuk grabi janje:

*...in praesenti ciuitate illi imponebat nullumque argumentum aut alicuius speciem erroris in ea comperientes, sicuti lupus immesericors rapit agnum*¹²⁴

Poredba s ovcama, pastirima i vukovima je, kao što smo već napomenuli, figura ili *similitudo* koja osvjetljava ljudske radnje upućujući na tipska značenja dobrog ili zločinačkog ponašanja. Izvor joj je Biblija i česta je kod Tome Arhidakona. I ovdje dolazi do izražaja proturječan prikaz Zadrana, koji je posljedica nizanja, jedan za drugim, dva toposa preuzeta od Tome Arhidakona. Zadrani su zbog svog dobrog značaja uspoređeni s janjetom, dok su zli

¹²² „Nakon toga je još mnoštvo bijesnih vukova izronilo kao iz đavolje špilje, žedajući samo za ljudskom krvlju, napadalo ne više iz zasjede nego su otvoreno upadali u kuće i iz krila majki grabili malenu djecu. Nisu napadali samo djecu nego su u čoporu napadali naoružane muškarce i razdirali ih oštrim zubima. Tri su, dakle, spomenute pošasti – mač, glad i zvijer – bez prestanka tri godine bičevala cijelo Ugarsko Kraljevstvo te je prema Božjem sudu platilo veliku kaznu za svoje grijeh.” (*Historia*, XXXIX, 8, 255)

¹²³ *Legende i kronike. A Cutheis tabula*, 192.

¹²⁴ „Iako u njemu nisu nalazili nikakav dokaz niti išta nalik na zabludu, napali su ga kao što nemilosrdan vuk grabi janje”. (*Obsidio*, I, 1, 117)

Mlečani vukovi. Znao je autor da vukovi otimaju djecu iz krila majki, pa je taj čin pripisao vukovima Mlečanima. Baš kao što Božjim sudom vukovi napadaju grešno ugarsko kraljevstvo, tako je i grešan Zadar stigla Božja kazna mletačkom rukom za zao značaj građana. Zadrani su istovremeno dobri i zli, a ovaj dvostruki značaj građana koji se uvukao u tekst, mogao bi biti odraz političke podijeljenosti¹²⁵ u gradu za vrijeme opsade.

Da je anonimni autor u svom tumačenju događaja svjesno izlazio iz okvira postojećih pripovjednih postupaka i načina s kojima su srednjovjekovni povjesnici spoznavali, budući da je srednjovjekovno istraživanje prošlosti veliko pripovjedno svođenje znanja, da je namjerno razbijao uobičajene topose, slažući odabrane elemente, možda zbog veće uvjerljivosti, u novu sliku, svjedoči premještanje još jednog motiva, a to je motiv udaranja u prsa. U *Opsadi* se u prse ne udaraju žene, kako je to uobičajeno u opisu kolektivnog stradavanja, potvrđenom i kod Tome Arhiđakona:

*Heu quam triste erat spectaculum miserabilium mulierum crines lacerantium, pectora genasque tundentium!*¹²⁶

i kod Cutheisa:

„Koliko su tužni dani bili kad se vidjelo jadne žene kako trgaju kosu i prsa i koljena. O koliko su se veliko zavijanje i plač ljudi uzdizali k nebu!!!”¹²⁷

već zaprepašteni, ogorčeni i uplašeni zadarski vojnici koje su izdali vlastiti ljudi:

*Innocentes vero oppidi stupefacti ammittunt vires, percutiunt pectora. Nimia amaritudine torqueri videntur talem dolum et perditionem a suis factam fore.*¹²⁸

¹²⁵ Rački navodi da su u to vrijeme u Dalmaciji, pogotovo u Zadru bile prisutne dvije političke stranke: hrvatsko-ugarska, kojoj su se priklonili plemstvo i građanstvo i mletačka stranka. Rački, *Dva ljetopisa*, 561.

¹²⁶ „Kako je žalostan bio prizor jasnih žena koje su čupale kosu, koje su se udarale po grudima i obrazima!” (*Historia*, VII, 9)

¹²⁷ *Legende i kronike*, 193.

¹²⁸ „Oni pak koji su u tvrđavi ostali neporočni, zaprepašteni stanju gubiti snagu i udarati se u prsa. Očito ih je mučila silna gorčina što su njihovi vlastiti ljudi počinili takvu prevaru i opačinu.” (*Obsidio*, I, 20, 181)

U nastojanju da odgovori na nove zahtjeve tekst izlazi iz okvira zadanih interpretativnih modela, kako svjedoče navedeni primjeri i tražeći rješenje za neke nove situacije i događaje, ali i priljev novih misli i kompleksnijih emocija koji će ih popratiti, transformira se na putu do onog što danas podrazumijevamo pod pojmom „tekst“.

Motiv žene, naveden u prologu, u službi je dočaravanja i prijenosa čitatelju ili slušatelju osjećaja boli i tuge čiji su izvor mletački zločini počinjeni za vrijeme opsade. Međutim, autor je upotrijebio motiv žene i za iskazivanje kontrastne emocije: neopisive sreće, kolektive radosti izazvane Ludovikovim dolaskom do Zadra. U sedmom poglavlju druge knjige pod naslovom *De benignitate regis et ipsius descensu penes Sticatum* („O kraljevoj dobrostivosti i njegovom silasku do stikata“) slikovito se opisuje radost koja je zahvatila građane:

*Certe clangunt tybicides et tubę, et nolę ad stornium pulsant plurimaque musicorum instrumentorum genera citarizant. Coreę astilidiaque egestria per vrbem uagant discurrendo et uniuersus mediocris populus, miserabiles uiduatęque femine ac orbatı parentes elegicas exuunt vestes nuptialesque nimio assumunt solatio.*¹²⁹

Na jednoj strani Mlečani i tuga, na drugoj Ludovik i radost, a na obje strane žena, kao majka koja gubi dijete zbog Mlečana i kao udovica koja ponovo osjeti radost zbog kralja. Zanimljivo je da, jedini stvarani ženski lik u djelu, Vladislava koja je posjedovala kninsku tvrđavu i koja se pokušavala oduprijeti Ludovikovim težnjama je predstavljena i uvijek spominjana kao majka Ivanova ili udovica Nelipčeva. Osim što je u službi iskazivanja temeljnih kontrastnih emocija, tuge i sreće, žena je u službi iskazivanja i kontrastnih ljudskih osobina, koje osobito dolaze do izražaja u ratnim situacijama: kukavičluka i hrabrosti. U sedamnaestom poglavlju druge knjige pod naslovom *De quodam iustitia et agone hostium, in quo Iadertini preualuerunt* („O nekoj osudi i bitci s neprijateljima u kojoj su Zadrani bili nadmoćniji“, II, 17) prestrašeni je mletački kapetan uspoređen sa ženom:

¹²⁹ „Uistinu odzvanjaju frule i trube, zvona zvone na uzbunu i odzvanjaju raznovrsna glazbala. Plesovi i konjaničke igre kopljima izvode se širom po gradu, a sav srednji puk, jadne udovice i roditelji što izgubiše djecu, svlače žalobne haljine i oblače svadbene za veliku utjehu.“ (II, 7, 231)

*Ornat octo galleas capitaneus maris tectas laneis armis lausis, ne offensionem balistę spiculorum paterentur, cum quibus audacter se mouit festinanter erga illum paronem, sed more femineo abscessit nihil probitatis ostensus et cum penes ipsum accessisset, indistans ab eo fere trium passuum, se stabiliuit, propius nutauit accedere.*¹³⁰

Rezultati istraživanja motiva žene potaknuto, prije svega upravo zagonetnom ženom koja je kao simbolom hrabrosti, odvažnosti i odlučnosti pomogla Zadranima da pobjede, usmjeravaju daljnje istraživanje vremena nastanka *Opsade*. Sa sigurnošću možemo kazati da je anonimni autor za vrijeme pisanja *Opsade* imao ispred sebe Tominu *Historiju*, ali način na koji je upotrijebio Tomine topose, njihovo razbijanje, slaganje, premještanje u metaforu, kao i napuštanje stroge podjele na dobar i zločinački značaj svjedoče o značajnom odmaku od trinaestostoljetnog kleričkog mentalnog krajobraza kakav je bio Tomin. Žena u *Opsadi* nije ratnica, ne čeka muža ratnika kao žena u *Ilijadi*, na prati muža ratnika kao žena u Cezarovim zapisima, nije fatalna poput Helene čija je otmica imala za posljedicu nama najpoznatiju opsadu iz antike, opsadu Troje. Žena u *Opsadi* je majka i udovica i to su renesansni elementi u ovom djelu. Ovo otvara mogućnost da je *Opsada* nastala kasnije od vremenskog okvira koji joj je odredio Franjo Rački, između 1347. i 1356. godine smatrajući da je autor bio očevidac i sudionik opisanih događaja, te bi zasigurno spomenuo ponovno izbijanje sukoba oko Dalmacije da je u to vrijeme bio živ ili da djelo nije bilo dovršeno. Čini se da je i jedno i drugo, i vrijeme nastanka djela i autor kao svjedok, dovedeno u pitanje. Žena koja je ukazala iznad mora za vrijeme bitke Zadrana i Mlečana podsjeća na ukazanje svetica, a zbog oružja položenog uz bedru, nedoljivo podsjeća na Ivanu Orleansku.

¹³⁰ „Pomorski zapovjednik opremi osam galija pokrivenih lanenim plaštevima da im ne bi naškodile strijele balista. S njima smiono krene u hitnu prema tom gusarskom brodu, ali se udalji ne pokazavši, poput žene, nimalo hrabrosti. Kad mu se bio približio na udaljenost od gotovo tri koraka, zaustavio se i oklijevao je prići mu bliže.” (*Obsidio*, II, 17, 275)

Statua sv. Ivane Orleanske u Parizu

Postoji li povezanost između ovih tema trebalo bi pokazati istraživanje koje će obuhvatiti širi korpus od djela na kojima se temelji ovo istraživanje, a to su ona s opisima opsada grada. Vjerujemo da bi nam ova zagonetna žena mogla još dosta toga reći o istraživanom djelu, ponajviše o vremenu njegovog nastanka. Žena, nalik onoj na Spomenici domovinskog rata, koju su dobili i branitelji opsjednutog Zadra, ali više od pola tisućljeća kasnije.

Lik žene na Spomenici domovinskog rata

4. 3. Stradavanje u opsjednutom gradu

Mlečani su napali Zadar kao što nemilosrdan vuk grabi janje i da bi ostvario što snažniji dojam kod čitatelja za strahote koje su zadesile njegove sugrađane, anonimni autor plete usklične rečenici s *quot* oko motiva majke i djeteta, oko emotivnog trenutka otimanja dojenčadi iz krila majki. U prologu navedeno okrutno ubijanje djece na spavanju spominje se u osmom poglavlju prve knjige:

*Quosdam homines egenos, ciues et habitatores Iadrę, per mare nauigantes, ab eorum insulis et possessionibus recedentes Iadramque venientes, aliquos ictu ensis lethaleriter interfecerunt, aliquos in mari suffocauerunt et aliquos captiuatos detinuerunt ipsorumque lembulos et lintres pro ipsorum vsu et vtilitate conuerterunt et aliquos igne iusserunt cremare, nec non infantulos et insontes pueros in cunabulis eorum quiescentes, nulla moti misericordia nec intuitu pietatis, gladio occiderunt.*¹³¹

a motiv se ubijanja dramatičnije ponavlja u četrnaestom poglavlju druge knjige; siromašnu djecu koja prosi po kućama, Mlečani nakon šibanja pale na lomači:

*„...insontes quosdam infantullos et inocentes egenos, qui valuas elemosynant circuibant extra vrbem egressi, ut alibi saltem eorum vitam sustinerent largius, idem Veneti nulla rationis preuia causa eos hostiliter ceperunt, cum multis flagitiis et verberibus eos colaphizarunt et postmodum nulla moti misericordia nec sanctae pietatis intuitu rogum cum ingenti flamma componunt eosque crudeliter in ipsum iactant et in cinerem redigi faciunt. Quid ergo isti iuenculi mali fecerunt?”*¹³²

Međutim, Bog je takav zločin bez odlaganja kaznio već u idućem poglavlju:

¹³¹ „Dok su se neki skromni ljudi, zadarski građani i stanovnici, ploveći po moru sa svojih posjeda na otocima vraćali u Zadar, neke od njih poubijaju smrtonosnim udarcima mača, neke udave u moru, neke zarobe uzimajući njihove čamce i brodove za svoju upotrebu i korist, neke dadu spaliti, štoviše nejaku djecu i nevine dječake koji su spavali u svojim kolijevkama mačem smaknu bez ikakve milosti i obzira prema pravdi.” (*Obsidio*, I, 8, 141)

¹³² „...neku siromašnu nejaku dječicu, nevinu i nedužnu, koja je proseći obilazila kućna vrata i izašla iz grada da bi se bar negdje drugdje izdašnije održavala na životu, ti isti Mlečani bez ikakva prethodna razloga neprijateljski uhvate i uz mnogo uvreda izudaraju šibama. Nakon toga, bez ikakva milosrđa i obzira prema svetoj pobožnosti podignu lomaču s golemim plamenom, okrutno ih bace na nj i pretvore u pepeo. Pa koje su zlo počinili ti dječaci? (*Obsidio*, II, 14, 263)

*O¹³³quam subito athleta gloriosus ultus est facinus tam horrendum, quod idem Venetorum exercitus contra illos insontes adolescentulos commisit...*¹³⁴

Od navedene tri slike s motivom djeteta¹³⁵ zadržat ćemo se na onoj u prologu, jer je potvrđena u Tominom opisu gotske opsade Salone. Za vrijeme opsade Salone čitav gradski puk, žene s nejakom djecom, matrone, djevojke i sirotinja, svi panično bježe prema brodovima pokušavajući se spasiti od smrti. Opisujući njihovo stradavanje Toma kaže:

*Quis autem enumerare ualeat, quot miseros ciues, quot puellas infelices, quot pueros abduxere captiuos? Quis comemoret eorum multitudinem, quos uorauit gladius, quos consumpsit incendium, quos mare obsorbuit fuginentes?*¹³⁶

Kod Tome su usklične rečenice sa *quot* dio upitnih rečenica sa *quis*, te iako jezično i sadržajno podudarne onima koje je upotrijebio i anonimni autor *Opsade* pokazuju znatno veću ritmičku pravilnost (tri *quot* nakon prvog *quis* i tri *quos* nakon drugog). Sličan je postupak Toma upotrijebio i u opisu strahota za vrijeme tatarske opsade Pešte:

*Mares enim et femines, senes et paruulos latalis gladius deuorabat. Quis infelicissimam illius diei effari ualeat lucem? Quis stragem tam numerosi populi recensere queat, cum plusquam centum milia hominum seua mors unius diei spatio et breui loci termino deglutiret? Heu, quam effera corda pagane gentis, que sine ullo pietatis affectu totas Danubii aquas humano sanguine rubere cernebat!*¹³⁷

¹³³ *Tri starofrancuske hronike*: Villehardouin upotrebljava uzivik *Alas!* i to za najavu smrti grofa Thibaulta (66) i grofa Geoffroya od La Percha (72), te uzvik *Ha!* za rasipanje kršćanske vojske (80) i divljenje kršćanskim lađama (90).

¹³⁴ „O, kako li je brzo slavni Božji borac osvetio ono strašno zlodjelo što ga je ta mletačka vojska počinila protiv onih nevinih momčića...” (*Obsidio*, II, 15, 267)

¹³⁵ Robert od Claria motiv djeteta upotrebljava u opisu dramatičnog polaska križara: „Bilo je dosta otaca i majki, braće i sestara, žena i djece (*enfans*), koji jadikovahu zbog svojih prijatelja.” *Tri starofrancuske kronike*, 143. Govoreći o bizantinskom caru koji je još bio dijete Martin od Canala upotrebljava izraze: *un enfant de petit aage* (172), *celui enfant* (172), *cestui petit enfant* (172), *cestui enfant* (172), *avec l'enfant* (172), *petit enfant* (174). Uočavamo leksičku podudarnost ova dva djela u upotrebi imenice dijete (*enfans*), ali ne i s izrazima u *Opsadi*.

¹³⁶ „Tko bi mogao nabrojati koliko su bijednih građana, koliko nesretnih djevojaka, koliko dječaka odveli u zarobljeništvo? Tko bi se mogao sjetiti broja onih koje je požderao mač, koje je progutala vatra, koje je u bijegu usisalo more?” (*Historia*, VII, 9, 37)

¹³⁷ „Muškarce i žene, starce i djecu proždiraio je smrtonosni mač. Tko bi mogao opisati kako je nesretna svjetlost sjala toga dana? Tko bi mogao prebrojati koliko je nesretnoga naroda poklano, kad je okrutna smrt u jednom danu i na ograničenom mjestu progutala više od tisuću ljudi? Jao, kako su surova srca poganskoga naroda koji je bez ikakva osjećaja strahopoštovanja gledao kao se sva voda Dunava crveni od ljudske krvi!” (*Historia*, XXXVI, 235).

Toma nastavlja u sličnom tonu:

*Quis extimaret innumerabilium equorum et ceterorum animalium multitudinem? Quis diuitias et thesauros? Quis spoliolum copias infinitas, quibus hostes locupletati gaudebant? Quanta erat hominum captiuitas, uirorum et mulierum, puerorum et puellarum, quos diuersis seruitiis subigentes sub arta custodia detinebant!*¹³⁸

I dok u opisu gotske opsade Salone pravilnost prisutna u strukturi rečenice, ovdje uočavamo pravilnost u nizanju rečenica, pa Toma slaže dvije ili tri upitne rečenice sa *quis* nakon kojih slijedi usklična rečenica (*quis – quis – heu, quam i quis – quis – quis – quanta*). Stradavanje u opsjednutoj Saloni i stradavanje u opsjednutom Zadru razlikuju se u podacima tko i kako stradava. U *Opsadi* se dojenčad otima iz krila majki i tjera da širom svijeta živi u bijedi, a odličnici i ljudi drugačijeg položaja se otpremaju na drugi svijet, kod Tome se bijedni građani, nesretne djevojke i dječaci odvođe u zarobljeništvo, a stradava se od mača, vatre i mora. Tomina je slika stradavanja nevinih građana konkretnija, realnija i preciznija. Čini se da je inspirirala anonimnog autora u načinu na koji će u prologu najaviti strahote koje želi predati pamćenju potomaka, te je njegova slika pomalo pretjerana, snažnijeg umjetničkog dojma ostvarenog oko nesreće nemoćne dojenčadi (*insontes*) i odličnika (*egregios*). Odličnike spominje i Toma u osmom poglavlju *Historije*, u opisu opsade Epidaura nazivajući ih „bogati i ugledni” (*opulenti et delicati*), te ponovo uskličnom rečenicom sa *quot* želi istaknuti njihovu nesreću, jer su nakon opsade ostali bez svega i postali prosjaci:

*Pro dolor, quot opulenti et delicati in Salona fuerant, qui tunc ad aliena hostia panem miserabiliter mendicabant!*¹³⁹

¹³⁸ „Tko bi procijenio neizmerno mnoštvo konja i ostalih životinja, tko bogatstva i blaga, tko beskonačno obilje plijena kojim su se neprijatelji obogatili i kojem su se veselili? Kakav je pak položaj muškaraca i žena, dječaka i djevojčica, koje su podvrgli različitom robovanju i držali pod strogom stražom!” (*Historia*, XXXVI, 17)

¹³⁹ „Jao, koje li patnje! Koliko ih je bogatih i uglednih bilo u Saloni koji su sada na tuđim vratima bijedno prosili kruh!” (*Historia*, VIII, 2, 39)

Motiv prosidbe potvrđen je, kao što smo naveli, u četrnaestom poglavlju druge knjige *Opsade*: Mlečani ubijaju siromašnu djecu koja prosi po kućama. U *Opsadi* se dakle odličnici otpremaju na drugi svijet, dok u *Historiji* bogati i ugledni postaju prosjaci. U *Opsadi* su prosjaci djeca i Mlečani ih okrutno pale na lomači. Ugledni i djeca su izjednačeni kroz čin prosidbe, a upravo je njihovo stradavanje anonimni autor *Opsade* istaknuo u prologu (*quot insontes, quot egregios*). Mlečani otimaju i dojenčad iz krila majki, baš kao što nakon tatarskog pustošenja Ugarskog kraljevstva divlji vukovi upadaju u kuće i iz krila majki grabe malenu djecu. Autor *Opsade* je činom otimanja djece iz krila majki poistovjetio Mlečane s vukovima. Mlečani su vukovi i zato su napali Zadar kao što nemilosrdan vuk grabi janje. Tomina dramatična slika stradavanja pred naletom tri pošasti, ali razbijena u dva dijela, potvrđena je i u *A Cutheisovoj* kronici koja ne sadrži opise opsade grada. Prvi se dio nalazi u, već spomenutom, opisu kuge koja je zadesila Split 1348. godine:

„Bezbrojni su grabežljivi vukovi noću šecući se okolo zidina grada, glaseći se zavijali, i oni samo ljudsku krv žeđajući nisu više skrivenim zasjedama, već otvoreno provaljivali u seoske kuće i djecu grabili s njedara matera, (i) ne samo djecu, već također napadajući same oružane ljude, udruživši se u skupove, raskidali okrutnim zubima i mnoga tjelesa mrtvih izvlačeći iz grobova žderali. Nisu izgledali vukovi ili zvijeri, već demoni.”¹⁴⁰

Dok je u drugi dio, uz jednu pošast više u nabranjanju, prisutan u opisu grešne dalmatinske i hrvatske provincija bičevane Božjim sudom kao i grešno Ugarsko kraljevstvo kod Tome:

„S četiri, pak gore spomenute nesreće tj. pošasću, glađu, zvijerju i gvoždem čitava ona dalmatinska i hrvatska provincija, za mnogo godina božjim sudom bičevana, kaznu za svoje grijeha nije osrednje podnijela.”¹⁴¹

U *A Chuteisovoj* je kronici također potvrđen opis stradavanja ljudi od kuge koji je jezično i stilski sličan stradavanju opsjednutih građana u *Historiji* i *Opsadi*:

¹⁴⁰ *Legende i kronike*, 192.

¹⁴¹ *Ibid.*, 196.

„Koliko su tužni dani bili kad se vidjelo jadne žene kako trgaju kosu i prsa i koljena. O koliko su se veliko zavijanja i plač ljudi uzdizali k nebu!!!...I mnogi plemići i bezbrojni splitski pučani onih su dana umrli. Oh, koliko je surova smrt bila teška ljudskoj naravi! Tko bi mogao izreći mnoštvo plemića i neizmjeran broj pučana splitskih ili tko bi mogao ispričovijedati pokolj bezbrojnog ljudstva, koje je gorka kuga opake pošasti za ratko vrijeme progutala i gutajući utamanila.”¹⁴²

Usporedbom odabranih dijelova teksta *Opsade* i *Historije* potvrđena je upotreba istih likova (djeca, odličnici¹⁴³, vukovi), istih motiva (motiv prosidbe i motiv otimanja djece iz krila majki), te retoričkih i stilskih postupaka (nizanje uskličnih i upitnih rečenica u svrhu postizanja dramatike i snažnijeg dojma kod čitatelja), ali nije potvrđeno potpuno poklapanja ni u jednoj od navedenih kategorija. Štoviše, potvrđeno je razilaženje, ali i pomak u upotrebi istih jezičnih i stilskih postupaka. Vratit ćemo se na upotrebu lirski obojanih pitanja sa *quis*. Kod Tome su takva pitanja u službi povećanja dramatike stradavanja, pljačke i patnje naroda u opsjednutom gradu i postizanja snažnijeg dojma i uvjerljivosti kod čitatelja, a da bi slika bila potpunija Toma uvijek navodi tko i kako stradava. U gotskoj opsadi Salone odvođe se u zarobljeništvo bijedni građani, nesretne djevojke i dječaci, građani stradavaju od mača, vatre ili se utapaju u moru. U tatarskoj opsadi Pešte strahote su još veće jer je u jednom danu, na jednom mjestu poklano više od tisuću ljudi, Dunav je pocrvenio od ljudske krvi, a u teškom su položaju bili zarobljeni muškarci, žene, dječaci i djevojčice. Upitne rečenice sa *quis* pronalazimo u drugoj knjizi *Opsade* i to u četvrtom poglavlju u opisu pomorskog sukoba Zadrana i Mlečana:

¹⁴² Ibid., 193

¹⁴³ Odličnici imaju važnu ulogu u dvije starofrancuske kronike. *Villehardouin*: Nakon smrti šampanjskog grofa Thibauta odličnici (*preudome*, 70) raspravljaju što im je činiti. Nakon osvajanja Zadra odličnici (*preudome*, 98) pokušavaju rastaviti sukobljene Mlečane i Francuze. Odličnici (*prodome*, 100) primaju u skupštini poslanike kralja Filipa. *Robert od Claria*: Dužda šalje mletačkog odličnika (*in haut homme*, 142) da preuzme kaparu od križara. Odličnici su prisutni u opisu radosti na polasku križara: „I svi odličnici (*li haut homme*, 150), i svećenici i laici, i mali i veliki pri kretanju na put toliko se obradovaše, da se takva veselja i takve momarice nije nikada vidjelo, niti se za takva što čulo. Na kulama lađa svećenici i klerici pjevaju *Veni creator spiritus* i svi plaču od uzbuđenja.” Dužd moli sve odličnike (*tous les haus homes*, 152) križarske vojske da mu pomognu osvojiti Zadar. Baroni i odličnici (*li haut homme*, 154) mu spremno i rado obećaju pomoć. Dok *Martin od Canala* ne spominje odličnike.

*Quis ergo tanta esset fundatus audacia, quis tanto esset humano precinctus uigore, qui contemneret tam discriminosa indicia et in gestis antiquorum historiographorum minime reperibilia? Quod si prudentissimi Sansonis vteretur virtute et Alexandri sapientissimi experiretur industriam ac strenuissimi Hectoris polleret audacia, quis extasi et stupore mentis fertiliter non abundaret, immo potius relictis rebus humanis ad excelsa ethera non conuolaret? Quod si...*¹⁴⁴

zatim u šestom poglavlju:

*Quis ergo librare posset solatium vehemens, quod fideles Iadertini percipiebant? Lingua quoque sufficiens non foret ad exprimendum. Quis benignitatem regis, quam tunc fidelissimis Iadertinis aperiebat? Qui non semel...*¹⁴⁵

te sedmom poglavlju:

*Quis ergo tanta perspicacitate decoratus, qui libraret lancem in corde nec in humano sensu quiescere potest tam ingentem Iadertinorum iocunditatem?*¹⁴⁶

Iako sva tri primjera počinju sa *quis ergo*, nemaju pravilan ritam kao kod Tome, a ritam narušava i interpunkcija, koju Glavičić korigira u svom izdanju i to najčešće upotrebom zarez a umjesto točke. Anonimni autor *Opsade* retoričkim pitanja sa *quis* ne ističe stradavanje, pljačku i patnje naroda kao Toma, već konkretne ljudske emocije i osobine (strahopoštovanje prema Božjem znamenju, vjernost i radost koju osjećaju Zadrani, dobrotu kralja, sumnju, zadovoljstvo...). On je, dakle, književni postupak s kojim Toma uvijek opisuje kolektivnu patnju upotrijebio kako bi zaronio dublje u čovjeka u potrazi za emocijama kojima će protkati opisani događaj. Za dočaravanje patnje napadnutog naroda osim retoričkih pitanja sa *quis* i uskličnih rečenica sa *quot* Toma upotrebljava i uskličnu rečenicu sa *quantus* za uvođenje slike

¹⁴⁴ „Tko bi, eto, bio oboružan tolikom smjelošću, tko opasan tolikom ljudskom čilošću da bi prezirao pogubna znamenja kakva se jedva mogu naći u djelima starih povjesničara? Sve kad bi bio naoružan poput veoma opreznog Samsona, kad bi bio revan u djelovanju kao premudri Aleksandar i kad bi bio hrabar poput vrlo odlučnog Hektora, tko se ne bi posve izbezumio i skamenio, štoviše tko ne bi, napustivši ljudski život, radije poletio u visoki eter. (*Obsidio*, II, 4, 215)

¹⁴⁵ „Tko bi doista mogao izmjeriti silnu utjehu koju su osjećali vjerni Zadrani? Ni jezik ne bi mogao izraziti. Tko iskazati dobrostivost kralja koju je tada pokazivao vrlo vjernim Zadranima? Vidjeli smo da je on ne jedanput...” (*Obsidio*, II, 6, 229)

¹⁴⁶ „Tko je doista obdaren tolikom pronicavošću da bi to u srcu vagao i da ne bi ljudskoj prosudbi mogao zadovoljno gledati tako silnu radost Zadrana?” (*Obsidio*, II, 7, 233)

žena koje se, čupajući kosu, udaraju po grudima i obrazima i ponovo daje podatak kako se stradava, od ognja i mača:

*Heu quam triste erat spectaculum miserabilium mulierum crines lacerantium, pectora genasque tundentium! Quantus erat ululatus et planctus nescientium quid potius, ignem an gladium, euitarent.*¹⁴⁷

U *Opsadi* nema primjera uskličnih rečenica sa *quantus*. Međutim, prisutna je već spomenuta slika udaranja u prsa zaprepaštenih vojnika koje su prevarili vlastiti ljudi pomogavši Mlečanima u zauzimanju tvrđave. I ovdje se radi o pomaku u upotrebi izraza posuđen iz slike kolektivnog stradavanja i upotrijebljenog za iskazivanje emocija zaprepaštenih vojnika izdanih od vlastitih ljudi. Osim navedenog primjera u prologu, u *Opsadi* je još jedan primjer usklične rečenice sa *quot* i to u opisu patnje Zadrana zbog Božje kazne:

*Quot ergo incomoda propter ipsum facinus Iadra diuino permittente iudicio supportauit, quod ipsum castrum, quod hostes ceperunt non violenta manu, in quantum et grande damnum aduersariis Iadertinis redundauit!*¹⁴⁸

I dok se kod Tome u svim navedenim primjerima retoričkih pitanja sa *quis* i uskličnim rečenicama sa *quot* i *quantus* opisuju i dočaravaju strahote naroda koji stradava od neprijatelja, u *Opsadi* je od potvrđenih samo jedan takav primjer, onaj iz prologa i upravo on pokazuje najviše sličnosti s Tominim opisom. Iz provedene je usporedbe vidljivo da je anonimni autor *Opsade* preuzeo književne postupke od Tome koji nisu utjecali na njega u području sintakse i leksika, a ostaje nejasno je li izostanak Tominog rečeničnog ritma posljedica autorovog neznanja da ga dosljednije imitira ili odluke da bude slobodniji u primjeni postupaka preuzetih u novu svrhu, a to je izražavanje emocija i osobina kojima prožima opisani događaj. S obzirom na izgled i osobitosti cijelog teksta vjerojatnije je da razlog autorova razina pismenosti, ali mu je upravo ta sloboda u konstrukciji rečenice možda omogućila da s najprikladnijim književnim postupcima napravi odmak od uobičajenog i

¹⁴⁷ „Kako je žalostan bio prizor jadnih žena koje su čupale kosu, koje su se udarale po grudima i obrazima! Kako su jaukali i stenjali jer nisu znali od čega bježe – od ognja ili mača?” (*Historia*, VII, 9)

¹⁴⁸ „Koliko je doista nevolja, uz odobrenje Božjeg suda, podnio Zadar zbog nedjela! Od toga što su neprijatelji zauzeli onu tvrđavu, i to ne silom, kolika je i kako teška šteta obilno proistekla za njihove potomke Zadrane!” (*Obsidio*, I, 21, 183)

zaronio dublje u ljudsku duhovnost, što je rezultiralo i fokusiranjem na emocije ili određene osobine u naslovima pojedinih poglavlja:

De gaudio, quod Iadertini conceperunt de quadam pugna habita inter partes (I, 16)

De dolore Iadertinorum ammissionis castrorum et eorum quodam facinore ac confecione alterius sticati (I, 21)

De inextimabili consolatione Iadertinorum, de susceptione regalium littararum (II, 2)

De benignitate regis et ipsius decensu penes Sticatum (II, 7)

De ingratitude. (II, 8)

Iako je vidljiva sličnost između naslova poglavlja *Opsade i Historije* (*De...*, *Qualiter...*), u *Historiji* je potvrđen samo jedan takav naslov i to trideset i devetog poglavlja posvećenog okrutnosti Tatara (*De seuitia Tatarorum*). *Historia Salonita* obiluje opisima opsade gradove, stoga ne čudi da je autor *Opsade* tražeći način kako po narudžbi opisati konkretan događaj posegnuo za ovim djelom koje je, kako navodi Katičić¹⁴⁹ najznatnije historiografsko postignuće svega srednjovjekovlja u hrvatskome prostoru. U *Opsadi* su prepisivani Tomini opisi opsade Salone, Epidaura i tatarske pošasti, a da se prepisivalo iz *Historije* svjedoči i *A Cutheisova* kronika u kojoj su Tomini jezični i stilski postupci premješteni u novu temu, te je kao što smo vidjeli motiv vukova iz strahota razaranja grada upotrijebljen za opis strahota izazvanih kugom. Vrlo su slične i *A Cutheisove* slike boli koja prati ovu pošast kao kaznu za grijeh:

„Jao boli, koji bi duhovi ili koji jezici ljudi mogli izraziti i izložiti tako strašne i vrlo jadne i vrlo nesretne dane zla, koji su se prije i poslije nadolaska razuzdanog pomora izvorne pošasti ljudskom rodu za kratko vrijeme dogodili zbog mnogih i različitih zločina ljudi, koje su počinili protiv Boga.”¹⁵⁰

¹⁴⁹ *Historia Salonitana*, 330.

¹⁵⁰ *Legende i kronike*, 191.

opis je identičan stanju u opsjednutom gradu:

„Koliko su tužni dani bili kad se vidjelo jadne žene kako trgaju kosu i prsa i koljena. O koliko su se veliko zavijanje i plač ljudi uzdizali k nebu!!! Trčali su ovamo onamo svatko plačući svoje drage rođake i najbliže, koji bijahu umrli i koracali su, u tamne haljine obučeni licima okrenutim prema zemlji, potištenim od žalosti.“¹⁵¹

stradavaju svi, muškarci, žene, starci djeca:

„Jer je okrutna kuga mahom ubijala muškarce i žene, starce i malene i nije htjela oprostiti nijednoj ljudskoj dobi. Odvajala je sinove i kćeri od roditelja, i obrnuto, rođenu braću od braće i sve drage od dragih, isto tako muževe od supruga i žene od zakonitih muževa sasvim je rastavljala bez ikakve samilosti.“¹⁵²

plemići i pučani:

„I mnogi plemići i bezbrojni splitski pučani onih su dana umrli. Oh, koliko je surova smrt bila teška ljudskoj naravi! Tko bi moga izreći mnoštvo plemića i neizmjeran broj pučana splitskih ili tko bi mogao ispriopovijedati pokolj bezbrojnog ljudstva, koje je gorka kuga opake pošasti za ratko vrijeme progutala i gutajući utamanila.“¹⁵³

Pripovjedni postupci i načina s kojima srednjovjekovni povjesnik spoznaje svoju istinu, ali koji ga s druge strane ograničavaju i u spoznavanju i u izražavanju, prenose se iz djela u djelo istovremeno se prilagođavajući novi zahtjevima teksta i vremena u kojem nastaju, na putu do onog što danas podrazumijevamo pod pojmom „tekst“. Rezultati nam potvrđuju srednjovjekovno određenje povjesnice *Historia est narratio rei gestae* tj. da je srednjovjekovno istraživanje povijesti veliko pripovjedno svođenje znanja, ali i pokazuju kako srednjovjekovni povjesnici koji su u iznalaženju svoje istine ograničeni svojom kulturom, vjerojatnostima, običajima duha i zasadama znanja pronalaze put za pomicanje postojećih ograničenja.

¹⁵¹ Ibid., 193.

¹⁵² *Legende i kronike*, 193.

¹⁵³ Ibid., 193

4. 4. Razaranje Salone i Pešte

Upitne rečenice sa *quid* prisutne u opisu gotske opsade Salone, tatarske pošasti i tatarske opsade Pešte i Splita potvrđuju da se anonimni autor *Opsade* u svom radu oslanjao upravo na ove dijelove *Historije*. U opisu opsade Salone potvrđena su tri retorička pitanja sa *quid*. U prvom primjeru, u kojem se ističe da je iskvarena Salona sama odgovora za svoju propast Toma niže dva pitanja fokusirana na sudbinu grada i pazi na ritam, jer iza *quid* slijedi glagol u imperfektu, zatim *nisi ad* i na kraju rečenice infinitiv prezenta:

*Talibus et his similibus Salona corrupta uitiis, quid poterat nisi ad yma uergere? Quid restabat nisi ad interitum festinare?*¹⁵⁴

Sljedećim pitanjem u istom poglavlju koje započinje sa *sed quid* iza kojeg slijedi glagol, Toma donosi preciznije objašnjenje da je iskvarena Salona jurila u propast jer je ostala bez Božje zaštite (*diuine protectione deest*), a onaj tko ostane bez Božje zaštite postaje bespomoćan:

*Sed quid ualeat annisus hominis, ubi diuine protectione gratia deest?*¹⁵⁵

O Božjoj zaštiti (*diuinum presidium*) govori i pisac *Opsade* kad opisuje kako su zadarski gusari ubili redovnike, a Zadrani ih nisu kaznili već su odobrili da se opljačkane stvari izlože na prodaju na javnom trgu. Najpravedniji Sudac ih je kaznio za strašan zločin, te su neki umrli u zatvoru, neki su smaknuti mačem, neki su se udavili u moru ili pomrli od pogubne i zarazne bolesti (I, 21, 183). Opis zločina i kazne autor zaključuje riječima:

*Et ex quo homo a via rectitudinis sic recedit, tanto diuinum ab eo prolongatur presidium.*¹⁵⁶

¹⁵⁴ „Salona, iskvarena takvim i sličnim porocima, što je mogla drugo nego krenuti prema dnu? Što je drugo preostalo nego juriti u propast?” (*Historia*, VII, 1)

¹⁵⁵ „Ali što vrijedi ljudski trud, kad nedostaje milost zaštite Božje?” (*Historia*, VII, 6)

¹⁵⁶ „Kada čovjek zastrani od puta pravednosti, toliko se od njega udaljuje Božja zaštita.” (*Obsidio*, I, 21, 183)

U trideset i šestom poglavlju, u kojem se navodi da su Tatari kao zli dusi poharali Ugarsku potvrđena su tri pitanja za koje je karakteristično da glagol ne dolazi odmah poslije *quid*, a u službi su pojačavanja dramatike tatarskih zločina nad nedužnim stanovništvom nakon pobjede u bitci na rijeci Šajo i pokolja ugarskih vojnika:

*Quid uero commemorem de immani seuitia, quam in ciuitatibus et uillis diebus
singulis exercebant?... Quid pluribus opus est?*¹⁵⁷

te nakon ulaska Tatara u Peštu:

*Introgressis itaque Tartaris, quid misere plebi restabat consilii, nisi complicare
brachia, ponere genua, flectere sub mucrome ceruices?*¹⁵⁸

U trideset i devetom poglavlju ponovo imamo nizanje dvije rečenice u kojima Toma pazi na ritam, iza *quid* slijedi glagol, pridjev *tantus*, a rečenice završavaju infinitivom. Za razliku od prethodnih u ovom primjeru autor progovara kroz usta Ugra, koji oplakuju svoju sudbinu uplašeni dolaskom Tatara pod splitske zidine. Njihovu jadikovku autor započinju uzvikom *ve miseris* radi postizanja što snažnijeg dojma straha, očaja i nadolazeće patnje:

*Ve miseris, quid profuit tanto fugiendi labore quassari? Quid contulit tanta terrarum
spatia percurrisse, si persecutorum gladios effugere nequiuimus, si hic expectauimus
iugulari?*¹⁵⁹

Slična je konstrukcija potvrđena u četvrtom i sedmom poglavlju druge knjige *Opsade* u retoričkim pitanjima sa *quis*: *Quis ergo tanta...* (II, 4 i II, 7). Anonimni autor *Opsade* svoje djelo započinje retoričkim pitanjem sa *quid* preuzetim iz Biblije s kojim se kralj David obraća Bogu¹⁶⁰:

¹⁵⁷ „Što reći o groznoj surovosti koju su iz dana u dan Tatari pokazivali u gradovima i selima?... Što bi više trebalo?” (*Historia*, XXXVI, 12)

¹⁵⁸ „Kad su Tatari ušli, što je drugo jadnom puku preostalo nego da sklopi ruke, savije koljena i pogne šiju pred oštricom noža?” (*Historia*, XXXVI, 15)

¹⁵⁹ „Jao nama bijednima, kakve nam je koristi donio tako naporan bijeg? Što nam je pomoglo proći tolike razdaljine na zemlji, ako nismo mogli izbjeći mač progonitelja, ako smo ovdje dočekali da budemo zaklani?” (*Historia*, XXXIX, 2)

¹⁶⁰ *Tri starofrancuske hronike*: Villehardouin se obraća Bogu da bi iskazao divljenje križarskoj mornarici: „Ah, Bože, koliko li dobrih aktova bijaše ukrcano u njih!” (*Ha! Deus, tant bon destrier i ot mis!* 90).

*Domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me?*¹⁶¹

Pod utjecajem Davidove jadikovke, nešto kasnije u prologu nalazimo slično formulirano pitanje koje Zadrani upućuju vječnom Sabaotu (*ad eternum Sabaoth*), ali ne s tim riječima, niti s *domine* kao David, već s *iustissime Helli*:

*Quid, iustissime Helii, his prauis tam grandes dilatasti uires,¹⁶² et absque titulo iuris incedunt?*¹⁶³

Promjena redoslijeda riječi i stavljanje upitne zamjenice *quid* na početak rečenice približava žalovanje Zadrana žalovanju Ugra. No ipak, Ugri se za razliku od Zadrana i Davida ne obraćaju direktno Bogu, a njihovo je oplakivanje sudbine popraćeno konkretnim razlozima; boje se da su uzalud bježali i sad kad su ih Ugri stigli, svi će biti zaklati. Zadrani se obraćaju Bogu jer smatraju da su napadnuti bez razloga, ali ne imenuju svog neprijatelja. Njihova je jadikovka pod utjecajem Biblijskog predloška snažnijeg umjetničkog dojma i ne otkriva konkretne podatke koga i zašto se boje. Čini se kao da su ciljevi koje Toma postiže upotrebom retoričkih pitanja sa *quid* (objašnjenje uzroka i posljedice gubitka Božje zaštite, prikaz nesreće napadnutog naroda, izražavanje straha od okrutnog neprijatelja kroz usta protagonista) objedinjeni u kontekstu pitanju sa *quid*, ali neizrečeni već ih autor sam objašnjava prije i poslije jadikovke Zadrana. Zadar je grešan kao Salona, Mlečani su okrutni kao Tatari, Zadrani izražavaju strah od Mlečana kao Ugri od Tatara, a svoje žalovanje poput Davida usmjeravaju Bogu. Retoričko pitanje sa *quid* u *Opsadi* pokazuje snažniji utjecaj Biblije, što je razumljivo budući da je autor započeo djelo usporedbom Zadrana s Davidom. Oni su izjednačeni u grijehu, ali ne i u spoznaji jer je za razliku od Zadrana David spoznao svoj grijeh i pokajao se. Usporedbom s Davidom autor je izrazio što su Zadrani napravili (pogriješili su) i što nisu napravili (pokajali se), dok su u kontekstu pitanja sadržani svi elementi koje Toma izražava svojim pitanja sa *quid* u Historiji (napuštenost od Boga, snaga okrutnog neprijatelja, strah i očaj napadnutih). Retorička pitanja sa *quid* anonimni autor nastavlja koristiti za direktno obraćanje i u drugoj knjizi, ali radi pomak od obraćanja protagonista Boga na vlastito obraćanje Ludoviku zbog izdaje vjernih mu Zadrana, u desetom poglavlju:

¹⁶¹ „Gospode, zašto su se namožili oni koji me muče?” (*Obsidio*, I, 1, 115)

¹⁶² U Zagrebačkom je rukopisu umjesto zareza napisan upitnik.

¹⁶³ „Zašto si, najpravedniji Eli, tim nitkovima tako jako povećao snagu da se dižu protiv mene bez ikakva pravna temelja?” (*Obsidio*, I, 1, 117)

*Quid de te machina mundi extimabit, o rex, o rex?*¹⁶⁴

zatim bešćutnoj sudbini jer je usmjerila svoju snagu protiv Zadrana, u istom poglavlju:

*Que celestium et terrenorum locorum iuste principatum tenes quidue sic sagaciter tuas metas resignatis? Cur...*¹⁶⁵

te Mlečanima zbog ubojstva nevine djece, išibane i spaljene na lomači, u četrnaestom poglavlju:

*Quid ergo isti iuuenculi mali fecerunt?*¹⁶⁶

U ovom se primjeru *quid*, kao *quis* i *quot* vezuje s *ergo*. Zanimljiv je primjer obraćanja sudbini u kojem je vidljivo da autor ne postiže ritam i povećanje dramatike ponavljanjem upitne zamjenice *quid* kao Toma, već iza *quidue* slijedi pitanje sa *cur*. To potvrđuje i primjer obraćanja kralju u devetom poglavlju u kojem se prvo pitanje formulira s *ad quid*, a drugo s *nonne*:

*...sed post ad quid hec tregua?*¹⁶⁷ *Nonne es tu...*¹⁶⁸

I na ovako malom uzorku teksta vidi se da je Tomino pisanje dotjeranije, rečenice pravilnije, a ukoliko ponavlja retorička pitanja ili usklične rečenice trudi se zadržati ritam. Njegov je jezik bogatiji i raznolikiji. Uz upitne zamjenice koristi različite veznike i priloge, nekad ispred, nekad poslije riječi (*quis autem, sed quid, quid uero*), a u uskličnim rečenicama različite uzvike (*heu quam, pro dolor, ve miseris* ili izraz *quanta erat*). U potvrđenim primjerima upitnih i uskličnih rečenica autor *Opsade* upotrebljava uvijek isti prilog *ergo* (*quis ergo, quot ergo, quid ergo*), dok je u uskličnim rečenicama potvrđen jedino uzvik *o* (*o rex, o rex*). Analizirani primjeri ne pokazuju sintaktičku i leksičku podudarnost tekstova. Ovo potvrđuje zaključak iz prethodnog poglavlja da je autor *Opsade* kod Tome pronašao samo

¹⁶⁴ „Što će, kralju, kralju, o tebi suditi svijet kao cjelina?” (*Obsidio*, II, 10, 249)

¹⁶⁵ „Ti koja opravdano imaš vlast nad nebeskim i zemaljskim područjem, zašto si tako proračunato odustala od svojih ciljeva? Zašto...” (*Obsidio*, II, 10, 245)

¹⁶⁶ „Pa koje su zlo počinili ti dječaci?” (*Obsidio*, II, 14, 265)

¹⁶⁷ U zagrebačkom rukopisu nema upitnika.

¹⁶⁸ „Ali što vrijedi primirje poslije svega? Nisi li ti...” (*Obsidio*, II, 9, 243)

način kako izraziti slične događaje i situacije, slobodno prilagođavajući preuzete postupke vlastitim potrebama. U njegovim se rečenicama pod utjecajem Biblije rastvara kontekst u koji se smještaju emocije i duhovnost, pri čemu se razbija struktura i dotjeranost rečenice. Treba naglasiti da razumijevanje teksta otežava kriva i nekonsekventna interpunkcija. Napuštajući jezičnu i gramatičku strogost tekst se transformira kako bi, na putu do današnjeg shvaćanja pojma teksta, što bolje zahvatio i izrazio duhovnu dimenziju čovjeka. Zanimljivo je da lirski obojana retorička pitanja sa *quid* nalazimo u prologu djela i u drugoj knjizi (I, 1 i II, 9, 10, 14) isto kao i pitanja sa *quis* (I, 1 i II, 2, 4, 6). Takvi primjeri nisu potvrđeni u prvoj knjizi što nam ukazuje na povezanost prologa i druge knjige. Zaključak da je druga osoba možda pisala prolog i drugu knjigu onemogućuju rezultati analize uskličnih rečenice sa *quot* od kojih je jedna potvrđena u prologu, a druga u dvadeset i prvom poglavlju prve knjige. Primjer u prologu koji pokazuje najviše sličnosti s Tominim tekstom svjedoči da je autor poznao i u svom radu koristio djelo *Historia Salonitana*, osobito u oblikovanju prologa u kojem je koncentracija analiziranih Tominih jezičnih i književnih postupaka najveća. Uskličnu rečenica sa *quot* u dvadeset i prvom poglavlju prve knjige s upitnim rečenicama sa *quis* i *quid* u drugoj knjizi povezuje upotreba veznika *ergo*. Ukoliko se i radi o dva teksta crta razgraničenja je, prema istraživanju ovih primjera, svakako negdje prije dvadeset i prvog poglavlja prve knjige, poglavlja u kojem se po drugi put javlja emocija u naslovu: *De dolore Iadertinorum ammissionis castrorum et eorum quodam facinore ac confectioe alterius sticati* („O tuzi Zadrana zbog izgubljene tvrđave, o nekom njihovom zlodjelu i o gradnji drugog stikata”, I, 21)¹⁶⁹. O tome da je autor Opsade pisao o mletačkoj opsadi Zadri oslanjajući se da Tominu Historiju svjedoči, osim upitnih rečenica sa *quid*, podudarnost dva djela u postupku etimologiziranja. Navedeni odlomak u prologu, koji pokazuje najviše sličnosti s Tominim opisom stradavanja naroda u Saloni nastavlja se autorovom igrom riječi u kojoj on tumači etimologiju Mleci (*Venetie*) od glagola (*venatur*):

Aequum nomen Venetię sibi assumpserunt, quia omnes uenatur, ut absorbeat,¹⁷⁰ et numquam gurgitatum refundens.¹⁷¹

¹⁶⁹ Prvi se put emocija javlja u šesnaestom poglavlju prve knjige: *De gaudio, quod Iadertini conceperunt de quadam pugnam habita inter partes* („O veselju koje je obuzelo Zadrane zbog neke bitke između dvije strane”).

¹⁷⁰ U zagrebačkom rukopisu umjesto zareza je točka.

¹⁷¹ „Mleci su za sebe uzeli dolično ime, jer taj grad sve ljude hvata da bi ih progutao, a ono što mu padne u ždrijelo nikada ne vraća.” (*Obsidio*, I, 1, 117)

Toma etimologizira u drugom poglavlju Historije, te dovodi u vezu imenicu *salum* – more s imenicom Salona jer se ona nalazi na morskoj obali¹⁷²:

*Dicta autem est Salona a salo, hoc est a mari, quia in litore maris sita est.*¹⁷³

a u trideset i šestom poglavlju ime grada Pešte povezuje sa značenjem riječi *pestis* (nesreća, propast)¹⁷⁴:

*Reuera in Pestio tota se pestis immersit.*¹⁷⁵

Vidimo, dakle, da u prologu *Opsade* jedan za drugim slijede postupci (nizanje rečenica sa *quot*, etimologiziranje) koji su potvrđeni u drugom, sedmom i trideset i šestom poglavlju Tomine *Historije*, te se može zaključiti da su opis Salone i njene opsade od strane Gota, te opis tatarske opsade Pešte utjecali na nastanak i oblikovanje teksta prologa *Opsade*, ali bez utjecaja na strukturu rečenice i odabir leksika. Tomini smo utjecaj na *Opsadu* istražili i usporedbom načina na koji dva autora citiraju. Tomini citati u istraživanim poglavljima¹⁷⁶, iako malobrojni, svjedoče o pravilnosti njihovog navođenja unutar poglavlja, ali i o raznolikosti navođenja u usporedbi poglavlja. Načini na koje Toma citira nisu potvrđeni u *Opsadi*. Iako autor *Opsade* često citira i to radi na različite načine¹⁷⁷, u njegovoj se raznolikosti ne uočavaju pravilnosti i red kao kod Tome. Citati mu nisu kratke rečenice, citira i bez navođenja izvora, ponekad citat naknadno objašnjava ili ga razbija svojim komentaram primjenjujući ga na opisani događaj, prepričava događaje iz Biblije koji su mu potrebni za

¹⁷² *Historia Salonitana*, 9, bilj. 1.

¹⁷³ „Salona je pak nazvana po *salum*, to jest po moru, jer je smještena na morskoj obali.” (*Historia*, II, 1)

¹⁷⁴ *Ibid.*, 233, bilj. 24

¹⁷⁵ „Doista se sva ta pošast razlila Peštom.” (*Historia*, XXXVI, 15)

¹⁷⁶ U navedenim istraživanim poglavljima *Historije* potvrđena su četiri citata i to Lukanov u opisu velikog i drevnog metropolitanskog grada Salone: *de qua dicit Lucanus: Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas.* („o kojem govori Lukan: Tamo gdje Jadranskog mora val u dugu bije Salonu.” II, 1); Horacijev za trijumfalan Polionov povratak nakon opsade i zauzeća Salone: *de quo in odis concinens Oratius dicit: Cui eternos honores Dalmatico peperit triumpho.* („O tome u odama pjeva Horacije: jer lovor vječno trajne časti dalmatskim njemu rodi trijumfom.” II, 3); Lukana kad govori o Kureciji i njezinim stanovnicima Kuretima ili Koribantima, koji se sada nazivaju Hrvatima: *unde Lucanus: Illic bellaci confisus gente Curetum, quos alit Adriaco tellus circumflua ponto.* („stoga Lukan kaže: Tamo se uzda u ratnički narod Kureta koje hrani zemlja okružena Jadranskim morem.” VII, 4) i Vergilija kad opisuje kako ratoborni, ali praznovjerni Kureti udaraju o mjedene predmete kad je pomrčina sunca misleći da tako tjeraju zle duhove koji grizu i uništavaju mjesec: *unde Virgilius: pulsantes era Curetes.* („Stoga će Vergilije: Kureti koji u mjed udaraju.” VII, 4)

¹⁷⁷ Svi se citati navode u dodatku, na kraju ovoga rada.

usporedbu, upotrebljava biblijske izraze, te aludira na dijelove Biblije ili na određene autore i djela. Sličnost s Tomom pokazuje jedino u upotrebi ovog postupka, a od njega se najviše razlikuje sklonošću da željeni citat prepriča, komentira i primjeni na događaj koji opisuje.

5. OVLADAVANJE VREMENOM

5. 1. Pripovjedni slijed događaja (*seriatim*)

Tokom cijelog srednjovjekovlja povjesnici nastoje ovladati vremenom i to ne samo kronologijom i datacijom već i prikazom vremena. Toma Arhiđakon, čiji je utjecaj na nastanak *Opsade* sve očitiji, rijetko navodi godinu događanja, mnogo češće započinje iznošenje novih djela isticanjem njihove istodobnosti s onim što je upravo iznio, pa su izrazi poput *eo tempore* mnogo češći od navoda godine. Pripovjednim slijedom prikaza on zamjenjuje pripovjedni slijed djela. Toma na jednom mjestu izrijekom navodi slijed i to govoreći o zapamćenim splitskim nadbiskupima nakon Domnija, njihova imena navodi u slijedu, *seriatim*, dodajući poneko važno djelo. Kad zna više i kad želi objasniti prelazi s djela na djelo, od čovjeka na čovjeka, a podsjećajući se na svoju svrhu ili zbog neznanja, vraća se, nakon pripovijesti o nekom velikašu ili kralju, svojoj materiji, *ad materiam*, ili svom redu pripovijedanja, *ad narrationis ordinem*. *Ordo narrationis* i *materia* predstavljaju temelj prikazivanja *fatorum seriei*, povijesti, izvješća o slijedu promjena. Piscu salonitanske historije ili kronike čvrst je i gust slijed prelata važniji od slijeda godina pa on, ovladavajući njime, ovladava prikazom vremena u svojoj povjesnici.¹⁷⁸

Pisac *Opsade* kao razlog nastanka djela navodi naručiteljevu ponavljaju želju da mu što prije i po redu iznese (*seriatim uobis segniter festinare legare*)¹⁷⁹ glavi uzrok sukoba i sporove među suparnicima. Gustim slijedom događaja, baš kao i Toma gustim slijedom prelata, autor je trebao ovladati vremenom svoje povjesnice i uspješnim prikazom razvoja događaja, što je i bila želja naručitelja, a da je to pokušao potvrdjuju primjeri povratka na temu:

*Sed, ut breuiter expediamus id quod cepimus*¹⁸⁰

te primjeri napuštanja teme za koje kao razlog navodi želju za kratkoćom:

¹⁷⁸ Ivić, *Domišljanje prošlosti*, 70-73.

¹⁷⁹ U Frauenbergerovom prijepisu umjesto *seriatim* piše *serianti*. *Obsidio*, 119.

¹⁸⁰ „No da ukratko izložimo ono što smo započeli” (*Obsidio*, II, 4, 217)

*que causa expeditionis postponimus*¹⁸¹

*et alia, que ad presens dimitto*¹⁸²

*reliquas vero causa prolixitatis relinquo*¹⁸³

ili, pak, potrebu da čitatelju prepusti zaključak o iznesenom događaju:

*iudicio lectoris disposuimus relinquere*¹⁸⁴

što možda ukazuje na strah od iznošenja određenih podataka na koji se može nadovezati i prikrivanje vlastitog identiteta, kao i identiteta onog koji ga je potaknuo da opiše ovaj događaj.¹⁸⁵ Međutim, lakše je slijediti prelate nego događaje; prelati su zadani, a događaje je potrebno izabrati. Sadržajne nepovezanosti u djelu su očite. Izdvojit ćemo događaje kojima autor objašnjava kako i zašto je došlo do sukoba zaraćenih strana.

Kralj Ludovik je u srpnju 1345. godine sakupio veliku vojsku i krenuo na put, želeći i imajući za cilj da gradovi i pokrajine Dalmacije i Hrvatske padnu pod njegovu vlast. Stigao je do područja Bihaća, zbog čega je silan strah obuzeo Slavene, kao i primorske gradovi kojima je tada upravljala mletačka vlast. U taboru je proveo gotovo osamnaest dana. Hrvati su mu osobno ponudili ključeve svojih utvrda i posjeda, dok su dalmatinski gradovi, među kojima i Zadar, poslali svečane izaslanike s darovima. Zadarsko se poslanstvo od tri plemića vratilo s puta neobavljenog posla, jer se proširila vijest da se kralj vratio u Ugarsku. Mlečani su se obradovali kraljevom povratku procjenjujući da su ga upravo vjerni Zadrani potaknuli da krene na put i da su mu na njihov poticaj predane sve hrvatske utvrde. Zbog toga su odlučili iskaliti strašan bijes na grad, što je autor odlučio prikazati (I, 4). U sljedećem poglavlju (I, 5) Mlečani, da bi ostvarili „svoj prije stvoren naum”, kreću s brodovima prema gradu i šalju Zadranima pet ohrabrujućih pisama da ih zavaraju. Međutim, prvo je pismo datirano 18.

¹⁸¹ „radi kratkoće ostavljamo to po strani” (*Obsidio*, I, 10, 151)

¹⁸² „i drugo što za sada ne spominjem” (*Obsidio*, I, 10, 151)

¹⁸³ „o ostalima ne govorim da ne bih duljio” (*Obsidio*, I, 15, 163)

¹⁸⁴ „odlučio sam prepustiti sudu, čitatelja” (*Obsidio*, I, 18, 173)

¹⁸⁵ Svi se potvrđeni primjeri napuštanja teme nalaze u prvoj knjizi i uvijek u opisu događaja vezanih oko kralja Ludovika (I, 11, 15, 18) ili njegovog brata, kralja Andrije (I, 10) koji je neposredno prije ubojstva obećao Zadranima pomoć. U upotrebi primjera nije potvrđena morfosintaktička pravilnosti ili leksička podudarnost, osim upotrebe prijedloga s genitivom *causa* u dva primjera (I, 10 i 15). Upotreba glagola je nedosljedna budući da se glagoli pojavljuju i u jednini (I, 11 i 15) i u množini (I, 10 i 18). Primjeri koji pokazuju povezanost upotrebom prijedloga *causa*, razilaze se u upotrebi glagola.

lipnja, a drugo pretposljednog dana lipnja. Dakle, prije nego što je kralj krenuo na svoj pohod. Mlečani nisu odlučili iskaliti bijes na Zadar nakon što su saznali za poslanstvo upućeno kralju koji se utaborio u bihaćkom području, jer su dva od pet sadržajno sličnih pisama datirana prije događaja kojima se, u dosadašnjem istraživanju, tumače mletački razlozi za opsadu grada:

*Data*¹⁸⁶ *in nostro ducali palatio die XVIII Iunii, XIII indictione (epistola prima)*¹⁸⁷

*Datum in nostro ducali palatio die penultimo Iunii, XIII indictione (epistola secunda)*¹⁸⁸

Sam autor ne navodi da je razlog mletačke opsade zadarsko poslanstvo, već Ludovikov polazak na put za koji Mlečani vjeruju da se dogodio na nagovor Zadrana i da su upravo na njihov nagovor kralju predane sve hrvatske utvrde, kojima on sada muževno upravlja. Ukoliko bi to i bila istina, neopravdan je opisani strah koji je zbog kraljevog dolaska zahvatio Slavene i dalmatinske gradove, jer su ga čekali kako bi mu dobrovoljno predali svoje utvrde i posjede. Zadrani zasigurno nisu nagovorili ostale da se predaju u vlast Ludovika tek nakon njegovog dolaska. Osamnaest dana, koliko je kralj boravio u bihaćkom području, nikako ne bi bilo dovoljno za takav nagovor. Autor, pak, u trećem poglavlju jasno kaže što je potaknulo Ludovika, nakon smrti njegovog oca kralja Karla, na ovaj put; to je želja da nadoknadi gubitke svojih predaka (*pro recuperanda perditā ex suis predecessoribus*, I, 3), te u četvrtom poglavlju ponavlja da je kralj želio i imao za cilj da gradovi i tvrđave pokrajine Dalmacije i Hrvatske padnu pod njegovu vlast (*cupiens ac proponens tam ciuitates, quam castra prouintię Dalmatię et Croatię sue succumbere potestati*, I, 4). Ovdje možemo spomenuti da je u devetom poglavlju prve knjige neimenovani ugledni građanin u svom govoru nagovorio neodlučne i prestrašene sugrađane da se priklone Ludoviku, te mu oni tako ohrabreni šalju svečanog glasnika, a sve se to dogodilo nakon što je započela mletačka opsada s mora. Njegov je govor svjedočanstvo da u tom trenutku Zadrani nisu bili složno priklonjeni Ludoviku, pa ga zasigurno nisu prethodno ni pozvali da dođe kako bi mu predali svoj grad.

¹⁸⁶ U ostala tri mletačka pisma navodi se *datum*.

¹⁸⁷ „Dano u našoj duždevskoj palači 18. lipnja, 13. indikcije.” (*Obsidio*, I, 5, 131)

¹⁸⁸ „Dano u našoj duždevskoj palači, pretposljednog dana mjeseca lipnja, 13. indikcije.” (*Obsidio*, I, 5, 133)

Od skupljanja vojske za ostvarenje Ludovikovog plana do njegovog kretanja prema hrvatskim i dalmatinskim krajevima prošlo je godinu dana. U prvom pismu datiranom 18. lipnja 1345. godine Mlečani obavještavaju Zadrane da su doznali za dolazak Ugra u krajeve Slavonije. Ono je možda moglo biti poslano za vrijeme boravka ugarske vojske u Hrvatskoj pod zapovjedništvom slavonskog bana Nikole. To je ujedno i jedino pismo u kojem se spominje dolazak Ugra. U preostala četiri pisma Mlečani samo potiču Zadrane da ustraju u svojoj vjernosti. Dva su, dakle, pisma prije kraljeva dolaska, u kojima Mlečani obećavaju pomoć mogla biti iskrena podrška Zadranima ugroženim kraljevim dolaskom. Međutim, nakon slanja zadarskog poslanstva kralju, Mlečani su se razljutili pomislivši da su Zadranima sami pozvali kralja da dođe i pohitali mu u susret. Ipak, ovakvo tumačenje ne dopušta autorova izjava da su Mlečani poslali navedena pisma kako bi ostvarili „prije stvoren naum”, a i svih je pet pisama napisano u sličnim stilom. Pojavljivanje jake kopnene i pomorske vojske, koja je ubrzo blokirala grada nije, dakle, bila energična reakcija na zadarsko poslanstvo kralju Ludoviku, već rezultat dugo krojenog plana obračuna sa Zadranima i Ludovikom, čije je ostvarivanje započelo Ludovikovim dolaskom u srpnju 1345. godine.

Postoje nejasnoće i u kraljevoj komunikaciji sa Zadranima. Mletačko opsjedanje grada s mora je započelo 12. kolovoza 1345. godine (I, 7), a 8. rujna stiže kraljevo pismo od 25. kolovoza napisano u Višegradu, čiji prijepis autor objavljuje i u njemu kralj javlja da je krenuo sa svom svojom vojskom nakon što ga je slavonski ban Nikola obavijestio o nevoljama građana. Čitanje pisma na javnom trgu dovodi do euforije puka. Na čelo kraljevske vojske za pomoć Zadru postavljen je bosanski ban Stjepan, koji se potkupljen mletačkim zlatom sporo kretao prema gradu. Nakon ovih podataka, autor navodi da Zadranima mudro šalju drugog glasnika fra Marina, kojem kralj obećava da će još obilatije iskazati svoju milost (I, 11). Prvog su glasnika, Franju pok. Pavla Jurjevića, poslali 16. kolovoza (I, 9). Kralj se jako obradovao glasniku shvativši da su mu Zadranima vjerni, što isključuje mogućnost da su ga upravo Zadranima potaknuli na planirani pohod. O nevoljama građana kralj je, dakle, doznao od dva zadarska glasnika. Međutim, on u pismu navodi da ga je o nevoljama obavijestio Nikola, ban Slavonije. Priča o dolasku kraljeve vojske i slanju fra Marina, započeta u jedanaestom poglavlju, nastavlja se tek u petnaestom poglavlju čiji se naslov sastoji od dva dijela; jedan se dio naslova odnosi na vojsku, a drugi na fra Marina: *De rumoribus exercitus et de nuntio reuerso de rege* („O glasinama u vezi vojske i o izaslaniku”, I, 15). Između jedanaestog i petnaestog poglavlja opisuju se događaji s Mlečanima. Petnaesto poglavlje započinje podatkom da Zadranima čekaju vojsku za koju su čuli da stiže, te se nastavlja opisom događaja oko fra Marina, koji se vraća od kralja 19. listopada sa pismom koje nije inkorporirano u

djelo, već je njegov sadržaj u čijem je središtu obećanje o skorom oslobođenju prepričan (I, 15). Kao da se radi o dva nepovezana događaja koja su zbog iste tematike nalijepljena jedan na drugi i oba razlomljena u dva poglavlja: kralj u pismu javlja da je krenuo, a autor opisuje da se gomila vojska za pomoć Zadranima na čelu s bosanskim banom Stjepanom (I, 11), Zadrani šalju fra Marina kralju (I, 11), Zadrani čekaju vojsku koja stiže (I, 15), a fra Martin se vraća od kralja s pismom (I, 15). Postavlja se pitanje zašto bi Zadrani „mudro” (*sagaciter*) slali drugog poslanika Ludoviku, ako im je on nakon slanja prvog poslanika 16. kolovoza, javio u pismu napisanom 25. kolovoza da je krenuo i oni nakon primitka pisma (8. rujna) čekaju vojsku? Autor nigdje ne navodi da su Zadrani možda poslali fra Marina zbog sporog kretanja kraljeve vojske potkupljene mletačkim zlatom. Između odlaska i povratka fra Marina kralju, kronologija događaja je sljedeća:

8. rujna Zadrani primaju pismo od 25. kolovoza (I, 11, 153)

Zadrani šalju fra Marina Ludoviku (I, 11, 155)

14. rujna Mlečani opsjedaju Zadar s kopna (I, 12, 157)

17. rujna zadarski poslanik stiže do kralja Andrije (I, 12, 157)

25. rujna Zadrani zarobljavaju mletačku lađu (I, 13, 159)

27. rujna Mlečani se iskrcajavu u uvali sv. Eufemija (I, 14, 161)

19. listopada fra Marin vraća od kralja (I, 15, 163).

Čini se kao da je autor, zbog nedostatka datuma fra Marinovog polaska, uvrstio taj zapis u prvo prethodno poglavlje posvećeno događajima oko Ludovika, a to je jedanaesto poglavlje. I u nastavku se može pratiti paralelno kretanje vojske i fra Marina. Sedamnaesto je poglavlje naslovljeno *Quomodo Iadertini pręstolantur exercitum et de ipsius induciis et reuersione ad propria* („Kako Zadrani očekuju vojsku. O mirovanju vojske i povratku njezinu u svoj kraj”, I, 17) i posvećeno je kraljevoj vojsci. U njemu se navodi da se 6. studenog kraljevska vojska utaborila u Mogorovoj Dragi:

Prestolantur Iadertini cum apparatu maximo exercitum iussu regio collectum, qui sexto mensis Nouembris in Mogoroua Dubraua castramentatus est. Fabricant ingenuam¹⁸⁹ contra Venetorum bastidam, arma et loricas cassideque suffulciunt in multa letitia cordis.¹⁹⁰

Početak je ovoga poglavlja sadržajno, ali ne i jezično, vrlo sličan početku petnaestog poglavlja:

Ecce iam Iadrenses claros percipiunt rumores de exercitu, qui in eorum subsidium fuerant aggregatus, debere aduenire, vltra quam decem et octo machinas in circuitu urbis erigunt, quarum una maior confecta ad Babas, que in maiori parte medie bastide inimicorum iactabat...¹⁹¹

U nastavku sedamnaestog poglavlja slijedi ponovo tema s poslanicima, ali umjesto fra Marina spominju se Franjo Pavlov Jurjević (prvi poslanik Ludoviku, I, 9), Pavao Grubonja, i naknadni treći izaslani Črne Fanfonja, koje Zadrani zbog nedolaska vojske šalju banu Nikoli. Nakon razgovora s banom, razočarani se poslanici upute kralju, a vojska se povlači iz Mogorove Drage (I, 17). U drugom poglavlju druge knjige govori se o još tri kraljeva pisma od kojih prvo, napisano 31. prosinc stiže 26. ožujka i njegov sadržaj autor donosi na početku ovoga poglavlja. Zatim navodi da sljedećeg dana, 28. ožujka Zadrani primaju još dva pisma vrlo dobrotiva sadržaja koja ima je poslao njihov kralj. Međutim sljedeći dan bi trebao biti 27., a ne 28. ožujka. Od ta dva druga pisma, jedno je bilo opremljeno kraljevim tajnim voštanim pečatom, a drugo je bilo ukrašeno biserom i voštanim pečatom. Autor, kako sam kaže, navodi sadržaj drugog pisma, dok nam sadržaj prvoga ostaje nepoznat (II, 2). Fra Marin se spominje u petom poglavlju druge knjige. On ponovo odlazi kod Ludovika „radi otkrivanja istine” (*pro rei veritate*) 20. svibnja 1346. godine (ne znamo koje istine) i 27. svibnja se sastaje s kraljem u Klokoču. Nakon razgovora s opatom kralj izdaje naredbu da se rano ujutro kreće prema, Zadru zbog čega uplašeni Mlečani napuštaju svoje bojne naprave. I fra Marin se više ne spominje (II, 5).

¹⁸⁹ Glavičić ispravlja *ingenuam* u *ingenia*. *Obsidio*, 167, bilj. 3.

¹⁹⁰ „S vrlo velikim pripremama Zadrani očekuju vojsku sakupljenu po kraljevoj zapovijedi. Ona se 6. dana mjeseca studenoga utaborila u Mogorovoj Dubravi. Zadrani grade bojne sprave protiv mletačke bastide i s vrlo velikim veseljem u srcu navlače na sebe oružje, oklope i kacige...” (*Obsidio*, I, 17, 167)

¹⁹¹ „Eto, Zadrani jasno čuju glasine da vojska, koja je skupljena da im pomogne, mora stići, pa podižu u opsegu grada više od osamnaest bojnih metaljki. Jedna od njih, veća, sazdana kod Baba, ponajviše je gađala sredinu neprijateljske bastide. (*Obsidio*, I, 15, 163)

U djelu koje je stiglo do nas, kako potvrđuju navedeni primjeri, autor nije uspješno izvršio zadatak da događaje za vrijeme opsade prikaže *seriatim*, odnosno da naručitelju po redu i trijezno iznese glavni uzrok sukoba i sporove među suparnicima, kako je najavio. Njegovo je ovladavanje vremenom rezultiralo nepovezanim tekstom, ali ne na način opisa pojedinačnih, ponekad odvojenih, ali zaokruženih epizoda kakve su prisutne kod Tome Arihidakona, već razbijenog i isprepletenog teksta s mnogobrojnim nejasnoćama i proturječjima koja bude sumnju današnjem čitatelju u njegovu cjelovitost i vjerodostojnost, vraćajući fokus istraživanja prije svega na način, a zatim i vrijeme nastanka. Potvrđuje nam to i temeljita analiza kronologije događaja iznesena u sljedećem poglavlju.

5. 2. Kronologija događaja

U srednjem je vijeku računanje vremena na kršćanskom Zapadu, pa tako i u Dalmaciji, bilo različito u odnosu na današnje računanje i to obzirom na sve kronološke dijelove: sat, dan, tjedan, mjesec i godinu. Poimanje je dana bilo trovidno: 1. *dies naturalis* (naravni dan) – od izlaska do zalaska sunca; 2. *dies arificialis* (umjetni dan) – dan i noć zajedno; 3. *dies civis* (građanski dan) – vrijeme od ponoći do ponoći. U narativnim izvorima srednjeg vijeka koristili su se pojmovi koji su se odnosili na određene dijelove dana: *mane* (rano jutro), *gallicinium* (pijetlov pijev), *diluculum* (praskozorje), *demeridie* (vrijeme iza podne), *vespere* (predveče), *crepusculum* (suton), *concupium* (vrijeme spavanja). Dan se dijelio na satove tzv. *horae canonicae*, prema kojima su svećenici molili određene molitve iz brevijara. Postojalo je sedam takvih satova *matutinum hora* (oko 3 sata ujutro), *hora prima* (od 5 do 6 ujutro), *hora tertia* (od 8 do 9 ujutro), *hora sexta* (od 11 do 12 sati), *hora nona* (od 14 do 15 sati), *vespere completorium* (nakon zalaska sunca). Od XIV. stoljeća dan se dijelio na jednake satove (*horae equales*) koji su se dijelili po principu 2 puta po 12 sata (*horae matutinae* i *horae vespertinae*), a potom je uveden sustav od 24 sata koji je bio u upotrebi i u Dalmaciji.¹⁹² Prikazani slijed događaja u *Opsadi* koji je suvremenom čitatelju ponekad narazumljiv, proturječan ili čudan, anonimni autor u određenim trenucima učvršćuje datumima i vremenskim oznaka, a njihova nam analiza otkriva određene zanimljivost.

¹⁹² *Obsidio*, p. 300, bilj. 53. Opširnije u: Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (Zagreb: Školska knjiga, 1985.), 186.

4. DATACIJA I VREMENSKE OZNAKE U DJELU *OBSIDIO IADRENSIS*

fol. ¹⁹³	
04r	<i>Incipit pars executiua, qualiter congregauit rex Ludouicus exercitum (I, 3)</i>
04v	Godine od utjelovljenja Gospodinova 1344., indikcije 12., mjeseca rujna (<i>anno Dominice incarnationis MCCCXLIII, indictione XII mensis Septembris</i>) Ludovik postavlja Nikolu, bana Salomonije za zapovjednika vojske.
07r	<i>Qualiter Ludouicus rex mouit se uersus Croatiam (I, 4)</i>
07r	Godine 1345. godine od navještenja Isusa Krista, indikcije 13., u mjesecu srpnju (<i>fluente itaque Anuntiationis Iesu Christi MCCCXLV, indictione tertiadecima Iulii mensis</i>) Ludovik kreće s velikom vojskom, želeći podvrgnuti pod svoju vlast gradove i tvrđave pokrajine Dalmacije i Hrvatske, te stiže u područje Bihaća.
08v	<i>Prima epistola (I, 5)</i>
09r	Dano u duždevskoj palači 18. lipnja, 13. indikcije (<i>die XVIII Iunii, XIII indictione</i>).
09r	<i>Secunda epistola (I, 5)</i>
09v	Dano u duždevskoj palači, preposljednjeg dana mjeseca lipnja, 13. indikcije. (<i>die penultimo Iunii, XIII indictione</i>).
10r	<i>Tertia epistola (I, 5)</i>
10r	Dano u našoj duždevskoj palači 10. srpnja, 13. indikcije (<i>die X Iulii, XIII Indictione</i>).
10r	<i>Quarta epistola (I, 5)</i>
10v	Dano u našoj duždevskoj palači 18. srpnja, 13. indikcije (<i>die XVIII Iulii, XIII Indictione</i>).
10v	<i>Quinta epistola (I, 5)</i>
11r	Dano u našoj duždevskoj palači 23. srpnja, 13. indikcije (<i>die XXIII Iulii, XIII Indictione</i>).
11v	<i>De Venetorum fraudulenta perpetracione (I, 6)</i>
12r	Dana 13. kolovoza godine i indikcije prije navedenih (<i>die XIII Augusti mensis, millesimo et indictione superius intitulatis</i>) Mlečani su zatvorili zadarske građane, posebno Pažane, prebacili ih u Nin na nekoliko dana, a zatim u Mletke.
12v	<i>Qualiter Veneti obsedurunt Iadram per mare (I, 7)</i>

¹⁹³ Oznaka se odnosi na stranicu zagrebačkog rukopisa, čiji je faksimil (rukopis Franje de Fumatisa) priložen na kraju kritičkog izdanja djela. *Obsidio Iadrensis*, 347.

12v	Kad je svanulo jutro 12. dana mjeseca kolovoza (<i>mane quidem facto duodecimi diei ipsius mensis Augusti</i>) započinje opsada.
14r	<i>De abominabili opere per Venetos exacto (I, 8)</i>
14r	Kad je osvanuo 13. dan mjeseca kolovoza gore označene godine i indikcije (<i>luminante vero XIII° die mensis Augusti, anno et indictione supra patefactis</i>) poslije treće ure toga dana (<i>dum tertia hora ipsius diei defecisset</i>) kapetan Petar ubija otočane koje zatekne na moru i djecu u kolijevkama.
15v	<i>Qualiter Iadertini sanctius sibi elegerunt consilium (I, 9)</i>
16r	Dana 16. rečenog mjeseca kolovoza poslije sumraka (<i>XVI° die post crepusculum dicti mensis Augusti</i>) Zadrani potajno šalju izaslanika Ludoviku.
17r	U vrijeme večeri 15. dana mjeseca kolovoza (<i>regnante vero vespere diei XV¹⁹⁴ Augusti predicti mensis</i>) Zadrani su zarobili galiju s uglednim Trogiranima.
17v	Pretposljednjeg dana spomenutog mjeseca kolovoza (<i>p̄ultimo prefati mensis Augusti</i>) Zadrani postavljaju lanac.
17v	<i>De pugna occasione cathene (I, 10)</i>
17v	Nadalje, 2. rujna prije navedene godine i indikcije u mračnoj noći (<i>porro die secundo intrante Septembris anno Domini et indictione prescriptis nocte tenebrosa</i>) Zadrani šalju poslanika kralju Andrije.
18r	6. rečenog mjeseca rujna (<i>die sexto dicti mensis Septembris</i>) mletački kapetan pokušava proboj kroz lanac.
18v	<i>Dies receptionis litterarum regis (I, 11)</i>
18v	Kad je osvanuo 8. dan spomenutog rujna, kojega se dana po čitavom svijetu pobožno slavi blagdan rođenja slavne Djevice (<i>adueniente quidam octauo die prefati Septembris mensis, quo per vniuersum orbem festum natiuitatis Virginis gloriose deuote celebratur</i>) stiže kraljevo pismo, koje je datinarno 25. kolovoza (<i>die XXV mensis Augusti</i>) i u kojem kralj javlja da je krenuo.
19v	<i>Qualiter Veneti obsiderunt Iadram per terram (I, 12)</i>
19v	U zoru onoga svečanoga dana kada mati Crkva u propisane kanonske ure veoma pobožno izriče dužne pohvale divnom uzvišenju Svetoga križa (<i>diluculo applicante</i>

¹⁹⁴ Zagrebački rukopis na ovom mjestu iznad rimske znamenke bilježi crticu.

	<i>illius illustrę solemnitatis, qua mater Ecclesia laudes debitas horis canonicis mirificę exaltationi Sanctę crucis deuotissime decantat</i>) ¹⁹⁵ Mlečani započinju graditi čvrstu nastambu uz crkvu sv. Krševana.
20r	Uto, kad je osvanuo 17. dan spomenutog rujna (<i>item perueniente decimoseptimo die prefati mensis</i>) poslanik dolazi kod kralja Andrije, koji mu obeća pomoć, ali kad je svanuo sljedeći dan, sveta nedjelja istog mjeseca poslije noćnih bdijenja (<i>sed clarescente die sequenti S. Dominice post vigiliam noctis eiusdem mensis</i>) Andrija je ubijen.
20v	<i>De quodam conflictu, quod Ragusini per pyratas Iadrę sustinuerunt (I, 13)</i>
20v	Jednog dana 25. rujna (<i>nam cum quadam vigesima quinta die ipsius Septembris mensis</i>) Zadranjci zarobljavaju dubrovačku lađu.
21r	<i>Quomodo Veneti conflicti sunt sub Monte S. Michaelis in quantitate in sequenti capitulo descripta (I, 14)</i>
21v	Kad je s mrakom nastupila 27. noć tog mjeseca rujna kad živa bića zapadaju u ugodan san (<i>obumbrante nempe nocte vigesima septima ipsius mensis Septembris dum animalia suaue recipiunt somnum</i>) Mlečani se iskrcavaju u uvali sv. Eufemije i skrivaju se do treće ure sljedećeg dana (<i>vsque ad horam tertiarum sequentis diei</i>). Čim je taj dan uoči svetkovine prvaka arhanđela Mihovila počeo svitati (<i>cum ipsa dies vigilie dedicationis principis Michaelis archangeli suam lucem cepisset patescere</i>) Zadranjci se spremaju na okršaj s Mlečanima kod tvrđave sv. Mihovila.
22v	<i>De rumoribus exercitus et de nuntio reuerso de rege (I, 15)</i>
23r	Neke dakle maglovite noć 19. listopada (<i>quadam igitur nocte caliginosa in quatuordecimis Kalendas Nouembris mensis</i>) fra Marin se vraća od Ludovika sa zpečaćenim kraljevim pismom.
23v	<i>De gaudio, quod Iadertini conceperunt de quadam pugna habita inter partes (I, 16)</i>
23v	Kad je sunce najavljivalo treći čas (<i>dum Titan tertiarum horam pęsignabat</i>) ¹⁹⁶ Zadranjci podižu kraljevu zastavu.
24v	<i>Quomodo Iadertini pęstolantur exercitum et de ipsius induciis et reuersione ad propria (I, 17)</i>

¹⁹⁵ Tj. 14. rujna. Blagdan Uznesenja riža (*Exaltatio crucis*). *Obsidio*, p. 303, bilj. 71.

¹⁹⁶ Tj. oko 9 sat. *Obsidio*, p. 305, bilj. 84.

24v	6. dana mjeseca studenoga (<i>sexto mensis Nouembris</i>) kraljeva se vojska utaborila u Mogorouj Dubravi.
25r	13. dana devetog mjeseca (<i>tertiodecimo die noni mensis</i>) Zadrani šalju trećeg izaslanika Ludovikovim zapovjednicima
27r	<i>Quomodo Iadertini erexerunt in medio foro vrbis vexillum regis in festo S. Chrysogoni, eorum patroni (I, 18)</i>
27r	Dana 25. studenog kad posebice Zadrani ne propuštaju veoma svečano proslaviti blagdan svoga zaštitnika (<i>Septimo Kalendas decimi mensis, in quo precipue Iadertini somemnissime eorum pastoris festum, mirifici martiris Chrysogoni, celebrando non desistunt</i>) na gradskom trgu podižu kraljev barjak.
28r	<i>Quomodo Delphinus imposuit vires suas ad iniendum aliquod fēdus inter pars, ad quod Iadertini aquiescere non curarunt (I, 19)</i>
28r	Kad je neposredno sljedećeg dana sunce bilo na sredini neba (<i>existente sole immediate subsequēntis diei in medio polo</i>) dauphin pristaje uz mletački stikat.
28v	26. studenoga u vrijeme oko podne (<i>et sexto Kalendas Decembris fere hora proxima meridiei</i>) stiže dauphin i Zadrani mu šalju dva izaslanika.
28v	Tog je dana (<i>illo die</i>) vladalo primirje i trajalo do pjevanja večernje (<i>vsque ad vesperarum cantum</i>).
30v	<i>Quomodo Iadertini laudabile consilium renuerunt et de triumpho Venetorum obtento castris S. Cosmę et Damiani Iadre districtus (I, 20)</i>
31r	2. prosinca (<i>quarto Nonas Decembris</i>) Mlečani napadaju grad sa marana u luci.
31r	Neke noći (<i>quadam nocte</i>) Mlečani zarobe jednog od kapetana tvrđave sv. Kuzme i Damjana. U zoru (<i>mane</i>) Mlečani kreću brodovima prema tvrđavi sv. Kuzme i Damjana.
31v	U osvit dana 12. prosinca (<i>clarescenteque die, hoc est secundo Idus Decembris</i>) Mlečani napadaju tvrđavu Kuzme i Damjana.
33r	<i>De dolore Iadertinorum ammissionis castris et eorum quodam facinore ac confectione alterius sticati (I, 21)</i>
33r	2. dana posljednjeg mjeseca (<i>quarto Nonas vltimi mensis</i>) zadarski gusari ubijaju redovnike.
34r	20. dana spomenutog mjeseca (<i>vigesimo prefati mensis die</i>) Zadrani počinju graditi stikat.
34v	Od početka opisa do sljedećeg dana mjeseca srpnja (<i>nam ab exordio huius</i>)

	<i>desriptionis vsque ad Quintilis proximas Kalendas</i>) umrlo je osamdeset plemića.
35r	<i>De triumpho quem Iadertini habuerunt de quodam trabucho confecto in quodam nauigio appellato maranum (I, 22)</i>
35v	20. siječnja o drugoj noćnoj straži (<i>ipso tertiodecimo Kalendas Februarii noctis secundę vigile</i>) zadarski graditelji su načinili drugi lanac. U vrijeme oko treće noćne straže te iste mračne noći (<i>circaque tertia vigilia noctis tenebrose</i>) Zadrani otplove prema mletačkom maranu.
36v	U zoru, kad je svanulo (<i>et mane facto diluculo</i>) Mlečani izvlače iz mora svoje mornare koji su se spasili s otetog broda. Kad je svitao sljedeći dan (<i>lucescente vero proximo die</i>) Zadrani otimaju mletački brod.
37r	21. siječnja (<i>nam Kalendas XII Februarii die</i>) bitka Zadrana i Mlečana uz Meltu.
37v	<i>Capitulum de triumpho Venetorum occasione cathenę (I, 23)</i>
38v	Kad je prošla osma ura 23. noći mjeseca siječnja godine Gospodnje i indikcije što sam ih gore naveo (<i>cum iam hora octaua vigesimę tertię noctis consumasset Ianuarii mensis eodem anno Domini, indictione, quibus superius descripsimus</i>) Mlečani započinju proboj lanca. U osvit sutrašnjeg dana (<i>sequenti clarescenti diei</i>) otkrivena je planirana izdaja nekih građana.
39r	Na izmaku popodneva toga dvadeset i trećeg dana (<i>deficiente quidem sexta hora ipsius vigesimi tertii diei</i>) Mletački kapetan kreće prema lancu s namjerom da ga razbije.
41v	K tomu, pošto je nastupio sutrašnji dan, a u devetu uru i to 26. siječnja (<i>adhuc crastino patefaciente die hora nona</i>¹⁹⁷ <i>atque sexto exeunte die Ianuarii</i>¹⁹⁸) dolazi do borbe Zadrana i Mlečana zbog zadarskih brzoplovki.
42r	<i>De quodam tryumpho, quem Iadertini obtinuerunt de quadam turri laborata in duobus plathis Mantuanis (I, 24)</i>
42v	Pri kraju mjeseca siječnja (<i>mense exeunte Iani</i>) Zadrani vješaju izadajice.

¹⁹⁷ Tj. 3 sata poslije podne. *Obsidio*, p. 309, bilj. 115.

¹⁹⁸ U kritičkom se izdanju za *sexto exeunte Ianuarii* napominje da se radi o tzv. Bolonjskom načinu (*mos Bononiensis*) računanju vremena u mjesecu, koji podrazumijeva dijeljenje mjeseca na dvije polovine, pri čemu se prvih 15 (odnosno 16 kada mjesec ima 31 dan) datira progresivno od 1 do 15/16, a pojedini latinski izrazi (*mense intrante, introeunte, ingrediente*) upućuju na činjenicu da se radi o prvoj polovini mjeseca. Na činjenicu da se radi o drugoj polovini mjeseca upućuju drugi latinski izrazi (*mense exeunte, desidente, stante, astante, restante*). Ibid., p. 309, bilj. 116. O Bolonjskom računanju vremena dana u mjesecu opširnije u: Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, 173 – 174.

43r	<p>11. veljače (<i>Idus 3° Februarii</i>) Petar da Canale zamijenio je Marka Giustinianija na mjestu glavnog kapetana kopnene vojske.</p> <p>12. veljače (<i>nam cum quodam secundo Idus Februarii</i>) borba za maran.</p>
45r	<p>24. siječnja (<i>et adueniente die Nono Kalendas Februarii mensis</i>) slomio se katapult na groblju sv. Krševana.</p> <p>Posljednjeg dana mjeseca veljače (<i>et die penultimo Februarii</i>) dolazi Mlečanin Marin Faliero za opsadu Zadra.</p>
45r	<i>Explicit liber primus incipit liber secundus</i>
46r	<i>Tenor epistolę regis (II, 2)</i>
46r	<p>Godine od utjelovljenja Isusa Krista 1346, indikcije 14., dana 26. mjeseca ožujka (<i>Anno incarnationis Iesu Christi MCCCXLVI, indictione XIII, XXVI Martii mensis</i>) dolazi Ludovikovo pismo od 31. prosinca (<i>in festo S. Syluestri papę MCCCXLV</i>) u kojem javlja da će ih posjetiti.</p>
46v	<p>Sljedećeg dana, kojega Rimljani slave peti dan prije travanjskih Kalenda /28. ožujka/ (<i>et perueniente die, quo Romani celebrabant Kalendas V Aprilis</i>)¹⁹⁹ Zadrani primaju još dva kraljeva pisma.</p>
47r	<i>Alius tenor epistolarum regalium (II, 2)</i>
47v	Dano u Budimu 3. dana mjeseca ožujka (<i>die 3° mensis Martii</i>).
48r	<i>Quomodo Veneti parant sibi neccessaria ad debellandum vrbem Iadre (II, 3)</i>
48v	<p>No, nekog dana i to 5. travnja (<i>nam quodam die Nonas Aprilis Mensis</i>) srušila se bojna metaljaka s kojom su Mlečani pustošili grad.</p> <p>Tog istoga dana (<i>et eodem die</i>) četiri mletačka opsadna broda pristaju uz hrid Zle nakane.</p> <p>11. travnja (<i>tertio Idus Aprilis</i>) za opsadu grada dolazi preko pedeset mantovskih brodova.</p> <p>29. travnja (<i>et tertio Madii Kalendas</i>) Mlečani izvlače opsadne kule iz bastide.</p>
49v	<i>Quomodo hostes putauerunt Iadram agone capere, in quo Iadertini preualuerunt (II, 4)</i>
49v	U utorak, 16. svibnja (<i>Die Martis XVI Maii mensis anno Christi MCCCXLVI, indictione quartadecima</i>) Mlečani pokušavaju jurišem osvojiti Zadar, ali su poraženi.
51r	U treću uru (<i>per horam tertiarum</i>) ²⁰⁰ srušio se most četvrtog broda koji se primakao

¹⁹⁹ *Obsidio*, p.311, bilj. 125.

	arsenalu.
51v	I što je Titan obilazio oko neba na većoj visini (<i>et quanto altius Titum polum circuibat</i>)... Okolo devete ure (<i>prope horam nonam</i>) ²⁰¹ borba se stiša...
53r	Tog je dana (<i>hoc die</i>) poginulo više od šezdeset Mlečana...
53r	<i>Qualiter Veneti timuerunt aduentum regis et eorum edificia deseruunt et qualiter Iadrenses expectant regem (II, 5)</i>
53v	20. svibnja (<i>XIII Kalendas Iunii</i>) Zadrani ponovo šalju fra Marina Ludoviku. 27. svibnja (<i>vicenoseptimo Madii mensis</i>) dolazi do kralja koji boravi s vojskom u kraju Klokot.
54r	Od 28. svibnja (<i>die viceno octauo Madii</i>) Mlečeni ruše naprave koje su izvukli iz bastide posljednjeg ili 29. travnja (<i>in vltimo Aprilis seu tertio Madii Kalendas</i>), tako da 29. svibnja (<i>quarto Kalendas Iunii</i>) od njih nije ostalo ništa. 1. lipnja (<i>Kalendiis Iunii</i>) ruše dva katapulta kod sv. Jakova. 3. lipnja (<i>tertio Nonas Iunii</i>) Mlečani ruše manji stikat.
54r	<i>Aduentus regis Lodouici existentis in districtu Iadrensi (II, 6)</i>
54r	Iste godine Kristove i iste indikcije 4. lipnja (<i>eodem anno Christi et indictione, secundo Nonas Iunii mensis</i>) kralj se utaborio u području Zemunika. 10. dana tog mjeseca (<i>et Idus quarto ipsius mensis</i>) kralj je dojahao do međe crkve sv. Ivana.
54v	11. dana istog mjeseca (<i>vndecimo die eiusdem mensis</i>) Zadrani šalju tri izaslanika kralju.
54v	<i>De benignitate regeis et ipsis descendu penes Sticatum (II, 7)</i>
55r	15. lipnja (<i>die septimodenario Kalendas Quintilis mensis</i>) kralj dolazi do Zadra, a građane obuzima veselje.
55v	<i>De ingratitude (II, 8)</i>
56r	Jednog dana, naime 18. lipnja (<i>nam quodam die octauodecimo Iunii</i>) Zadrani se sukobljavaju s Mlečanima, a pomaže im kraljeva vojska. 20. lipnja (<i>uiceno die Iunii</i>) u Zadar stiže svećenik Bertrand, patrijarh akvilejski, koji je bio u pratnje vojske.
56v	<i>De bello dato bastide, in quo Veneti palmam victorie gerunt (II, 9)</i>

²⁰⁰ Tj. oko 9 sati ujutro. *Obsidio*, p. 312, bilj. 137.

²⁰¹ Tj. oko 3 sata popodne. *Ibid.*, p. 312, bilj. 138.

56v	Prvog dana mjeseca srpnja, dana posvećenog Saturnu, u vrijeme kada ptice svojim glasovima započinju ljupko pjevanje (<i>Kalendas Quintilis mensis, die qui Saturno est dedicatus, dum volucres suarum vocum inchoant suauiam modulamina</i>) ²⁰² kralj se sprema za osvajanje mletačke bastide.
57r	Kad tog dana nije prošla još treća ura... (<i>Cum autem eiusdem diei nondum tertiarum hora</i>) ²⁰³
58v	Sutradan 2. srpnja (<i>sed die secundo Iulii crastino</i>) Mlečani pale Zadarske katapulte. Kralj šalje izaslanika u Mletke, ali 3. srpnja (<i>tertio intrante die Iulii</i>) prekida primirje i odlazi.
60r	<i>De seditione in plebe et qualiter ingenui pro ipsius inquietatione numos aureos eis dispensant (II, 11)</i>
61r	Jednog dana i to 19. srpnja (<i>quodam vero die XIII° Kalendas Sextilis mensis</i>) naoružan puk se skuplja na većem trgu.
61v	Jednog dana i to 19. srpnja (<i>quodam vero decimonono Iulii</i>) naoružan puk dolazi na gradsku tržnicu.
62r	Međutim, još nije prošlo podne toga dana (<i>sed nedum eiusdem diei hora bis tertia</i>) bježi jedan od vođa pobune. Dok se toga dan primicala večernja (<i>et dum idem dies penes vesperorum cantum approponquasset</i>) Mlečani podignu izvan grada dva manja katapulta.
62r	<i>Qualiter generosi cives suppetunt plebeiatos propter iustitiam contra ipsos exactam (II, 12)</i>
62v	Dana 23. srpnja one nedjelje koju Zadrani nazivaju blagoslovljenom (<i>Domenica quadam, tertio viceno die Quintilis mensis, quam Iadertini benedictam dominicam dicunt</i>) Zadrani zarobe prebjega i otkrivaju urotu.
63r	Na blagdan apostola Jakova, sina Zebedejeva (<i>in festo Zebedei apostoli Iacobi</i>) ²⁰⁴ urotnici su javno kažnjeni.
63v	<i>Propter ineffectum prodicionis grandis pars exercitus Venetorum recessit, et de confectione vnius batifolle (II, 13)</i>
63v	Čim je svanula zora (<i>confestim mane lucescente</i>) ruše mostove na svojim brodovima. Istoga dana (<i>ipsoque die</i>) Mlečani ponovo podižu drvenu kulu.

²⁰² U kritičkom se izdanju napominje da se radi o suboti. *Obsidio*, p. 314, bilj. 151.

²⁰³ Tj. oko 9 sati ujutro. *Ibid.*, p. 314, bilj. 154.

²⁰⁴ Tj. 25 srpnja. *Ibid.*, p. 315, bilj. 171.

64r	<i>Quomodo Iadertini inimicorum duas combusserunt machinas et qualiter Veneti ceperunt castrum S. Michaelis (II, 14)</i>
64r	Jednog dana, i to 29. srpnja (<i>quodam uicenonono Quintilis</i>) započinje opsada tvrđave sv. Mihovila. U vrijeme večernje istog dana (<i>iuxta cantum vesperorum eiusdem diei</i>) trubač trubi za naoružanje.
65r	Nadalje, 5. kolovoza (<i>porro Nonas Sextilis</i>) kapetan tvrđave Zoilo Uršulin je prebjegao Mlečanima. Istog dana dok je sunce prolazilo svojom putanjom (<i>ac eodem solis cursum agente die</i>) Mlečani zarobe nekoliko zadarskih plemića. 6. kolovoza (<i>octauo Idus Augusti</i>) Zadrani šalju nekog biskupa mletačkom kapetanu.
65v	9. kolovoza o izlasku sunca (<i>quinto Idus Sextilis ab ortu solis</i>) započinje opsada tvrđave sv. Mihovila.
66r	A tog istog dana (<i>atque eodem Idus</i>) Mlečani ubijaju i spaljuju nevinu, siromašnu djecu koja prosi po kućama. Sutradan (<i>die immediate subsequenti</i>) branitelji predaju tvrđavu sv. Mihovila.
66v	<i>Quomodo diuinitus sticatum dicitur esse accensum ab igne et de quodam miraculo ibidem ostenso (II, 15)</i>
66v	Kad se već uočavao blizak kraj Lavljega repa, u kojem se nalazilo sunce, kada žega ne samo znojem vlaži vanjske dijelove tijela nego stvara vrućinu i nutrimi, po odluci uzvišenog Snježitelja u subotu 12. kolovoza (<i>iam vicina innotescente meta caudę Leonis in ipsa Sole existente, quę estus non tantum madefacti exteriora sed etiam in intrinseca urere facit, excelsi ningentis constitutione prima sabbati Idus Sextilis obducto cereuleo aere tenebrosa caligo repente</i>) ²⁰⁵ zapalio se mletački stikat.
67v	Spominjanje djece ubijene uoči blagdana levita Lovre (<i>pridię leuitę Lurentii festo</i>) ²⁰⁶
67v	<i>Quomodo ėmuli mutuo contulerunt sermones ac etiam de quadam prouisione in Iadra peracta nec non de quadam prodicione incompleta (II, 16)</i>
67v	Ubrzo, istog dana naime na blagdan Uznesenja Bogorodice (<i>mox ipso die, scilicet in Assumptione Dei genitricis solemnitatem</i>) ²⁰⁷ na mletački zahtjev Zadrani šalju izaslanike, a Mlečani poriču da su ih zvali.

²⁰⁵ Glavičić navodi ja je subota (*prima sabbati Idus Sextili*) zapravo bila 12. kolovoza, te da vjerojatno *prima* treba razumjeti kao *pridie*. *Obsidio Iadrensis*, p. 315, bilj. 175.

²⁰⁶ Tj. 9. kolovoza. Blagdan sv. Lovre slavi se 10. kolovoza. *Ibid.*, p. 315, bilj. 176.

²⁰⁷ Tj. 15. kolovoza. *Ibid.*, 315, bilj. 177.

68v	Od kolovoza do pretposljednog mjeseca (<i>a Sextilis et vsque ad metam penultimi</i>), službenici su svaki mjesec uzimali hranu onima koji imaju i davali oskudnima. 3. rujna (<i>tertio Nonas septimi mensis</i>) neki prebjezi se vraćaju u Zadar, ali ih 5. rujna (<i>Nonas Septembris</i>) Zadranjci objese.
69r	10. rujna (<i>nam decimo die septimi mensis</i>) fra Mihovil je uhvaćen jer potajno poslati pismo Andriji Morosiniju.
69r	<i>Exemplum epistolę (II, 16)</i>
69v	Dano u Zadru, 9. dana mjeseca rujna (<i>die nono intrante Septembris</i>). Pismo opata sv. Kuzme i Damjana Mihovila Andriji Moroziniju.
69v	<i>De quadam iustitia et agone hostium, in quo Iadertini preualuerunt (II, 17)</i>
70r	A prvog dana mjeseca listopada (<i>Kalendis Octobris mensis</i>) Mlečani zarobe zadarske gusare. Ali jedne noći i to 10. listopada (<i>sed quadam decima nocte Octobris</i>) zarobljena su tri mletačka vojnika, koji otkrivaju namjere dvoličnih građana.
70v	Desetog dana spomenutog mjeseca (<i>die prescripti mensis decima</i>) Zadranjci su porinuli brod za dobavu hrane u more, ali se moraju braniti od nasrtaja mletačkog kapetana.
71v	<i>Quomodo ciuitas Iadrę egestatem victus patiebatur (II, 18)</i>
73v	Jednog dana i to 25. studenoga (<i>Quodam die septimo Kalendas vltimi mensis</i>) dok Vijeće komune raspravlja o teškom stanju dolazi do nove pobune puka.
75r	8. prosinca (<i>sexto Idus Decembris</i>) Zadranjci šalju duždu izaslanstvo od šest uglednih građana da mole oprost.
76r	Naime, na blagdan apostola Tome, odnosno 21. dana mjeseca prosinca, otprilike u vrijeme večernje (<i>videlicet solemmitate apostoli Thomę seu vicesima prima die mensis Decembris, circa horam vesperorum</i>) mletačka vojska ulazi u grad.
77r	Do sumraka (<i>usque crepusculum</i>) su Mlečani obavili sve što su imali, te ulaze u veliku dvoranu komune.
77r	<i>Quomodo Veneti cruciant Iadertinos cum molestatione non obstante eorum sponsionis iuramento (II, 19)</i>
77v	Naposljetku, 23. dana posljednjeg mjeseca (<i>denique die vicesimo tertio vltimi mensis</i>) vijećnici polažu zakletvu na vjernost. Sljedeće jutro (<i>mane facto</i>) pučani polažu zaletvu. 24. siječnja (<i>scilicet in Kalendas nono Februarii</i>) Mlečani objavljuju proglas o

	predaji oružja.
78r	27. siječnja (<i>sexto Kalendas Februarii</i>) pedeset građana kao taoci odlaze u Mletke.
78v	Kad je osvanuo 18. ožujka (<i>et adueniente die octauodecimo Martii mensis</i>) odlazi još deset građana.

Analiza navedenih datum i vremenskih oznaka u tekstu pokazuje neuređenu linearnu kronologiju od šestog do devetog poglavlja prve knjige:

*die XIII Augusti mensis, millesimo et indictione superius intitulis*²⁰⁸ (I, 6, 137)

*mane quidem facto duodecimi diei ipsius mensis Augusti*²⁰⁹ (I, 7, 139)

*luminante vero XIII° die mensis Augusti, anno et indictione supra patefactis*²¹⁰ (I, 8, 141)

*XVI° die post crepusculum dicti mensis Augusti*²¹¹ (I, 9, 147)

*regnante vero vespere diei XV*²¹² *Augusti predicti mensis*²¹³ (I, 9, 149)

Sedmo se poglavlje, dakle, kronološki ne uklapa između šestog i osmoga, deveto poglavlje navodi najprije događaj od 16. kolovoza, a zatim od 15. kolovoza, dok šesto i osmo poglavlje navode isti datum (13. kolovoza). Od navedenih izdvaja se datum 12. kolovoza (I, 7) koji je napisan riječima (*duodecimi*), te 16. kolovoza (I, 9) koji iznad rimske znamenke ima napisan kružić. U devetnaestom poglavlju slijede događaji od 26. studenoga, a autor najprije upotrebljava vremenski izraz „sljedećeg dana”, zatim datum, te potom izraz „tog dana”:

²⁰⁸ „13. kolovoza Mlečani zatvaraju građane na paškom području”

²⁰⁹ „12. kolovoza započinje opsada grada”

²¹⁰ „13. kolovoza kapetan Petar ubija otočane koju su se s djecom vraćali u grad”

²¹¹ „16. kolovoza Zadrani šalju izaslanika kralju Ludoviku”

²¹² Zagrebački rukopis na ovom mjestu iznad rimske znamenke bilježi crticu (fol. 17r).

²¹³ „15. su kolovoza Zadrani zarobili galiju s uglednim Trogiranima”

*existente sole immediate subsequentis diei in medio polo*²¹⁴ (I, 19, 173)

*et sexto Kalendas Decembris fere hora proxima meridiei*²¹⁵ (I, 19, 173)

*et facta est tregua illo die*²¹⁶ (I, 19, 175)

Navedeno, devetnaesto poglavlje sastoji se od tri kraća opisa: pristajanje daupfina, zapovjednika i kapetana kršćanske vojske, uz mletački stikat i razgovor s Mlečanima čiji sadržaj autor ne otkriva, već ga prepušta sudu čitatelja; drugi je opis dauphinovog dolaska do luke grada i slanju poslanika Zadranima; te treći o razgovoru zadarskih poslanika sa dauphinom. Sva tri opisa započinje vremenskim oznakama. Prvi opis započinje izrazom „neposredno sljedećeg dana” i nadovezuje se na događaje od 25. studenoga iz prethodnom poglavlju, pa zaključujemo da je dan dauphina dolaska i razgovora s Mlečanima bio 26. studenoga. Međutim, datum drugog opisa s istim datumom (26. studeni) naveden je kao da se radi o novom danu. Neusklađenosti svjedoči i sam sadržaj opisa: dauphin je najprije razgovarao s Mlečanima, a zatim sa Zadranima; s jednim i s drugima je razgovarao oko podne. Ovakva kronologija događaja nikako nije moguća, budući da se dauphin, kako navodi autor, s Mlečanima zadržao u dugom razgovoru. Možda je prepisivač složio osamnaesto i devetnaesto poglavlje prema navedenim datumima u opisima, pri čemu je došlo do ovakve nelogičnosti i smještanja dva različita događaja oko dauphina u isti dan i isto vrijeme. Po svemu sudeći devetnaesto poglavlje ne dolazi iza prethodnih opisa u osamnaestom poglavlju djela koje je došlo do nas. Velika je vjerojatnost da su dva dauphinova razgovora obavljena oko podne, ali u dva različita dana što bi odgovaralo vremenskim izrazima navedenim u devetnaestom poglavlju koje završava obraćanjem zadarskih poslanika dauphinu, te dauphinovim odlaskom iz ovih krajeva. Dvadeseto kao i dvadeset i prvo poglavlje prve knjige također sadrže neuredno posložen slijed događaja:

²¹⁴ „kad je neposredno sljedećeg dana sunce bilo na sredini neba dauphin pristaje uz mletački stikat”

²¹⁵ „26. studenoga u vrijeme oko podne stiže dauphin i Zadranima mu šalju izaslanike”

²¹⁶ „tog je dana vladalo primirje”

2. prosinca Mlečani napadaju grad sa marana u luci
(*quarto Nonas Decembris*, I, 20, 179)

neke noći Mlečani zarobe jednog od kapetana tvrđave sv. Kuzme i Damjana
(*quadam nocte*, I, 20, 179)

u zoru Mlečani kreću brodovima prema tvrđavi sv. Kuzme i Damjana
(*mane*, I, 20, 179)

u osvit dana 12. prosinca Mlečani napadaju tvrđavu Kuzme i Damjana
(*clarescenteque die, hoc est secundo Idus Decembris*, I, 20, 179)

2. dana posljednjeg mjeseca zadarski gusari ubijaju redovnike
(*quarto Nonas vltimi mensis*, I, 21, 183)

20. dana spomenutog mjeseca Zadrani počinju graditi stikat
(*vigesimo prefati mensis die*, I, 21, 185)

te se neočekivano navodi srpanj:

od početka opisa do sljedećeg dana mjeseca srpnja umrlo je osamdeset plemića
(*nam ab exordio huius descriptionis vsque ad Quintilis proximas Kalenda*, I, 21, 185)

a sljedeće poglavlje započinje događajima 20. siječnja:

20. siječnja o drugoj noćnoj straži zadarski graditelji su načinili drugi lanac
(*tertiodecimo Kalendas Februarii noctis secundę vigilę*, I, 22, 187).

U dvadeset i drugom poglavlju, slično kao u devetnaestom, sljedeći se dan navodi čak tri puta, vremenskom oznakom „u zoru” (*mane*) i „kad je svitao sljedeći dan” (*lucescante vero proximo die*), te datumom (21. siječnja):

u zoru, kad je svanulo Mlečani izvlače iz mora svoje mornare
(*et mane facto diluculo*, I, 22, 189)

kad je svitao sljedeći dan Zadrani otimaju mletački brod
(*lucescete vero proximo die*, I, 22, 189)

21. siječnja uz Meltu dolazi do bitke Zadrana i Mlečana
(*nam Kalendas XII Februarii die*, I, 22, 191).

Dvadeset i treće poglavlje nam je zanimljivo zbog neuredno posloženih dana: nakon događaja 23. siječnja, autor prelazi na opis sutrašnjeg dana, da bi se nepovezano vratio na izmak prethodnog dana s kojeg prelazi na sutrašnji dan 26. siječnja, što se također ne uklapa:

kad je prošla osma ura 23. noći mjeseca siječnja godine Gospodnje i indikcije što sam ih gore naveo Mlečani započinju proboj lanca
(*cum iam hora octava vigesima tertia noctis consumasset Ianuarii mensis eodem anno Domini, indictione, quibus superius descripsimus*, I, 23, 193)

u osvit sutrašnjeg dana otkrivena planirana izdaja nekih građana
(*sequenti clarescenti diei*, I, 23, 193)

na izmaku popodneva toga dvadeset i trećeg dana Mletački kapetan kreće prema lancu
(*deficiente quidem sexta hora ipsius vigesima tertii diei*, I, 23, 195)

pošto je nastupio sutrašnji dan, a u devetu uru i to 26. siječnja dolazi do borbe Zadrana i Mlečana zbog zadarskih brzoplovki
(*adhuc crastino patefaciente die hora nona atque sexto exeunte die Ianuarii*, I, 23, 199).

Posljednje, dvadeset i četvrto poglavlje prve knjige zanimljivo zbog neuredno posloženih mjeseci:

pri kraju mjeseca siječnja Zadrani vješaju izdajice
(*mense exeunte Iani* , I, 24, 199)

11. veljače dolazi kapetan Petar de Canale
(*Idus 3° Februarii*, I, 24, 201)

12. veljače je nastupila borba za maran
(*nam cum quodam secundo Idus Februarii*, I, 24, 201)

24. siječnja se slomio zadarski katapult
(*adueniente die Nono Kalendas Februarii mensis*, I, 24, 203)

pretposljednog dana veljače dolazi mletački kapetan Marin Falieri
(*die penultimo Februarii*, I, 24, 203).

Izdvojit ćemo datum 11. veljače (*Idus 3° Februarii*) kada na dužnost kapetana dolazi Petar de Canale zamijenivši glavnog kapetana kopnene vojske Marka Giustinianija, budući da je iznad arapskog broja napisan kružić, kao i u već spomenutom datumu 16. kolovoza (*XVI° die post crepusculum dicti mensis Augusti*) kada Zadrani šalju izaslanika kralju Ludoviku (I, 9), ali za razliku od prvog primjera iznad rimskog broja. Na samom se kraju prve knjige siječanj bilježi kao *Iani* što se čini skraćeno od *Ianuarius*. U drugoj su knjizi datumi češći, a potvrđeno je tek nekoliko nepravilnosti:

26. ožujka Zadrani primaju Ludovikovo pismo
(*Anno incarnationis Iesu Christi MCCCXLVI, indictione XIII, XXVI Martii mensis*, II, 1, 205)

sljedećeg dana, kojega Rimljani slave peti dan prije travanjskih Kalenda /28. ožujka/
(*et perueniente die, quo Romani celebrabant Kalendas V Aprilis*, II, 1, 207).

Sljedeći dan bi bio 27. ožujak, koji nedostaje u navedenom nizu, da bi autorove oznake vremena bile točne. U jedanaestom se poglavlju dva puta spominje datum 14. srpnja (u prvom je primjeru iznad rimskog broja napisan kružić):

jednog dana i to 19. srpnja naoružan puk se skuplja na velikom trgu
(*quodam vero die XIII° Kalendas Sextilis mensis*, II, 11, 253)

jednog dana i to 19. srpnja naoružan puk dolazi na gradsku tržnicu
(*quodam vero decimonono Iulii*, II, 11, 255)

a u sedamnaestom poglavlju datum 10. listopada:

jedne noći i to 10. listopada zarobljena su tri mletačka vojnika
(*sed quadam decima nocte Octobris*, II, 17, 273)

desetog dana spomenutog mjeseca Zadrani su porinuli brod za dobavu hrane u more
(*die prescripti mensis decima*, II, 17, 275).

Zaključujemo da djelo *Obsidio Iadrensis* koje je došlo do nas nije jedinstven i cjelovit tekst jer zbog navedenih osobitosti proizašlih iz analize datuma i vremenskih oznaka ne odgovara najavi autora u pismu naručitelju da mu je, po njegovoj ponavljanoj želji, po redu i trijezno iznio glavni uzrok sukoba i sporove među suparnicima. Tekst poslan naručitelju u kojem su događaji trebali biti opisani po redu, ukoliko je pismo vjerodostojno, zasigurno ne bi bio ovako kronološki neuredan. Problemi nas usmjeravaju prema prepisivaču zagrebačkog rukopisa koji se potpisao kao Franciscus de Chrysogonis ili Fumatis, kako je napisano iznad precrtanog prezimena Chrysogonis i koji je svoj rad 1532. godine započeo opaskom da je djelo prepisano i sastavljeno (*exscriptus et compilatus fuit*) iz nekih veoma nejasnih ulomaka (*quibusdam valde obscuris fragmentis*) opravdavajući možda tako vidljive nedostatke teksta za koje nije bio odgovoran, a koji su posljedica nastojanja da se prikupljena svjedočanstva o prošlosti prepisuju i sačuvaju od zaborava. Teško je reći je li taj posao obavio imenovani prepisivač (jedan od navedene dvojice, ili možda oba) ili je to napravio netko ranije²¹⁷, pa zagrebački rukopis nije arhetip djela koje je došlo do nas, već prijepis. U svakom bi slučaju

²¹⁷ Ovakav je stav iznijela i Olga Perić, te navodi da je s obzirom na prepisivačevu pritužbu teško reći je li imao gotov tekst ispred sebe ili ga je sam sastavio. Perić, „O autorstvu djela *Obsidio Iadrensis*”, 296.

trebalo napraviti temeljitu filološku analizu i usporedbu pojedinih poglavlja, ali i pojedinačnih, često nepovezanih opisa događaja unutar istog poglavlja ili opisa istog događaja razbijenog u više poglavlja.

Ono na što nas je upozorio prepisivač – da je zagrebački rukopis kompilacija nejasnih zapisa, a ne cjelovito djelo – potvrdila je, dakle, neuredna linearna kronologija događaja, bilježenje istih datuma u istom ili različitim poglavljima, bilježenje istoga događaja i datumom i različitim vremenskim oznakama, a najveći dokaz da se radi o pojedinačnim opisima pronalazimo u jedanaestom poglavlju prve knjige u kojem se okupljanje nezadovoljnog i naoružanog puka opisuje dva puta. Oba opisa započinju navođenjem datuma, ali na različiti način (*quodam vero die XIII° Kalendas Sextilis* i *quodam vero decimonono Iulii*) i slijede jedan za drugim kao da se radi o različitim događajima. Iz prvog opisa doznajemo da se naoružani puk u velikom broju iznenada sakupio na velikom trgu (*in maiori publico foro*) optužujući plemiće za teško stanje u gradu; prestrašeni upravljači šalju Mlečanima izaslanstvo od dva plemića i jednog pučanina koji mole za oprost; Mlečani pristaju ako im se preda grad, međutim rektori grada ne žele ni čuti za takav zahtjev, što je rezultiralo još većim bijesom bezumnog mnoštva kojem se nitko nije usudio suprostaviti. Drugi je opis nešto kraći i navodi da se naoružan puk sakupio na gradskoj tržnici (*in publico ciuitatis mercato*) tražeći mletačkog poglavara, međutim prije podneva toga dan jedan od kolovođa pobune bježi iz grada i postaje urotnik protiv vlastite domovine, što je uvelike osokolilo plemiće protiv kojih je bila skovana urota, ali nijedan se upravljač, kao ni zastupnik nije usudio podići ruku ni na jednog pučanina. Ova dva opisa istog događaja koja započinju istim datumom isključuju mogućnost da je do prepisivača došao jedinstven, ali neuredno posložen ili možda nepotpuno sačuvan tekst.

5. 2. 1. Pisanje datuma

U navedenom prikazu datacije događaja uočavamo pisanje datuma na nekoliko načina koje i Glavičić navodi kao stilske osobitosti djela, te kaže da se u jednom slučaju datumi računaju od rimskih Kalenda, Ida ili Nona npr. *Nonas Sextilis* (5. VIII), ili od 1. III. kad je započinjala rimska godina npr. *decimo die septimi mensis* (10. IX), a u drugom kao kod nas npr. *die Martis XVI Maii mensis* (utorak, 16. V).²¹⁸ Međutim, osim različitih načina računanja vremena, zanimljiv je i njihov raspored pojavljivanja u tekstu. Navođenje vremena datumom (i imenom dana) i mjesecom (indikcijom, godinom) u prvoj je knjizi prisutno od trećeg do četrnaestog poglavlja:

anno Dominicę incarnationis MCCCXLIII, indictione XII mensis Septembris (I, 3, 121)

fluente itaque Anuntiationis Iesu Christi MCCCXLV, indictione tertiadecima Iulii mensis (I, 4, 127)

die XVIII Iunii, XIII indictione (I, 5, 131; prvo mletačko pismo)

die penultimo Iunii, XIII indictione (I, 5, 133; drugo mletačko pismo)

die X Iulii, XIII Indictione (I, 5, 133; treće mletačko pismo)

die XVIII Iulii, XIII Indictione (I, 5, 135; četvrto mletačko pismo)

die XXIII Iulii, XIII Indictione (I, 5, 135; peto mletačko pismo)

die XIII Augusti mensis, millesimo et indictione superius intitulis (I, 6, 137)

mane quidem facto duodecimi diei ipsius mensis Augusti (I, 7, 139)

²¹⁸ *Obsidio Iadrensis*, 46.

luminante vero XIII die mensis Augusti, anno et indictione supra patefactis (I, 8, 141)

XVI° die post crepusculum dicti mensis Augusti (I, 9, 147)

regnante vero vespere diei XV²¹⁹ Augusti predicti mensis (I, 9, 149)

p̄ultimo prefati mensis Augusti (I, 9, 151)

porro die secundo intrante Septembris anno Domini et indictione prescriptis nocte tenebrosa (I, 10, 151)

die sexto dicti mensis Septembris (I, 10, 151)

adueniente quidam octauo die prefati Septembris mensis, quo per vniuersum orbem festum natiuitatis Virginis gloriose deuote celebratur (I, 11, 153)

die XXV mensis Augusti (I, 11, 155, Ludovikovo pismo)

item perueniente decimoseptimo die prefati mensis (I, 12, 157)

clarescente die sequenti S. Dominice post vigiliam noctis eiusdem mensis (I, 12, 157)

quadam vigesima quinta die ipsius Septembris mensis (I, 13, 159)

obumbrante nempe nocte vigesima septima ipsius mensis Septembris dum animalia suaue recipiunt somnum (I, 14, 161)

te ponovo u sedamnaestom i dvadeset i trećem poglavlju:

²¹⁹ Zagrebački rukopis iznad rimskog broja bilježi crticu (fol. 17 r).

sexto mensis Nouembris (I, 17, 167)

tertiodecimo die noni mensis (I, 17, 167)

hora octaua vigesimę tertię noctis consumasset Ianuarii mensis eodem anno Domini, indictione, quibus superius descripsimus (I, 23, 193)

deficiente quidem sexta hora ipsius vigesimi tertii diei (I, 23, 195)

adhuc crastino patefaciente die hora nona atque sexto exeunte die Ianuarii (I, 23, 199).

Računanje vremena uz pomoć rimskih Kalenda, Ida ili Nona zastupljeno je od petnaestog do dvadeset i četvrtog tj. posljednjeg poglavlja prve knjige:

quadam igitur nocte caliginosa in quatuordecimis Kalendas Nouembris mensis (I, 15, 163)

septimo Kalendas decimi mensis (I, 18, 171)

sexto Kalendas Decembris fere hora proxima meridiei (I, 19, 173)

quarto Nonas Decembris (I, 20, 179)

clarescenteque die, hoc est secundo Idus Decembris (I, 20, 179)

quarto Nonas vltimi mensis (I, 21, 183)

ab exordio huius descriptionis vsque ad Quintilis proximas Kalendas (I, 21, 185)

tertiodecimo Kalendas Februarii noctis secundę vigile (I, 22, 187)

Kalendas XII Februarii die (I, 22, 191)

Idus 3° Februarii (I, 24, 201)

adueniente die Nono Kalendas Februarii mensis (I, 24, 203).

Brojanje mjeseci od početka godine potvrđeno je tri puta puta:

tertiodecimo die noni mensis (I, 17, 167)

Septimo Kalendas decimi mensis (I, 18, 171)

quarto Nonas vltimi mensis (I, 21, 183).

U sedamnaestom su poglavlju, dakle, prisutna dva načina računanja vremena:

sexto mensis Nouembris (I, 17, 167)

tertiodecimo die noni mensis (I, 17, 167).

Orijentacija uz pomoć blagdana potvrđena je pet puta:

adueniente quidam octauo die prefati Septembris mensis, quo per vniuersum orbem festum natiuitatis Virginis gloriosę deuote celebratur (I, 11, 153)

diluculo applicante illius illustrę solemnitatis, qua mater Ecclesia laudes debitas horis canonicis mirificę exaltationi Sanctę crucis deuotissime decantat (I, 12, 157)

clarescente die sequenti S. Dominice post vigiliam noctis eiusdem mensis (I, 12, 157)

ipsa dies vigile dedicationis principis Michaelis archangeli suam lucem cepisset patescere (I, 14, 161)

septimo Kalendas decimi mensis, in quo precipue Iadertini somemnissise eorum pastoris festum, mirifici martiris Chrysogoni, celebrando non desistunt (I, 18, 171).

Mjesec srpanj koji se u mletačkim pismima bilježi kao *Iulius* u dvadeset i prvom poglavlju, na kronološki neodgovarajućem mjestu spominje se kao *Quintilis*:

die X Iulii, XIII Indictione (I, 5, 133; treće mletačko pismo)

die XVIII Iulii, XIII Indictione (I, 5, 135; četvrto mletačko pismo)

die XXIII Iulii, XIII Indictione (I, 5, 135; peto mletačko pismo)

ab exordio huius descriptionis vsque ad Quintilis proximas Kalendas (I, 21, 185)

U drugoj knjizi nemamo razgraničenje načina računanja vremena kao u prvoj. Računanje od rimskih Kalenda, Ida ili Nona potvrđeno je u tri poglavlja:

quodam die Nonas Aprilis Mensis (II, 3, 211)

tertio Idus Aprilis (II, 3, 211)

tertio Madii Kalendas (II, 3, 211)

die septimodenario Kalendas Quintilis mensis (II, 7, 231)

prima sabbati Idus Sextilis (II, 15, 265)

kao i navođenje dana i mjeseca:

die Martis XVI Maii mensis anno Christi MCCCXLVI, indictione quartadecima (II, 4, 213)

quodam die octauodecimo Iunii (II, 8, 235)

uiceno die Iunii (II, 8, 235)

tertio viceno die Quintilis mensis (II, 12, 255)

dok najveći broj poglavlja sadrži oba načina:

anno incarnationis Iesu Christi MCCCXLVI, indictione XIII, XXVI die Martii mensis
(II, 2, 205)

perueniente die, quo Romani celebrabant Kalendas V Aprilis (II, 2, 207)

die 3° mensis Martii (II, 2, 209)

XIII Kalendas Iunii (II, 5, 227)

vicenoseptimo Madii mensis (II, 5, 227)

die viceno octauo Madii (II, 5, 227)

in vltimo Aprilis seu tertio Madii Kalendas (II, 5, 227)

quarto Kalendas Iunii (II, 5, 227)

Kalendiis Iunii (II, 5, 227)

tertio Nonas Iunii (II, 5, 227)

eodem anno Christi et indictione, secundo Nonas Iunii mensis (II, 6, 229)

Idus quarto ipsius mensis (II, 6, 229)

vndecimo die eiusdem mensis (II, 6, 231)

Kalendas Quintilis mensis (II, 9, 237)

die secundo Iulii crastino (II, 9, 243)

tertio intrante die Iulii (II, 9, 245)

quodam vero die XIII° Kalendas Sextilis mensis (II, 11, 253)

quodam vero decimonono Iulii (II, 11, 255)

quodam uicenonono Quintilis (II, 14, 259)

Nonas Sextilis (II, 14, 261)

octauo Idus Augusti (II, 14, 263)

quinto Idus Sextilis ab ortu solis (II, 14, 263)

quinto Idus Sextilis ab ortu solis (II, 14, 263)

a Sextilis et vsque ad metam penultimi (II, 16, 269)

tertio Nonas septimi mensis (II, 16, 269)

Nonas Septembris (II, 16, 269)

decimo die septimi mensis (II, 16, 271)

die nono intrante Septembris (II, 16, 273; pismo opata Mihovila)

Kalendis Octobris mensis (II, 17, 273)

quadam decima nocte Octobris (II, 17, 273)

die prescripti mensis decima (II, 17, 275)

quodam die septimo Kalendas vltimi mensis (II, 18, 281)

sexto Idus Decembris (II, 18, 283)

vicessima prima die mensis Decembris (II, 18, 285)

die vicesimo tertio vltimi mensis (II, 19, 287)

in Kalendas nono Februarii (II, 19, 289)

sexto Kalendas Februarii (II, 19, 289)

adueniente die octauodecimo Martii mensis (II, 19, 291).

Četiri su primjera brojanja mjeseci od početka godine:

tertio Nonas septimi mensis (II, 16, 269)

decimo die septimi mensis (II, 16, 271)

die septimo Kalendas vltimi mensis (II, 18, 281)

die vicesimo tertio vltimi mensis (II, 19, 287)

a orijentacija uz pomoć blagdana prisutna je u šest poglavlja:

in festo S. Syluestri papę MCCCXLV (II, 2, 207)

perueniente die, quo Romani celebrabant Kalendas V Aprilis (II, 2, 207)

Kalendas Quintilis mensis, die qui Saturno est dedicatus, dum volucres suarum vocum inchoant suauia modulamina (II, 9, 237)

Domenica quadam, tertio viceno die Quintilis mensis, quam Iadertini benedictam dominicam dicunt (II, 12, 255)

in festo Zebedei apostoli Iacobi (II, 12, 257)

pridie leuitę Lurentii festo (II, 15, 267)

mox ipso die, scilicet in Assumptione Dei genitricis solemnitate (II, 16, 267)

videlicet solemnitate apostoli Thomę seu vicesima prima die mensis Decembris, circa horam vesperorum (II, 18, 285).

Uz *Iunius* i *Iulius* potvrđeni su i *Quintilis* i *Sextilis*:

XIII Kalendas Iunii (II, 5, 227)

quarto Kalendas Iunii (II, 5, 227)

Kalendiis Iunii (II, 5, 227)

tertio Nonas Iunii (II, 5, 227)

eodem anno Christi et indictione, secundo Nonas Iunii mensis (II, 6, 229)

quodam die octauodecimo Iunii (II, 8, 235)

uiceno die Iunii (II, 8, 235)

die secundo Iulii crastino (II, 9, 243)

tertio intrante die Iulii (II, 9, 245)

quodam vero decimonono Iulii (II, 11, 255)

die septimodenario Kalendas Quintilis mensis (II, 7, 231)

Kalendis Quintilis mensis (II, 9, 237)

tertio viceno die Quintilis mensis (II, 12, 255)

quodam uicenonono Quintilis (II, 14, 259)

porro Nonas Sextilis (II, 14, 261)

quinto Idus Sextilis ab ortu solis (II, 14, 263)

prima sabbati Idus Sextilis (II, 15, 265)

a Sextilis et vsque ad metam penultimi (II, 16, 269).

Priložena pisama i to pet mletačkih, dva Ludovikova i pismo opata Mihovila bilježe datume i mjesece poput nas:

die XVIII Iunii, XIII indictione (I, 5, 131; prvo mletačko pismo)

die penultimo Iunii, XIII indictione (I, 5, 133; drugo mletačko pismo)

die X Iulii, XIII Indictione (I, 5, 133; treće mletačko pismo)

die XVIII Iulii, XIII Indictione (I, 5, 135; četvrto mletačko pismo)

die XXIII Iulii, XIII Indictione (I, 5, 135; peto mletačko pismo)

die XXV mensis Augusti (I, 11, 155; Ludovikovo pismo)

die 3° mensis Martii (II, 2, 209; Ludovikovo pismo)

die nono intrante Septembris (II, 16, 273; pismo opata Mihovila).

Jedno je Ludovikovo pismo datirano blagdanom:

in festo S. Syluestri pape MCCCXLV (II, 2, 207)

a zanimljivo je njegovo navedeno pismo u kojem se dan navodi arapskim brojem budući da su svi drugi datumi njegovih pisama bilježeni rimskim brojem ili riječima:

die 3° mensis Martii (II, 2, 209; Ludovikovo pismo).

Četiri su datuma napisana s kružićem iznad broja, po dva u svakoj knjizi i to dva s rimskim i dva s arapskim brojem:

XVI° die post crepusculum dicti mensis Augusti (I, 9, 147)

Idus 3° Februarii (I, 24, 201)

die 3° mensis Martii (II, 2, 209; Ludovikovo pismo)

quodam vero die XIII° Kalendas Sextilis mensis (II, 11, 2).

Zanimljive su osobitosti događaja oko datuma napisanih rimskim brojem iznad kojih je kružić. Nakon govora kojim građanin plemenitog roda potiče Zadrane na odanost Ludoviku, vjeru u Boga i rat protiv Mlečana, ohrabreni građani šalju Ludoviku poslanika (*XVI° die post crepusculum dicti mensis Augusti*) koji mu javlja o njihovoj nevolji i klečeći moli za pomoć. Ludovik, obradovan iskazanom vjernošću, obeća da će im pomoći čim bude moguće (I, 9). Ovaj se opis, kao što smo već naveli, ne nalazi na kronološki odgovarajućem mjestu. Tajno slanje poslanika Ludovika, koje se dogodilo 16. srpnja, smješteno je između mletačkog pokolja otočana na moru 13. kolovoza opisanog u prethodnom poglavlju (I, 8) i zadarskog zarobljavanja galije s uglednim Trogiranima 15. kolovoza u devetom poglavlju. Kod drugog se datuma navedenog rimskim brojem iznad kojeg je kružić (*quodam vero die XIII° Kalendas Sextilis mensis*) radi o opisu pobune puka za koji smo napomenuli da se navodi dva puta i to kao da se radi o dva različita događaja (II, 11). Iz ovog proizlazi da događaji datirani datumom s rimskim brojem iznad kojeg je kružić nisu dio poglavlja u kojem su došli do nas i da su po svemu sudeći naknadno uvršteni ili kao zasebni opisi ili kao ostatci nekog drugog, a s obzirom na temu i starijeg zapisa.

U drugom poglavlju druge knjige arapski broj iznad kojeg je kružić (*die 3° mensis Martii*) dio je datacije drugog Ludovikovog pisma u kojem kralj zahvaljuje Zadranima na iskazanoj vjernosti i obećava da će uz potporu milosti Previšnjega njihovu tugu pretvoriti u radost. Autor navodi da su Zadrani sljedećeg dana, kojega su Rimljani slavili pet dana prije travanjskih Kalenda (28. ožujka)²²⁰ primili dva kraljeva pisma, od koji se navodi samo sadržaj ovog drugog. Glavičić bilježi da je datacija napisana na različite načine u sačuvanim rukopisima i izdanjima djela, pa tako Frauenbergov i vatikanski rukopis, te Lučićevo izdanje umjesto *die 3°* pišu 3, a Schwandtner III. (s točkom)²²¹. I na ovom mjestu dolazi do izražaja kronološka neuređenost jer autor navodi da su sljedećeg dana tj. 28. ožujka primljena još dva kraljeva pisma, dok je datum koji se prethodno spominje 26. ožujak kad je primljeno prvo, u i tekst inkorporirano Ludovikovo pismo. Datum u posljednjem, dvadeset i četvrtom poglavlju prve knjige (*Idus 3° Februarii*) odnosi se na dolazak kapetana Petra de Canala koji je zamijenio glavnog kapetana mletačke vojske Marka Giustinianija.

Opisani događaji pokazuju sadržajnu povezanost, naklonost kralju Ludoviku i očekivanje njegove pomoći (osim I, 24, koji ne proturječi ostalim događajima), te bi mogli biti ostatci nekog starijeg teksta pisanog u svrhu utjecanja na političku opredijeljenost i javno djelovanja prestrašenih građana, odnosno poticanja na privrženost kralju, kojeg je autor smatrao najboljim rješenjem za svoj *ciuitas*.

5. 2. 2. Označavanje vremena zorom, sumrakom i položajem sunca

U djelu su potvrđeni, za narative uobičajeni, prilozi vremena. Za prvu knjigu je karakteristično da su datumi opisanih događaja praćeni napomenom da se radi o zori:

mane quidem facto (I, 7, 139)

luminante vero (I, 8, 141)

diluculo applicante (I,12, 157)

²²⁰ *Obsidio Iadrensis*, 311, bilj. 125.

²²¹ *Ibid.*, 209, bilj. 13.

mane (I, 20, 179)

clarescenteque diei (I, 20, 179)

mane facte diluculo (I, 22, 189)

lucescete vero proximo die (I, 22, 189)

sequenti clarescenti diei (I, 23, 193)

ili sumraku:

post crepusculum (I, 9, 147)

regnante vero vespere (I, 9, 149)

nocte tenebrosa (I, 10, 151)

nocte caliginosa (I, 15, 163)

quadam nocte (I, 20, 179)

među kojima se izdvajaju slikovitiji prikazi:

obrumbrante nempe nocte vigesima septima ipsius mensis Septembris dum animalia suaue recipiunt somnum (I, 14, 161)

„kad je s mrakom nastupila 27. noć tog mjeseca rujna kad živa bića zapadaju u ugodan san”

i nešto kasnije u istom četrnaestom poglavlju poglavlju:

cum ipsa dies vigilię dedicationis principis Michaelis suam lucem cepisset patescere
(I, 14, 161)

„čim je taj dan uoči svetkovine prvaka arhandela Mihovila počeo svitati ”.

Ovdje možemo spomenuti i jednu potvrdu vremenske orijentacije položajem sunca:

existente sole immediate subsequēntis diei in medio polo (I, 19, 173).

Iako se u drugoj knjizi datumi češće navode, potvrđeno je tek nekoliko primjera navođenja sumraka ili svitanja:

confestim mane lucescente (II, 13, 259)

mane facto (II, 19, 287)

usque crepusculum (II, 18, 287)

kao i nekoliko orijentacija uz pomoć sunca:

ac eodem solis cursum agente die (II, 14, 261)

ab ortu solis (II, 14, 263).

5. 2. 3. Navođenje sata, noćne straže i večernjeg pjevanja

Precizniju vremensku orijentaciju autor postiže navođenjem sata:

dum tertia hora ipsius diei defecisset (I, 8, 141)

vsque ad hora tertiarum (I, 14, 161)

dum Titan tertiarum horam præsignabat (I, 16, 165)

fere hora proxima meridiei (I, 19, 173)

cum iam hora octava consumasset (I, 23, 193)

deficiente quidem sexta hora (I, 23, 195)

adhuc crastino patefaciente die hora nona (I, 23, 199)

a potvrđeno je navođenje noćne straže:

noctis secundę vigile (I, 22, 187)

circaque tertia vigilia nocte tenebrose (I, 22, 187),

i večernjeg pjevanja:

vsque ad vesperorum cantum (I, 19, 175).

U drugoj knjizi nalazimo primjere navođenja sata:

per horam tertiarum (II, 4, 219)

per horam nonam (II, 4, 221)

a tertiarum hora (II, 4, 225)

tertiarum hora (II, 9, 239)

hora bis tertia (II, 11, 255)

i večernjeg pjevanja:

penes vesperorum cantum appropinquasset (II, 11, 255)

circa horam vesperarum (II, 18, 285)

ali ne i navođenja noćne straže. Slikovita je oznaka vremena, slična onoj u četrnaestom poglavlju prve knjige, potvrđena u devetom poglavlju:

Kalendis Quintilis mensis, die qui Saturno est dedicatus, dum volucres suarum vocum inchoant suauiam modulamina (II, 9, 237)²²²

dok takav slikoviti izraz svoj vrhunac postiže u petnaestom poglavlju druge knjige i prelazi u lirski opis:

iam vicina innotescente meta caudę Leonis in ipsa Sole existente, qua estus non tantum madefacti exteriora sed etiam in intrinseca urere facit, excelsi ningentis constitutione prima sabbati Idus Sextilis obducto cereuleo aere tenebrosa caligo repente (II, 15, 265)²²³

Titan se u djelu spominje dva puta:

dum Titan tertiarum horam præsignabat (I, 16, 165)

quanto altius Titum polum circuibat (II, 4, 221).

Navedeni primjeri vremenskih oznaka iz prve i druge knjige ne pokazuju veću jezičnu i stilsku podudarnost. Izrazi s navođenjem sata u drugoj knjizi jednostavniji su u odnosu na iste izraze u prvoj knjizi za koje je karakteristična leksička osebnost i raznolikost. Slikoviti se opisi u drugoj knjizi odmiču od dana ili noći kao središnjeg motiva i razvijaju oko ptičjeg pjeva i žege.

²²² „prvog dana mjeseca srpnja, dana posvećenog Saturnu, u vrijeme kada ptice svojim glasovima započinju ljupko pjevanje”

²²³ „kad se već uočavao blizak kraj Lavljega repa, u kojem se nalazilo sunce, kada žege ne samo znojem vlaži vanjske dijelove tijela nego stvara vrućinu i nutrini, po odluci uzvišenog Snježitelja u subotu 12. kolovoza”.

5. 2. 4. *Leksičke osobitosti vremenskih oznaka*

Određene su osobitosti u računanju vremena prisutne u obje knjige i to upotreba genitiva pokazane zamjenica *ipse* uz *mensis* s ispuštanjem imena mjeseca u drugoj knjizi:

ipsius mensis Augusti (I, 7, 139)

ipsius Septembris mensis (I, 13, 159)

ipsius mensis Septembris (I, 14, 161)

ipsius mensis (II, 6, 229)

upotreba genitiva pokazne zamjenice *idem* uz *mensis*:

eiusdem mensis (I, 12, 157; II, 6, 231)

upotreba zamjenice *quidam* uz dan i mjesec:

quadam die (I, 13, 159)

quadam nocte (I, 15, 163 ; I, 20, 179; II, 17, 273)

quodam secundo Idus (I, 24, 201)

quodam die (II, 3, 211; II, 8, 235)

Dominica quadam (II, 12, 255)

quodam Quintilis (II, 14, 259)

kao i zamjenice *idem* uz dan i mjesec, koja je zastupljenija u drugoj knjizi:

mensis eodem (I, 23, 193)

eodem die (II, 3, 211; II, 14, 261)

eodem anno (II, 6, 229)

eiusdem diei (II, 9, 239; II, 11, 255; II, 14, 261)

idem dies (II, 11, 255)

eodem Idus (II, 14, 263).

izrazi konstruirani od participa i imenice *dies* u ablativu:

adueniente die (I, 11, 153; I, 24, 203; II, 19, 291)

perueniente die (I, 12, 157; II, 2, 207)

intrante die (I, 10, 151; II, 9, 245)

te *crastino*:

crastino patefaciente die (I, 23, 199)

die secundo Iulii crastino (II, 9, 243).

Pojedine su vremenske oznake karakteristične samo za prvu knjigu:

die penultimo (I, 5, 133 /drugo mletačko pismo/; I, 24, 203)

ipsius diei (I, 8, 141)

sequentis diei (I, 14, 161)

illo die (I, 19, 175)

clarescenteque die (I, 20, 179)

clarescenti diei (I, 23, 193)

exeunte die (I, 23, 199)

dicti mensis (I, 9, 147; I, 10, 151)

predicti mensis (I, 9, 149)

prefati mensis (I, 9, 151; I, 11, 153; I, 12, 157; I, 21, 185 /*pręati*/)

mense exeunte (I, 24, 199)

fluente itaque Anuntiationis Iesu Christi (I, 4, 127)

ili samo za drugu knjigu:

hoc die (II, 4, 225)

ipsoque die (II, 13, 259; II, 16, 269)

ipso die (II, 16, 267)

agente die (II, 14, 261)

prima sabbati (II, 15, 267),

prescripti mensis (II, 17, 275)

Neki, pak, izrazi prisutni u obje knjige pokazuju leksičku podudarnost, ali upotrebu različitog padeža:

subsequentis diei (I, 19, 173)

die subsequenti (II, 14, 265).

Vremenske se oznake mogu razvrstati i prema onima koje sadrže imenicu *mensis* ili je ispuštaju:

5. UPOTREBA IMENICE *MENSIS* PO POGLAVLJIMA

<i>Obsidio Iadrensis</i>	<i>Liber primus</i>	<i>Liber secundus</i>
upotreba imenice <i>m e n s i s</i>	3, 4, 6–9, 11–15, 17, 18	4, 6, 7, 12
ispuštanje imenice <i>m e n s i s</i>	5, 19, 20, 22	8, 14
oba načina	10, 21, 23, 24	2, 3, 5, 9, 11, 16

Izrazi koji se odnose na indikciju nisu potvrđeni u drugoj knjizi:

indictione superius intitulis (I, 6, 137)

indictione supra patefatis (I, 8, 141)

indictione prescriptis (I, 10, 151)

indictione quibus superius descripsimus (I, 23, 193).

Ovdje ćemo se osvrnuti na podudarnost dvije osobitosti koje se javljaju i u tekstu i u inkorporiranom dokumentu. Prvi je upotreba izraza *intrante* koji se navodi u datumu odlaska Bartula Petrova Zlorada kralju Andriji da ga u ime Zadrana moli za pomoć zbog nastale teške situacije opsade grada:

porro die secundo intrante Septembris anno Domini et indictione prescriptis nocte tenebrosa (I, 10, 151)

dok je druga potvrda u u dataciji pisma opata Mihovila upućeng Andriji Morosiniju:

data Iadrę die nono intrante Septembris (II, 16, 273).

Druga je osobitost izraz *die penultimo* u dataciji mletačkog pisma:

die penultimo Iuni (I, 5, 133)

te se ponovo spominje na samom završetku posljednjeg, dvadeset i četvrtog poglavlju prve knjige kao datum dolaska Mlečanina Marina Faliera za kopnenog kapetana:

die penultimo Februarii (I, 24, 203).

Ovakve podudarnosti u djelu koje karakteriziraju različiti načini računanja vremena, te iznimno raznolike vremenske oznake koje se ne ponavljaju, otvaraju prostor za sumnju u autentičnost inkorporiranih dokumenata.

Ako pogledamo tri starofrancuske kronike o križarskoj opsadi Zadra 1202. godine, zapise koju su zajedno s Tomom Arhiđakonom utjecale na nastanak *Opsade*, vidimo da sve započinju navođenjem godine s ili bez imena pape i vladajućih kraljeva.²²⁴ Iako mnogobrojne,

²²⁴ *Tri starofrancuske hronike*, Geoffroy od Villehardouina: 1197. godine po utjelovljenju našega Gospoda Isusa Krista u vrijeme rimskoga pape Inocenta, i kralja francuskoga Filipa, i kralja engleskoga Rikarda (*.M. et .C. et quatre vinz et .XVII. anz après l'incarnation Nostre Segnor Jesu Christ, al tens Innocent, apostoille de Roma, et Philippe, roy de France, et Ricchart, roy d'Engleterre*, 46). Robert od Claria: „U ono vrijeme, kad je papa Inocent bio u Rimu nasljednik apostolski, i Filip kralj u Francuskoj, i jedan drugi Filip (kad je bio) car njemački, i kad se brojila od utjelovljenja 1203. ili 4. godina (*Il avint, en ichel tans que li papes Innocens estoit apostoiles de Roume, et Phelippes rois de Franche, uns auters Phelippes ert qui estoit empereres d'Alemaingne, et le incarnations estoit de .m. et .cc. et .iij. ans ou .iij.*, 128). Martina od Canala: godine od utjelovljenja našega gospoda Isukrsta 1202. (*en l'an de l'Incarnacion de Nostre Seignor Iesu Crist MCCII ans*, 166).

vremenske se oznake kod Villehardouina mogu razvrstati u nekoliko skupina. Najčešće su one koje se oslanjaju na korizmu²²⁵:

a l'entree de la Quaresme après, le jor que om prent cendres, 50

la premiere semaine de quaresme, 54

il estoit adonques quaresme, 62

el quaresme, 73

li quaresme fu, 110

Uskrs²²⁶:

après la Pasque, entor la Pentecoste, 74

a la Pasque, 96

al la quinzaine de Pasque après, 104

a la Pasque, 110

l'endemain de la Pasque, 110

i blagdane²²⁷:

²²⁵ *Tri starofrancuske kronike*: „u prvu sedmicu korizme”, 54; „nakon toga u početku korizme, na dan kad se uzima pepeo”, 50; „u prvu sedmicu korizme”, 54; „tada bijaše korizma”, 62; „u korizmi”, 73; „i korizma dođe”, 110.

²²⁶ *Tri starofrancuske kronike*: „poslije Uskrsa oko Duhova”, 74; „do Uskrsa”, 96; „za dvije nedjelje nakon Uskrsa”, 104; „o Uskrsu”, 110; „sutra poslije Uskrsa”, 110.

²²⁷ *Tri starofrancuske kronike*: „u početku adventa”, 48; „od Ivanja za jednu godinu, koja je bila 1202. poslije utjelovljenja Isusa Krista”, 62; „o svetkovini uzvišenja svetoga krsta”, 72; „u oktavi svetkovine sv. Remigija u godini 1202. od utjelovljenja Isusova”, 90; „u oktavi svetkovine sv. Remigija u godini 1202. od utjelovljenja Isusova”, 90; „uoči Martinja”, 90; „sutrada nakon Martinja”, 92.

a l'entree des avez, 48

*de sain Johan en un an, qui fu .M. et .CC. anz et .II. après l'Incarnation Jesu Christ,
62*

a la Sainte Croise, 72

*fu as octaves de la feste Saint Remi, en l'an de l'incarnation Jesu Christ .M.CC. anz et
.II., 90*

la veille de la Sain Martin, 90

l'endemain de la Saint Martin, 92.

Potvrđena je vremenska orijentacija navođenjem dana i to tekućeg²²⁸:

en icel jor, 86

ili sutrašnjeg:

demain, 56, 60; l'endemain, 60, 72, 102; l'endemain jor, 62

l'endemain al tierz jor, 60

a česta je orijentacija i brojanjem dana:

al quart jor, 56

par un an, des le jor, 56

²²⁸ *Tri starofrancuske kronike*: „toga dana”, 86; „sutra”, 56, 60, 62, 72, 102; „sutradañ, na treći dan”, 60; „do četvrtoga dana”, 56; „za vrijeme od jedne godine, počevši od dana”, 56; „od danas za osam dana, 58; „na treći dan”, 60, 98; „pet dana”, 86; „nakon dvije nedjelje”, 100; „i nakon druge dvije nedjelje”, 100; „u dvije nedjelje”, 106; „do dana koji im je odredio”, 56; „na rok, koji im odredi dužd”, 59; „na dan, koji mu bi određen”, 70.

a .VIII. jorz, 58

al tierz jour 60, 98

cinque jor, 86

après cele quinzaine, 100

après une haute quinzaine, 100

dedenz la quinzaine, 106

ili spominjanjem dogovorenog određenog dana:

au jor que lor ot mis, 56

li terms, que li dux lor mist, 59

al jor que il li orent mis, 70.

Nekoliko je potvrda za navođenje mjeseca²²⁹:

al chief del mois, 70

en Septembre, 72

il setembre aprocha, 86

au passage de mars, 92

²²⁹ *Tri starofrancuske kronike*: „potkraj toga mjeseca”, 70; „u rujnu”, 72; „približavao se konac rujna”, 86; „u vrijeme ožujskog ukrcavanja”, 92; „konac ožujka”, 106; „druge godine”, 48; „u toku čitave ove godine”, 52; „zima je nastala”, 96; „čitavu ovu zimu”, 104; „čitavu ovu sedmicu”, 98; „jedne nedjelje”, 85; „u isto vrijeme”, 74.

a l'issue de marz, 106

godine:

en l'autre an après, 48

en tot cel an, 52

i godišnjeg doba:

il est yvers, 96

tot cel yver, 104

te jedan izraz za tjedan:

tote cele semaine, 98

za nedjelju:

a une diemenche, 85

i za izražavanje istovremenosti:

en cel termine, 74.

Međutim, Villehardouinova kronika ne obiluje oznakama jutro (*al matin*, 70; *al maitin*, 96), svitanje, sumraka, večeri poput *Opsade*, a za razliku od nje ne spominje sat večernjeg pjevanja, već večernji sat („oko sata večernjega”, *en l'ost endroit hore de vesperes*, 98). Kod Roberta od Claria i Martina od Canala pronalazimo identične vremenske oznake kao od Villehardouina²³⁰.

²³⁰ *Tri starofrancuske hronike*: vremenske oznake potvrđene kod Roberta od Claria su „jednog dana” (*a un jour*, 134), „sutra dan” (*l'endemain*, 136), „onoga dana, koji su imenovali” (*a tel jor comme il li avoient nommé*, 136), „od dana, koji ćemo imenovati, za jednu godinu” (*de chu jour que nous nommerons en un an*, 140), oko Uskrsa

Navedene jezične i stilske osobitosti *Opsade* istaknute u ovoj analizi, kao i podudarnosti razdvojenih dijelova teksta mogle su proizaći iz spajanja zapisa koji su sadržavali jedan ili više datuma i oznaka vremena, pri čemu je prepisivač nastojao približiti i spojiti kronološki i sadržajno bliske dijelove, ali ostaje nejasno i postavlja se pitanje zašto postoje dva opisa istog događaja: dva zapisa o okupljanja naoružanih pučana koji se dižu protiv plemstva; dva zapisa istog događaja fokusirana na različite detalje? Kronologijski se poremećena *Opsada* s nejasnoćama i pitanjima koje generira približava kronikalno dnevničkom zapisu *Memoriale* Pavla Pavlovića, koji poput većine takvih privatnih historiografskih zapisa prisutnih u neprekinutom, ali ne i gustom slijedu u našem latinitetu od 13. do 19. stoljeća, nije sačuvan već je došao do nas u prijepisu i to Ivana Lučića, koji ga je objavio 1666. godine u Amsterdamu zajedno s *Opsadom*. Radi se o tekstu koji obuhvaća razdoblje od 1371. do 1408. godine, unutar kojeg postoje višegodišnje lakune u bilježenju događaja (npr. 1371 – 1378), a godine se međusobno razlikuju po učestalosti zabilježenih događaja: od svega jednog događaja 1371. godine do 31 događaja 1399. godine, gdje desetak nadnevaka pada u jedan te isti mjesec. Zapisi se međusobno razlikuju po duljini, od jedne rečenice, do zaokruženih odlomaka – epizoda duljine čitave stranice. U dosadašnjem je istraživanju izneseno mišljenje da je upravo pedesetak godina starija *Opsada* utjecala na stvaranje historiografskog konteksta unutar kojeg je nastao i Pavlovićev *Memoriale*. U središtu je znanstvenog interesa pitanje kako je moguće da Pavlovićev tekst, koji bi trebao biti ljetopis ili kronika, ne poštuje kronologijsko načelo, pa nakon 1389. godine dolazi 1396., zatim 1388., a onda 1385. godina; radi li se o poremećaju koji se može pripisati prepisivačima ili o prirodi Pavlovićeva teksta? Šišić je upozorio da je Pavlovićev tekst datumski uredan ako se čita kao da je datiran *more veneto*, što suvremeni povjesničari odbacuju uz obrazloženje da taj način datiranja nije prelazio iz javne u privatnu uporabu, a ni u venecijanskim javnim spisima nije uvijek bio na djelu. Osim toga, bilo bi čudno da zadarski patricij koji nije iskazivao pretjeranu formalnu brigu, ni retoričku, ni literarnu u širem smislu, svoj osobni dnevnik datira na venecijanski način. Čitanje datuma *more veneto*, nadalje, ne rješava nerijetke i velike poremećaje u kronologiji, jer unutar kronološkog okvira od 1371. do 1408. godine *Memoriale* gubi poredak godine za godinom, za što povjesničari nisu skloni kriviti samoga Pavlovića koji se provjerom događaja pomoću drugih izvora pokazao pouzdanim svjedokom i piscem. Uvijek postoji

(*a le Pasque*, 142), između Duhova i kolovoza (*entre le Pentecouste et l'aoust*, 142), kad prođe Uskrs (*quant le Pasque fu passee*, 142), prošla je godina i pol (*ains y ont molt perdu*, 146), one noći (*le nuit*, 148), sada je zima (*il est ore yvers*, 149), ovu zimu (*chest yver*, 150), do Uskrsa (*vers le Pasque*, 150), uoči svetkovine sv. Martina (*la nuit de feste saint Martin*, 152), cijelu zimu (*tot l'iver*, 155), dok su provodili zimu (*illueques l'iver*, 156). Potvrde kod Martina od Canala: čitavu ovu zimu (*il tot celui yver*, 172), u proljetno doba (*au tens novel*, 174), kad je nastupilo ljetno vrijeme (*quant li tens d'este fu venus*, 174), od dana do dana (*de iornee en iornee*, 174).

moгуćnost da su prepisivači nešto ispustili (sumnjivo je npr. izostavljanje opisa krunidbe kralja Ladislava u Zadru, koje pada u vrijeme Pavlovićeve izrazite javne djelatnosti) ili da *Ljetopis* nije dospio cjelovito sačuvan ni u ruke prvog prepisivača: vjerojatno se radilo o odjeljenim odlomcima teksta, što objašnjava njihovu kronološku neuređenost.²³¹

Rasprava vođena oko Pavlovićevog teksta posve je primjenjiva na *Opsadu*, pa se nekako nameće pitanje što nam je promaknulo u istraživanju nastanka svjedočanstva o prošlosti na zadarskom području u XIV. stoljeću zbog čega su *Obsidio Iadrensis* nepoznatog autora i Pavlovićev *Memoriale*, dva teksta nastala kako se vjeruje u razmaku od pedesetak godina tako slični i generiraju slične probleme koji otežavaju razumijevanje suvremenom čitatelju.

5. 3. Pripovjedno sjećanje

U *Opsadi* prepoznajemo vremensku koncepciju *exempluma* 13. stoljeća, koja se temelji na tri vrste dokaza: *auctoritates*, *rationes* i *exempla*. Vrijeme *exempluma* je vrijeme narativne dijakronije i svjetovne povijesti, artikulira se i na retrospektivnom i eshatološkom vremenu *auctoritatesa* i na bezvremenosti *rationesa*, a mora biti uhvaćeno unutar vremena propovjedi u koju je umetnuto. *Auctoritates*, uglavnom navodi iz Svetog pisma, uvode mnogostrukost vremena biblijskih citata, a njihovo je homiličko tumačenje u svevremenom prezentu vječnih istina. *Rationes* su u didaktičkom prezentu. Između eshatološkog vremena Biblije i vječnog vremena racionalnih istina, *exemplum* uvlači isječak narativnog vremena, historijskog, linearnog i razdjeljivog. Navođenje izvora odakle ga je autor, ili onaj koji se služi *exemplumom*, izvukao, dobro označuje njegovo historijsko utemeljenje. *Exempla* se uvode riječju *audivi* što ukazuje na usmeno kazivanje, *memini*, *novi*, *vidi* na skorašnju tečevinu, *legimus* na knjiško znanje i *dicitur* koja se ne odnosi na neko određeno vrijeme. Za razliku od utjecaja prošlosti i vječnosti koje karakterizira vrijeme *auctoritatesa* i *rationesa*, vrijeme

²³¹ Andrea Zlatar, „Memoriale Pauli de Paulo patritii Jadrensis”, u: *Dani hrvatskog kazališta: građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, vol. 17 (1991), 188 – 194. Nakon što je Rački upozorio da je Lučićevo izdanje Pavlovićevog teksta nekritično i manjkavo s obzirom na kronologiju i sadržaj teksta, Šišić ga je pokušao kronološki urediti, te je unio i minimalne tekstualne ispravke, ali su i dalje ostala pojedina nerazjašnjena mjesta, neprovjereni događaji, datumi koji se ne podudaraju i primjetne lakune u vremenskom slijedu. Stoga, u navedenom radu Andrea Zlatar postavlja pitanje o kronologijskom neredu i historijskim prazninama iz književnoznanstvenog očista, procjenjujući te osobine kao naznake vrsne pripadnosti, kao generičke signale. Za razliku od ljetopisaca koji zapisuje što se ljudima dogodilo, Pavlović zapisuje ono što ljudi rade i što smatra važnim da bude zabilježeno. Izostajanje vidljivih literarnih obilježja njegova teksta, smatra Zlatar, nisu nedostatak jer se on i nije odlučio za priču kao za literarizirani oblik iskazivanja. Pavlović ne narativizira zbilju poput primjerice Ludovika Crijevića Tuberon; njemu je priča pretpostavka, način doživljavanja događaja. Ibid., 189, 194.

exempluma moć uvjeravanja crpi iz svojeg skorašnjeg karaktera, iz bliske prošlosti, vremena pripovjedača koji uostalom ističe suvremeno značenje priče, smještajući *exempla* u „*nostris temporibus*”.²³² U svom se radu autor *Opsade* često osvrće na Bibliju, a djelo započinje tužaljkom²³³ za koju navodi da je Davidova:

*Domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me? Multi insurgunt aduersum me.*²³⁴

Tim je riječima David, bježeći od Šaula, vapio Bogu:

*Dauid equidem uates egregius ac Deo dilectus, cognitor sui facinoris, tibicen Christi et lyra Noui testamenti, a facie iniquissimi Saulis, terribilis sui soceri, factus profugus, quodam uehementi stupore mentis ad illum, qui contra folium arboris suam inhaustibilem ostendit potentiam, et quondam in extasi sue mentis positus uerba in principio proposita titubabat: Domine, quid etc.*²³⁵

Autor uspoređuje grešan Zadar s Babilonom i vrlo oštro osuđuje rodni grad citirajući Jeremiju²³⁶:

*Sed audi quid Hyeremias nono sue lectionis capitulo pneumatis almi prolatione attestatur: „Preparamini contra Babilonem”, id contra confusionem ladre, „per circuitum omnes qui tenditis arcum, debellate eam, non parcatis iaculis, quia Domino paccavit”, crudeliter nempe ipsa comisit.*²³⁷

²³² Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij* (Zagreb: Antibarbarus, 1993), 111.

²³³ Psalam 3, 2.

²³⁴ „Gospode, zašto su se namnožili oni koji me muče? Mnogi se dižu protiv mene.” (I, 1, 115)

²³⁵ „David, doista izvrstan pjesnik i Božji miljenik, koji je spoznao svoj grijeh, frulač Kristov i lira Novoga zavjeta, bježeći od lica najpravednijeg Šaula, svojega strašnog tasta, obuzet silnom općinjenošću svog duha, onomu koji pokazuje svoju neiscrpnu moć prema listu drveta vapije je riječima navedenim u početku: *Gospode, zašto itd.* (I, 1, 115)

²³⁶ Jeremija 50, 14: „Svrstajte se protiv Babilona, opkolite ga. Strijelci, strijeljajte na nj, ne žalite strelica – Jahvi je zgriješio”.

²³⁷ „No čuj što Jeremija, nadahnut od Duha svetoga, potvrđuje u devetom poglavlju svog djela: „Svrstajte se protiv Babilona”, tj. smućenog Zadra, „opkolite ga strijelci, strijeljajte na nj! Ne štedite strijele, jer je zgriješio Gospodu”, počinio je naime okrutno zlodjelo.” (I, 1, 119)

Bog koji pokazuje svoju neiscrpnu moć prema listu drveta je motiv preuzet iz Knjige o Jobu.²³⁸ Nadalje, u svom pismu nepoznatom naručitelju, autor „pozdravlja onako kako je Izak pozdravio Jakova” (*salutem illam quam Isaac intulit Iacob*, I, 2, 119) i nije jasno što je mislio poručiti s motivom preuzetim iz Knjige postanka²³⁹. Komentirajući odluku Zadrana da nemoćne pošalju u izgnanstvo do svršetka rata zbog nedostatka hrane, a koju su zbog čovjekoljublja i samilosti napustili, posuđuje citat iz Evandjelja po Mateju²⁴⁰:

*...iuxta illud Magistri veritatis: Dicunt et non faciunt.*²⁴¹

Na početku druge knjige, savjet Zadranima pronalazi u Poslanici Efežanima²⁴²:

*Induite vos armatura Dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli! vas Electionis Paulus ad illam turbam Ephesiorum...*²⁴³

Mudra biblijska izreka²⁴⁴ prati i opis pobune bogatih pučana zbog kraljeve izdaje, koju su gradski upravljači neuspješno pokušali umiriti dijeleći novac najsiromašnjima:

*... qui parcit virge, inquit Sapiens in Prouerbiis, odit filium.*²⁴⁵

U knjizi Sirahovoj²⁴⁶ pronalazi inspiraciju za misao o neprijatelju kojem se nikad ne smije vjerovati, osuđujući mletačko mučenje i zlostavljanjem građana usprkos obećanju danom pod zakletvom:

*Aquiescere...consilio Sapiientis voluerunt dicentis: Numquam credas inimico reconciliato.*²⁴⁷

²³⁸ Knjiga o Jobu, 13, 25: „Zašto strahom mučiš list vjetrom progonjen, zašto se na suhu obaraš slamčicu?”

²³⁹ Genesis, 27, 28 – 29.

²⁴⁰ Evandjelje po Mateju, 23, 3: „Zato činite i slušajte sve što Vam kažu, ali nemojte slijediti njihov primjer, jer oni sami ne čine ono što druge poučavaju.”

²⁴¹ „...prema onoj izreci Učitelja istine: Govore, ali ne rade” (I, 20, 179)

²⁴² Poslanica Efežanima, 6, 11.

²⁴³ „Navucite na sebe božansku ratnu opremu da se možete odupirati đavlovim zasjedama! Veli izabrano sredstvo Pavao onom mnoštvu Efežana...” (II, 1, 205)

²⁴⁴ Mudra izreka, 13, 24.

²⁴⁵ „...tko štedi šibu, kaže Mudrac u Poslovicama, mrzi sina.” (II, 11, 251)

²⁴⁶ Knjiga Sirahova: „Nikad ne vjeruj neprijatelju, jer zloća je njegova kovina što rđa.”

²⁴⁷ „...nipošto nisu htjeli poslušati savjet Mudraca koji je rekao: "Nikada ne vjeruj neprijatelju s kojim si se pomirio!" (II, 19, 289)

Opis Boga preuzima iz Ezekijela²⁴⁸:

*...qui mortem non vult peccatoris...*²⁴⁹

a pojam „sunce pravednosti” iz Malahije²⁵⁰:

*Quoniam crebrius supereminetia deitatis, que super cunctis celestibus et terrenis gubernat et tenet imperium, obcecatis crimine flagellum dirę asperitatis coniectat, vt perfida abiecta calle ad solem iustitię properando festinet.*²⁵¹

U psalmima²⁵² pronalazi potrebnu poredbu za Mlečane:

*...ceu ceruus ad fontes desiderat aquarum, ita Veneti cunctas virtutes in hostes capiendo, immo operando non cessant.*²⁵³

kao i usporedbu grešnika sa stokom²⁵⁴:

*Ob hoc homo, cum in honore esset, non intellexit, propterea comparatus est iumentis insipientibus illisque est factus similis.*²⁵⁵

U prvom je knjizi potvrđena poslovice koja se uvodi izrazom za neodređeno vrijeme *dicitur*:

*...nam secus bos et secus arator intelligere dicitur.*²⁵⁶

²⁴⁸ Ezekijel 33, 11: „Odgovori im: Života mi moga – riječ je Jahve Gospoda – nije meni do smrti bezbožnikove, nego da se odvrti od zloga puta svojega i da živi! Obratite se, dakle, obratite od zloga puta svojega! Zašto da umrete, dome Izraelov?”

²⁴⁹ „... koji ne želi grješnikovu smrt...”, (II, 18, 279)

²⁵⁰ Malahija 4, 20: „A vama koji se imena moga bojite sunce pravde će granuti sa zdravljem u rukama, i vi ćete izlaziti poskakujući kao telad na pašu.”

²⁵¹ „Izvanredna uzvišenost Božja, koja upravlja i vlada svime na nebu i zemlji, na zaslijepljene zločinom češće usmjeruje bič strašne žestine da bi napustili kletu stazu i pohitali k suncu pravednosti.” (I, 23, 191)

²⁵² Psalam 41 (42), 2: „Kao što košuta žudi za izvor-vodom, tako duša moja čezne, Bože, za tobom.”

²⁵³ „...kao što jelen žudi za izvorom vode, tako Mlečani ulažu svoje sposobnosti ne bi li neprijatelja svladali, štoviše ustraju u tome.” (II, 14, 259)

²⁵⁴ Psalam 49 (48), 13: „Čovjek koji nerazumno živi sličan je stoci koja ugiba.”

²⁵⁵ „Zbog toga, dok je čovjek bio u časti, nije to uviđao, pa je zato uspoređen s nerazumnom stokom i postao joj sličan.” (II, 10, 249)

²⁵⁶ „Kaže se naime da drugačije shvaća vol, a drugačije orač. (I, 22, 187)

U drugoj je knjizi napisana u prezentu poslovice u govoru zadarskog poslanika koji u ime građana moli dužda za oprost:

*Nam humanum est peccare, angelicum emendare et diabolicum perseuerare.*²⁵⁷

dok su još dvije potvrđene poslovice u perfektu. Obje se nalaze u drugoj knjizi i to u osamnaestom poglavlju:

*...iuxta illud Dalmatię prouerbium: Scannum cecidit, scannullum resurrexit.*²⁵⁸

te u devetnaestom poglavlju:

*...sicut elegerunt et quale semen seminarunt, hoc eligent et metent.*²⁵⁹

Da bi objasnio kako je Zadar propao, autor često ukazuje na povezanost vidljivog i nevidljivog, tražeći oslonac u Bibliji, ali i kod nekoliko drugih autor s čijim je djelima bio upoznat. Tako već u prologu djela mletačku vladavinu ocjenjuje prema stavovima u Egidijevom „Odgoju vladara” (*De regimine principum*):

*Fides igitur non est eis admittenda pro eo quod camum in regendo fidelem subditum Egidius in libro laudabiliter Regiminis principium autentice disciplinat, regulariter non gubernant, sed deterius more tyrannico in chaos prepicipitant.*²⁶⁰

U opisu psihičkih osobina protagonista oslanja se na Aristotel i Profirija:

Sed o collega amantissime, sicut Aristotiles philosophus et Porphirius in eorum dialeticis et conclusionibus expresse attestantur, animalitatem rationalitatemque fore essentialiter hominis ac risibilitatem proprium eius, sic manifeste Venetis insit

²⁵⁷ „Ljudski je naime griješiti, anđeoski popravljati, a đavolski u grijehu ustrajati.” (II, 18, 283)

²⁵⁸ „...prema onoj dalmatinskoj poslovi: Pala je klupa, podigla se klupica.” (II, 18, 279)

²⁵⁹ „...kako su odabrali i kakvo su sjeme posijali, to će zahvatiti i požeti.” (II, 19, 289)

²⁶⁰ „Prema Egidiju, koji u hvale vrijednoj knjizi *Odgoj vladara* otvoreno prekorava uzde u vladanju nad vjernim podanicima, oni ne upravljaju svojim podanicima kako treba, nego ih gore od samih tirana ruše u propast.” (I, 1, 117)

*naturaliter excitare simoniam ac eius proprietates Vngaricęque turbę cum simonia somnium appetere.*²⁶¹

Zločin Zadrana nad Trogiranima autor podržava Katonovim riječima²⁶²:

*Tu quoque fac simile, sic ars deluditur arte.*²⁶³

a Ludovika osuđuje Propovjednikovim riječima²⁶⁴:

*...quippe rudis es, et principes tui de mane comedunt.*²⁶⁵

Autor, dakle, pravilno navodi vječne istine u sjevremenom prezentu i *rationes* u didaktičkom prezentu, kojima kao da pridružuje osudu Zadrana (I, 9, 149) i hvalospjev Ludoviku (I, 15, 163), također u prezentu. U *Opsadi* su potvrđeni opisi i misli, koji se uvode izrazima za neodređeno vrijeme. Izraz *dicitur*, karakterističan za *exempla*, povezuje prolog, sedmo, te dvadeset i drugo poglavlje prve knjige, a uvodi misao o grešniku:

*Tenebratus mente dicitur, salubre consilium penitus ignorans lippusque uisu proximum...*²⁶⁶

zatim misao o prvenstvu Zadra u Dalmaciji:

*Illi Veneti Iaderanorum urbem, quę principatum inter ciuitates regionis Dalmatię dicitur obtinuisse...*²⁶⁷

reakciju građana na odlazak zadarskog kneza kod mletačkog kapetana:

²⁶¹ „Nego, premili družo, kao što filozof Aristotel i Porfirije u svojim dijalektičkim zaključcima izriječkom potvrđuju da su tjelesnost i razumnost bitna svojstva čovjeka, a da sposobnost smijanja pripada samo njemu, tako je očigledno da Mlečanima od prirode usađeno poticati simoniju, a njegovo je svojstvo i ugarske vojske da zbog simonije drijemaju.” (I, 17, 169)

²⁶² *Catonis distiha moralia*, 1, 26.

²⁶³ „I ti postupaj slično, tako se varka izigrava varkom. (I, 9, 149)

²⁶⁴ Propovjednik, 10, 16.

²⁶⁵ „...zato što si neiskusna, a tvoji se knezovi goste do jutra.” (II, 10, 249)

²⁶⁶ „Kaže se da je zamračena uma, da uopće ne poznaje spasonosnu nakanu i da kao krmeljivac ne vidi ono što mu je najbliže...” (I, 1, 115)

²⁶⁷ „Grad Zadar za koji se kaže da je bio prvi među gradovima pokrajine Dalmacije...” (I, 1, 117)

*...de huius actu inter ipsos ciues Iadře grandis dicitur fuisse admiratio, cum simile opus, cuius non habetur memoria, extitit perpetratum.*²⁶⁸

i posloviu:

*...nam secus bos et secus arator intelligere dicitur.*²⁶⁹

Osim *dicitur* potvrđeni su različiti drugi izrazi za neodređeno vrijeme:

i u d i c a t u r uz *dicitur* za opis grešnika:

*...quoniam homo qui uanitate temporalis est resancitus ac ponderosus uitiorum sicut ouis absque gubernatione in uico errasse iudicatur non recolens, ubi corruat finis eius.*²⁷⁰

n a r a t u r (*n a r r a t u r*) za neopravdani napad Mlečana na Zadar:

*...nullum genus sceleris imponentes, sed sola uoluntate animi hec perpetrasse narratur.*²⁷¹

te opis zatvaranja građana na zadarskog teritoriju

*Et sic illo die toto nihil aliud per eos egisse narratur.*²⁷²

f e r t u r za pokolj težaka na povratku u Zadar:

*Quoddam horribilissimum uitium per eos illatum fertur...*²⁷³

²⁶⁸ „...kaže se da se zbog toga njegovog čina među samim zadarskim građanima pojavilo veliko čuđenje što je počinio takvo djelo kakvo se nije pamtilo. (I, 7, 139)

²⁶⁹ „Kaže se naime da drugačije shvaća vol, drugačije orač.” (I, 22, 187)

²⁷⁰ „...jer se za čovjeka kojim je ovladala zemaljska tišina i pun je mana smatra da je poput ovce bez vodstva zalutao s puta i ne misli kamo će na kraju pasti.” (I, 1, 115)

²⁷¹ „...nisu im predbacivali nikakvu vrstu zločina, već su to, kako se pripovijeda, činili iz čiste samovolje.” (I, 6, 137)

²⁷² „Pripovijeda se da su čitavoga toga dana samo to radili.” (I, 8, 143)

²⁷³ „Pripovijeda se da su učinili neko užasno djelo...” (I, 6, 137)

i zadržavanje zadarskog kneza kod mletačkog kapetana:

*Ibique idem Capitaneus cum dicto Marco comite in multorum archanorum uerborum prolatione simul protraxisse fertur...*²⁷⁴

h a b e t u r za veliki gubitak mletačkih vojnika:

*Grandem copiam gentis suę idem Capitaneus habetur amisisse, Iadertini vero modicam...*²⁷⁵

t e s t i f i c a t u r i d i c i m u s za stradavanje mletačkih mornara u opisu pomorske bitke u kojoj su Zadrani nadjačali Mlečane:

*...et neminem nautarum ibidem comperisse testificatur eo quod omnes equori se disposuerant, quos mare crudeliter comglutinasse dicimus*²⁷⁶.

U sedmom se poglavlju prve knjige uz oblike *dicitur i fertur* nalazi i oblik u pluralu *feruntur*, ali on je sadržan u odgovoru mletačkog kapetana zadarskim poslanicima:

*Ea, que per eum illata feruntur, iussu Ducalis excellentię perpetrat et exercet...*²⁷⁷

Zanimljiv je izraz *sit diuulgatum* za zločin zadarskih gusara, jer se razlikuje od ostalih navedenih izraza koji su u prezentu:

*Quoddam enim scelus horrendum sit diuulgatum, quod pyratę Iadertini crudeliter commiserunt.*²⁷⁸

²⁷⁴ „Pripovijeda se da se taj isti kapetan dugo zadržao u razgovoru sa rečenim knezom Markom iznoseći mnoge tajne poruke...” (I, 7, 139)

²⁷⁵ „Smatra se da je taj kapetan izgubio velik broj vojnika, a Zadrani malen...” (I, 10, 153)

²⁷⁶ „...ali se tvrdi da na njemu nisu zatekli nijednog mornara jer su svi na sve strane skakali u more, koje ih je, kaže se, okrutno progutalo.” (I, 22, 189)

U postojećim prijepisima umjesto *dicimus* navodi se *dicitur*. *Obsidio Iadrensis*, 189, bilj. 23.

²⁷⁷ „Ono što se kaže da on gradu nanosi, to on izvršava i provodi po zapovijedi Preuzvišenom dužda...” (I, 7, 141)

²⁷⁸ „Proširio se naime glas o nekom strašnom zločinu što su ga okrutno izvršili zadarski gusari.” (I, 21, 183)

Svi su navedeni primjeri prisutni u prvoj knjizi, a poglavlja²⁷⁹ u kojima se pojavljuju opisuju sukob Mlečana i Zadrana i čega proizlazi da autor nije bio sudionik, ni svjedok događaja koje opisuje:

6. UPOTREBA IZRAZA ZA NEODREĐENO VRIJEME PO POGLAVLJIMA

<i>Obsidio Iadrensis</i>	<i>Liber primus</i>	<i>Liber secundus</i>
<i>dicitur</i>	opis grešnika (1) o prvenstvu Zadra (1) čuđenje Zadrana izdajom kneza Marka Cornera (7) poslovica (22)	
<i>iudicatur</i>	o grešniku (1)	
<i>naratur (narratur)</i>	o mletačkom napadu (6) o mletačkom zločinu (8)	
<i>fertur</i>	o mletačkom zločinu (6) zadržavanje zadarskog kneza kod mletačkog kapetana (7)	
<i>habetur</i>	o gubitku mletačkih i zadarskih vojnika (10)	
<i>testificatur i dicimus</i>	stradavanje mletačkih mornara (22)	
<i>feruntur</i>	o ponašanju mletačkog zapovjednika (7)	
<i>sit diuulgatum</i>	o zločinu zadarskih gusara (21)	

²⁷⁹ Naslovi poglavlja u kojima se nalaze izneseni primjeri započinju s *de*: *De Venetorum fraudulenta perpetracione* („O himbenom postupku Mlečana”, I, 6), *De abominabili opere per Venetos exacto* („O odvratnom činu Mlečana”, I, 8), *De pugna occasione cathene* („O bitci zbog lanca”, I, 10), *De dolore Iadertinorum ammissionis castris et eorum quodam facinore ac confectioe alterius sticati* („O tuzi Zadrana zbog izgubljene tvrđave, o nekom njihovom zlodjelu i o gradnji drugog stikata”, I, 21), *De triumpho quem Iadertini habuerunt de quodam trabucho confecto in quodam nauigio appellato maranum* („O pobjedi koju su Zadranici izvojevali nad nekim katapultom podignutim na brodu što se zove maran”, I, 22), osim jednog: *Qualiter Veneti obsederunt Iadram per marem* („Kako su Mlečani opsjedali Zadar s mora”, I, 7).

I dok je u navodima iz Svetog pisma i racionalnim istinama prezent očekivan, zanimljiva je njegova upotreba u opisu nekoliko zbivanja za vrijeme opsade. Od dva, ranije spomenuta neuredno posložena događaja u petnaestom poglavlju prve knjige, a to su iščekivanje kraljeve vojske i paralelno s tim povratak fra Marina iz reda Male braće s kraljevim pismom, prvi, kraći opis, o dolasku vojske napisan je u prezentu:

*Ecce iam Iadrenses claros percipiunt rumores de exercitu, qui in eorum subsidium fuerat aggregatus, debere aduenire, vltra quam decem et octo machinas in circuitu urbis erigunt, quarum vna maior confecta ad Babas, que in maiori parte medie bastide inimicorum iactabat, reliquas vero causa prolixitatis relinquo.*²⁸⁰

kao i hvalospjev Ludoviku s kojim ovo poglavlje završava:

*O quam nobilis Princeps, o quam gloriosus et gratosus exauditor, qui sic aures misericorditer ad tam deuotos fideles inclinat! Hęc est Principis gloria amanda, hec fiducia in tali domino habenda, vt rebelliones pro instantia humilium fidelium ad amorem suę benignitatis dignatur amplecti.*²⁸¹

Čini se kao da su ova dva opisa razdvojena događajima oko fra Marina iznesenim u prošlom vremenu. Jedino je prepričani sadržaj kraljevog pisma u prezentu:

*...qualiter ipse rex reputat Iadertinos inter electos fideles, ac viriliter contra inimicos regis persistent, cum exercitus presidium eis prebet et in modico temporis spatio Christi gratia opitulante erit eos liberaturus.*²⁸²

²⁸⁰ „Eto, Zadrani već jasno čuju glasine da vojska, koja je sakupljena da da im pomogne, mora stići, pa podižu u opsegu grada više od osamnaest bojnih metaljki. Jedna od njih, veća, sazdana kod Baba, ponajviše je gađala sredinu neprijateljske bastide. O ostalima ne govorim da ne bih duljio.” (I, 15, 163)

²⁸¹ „O, kako je to plemenit vladar! O, kako je slavni milostiv uslišatelj koji tako dobrohotno sluša riječi toliko odanih pouzdanika! Treba ljubiti slavu tog vladara i mnogo se pouzdavati u takva gospodara kad na molbu svojih podanika izvoljeva obuhvatiti ljubavlju svoje dobrohotnosti čak i buntovnike.” (I, 15, 163)

²⁸² „Ono (pismo) je stvarno sadržavalo izjavu da taj kralj ubraja Zadrane među odabrane pouzdanike, pa neka muževno ustraju protiv njegovih neprijatelja jer im pruža vojnu zaštitu i uz pomoć Kristove milosti doskora će ih osloboditi.” (I, 15, 163)

Ovdje je potrebno istaknuti da se u opisu dolaska kraljeve vojske za Zadrane navodi *Iadrenses*, a u opisu događaja oko fra Marina *Iadertini*. I sam naslov poglavlja sastavljen od dva dijela (*De ruboribus exercitus et de nuntio reuerso de rege*, I, 15) ukazuje na mogućnost spajanja odvojenih zapisa. U prezentu je opisano i nekoliko sukoba između Mlečana i Zadrana. U dvadeset i četvrtom poglavlju prve knjige pod naslovom „O nekoj pobjedi koju su Zadrani izvojevali nad tornjem podignutim na dva mantovanska broda šire palube” (*De quodam tryumpho, quem Iadertini obtinuerunt de quadam turri laborata in duobus plathis Mantuanis*, I, 24) nakon opisa pomorske bitke u kojoj su Zadrani osvojili mletački brod zahvaljujući pomoći zagonetne žene koja se iznenada ukazala iznad mora, autor bez veće poveznice s prethodnim sadržajem prelazi na opis juriša mletačkih vojnika na gradske zidine, jer su pogrešno čuli da je jedna od zadarskih kula osvojena:

*Omnes iussu capitanei de bastida insurgunt ad arma, festinanter versus urbem se dirigunt cum scalis inspicientes, que illarum esset turris, que capta putabatur, nec inueniebant. Tum Iadertini, cum hostem sentiunt prope ciuitatem appropinquare, super muros ascendunt, multo cruore Venetos vulnerant...*²⁸³

Deveto poglavlje druge knjige naslovljeno „O navali na bastidu u kojoj Mlečani odnose palmu pobjede” (*De bello dato bastide, in quo Veneti palmam victoriae gerunt*, II, 9) započinje opisom Ludovikovih priprema za osvajanje mletačke bastide:

Resonat mandato regio tubicula pedestris per urbem, insurgunt Iadertini alacriter, induunt bellica arma, plusquam tria milia hominum cum eorum edificiis precedente vexillo S. Martyris Grisogoni, eorum patroni. Audacter versus bastidam se dirrigunt... Quibus penes ipsam applicatis, aliqui eius murum absque pauore in ruinam student euertere, aliqui procurant eorum edificia affinius penes sticatum adherere, aliqui rabuchos mirabiliter exercent et aliqui turres seu inimicorum propugnacula accendere

²⁸³ „Po kapetanovoj zapovjedi svi iz bastide pograbe oružje i s ljestvama žurno krenu prema gradu gledajući koja je to kula koju su smatrali osvojenom, ali je nisu nalazili. Kad su opazili Zadrani da se neprijatelj približava gradu, popnu se tada na zidine i uz mnogo krvi stanu ranjavati Mlečane...” (I, 24, 203)

*procurant et quamplures balistarum et spingardarum properat opponere.*²⁸⁴

U nastavku opisa, do kraja poglavlja, autor mjestimično upotrebljava prezent kako bi dočarao otpor Mlečana koji su neočekivano spremni dočekali ovaj napad, zatim da bi dočarao Ludovikovo uskraćivanje pomoći Zadranima i spoznaju Zadrana da ih je kralj prevario. Prezent je potvrđen još u četrnaestom poglavlju druge knjige pod naslovom „Kako su Zadrani spalili dvije neprijateljske bojne sprave i kako su Mlečani osvojili tvrđavu sv. Mihovila” (*Quomodo Iadertini inimicorum duas combusserunt machinas et qualiter Veneti ceperunt castrum S. Michaelis*, II, 14), te u spomenutom opisu čuda svetog Krševana u petnaestom poglavlju druge knjige pod naslovom „Kako se govori da je Božjim djelovanjem stikat ognjen spaljen i o nekom čudu koje se tu pokazalo” (*Quomodo diuinitus sticatum dicitur esse accensum ab igne et de quodam miraculo ibidem ostenso*, II, 15). Primjeri pokazuju da prezent pronalazimo u poglavljima koja donose, već u naslovu najavljen, sukob zaraćenih strana. Postavlja se pitanje jesu li možda odlomci napisani u prezentu najstariji sloj tekst, čiji je autor bio svjedok i sudionik detaljno opisanih sukoba između Zadrana i Mlečana.

²⁸⁴ „Prema kraljevu nalogu po gradu zatrubi pješačka truba, Zadrani žustro ustanu, navuku na sebe ratno oružje i više od tri tisuće ljudi sa svojim bojnim spravama na čelu sa zastavom sv. Krševana mučenika, svoga zaštitnika, odvažno se uputi prema bastidi. Kad su joj (utvrdi) se primakli (ugarski konjanici), neki od njih bez straha kušaju srušiti do temelja njezin zid, neki nastoje tik k stikatu primaknuti bliže svoje bojne sprave, neki sjajno rukuju katapultima, a neki se trude zapaliti neprijateljske kule ili branike i žurno namještaju što više balista i zidodera.” (II, 9, 237)

6. HISTORIOGRAPHUS ANONYMUS: PRIPVJEDAČ I / ILI SUDIONIK

6. 1. Usmena tradicija u djelu *Obsidio Iadrensis*

Interpunkcijski znakovi u zagrebačkom rukopisu ukazuju na mogućnost da se radi o tekstu koji se čitao na glas i potrebno ih je temeljito istražiti.²⁸⁵ Ovakvo shvaćanje učvršćuje i nesrazmjer pojedinih poglavlja, pa se tako npr. četvrto poglavlje druge knjige proteže na osam listova (fol. 49v – 53r)²⁸⁶, dok se trinaesto poglavlje druge knjige sastoji od svega šest redaka (fol. 63v), ali i opisi unutar pojedinih poglavlja u kojima se pripovijedanje zaustavlja, te se naglo prelazi na novu temu zbog čega je tekst nepovezan, ponekad nejasan i proturječan. Zanimljivi su i naslovi poglavlja. Četiri se naslova u prvoj knjizi (15, 17, 20, 21) i sedam u drugoj (2, 5, 7, 13, 14, 15, 16) sastoje od više naslova, jedan u prvoj (23) i dva u drugoj knjizi (7, 12) su napisani na samom dnu stranice, a specifičan je naslov osmog poglavlja druge knjige *De igratudine* koji je zaokružen unutar teksta i to između sedmog i osmog poglavlja koje započinje veznikom *et*. Pojedini su naslovi napisani s točkom.

Skok navodi da Geoffray od Villehardouina svoje svjedočanstvo o četvrtom križarskom ratu (1201 – 1204) često započinje izrazima (*or*)*sachiez* (sada) „znajte” ili sa *oiez* „čujte”, te zaključuje da je kronika ovog visokorangiranog plemića i sudionika događaja bila namijenjena za čitanje u skupovima nepismenih feudalaca s namjerom da se opravda napuštanje ideološkog cilja križarskog pohoda koji je postao oružje mletačke i crkvene ekspanzivne politike. I kod Roberta od Claria potvrđen je izraz „znajte” (*sachiés*, 146.), a svoj rad započinje riječima „nakon toga čut ćete, zašto se tamo išlo” (*après si orrés pour coi on i ala*, 128), te nastavlja sintagmom „poslije toga reći ćemo vam” (*si vous dirons*, 128). Kod Martina od Canala potvrđeno je obraćanje pitanjem „Što da Vam kažem” (*Que vos diroie ie?*166). Skok smatra da ova Canalijeva upitna rečenica ponovljena četrdeset i dva puta s kojom započinje novo poglavlje, potvrđuje da je i ova kronika bila namijenjena za čitanje nepismenoj publici.²⁸⁷

²⁸⁵ Tradicija glasnog čitanja, osobito razvijena u antičko doba, nastavila je živjeti u Bizantu, te se pisani materijal optimalno vizualno organizirao kako bi svojim sredstvima (slova, pravopisni znakovi, akcenti, spiritusi, kratice, apostrofi) pomogao što uspelijem govoru. Takva je bizantska praksa bila most prema oblicima čitanja na europskom zapadu. Herbert Hunger, *Schrieben und Lesen in Byzanz* (München: Beck, 1989), 125. O pisanju i čitanju u srednjem vijeku vidi opširnije u Mateo Žagar, *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*, 119 – 237.

²⁸⁶ Oznake se odnose na broj stranice zagrebačkog rukopisa čiji je faksimil priložen kritičkom izdanju *Obsidio Iadrensis*, 349.

²⁸⁷ Devet je naslova napisanih s točkom u prvoj (2, 3, 5, 6, 17, 18, 19, 21, 22) i deset u drugoj knjizi *Opsade* (1, 4, 5, 7, 9, 11, 12, 15, 17, 18). Naslovi započinju s *de*, *quomodo* i *qualiter* kao u djelu *Historia Salonitana* Tome Arhidakona, osim dva u prvoj (11, 23) i tri u drugoj knjizi (6, 10, 13). Numeracija naslova i prijevod primjera iz teksta koji se navode u ovom radu preuzeti su iz *Obsidio Iadrensis/Opsada Zadra* (Zagreb: HAZU, 2007).

Navedene osobitosti *Opsade* odgovaraju napomeni da je djelo prepisano i sastavljeno iz nekih veoma nejasnih ulomaka i mogle bi biti posljedica nastojanja da se iz takvih ulomaka dobije zaokružena, smisljena i kronološki posložena cjelina, ali nikako ne odgovaraju autorovoj najavi u pismu naručitelju da će iznijeti „po redu i trijezno glavni uzrok i sukobe među suparnicima” (*discordiasque habitas inter emulos seriatim uobis segniter festinare legare*). Autorovo pismo započinje usklikom „za pobjedu naroda grada Zadra” (*Victorie populi vrbis Iaderę*), naroda koji je izmučen borbama, nestašicom i glađu doživio težak poraz od Mlečana. U djelu, dakle, nema pobjede koju autor slavi, a zbog različitog raspoloženja prema Zadru i Zadranima u pismu i tekstu postavlja se pitanje i o pripadnosti pisma ostatku teksta.

Za ovo uistinu zanimljivo i intrigantno djelo Budak kaže da je jedinstveno u svom vremenu, pa i kasnije jer do tada nije stvoreno ništa slično ni po koncepciji, ni po vrijednosti sadržaja, dok Perić ističe slojevitost, raznolikost, pa čak i neku razbarušenost kao strukturne karakteristike. Djelo je jedinstveno i rijetko, a rijetkost se kaže Ivić ne može bezopasno pripisati samo slučajnom zubu vremena. Patrick Gaery je na primjeru obnova povijesti crkvenih institucija u XI. stoljeća u Neustriji, Austraziji i Bavarskoj pokazao kako tekstovi pretvaraju ugroženost u poziciju moći: supstituiraju se postojećim tekstovima o prošlosti, a tekstove na kojima se temelje kao nevažne i nevrijedne prepuštaju zaboravu ili uništenju. Osamljeni takvi tekstovi postaju povijesne spoznaje na kojima se grade shvaćanja, ali i zapisi o prošlosti sljedećih naraštaja koji umeću nove podatke u skladu s novim izazovima ili potrebama pojedinaca i institucija.²⁸⁸ Tokom XII. i XIII. stoljeća povjesničari rade na preobrazbi dokumenata u trajne spomenike (*monumenta*) proizvođači historiografske

Zagrebački i vatikanski rukopis nemaju numerirane naslove. O tri starofrancuske kronike i njihovim autorima opširnije u Petar Skok, *Tri starofrancuske hronike o Zadru u godini 1202.* (Zagreb: Izdavački zavod JAZU, 1951), 5 – 7, 11 – 23, 31 – 34; o usmenoj predaji u starofrancuskim kronikama, ibid. 37, 44. Kod Villehardouina su osim spomenutih izraza „znajte” (*sachiez*, 46, 64, 68, 74, 90, 102, 104), „znajte sada” (*or sachiez*, 48) i „čujte sada” (*or oiez*, 86) potvrđeni izrazi obraćanja slušatelju ili čitatelju: „oprost takav, kakav ću vam kazati” (*le pardon tel con je vos dirai*, 46), „onako, kako ste čuli” (*con vos avez oï*, 54, 86, *com vos avez oï*, 112), „ne mogu nikako ispričati” (*ne vos puis mie raconter*, 58; *ne vos puis tout raconter*, 62), „ostavimo sad na stranu ove da govorimo” (*or vos lairons de cels et dirons*, 76), „kako ćete dalje čuti” (*si com vos porroiz oïr avant*, 78), „što smo vam ovdje pripovijedali” (*ce que nos avons ici conté*, 88), „o kojoj ste već prije čuli govoriti” (*icele partie dont vos avez oï arrieres*, 94), „o kojoj ste naprijed čuli” (*vos avez oï arrieres*, 106), „sad možete znati” (*or poez savoir*, 108). Villehardouin kaže da se priča o svećeniku Fulku koji je propovijedao o Bogu i čudesima koje je Bog učinio za njega širila usmenim putem: „Znajte, da se glas o tom svetom čovjeku toliko raširio, te dođe i do rimskog pape Inocenta” (*Sachiez que la renomee de cel saint home ala tant qu'ele vint a l'apostolle de Rome Innocet*, 46), kao i vijesti tko je postao križar: „Kad ta dvojica odličnika postadoše križari, raširi se uvelike o tome glas po svim grofovijama.” (*Mult fu grant le renomee par les terres quant cil .II. halt home s'encroisserent*, 48).

²⁸⁸ Budak, o. c. , 357; Perić, „Opsada Zadra (1345-46) u dvije latinske verzije”, 56; Ivić, „Dosezi sjećanja i zaborava”, 129 – 130; Patrick Gaery, *Phantoms of Remembrance. Memory and Oblivion at the End of First Millenium* (Princeton: Princeton University Press, 1994).

tekstove pri čemu, kako navodi Paul Zumthor raspravljajući o najstarijim tekstovima na francuskom jeziku, odlučujuću ulogu imaju vlast i moć jer proizvodnja povijesti određuje što i kako treba zapamtiti, ali i zaboraviti. Iako moderni povjesničari neprestano ističu nedostatke ovakvih tvorbi, one su često jedina svjedočanstva o dobima koja su zahvaljujući njima postala mračna, jer su svojim tvorbama zamijenili druge i osudili ih na zaborav i nestanak.²⁸⁹

Usmjerivši mišljenje Stocka, Gaerya, Zumthora i Ivića kao svjetla reflektora na mračnu pozornicu spoznaje gdje nas strpljivo čeka *Obsidio Iadrensis* polazimo od slike koja se nudi: *Opsada* je pretvorila autorovo iskustvo prošlosti kao zapisano i usmeno sjećanje u trajan spomenik (*monumentum*) kako je to bilo uobičajeno tokom XII. i XIII. stoljeća. Time se može objasniti zašto je djelo jedinstveno i zašto izvorni materijal inkorporiran u narativne dijelove nije nigdje drugdje sačuvan. Proizvodnja povijesti, u ovom slučaju povijesti grada Zadra pod utjecajem je vlasti i ima za cilj pretvoriti ugroženost u poziciju moći. Ovo nas upućuje na kralja Ludovika i njegove pristaše u gradu. Na tekstualnu zajednicu, odnosno pojedince okupljene oko zajedničkog razumijevanja sadržaja *Opsade* vrši se politički utjecaj, a interpunkcijski znakovi ukazuju na mogućnost auditivne recepcije teksta. Na povijesnim spoznajama iznesenim u *Opsadi* grade se shvaćanja i zapisi o prošlosti sljedećih generacija zbog čega se događaju interpolacije u tekst prema novim izazovima i potrebama pojedinaca i institucija. Time se može objasniti strukturna razbarušenost koju ističe Perić, a koja se može protumačiti i kao sadržajna nepovezanost koja rezultira proturječjima i nejasnoćama. Supstituirana novim tekstovima *Opsada* se kao nevažna i nevrijedna prepušta zaboravu i uništenju od kojih je 1532. godine spašava prepisivač zagrebačkog rukopisa s vlastitim intervencijama u tekst kako bi dobio smislenu i zaokruženu cjelinu od zapisa s kojima je raspolagao.

²⁸⁹ Ivić, „Dosezi sjećanja i zaborava”, 131 – 132; Paul Zumthor, „Document et monument. A propos des plus anciens textes de langue française”, *Revue des sciences humaines* 97 (1960), 5 – 19.

6. 2. Lice pripovjedača

U ovom ćemo poglavlju analizirati i usporediti autorovo obraćanje naručitelju u pismi i čitatelju u djelu. Glavičić u svom kritičkom izdanju korigira interpunkciju i tekst pisma raspoređuje u pet rečenica. Autor se obraća naručitelju u prvom licu jednine²⁹⁰:

*disposui propalare*²⁹¹

*ut...festinarem legare*²⁹²

*curavi...pertractare.*²⁹³

Navedene glagolske sintagme imaju infinitiv glagola prve konjugacije na kraju rečenice, pa im je isti naglasak na dva jednaka zadnja sloga. Po tome se vidi, kako navodi Perić da autor poznaje retoričke figure i ritam.²⁹⁴ U tekstu je potvrđeno deset primjera autorovog obraćanja čitatelju koji se sastoje od glagola i infinitiva i to sedam u prvoj i tri u drugoj knjizi.²⁹⁵ Od navedenih, tri su primjera u kojima se autor obraća čitatelju u tekstu kao i naručitelju u pismu glagolom u prvom licu singulara koji je nadopunjen infinitivom prezenta prve konjugacije:

*resonare audeo*²⁹⁶

*studui propalare*²⁹⁷

*indicare proposui.*²⁹⁸

²⁹⁰ O autorovom obraćanju pisala sam u radu „Neke jezične i paleografske osobitosti djela *Obsidio Iadrensis*”, *Jezik i um* (Rijeka: Sveučilište u Rijeci, 2019), 321 – 336.

²⁹¹ „odlučio sam objaviti” (I, 2, 119)

²⁹² „da što prije iznesem” (I, 2, 119)

²⁹³ „nastojao sam prikazati” (I, 2, 121)

²⁹⁴ Perić, O., *O autorstvu djela „Obsidio Iadrensis”*, 295.

²⁹⁵ Autorovo obraćanje čitatelju: *resonare audeo* (I, 1, 115), *studui propalare* (I, 4, 129), *ut...propalare studemus* (I, 9, 149), *disposuimus reliquere* (I, 18, 173), *quem...recolimus nominasse* (I, 19, 175), *de quibus..recolimus tetigisse* (I, 22, 187), *secundum quod narrasse recolimus* (I, 23, 195), *sumus dispositi...pertractare* (II, 5, 227), *quod...indicare promittimus* (II, 8, 237), *indicare proposui* (II, 15, 267). Prijevodi su ovih primjera preuzeti iz navedenog kritičkog izdanja s napomenom da autorovo obraćanje u pluralu nije uvijek prevedeno pluralom, kao i to da se nije pazilo na odabir riječi prilikom prijevoda, kao bi se isti glagol u latinskom preveo istim glagolom u hrvatskom.

²⁹⁶ „usuđujem se govoriti” (I, 1, 115)

²⁹⁷ „odlučio sam prikazati” (I, 4, 129)

²⁹⁸ „odlučio sam izložiti” (II, 15, 267)

U četvrtom poglavlju prve knjige imamo, dakle, identično obraćanje čitatelju kao i naručitelju u pismu, te se može pouzdano reći da ih je napisala ista osoba:

disposui propalare – obraćanje naručitelju

studi propalare – obraćanje čitatelju

Leksičku podudarnost s pismom naručitelju u upotrebi infinitiva *propalare* (*disposui propalare*) osim navedenog primjera u četvrtom poglavlju prve knjige pokazuje i primjer u devetom poglavlju prve knjige:

*ut...propalare studemus.*²⁹⁹

Perić navodi da se radi o kristijanizmu koji se javlja kod Augustina, a dolazi od Plautova i Tacitova priloga *propalam*.³⁰⁰ Dok infinitiv *pertractare* (*curavi...pertractare*) pronalazimo i u petom poglavlju druge knjige s karakterističnim pasivnim perfektom koji nije potvrđen u drugim primjerima:

*sumus dispositi...pertractare.*³⁰¹

Zanimljivi su primjeri koji pokazuju odstupanje od ostalih primjera u tekstu upotrebom infinitiva perfekta, a zajednički im je glagol u pluralu prezenta *recolimus*:

*quem...recolimus nominasse*³⁰²

*de quibus...recolimus tetigisse*³⁰³

*secundum quod narrasse recolimus.*³⁰⁴

²⁹⁹ „kako...nastojimo prikazati” (I, 9, 149)

³⁰⁰ Perić, O., *O autorstvu djela „Obsidio Iadrensis”*, 295.

³⁰¹ „namjeravam prikazati” (II, 5, 227)

³⁰² „za kojeg...ističem da sam spomenuo” (I, 19, 175)

³⁰³ „za koje kažem...da sam spomenuo” (I, 22, 187)

³⁰⁴ „kako sam, napominjem, izložio” (I, 23, 195)

Leksičku podudarnost među primjerima autorovog obraćanja čitatelju pronalazimo u primjerima:

*quod...indicare promittimus*³⁰⁵

*indicare proposui*³⁰⁶

u kojima je infinitiv *indicare*, s napomenom da primjer u petnaestom poglavlju bilježi oblik *indicar*. Primjeri imaju isti redosljed riječi, ali različito vrijeme i broj glagola. I dok je primjer *indicare proposui*, kako smo već naveli, podudaran primjerima iz pisma naručitelju, primjer *indicare promittimus* ima glagol u 1. licu množine prezenta i bliži je primjerima *recolimus nominasse; recolimus tetigisse; narrasse recolimus*. U sljedećim je primjerima potvrđen glagol *dispono* u prvom licu plurala perfekta, ali u prvom primjeru u aktivu, dok je u drugom u pasivu:

*disposuimus reliquere*³⁰⁷

*sumus dispositi...pertractare.*³⁰⁸

Već i usporedba autorovog obraćanja naručitelju i čitatelju glagolom u 1. licu singulara nadopunjenom infinitivom isključuje mogućnost naknadnog umetanja pisma u djelo, zbog podudarnosti sintagmi *disposui propalare* u prologu i *studi propalare* u četvrtom poglavlju prve knjige. U prva dva poglavlja (I, 3 i I, 4) koja slijede nakon prologa (I, 1) i pisma (I, 2) započinje prikaz događaja Ludovikovim sakupljanjem vojske s kojom kreće prema Hrvatskoj. Pripovijedanje je bez, za *Opsadu* karakterističnih, naglih prijelaza i nejasnoća u opisanim događajima. Ne pronalazimo ni autorov komentar ili osudu grešnih Zadrana, tek napomenu da su Mlečani započeli iskaljivati strašan bijes na Zadar vjerujući da je grad odan kralju³⁰⁹. Osim što je povezalo autorovo pismo s četvrtim poglavljem prve knjige i tako isključilo mogućnost njegovog naknadnog umetanja u tekst, istraživanje autorovog obraćanja čitatelju izdvojilo je i tri poglavlja prve knjige (I, 19, 22, 23) u kojima se primjeri svojom morfosintaktičkom

³⁰⁵ „što obećavam izložiti” (II, 8, 237)

³⁰⁶ „odlučio sam izložiti” (II, 15, 267)

³⁰⁷ „odlučio sam prepustiti” (I, 18, 173)

³⁰⁸ „namjeravam prikazati” (II, 5, 227)

³⁰⁹ I, 4, 129, 14 – 18; fol. 08r

strukturu razlikuju od svih ostalih potvrđenih primjera, te se postavlja pitanje jesu li navedena poglavlja rad istog autora. Anonimni se autor obraća čitatelju i s napomenom da je nešto već spomenuo („kako smo rekli”) koristeći veznik *ut* i različite glagole u prvom licu množine:

*ut diximus*³¹⁰

*ut...monstrauimus*³¹¹

*ut...instruimus*³¹²

*prout...expressimus*³¹³

*secundum quod narrasse recolimus*³¹⁴

*ut diximus*³¹⁵

*ut...notauimus.*³¹⁶

Svi su glagoli u perfektu, osim u primjeru *secundum quod narrasse recolimus* (I, 23) koji ima glagol u prezentu. Od sedam potvrđenih primjera četiri su u dvadeset i trećem poglavlju prve knjige. Osim uobičajenog *ut* uz glagol se pojavljuju i *prout* (I, 23), te *secundum quod* (I, 23). Jedini izraz koji se ponavlja *ut diximus* je u dvadeset i četvrtom poglavlju prve knjige naveden u zagradi i to je jedina zagrada u tekstu *Opsade*. Istraživanjem sintagme „kako smo rekli” izdvaja se ponovo dvadeset i treće poglavlje i to po brojnosti primjera, upotrebi različitih veznika, te upotrebi prezenta uz uobičajeni perfekt. Ukoliko ne podsjeća na događaje, već na određene pojedinosti umjesto navedene sintagme „kako smo rekli” autor upotrebljava glagol s odnosnom zamjenicom *qui*:

³¹⁰ „kako smo rekli” (I, 3, 125)

³¹¹ „kako sam...pokazao” (I, 23, 193)

³¹² „kako ovdje...izlažem” (I, 23, 193)

³¹³ „kako smo...napomenuli” (I, 23, 195)

³¹⁴ „kako sam, napominjem, izložio” (I, 23, 195)

³¹⁵ „kako sam rekao” (I, 24, 199)

³¹⁶ „kako smo...spomenuli” (II, 3, 211)

de quibus

*de quibus supra recolimus tetigisse*³¹⁷

*de quibus in huius capitulo tetigimus*³¹⁸

*de quibus iam in prescripto capitulo commemorauimus*³¹⁹

quibus

*quibus superius descripsimus*³²⁰

de qua

*de qua paulisper intonauimus*³²¹

*de qua superius propalauimus*³²²

*de qua iam in hoc capitulo prelibauimus*³²³

quem

*quem in presenti graphia recolimus nominasse.*³²⁴

Upotreba odnosne zamjenice javlja se tek od devetnaestog poglavlja prve knjige. Autor u tri primjera podsjeća na spomenute brodove (I, 22, 24; II, 4), te u jednom na bojne naprave (II, 3), osobu (I, 19), mjesto (II, 4), indiciju (I, 23) i namjeru urotnika (I, 23). Svi primjeri imaju glagol u 1. licu množine perfekta osim primjera (I, 19 i 22) u kojima je potvrđen *recolimus*. Izrazi su nadopunjeni priložima *supra* (I, 22), *superius* (I, 23, 24), *paulisper* (I, 23), te izrazima *in capitulo* (II, 3, 4), *in presenti graphia* (I, 19). Upotreba priloga je potvrđena u

³¹⁷ „za koje kažem da sam ih gore spomenuo” (I, 22, 187)

³¹⁸ „o kojima smo nešto natuknuli u ovom poglavlju” (II, 3, 211)

³¹⁹ „koje smo spomenuli već u prethodnom poglavlju” (II, 4, 213)

³²⁰ „što sam ih gore naveo” (I, 23, 193)

³²¹ „o kojoj sam nešto malo natuknuo” (I, 23, 193)

³²² „koji sam gore spomenuo” (I, 24, 199)

³²³ „koji sam gore spomenuo” (I, 24, 199)

³²⁴ „za kojeg ističem da sam ga u ovom djelu već spomenuo” (I, 19, 175)

prvoj knjizi, a izraza *in capitulo* u drugoj. Dva primjera u četvrtom poglavlju druge knjige osim izraza *in capitulo* povezuje i upotreba priloga *iam*. Prijedlog *in* upotrebljava se pravilno s ablativom u primjerima (I, 19, II, 4) dok je u primjeru (II, 3) pokazna zamjenica u genitivu umjesto u ablativu.

Svi se potvrđeni primjeri kojima autor najavljuje čitatelju da će zaustaviti pripovijedanje ili izostaviti neke podatke³²⁵ nalaze u prvoj knjizi i u njihovoj upotrebi nije potvrđena morfosintaktička pravilnosti ili leksička podudarnost osim upotrebe prijedloga s genitivom *causa* u dva primjera (I, 10 i 15). Upotreba glagola je nedosljedna budući da se glagoli pojavljuju i u jednini: *dimitto* (I, 11) i *relinquo* (I,15) i u množini: *postponimus* (I, 10) i *disposuimus* (I, 18). U izrazima koji najavljuju temu pisanja nisu potvrđene morfosintaktičke i leksičke podudarnosti, osim u upotrebi infinitiva *indicare*:

*quos confestim nominabo*³²⁶

*Sed, ut breuiter expediamus id quod cepimus*³²⁷

*quod statim indicare promittimus*³²⁸

*sed ne conscientie patiar morsum, vnum indicare proposui.*³²⁹

U četvrtom poglavlju prve knjige autor najavljuje da će navesti imena dvojice Hrvata koji nisu iskazali dužno poštovanje Ludoviku, upotrijebivši glagol u 1. licu futura (*nominabo*). U dugoj knjizi najavljuje događaje o kojima će pisati i to s nedosljednom upotrebom glagola koji su u 1. licu plurala perfekta (*cepimus*), prezenta (*promittimus*), te u 1. licu singulara perfekta (*proposui*). Obećavajući nešto čitatelju (II, 8) autor u svoj iskaz unosi subjektivni element, koji još više dolazi do izražaja u primjeru (II, 15) pozivanjem na grižnju savjesti. Autor nam se otkriva i u nekoliko subjektivnih izraza u drugoj knjizi, koristeći glagole i u singularu i u pluralu prezenta:

³²⁵ Vidi poglavlje *Pripovijedni slijed događanja*, 85, bilj. 185.

³²⁶ „koje ću odmah poimenice navesti” (I, 4, 127)

³²⁷ „No da ukratko izložimo ono što smo započeli” (II, 4, 217)

³²⁸ „što obećavam odmah izložiti” (II, 8, 237)

³²⁹ „No da ne bih imao grižnju savjesti, odlučio sam izložiti jedno” (II, 15, 267)

*certos nos reddimus*³³⁰

*certitudinem penitus ignoramus*³³¹

*credo*³³²

*arbitror.*³³³

Slično autoru *Opsade* koji kaže da pouzdano ne zna koliko je Mlečana poginulo u bitci sa Zadranima čije je stradavanje opisao (II, 9, 241), Geoffroy od Villehardouina jezičnom formulom rješava svoje opravdano neznanje i nemogućnost navođenja imena svih hodočasnika – ratnika:

*et maintes hautres bones gens dont li livres*³³⁴

*et maintes bones genz de Borgoigne dont li non ne sont mie en escrit*³³⁵

*et autres genz assez, nos ne savonz pas les nons*³³⁶

*li nom ne sunt mie en escrit*³³⁷

*et maint autre dont il ne fu mie si grant parole*³³⁸.

Jednako postupa i Robert od Claria:

³³⁰ „uvjeren sam” (II, 9, 241)

³³¹ „pouzdana ne znam” (II, 9, 241)

³³² „vjerujem” (II, 15, 265)

³³³ „smatram” (II, 20, 291)

³³⁴ „i mnogi drugi hrabri ljudi, koji se ne spominju u ovoj knjizi”; ovom formulom s neznatnim preinakama Villehardouin završava šest uzastopnih poglavlja i to od petog do desetog (50, 52). Kod Roberta od Claria potvrđeno je i obraćanja: „i ti, koje smo Vam ovdje imenovali” (*et chiaus que nous avnos chi nommés*, 133).

³³⁵ „i mnogi hrabri Burgudani, kojih imena nisu popisana” (72)

³³⁶ „i dosta drugih ljudi, kojima imena ne znamo” (72)

³³⁷ „njihova imena nisu ovdje popisana” (78)

³³⁸ „i mnogi drugi o kojima se nije toliko govorilo” (98)

*que nous ne vous savons mie tous nommer*³³⁹

*nous ne vous savons mie tous nommer*³⁴⁰

*et si n'avons nous mie tous chiaus nommés*³⁴¹

*vous savons nous nommer une partie*³⁴²

*que nous n'en savons le nombre.*³⁴³

U pismu nepoznatom naručitelju autor *Opsade* komentira svoj rad, te je kako kaže odlučio objaviti (*disposui propalare*) ovu gorku porugu (*presens sarcosmos*) u ovom stilu (*presenti stilo*) po svojem nacrtu ispisujući stranice (*meo indice paginans*) iz dva razloga. Prvi je molba naručitelja da mu što prije iznese po redu i trijezno glavni uzrok sukoba i sporove među suparnicima, dok je drugi autorova želja da mletačka zlodjela ne padnu u zaborav, već da za njih dozna i potomstvo. Stoga je u ovom spisu (*in his scriptis*) nastojao po poglavljima (*per capitulla*) pojedinačno i jasno prikazati vojnička djela i borbe obje strana. Tekst koji je došao do nas u prijepisu, prepun jezičnih, stilskih i sadržajnih nejasnoća i proturječja, koje otežavaju njegovo razumijevanje, nikako ne odgovora ovoj autorovoj najavi. U tekstu je potvrđen jedan autorov komentar o pisanju i to s infinitivom *pertractare* koji je upotrebljen i u pismu naručitelju:

*...potius eorum vrbem derelinquerent quam ad tales deuenire conditiones sicut in sequentibus, Saluatoris gratia oppitulante, sumus dispositi si non integraliter, adminus particulam pertractare.*³⁴⁴

³³⁹ „koje vam nikako ne možemo sve imenovati” (130, 132)

³⁴⁰ „ne znam sve po imenu” (130)

³⁴¹ „mi nikako nismo imenovali sve” (132)

³⁴² „znamo po imenu samo jedan dio” (132)

³⁴³ „da im mi ne znamo broja” (135)

³⁴⁴ „...radije bi napustili svoj grad nego zapali u takvo stanje kakvo uz pomoć milosti Spasiteljeve, namjeravam na sljedećim stranicama prikazati ako ne cjelovito, a ono barem djelomično.” (II, 5, 225)

Vidimo da autor u svom radu zaziva Božju pomoć kao i pisci prije njega, a takvi su primjeri potvrđeni u prvoj knjizi:

*sicut Deo concedente studi propalare*³⁴⁵

*ut Deo condonante gratiam satis lucide propalare studemus.*³⁴⁶

Morfosintaktičke i leksičke podudarnosti navedena dva primjera iz prve knjige potvrđuju da im je autor isti, te se razlikuju se od zazivanja Božje pomoći u primjeru iz druge knjige u kojem autor komentira svoje pisanje (*Saluatoris gratia oppitulante*). Infinitiv *propalare* ih povezuje s pismom naručitelju, a odstupanje je vidljivo u upotrebi glagola u množini (*studemus*). Za prolog kaže *perio* (I, 23) i bilježi ga kraticom, dok Glavičić u kritičkom izdanju prepravlja riječ u *proemio*. Naručitelju najavljuje da će događaj opisati po poglavljima (*per capitulla*) koja spominje još jednom u prvoj i četiri puta u drugoj knjizi:

*in p̄cedenti capitulo*³⁴⁷

*in huius capitulo*³⁴⁸

*in prescripto capitulo*³⁴⁹

*in hoc capitulo*³⁵⁰

*in huius seriei capitulo*³⁵¹

*capitulo septimo.*³⁵²

³⁴⁵ „što sam, ako mi Bog dopusti, odlučio prikazati” (I, 4, 129)

³⁴⁶ „kako uz pomoć Božje milosti nastojim dovoljno jasno prikazati” (I, 9, 149)

³⁴⁷ „u prethodnom poglavlju” (I, 23, 193)

³⁴⁸ „u ovom poglavlju” (II, 3, 211)

³⁴⁹ „u predhodnom poglavlju” (II, 4, 213)

³⁵⁰ „u ovom poglavlju” (II, 4, 223)

³⁵¹ „u sadržaju ovog poglavlja” (II, 4, 225)

³⁵² „u sedmom poglavlju” (II, 4, 225)

U nastavku rada analizirat ćemo upotrebu glagola u navedenim primjerima i to s obzirom na broj i vrijeme. Masno su označeni glagoli u jednini, dok su podcrtani glagoli u prezentu.

7. ANALIZA GLAGOLA U AUTOROVOM OBRAĆANJU NARUČITELJU I ČITATELJU

<i>Cap.</i>	<i>Liber primus</i>	<i>Liber secundus</i>
1	<u>audeo</u>	
2	<i>disposui</i> <i>ut festinare</i> <i>curavi</i>	
3	<i>ut diximus</i>	<i>notauimus</i> <i>tetigimus</i>
4	<i>nominabo</i> <i>studi</i>	<i>commemorauimus</i> <i>ut expediamus</i> <i>prelibauimus</i>
5		<i>dispositi sumus</i>
8		<u><i>promittimus</i></u>
9	<u><i>studemus</i></u>	<i>reddimus</i> <i>ignoramus</i>
	<u><i>postponimus</i></u>	
11	<u>dimitto</u>	
15	<u>relinquo</u>	<u>credo</u> <i>proposui</i>
18	<i>disposuimus</i>	
19	<u><i>recolimus</i></u>	
20		<u>arbitror</u>
22	<u><i>recolimus</i></u>	
23	<i>descripsimus</i> <i>intonavimus</i> <i>expressam</i>	

	<i>intruimus</i> <i>expresssimus</i> <u><i>recolimus</i></u>	
24	<i>propalauimus</i> <i>ut diximus</i>	

Upotrebom glagola u singularu s pismom naručitelju, osim prologa, podudaraju se sljedeća poglavlja:

I: 4 (*nominabo, studi*), 11 (*dimitto*), 15 (*relinquo*)

II: 15 (*credo, proposui*), 20 (*arbitor*).

Kad najavljuje svoj rad naručitelju autor se izražava u perfektu, pa kaže da je odlučio (*disposui*) objaviti gorku porugu, a u nastavku i da je nastojao (*curavi*) prikazati borbe obiju strana, iz čega se zaključuje da je pismo napisano poslije djela. Takva je upotreba dosljedna i u tekstu, te navodi da je odlučio (*studi*) prikazati bijes Mlečana. Kad je fokusiran na na sadržaj teksta i najavljuje da će nešto ispustiti u svom opisu upotrebljava prezent (*dimitto, relinquo*), te jednom futur (*nominabo*) u navođenju imena poslanika koji nisu iskazali dužno poštovanje kralju Ludoviku.

Osim što su povezani upotrebom glagola u singularu navedena su tri poglavlja prve knjige (I, 4, 11, 15) povezani i sadržajno jer su posvećena kralju Ludoviku. U četvrtom poglavlju se opisuje kako je Ludovik krenuo prema Hrvatskoj. Stigao je u Bihać, a dalmatinski gradovi, među kojima i Zadar, šalju mu izaslanike s darovima. Zadarski poslanici su se vratili neobavljena posla, budući da su na putu čuli da je kralj požurio u Ugarsku, a Mlečani odlučuju iskaliti strašan bijes na Zadar. U petom se poglavlju prekida pripovijedanje događaja umetanjem pet pisama koje su Mlečani poslali Zadranima da bi, kako navodi autor, prikrili prije stvoreni naum. U jedanaestom se poglavlju opisuje radost Zadrana zbog primitka kraljevog pisma u kojem im, obećavajući pomoć, javlja da je krenuo. Pismo je priloženo, napisao je u Višegradu i datira od 25. kolovoza 1345. godine. Poglavlje završavam podatkom da Zadrani šalju Ludoviku fra Marina iz reda Male braće, kojeg kralj dobrohotno primi i obećava pomoć. U petnaestom poglavlju Zadrani čekaju Ludovika, fra Marin donosi njegovo zapečaćeno pismo (19. listopada), a poglavlje završava hvalospjevom plemenitom vladaru.

Navedena poglavlja prve knjige u kojima se autor obraća čitatelju u prvom licu singulara pokazuju sadržajnu povezanost i naklonjenost Zadrana kralju Ludovika.

U petnaestom se poglavlju druge knjige opisuje požar u mletačkom stikatu za koji autor vjeruje (*credo*) da se nije dogodio ljudskim djelovanjem i to potvrđuje Božjim čudom, koje je odlučio (*proposui*) izložiti kako ne bi imao grižnju savjesti. Dvadeseto poglavlje je posvećeno autorovoj ispriči, započinje riječima *iam arbitror*; sadržava naslov i nedovršenu rečenicu, koji su precrtani. Istraživanje je, dakle, povezalopismo autora i prva četiri poglavlja, te jedanaesto i petnaesto poglavlje prve knjige. Iako se sadržajno treće poglavlje uklapa u tijek pripovijedanje o Ludoviku, ne uklapa se upotrebom izraza u množini *ut diximus*. Budući da se ovaj izraz ponavlja još jedino u dvadeset i četvrtom poglavlju prve knjige, te se nalazi u zagradi, mogući je da se radilo o kratici koju prepisivač nije dobro razriješio. Istraživanje je također izdvojilo tri poglavlja druge knjige (I, 19, 22, 23) u kojima se autorovo obraćanje morfosintaktički razlikuje od svih ostalih obraćanja u djelu. Navedena sadržajno povezana poglavlja o Ludoviku (I, 2 – 4) pokazuju leksičku podudarnost i s drugim poglavljima u djelu:

8. LEKSIČKA PODUDARNOST POGLAVLJA

	<i>Liber primus</i>	<i>Liber secundus</i>
<i>capitulum</i>	2	3, 4
<i>dispono</i>	2, 18	5
<i>indicare</i>	2, 18	8, 15
<i>pertractare</i>	2	5
<i>presens sarcasmos</i>	2	12
<i>propalare</i>	2, 4	9, 24
<i>recolimus</i>	19, 22, 23	
<i>studeo</i>	4, 9	
<i>tango</i>	22	3
<i>ut diximus</i>	3, 24	

Navedena poglavlja također govore o naklonosti Zadrana Ludoviku i događajima oko njega. Jedino opis Zadrana (I, 9) i najava zaslužene kazne (II, 5) svjedoče o autorovoj osudi sugrađana, ali treba istražiti jesu li ovi dijelovi teksta pogrešno spojeni od strane prepisivača, budući da se jezično, stilski i sadržajno ne uklapaju u poglavlja u kojem se nalaze.

Rezultati istraživanja i usporedbe autorovog obraćanja naručitelju i čitatelju su pokazali da pojedina poglavlja *Opsade* pokazuju morfosintaktičku i leksičku podudarnost s pismom naručitelju, ali i veću međusobnu jezičnu i sadržajnu povezanost. Ti su dijelovi teksta posvećeni Ludoviku i ne sadrže autorovu osudu grešnih Zadrana, te odgovaraju autorovoj najavi u pismu da će dostojno rodnog grada predati mletačku okrutnost sjećanju potomaka. Na početku svog pisma autor pozdravlja naručitelja „onako kako je Izak pozdravio Jakova”³⁵³, te se postavlja pitanje radi li se i ovdje o blagoslovu budućem gospodararu, vladaru, kralju, koji je naručio opis događaja i čiji se pohod opisuje u poglavljima koja su u ovom istraživanju pokazala i sadržajnu i jezičnu povezanost.

Pretpostavku o postojanju starijeg teksta unutar *Opsade* koji je napisao autor pisma i to možda po narudžbi kralja Ludovika u svrhu njegove političke promocije, osnažuju nepovezani i stilski različiti opisi unutar istog poglavlja, kojima se pripovijedanje zaustavlja, te se naglo prelazi na novu temu zbog čega je tekst nepovezan, a ponekad nejasan i proturječan. Na potrebu istraživanja opisa unutar teksta ukazuje i već spomenuti nesrazmjer pojedinih poglavlja i naslovi sastavljeni od dva ili više naslova, što bi mogla biti intervencija prepisivača prilikom slaganja dijelova teksta s kojima je raspolagao. Posljednje, dvadeseto poglavlje druge knjige je nedovršeno i ne znamo je li to kraj djela.

³⁵³ Jakov je prijevarom ishodio blagoslov od slijepog oca Izaka, te tako preuzeo položaj prvorođenog sina od svog brata Ezava: „Neka ti Bog daje rosu s neba i rodnost zemlje: izobilja žita i mladog vina. Narodi ti služili, plemena ti se klanjala! Braćom svojom gospodari, nek sinci majke tvoje pred tobom padaju! Proklet bio tko tebe proklinje; blagoslovljen tko te blagoslivlje.” (Gen. 27, 28 – 29) *Obsido*, 292, bilj. 13.

6. 3. Onomastičke osobitosti

U ovom ćemo poglavlju izdvojiti neke onomastičke i leksičke osobitosti³⁵⁴, koje se ne mogu pripisati samo slučajnoj pogreški ili nemaru prepisivača i koje idu u prilog tezi da je djelo *Obsidio Iadrensis* kompilacija, možda i razbijenih tekstova unutar zagrebačkog rukopisa i to iz različitih vremenskih razdoblja.

6. 3. 1. Antroponomastičke osobitosti

Kralj Karlo

U djelu je prisutno nedosljedno pisanje imena ugarskog kralja Karla (*Karolus*, *Krolus*, *Carolus*), oca kralja Ludovika:

felix Karolus, Vngarorum rex (I, 3, 121)

idem Ludouicus rex succedens Krolo patri (I, 3, 121)

a nato fęlicis et pię memorię Kroli regis (I, 9, 145)

idem Carlous rex (I, 9, 145)

piissimus dominus Krolus (I, 9, 147)

natum fęlicis memorię Kroli regis (I, 10, 151).

³⁵⁴ O jezičnim i stilskim osobitostima pisala sam u magistarskom radu pod naslovom *Jezične i stilske osobitosti djela Obsidio Iadrensis*, te u radu „O leksiku djela *Obsidio Iadrensis*”, *Annales, Series Historia et Sociologia* 22 (2012), 439 – 446. U ovom se poglavlju navode pojedine naknadno uočene zanimljivosti u tekstu, koje ide u prilog tezi da *Opsada* nije cjelovito djelo jednog autora.

Kralj se Kralo spominje u tri poglavlja prve knjige (I, 3, 9, 10), a u ostalim se dostupnim prijepisima teksta, Lučićevom i Frauenbergovom rukopisu, te Lučićevom i Schwantnerovom tiskanom izdanju, dosljedno navodi oblik *Carolus* (*Carolo, Caroli*)³⁵⁵. Zanimljivo je da se u devetom poglavlju prve knjige u govoru uglednog i neimenovanog građanina, koji potiče na rat protiv Mlečana i opravdava privrženost kralju Ludoviku, njegov otac Karlo najprije navodi kao *Krolus* (*pię memorię Kroli*), a u nastavku rečenice kao *Carolus* (*idem Carolus rex*). Stariji je oblik *Kroli* upotrijebljen u formuli spominjanja kralja Ludovika kao nasljednika i sin kralja Karla (*a nato fęlicis et pię memorię Kroli regis, scilicet a Ludouico, ipsius successore*), a nalazimo je i u sljedećem, desetom poglavlju prve knjige kod spominjanja drugog Karlovog sina, kralja Andrije (*ad prefatum Andream, natum fęlicis memorię Kroli*), dok se mlađi oblik *Carolus* navodi u autorovom iznesenom stavu da je isti kralj gajio posebnu naklonost i ljubav prema Zadranima, zbog čega građani trebaju tražiti zaštitu od njegovog zakonitog nasljednika kralja Ludovika.

Kralj Ludovik

U zagrebačkom su rukopisu za kralja Ludovika potvrđene grafije *Ludouicus* i *Lodouicus*, ali napominjemo da se ipak radi o prijepisu teksta. Grafija *Lodouicus* je zastupljenija u drugoj knjizi, dok su u devetom poglavlju prve knjige prisutne obje grafije³⁵⁶:

9. ORTOGRAFSKE OSOBITOSTI ANTROPONIMA *LUDOVICUS* PO POGLAVLJIMA

<i>Ludovik</i>	<i>Liber I</i>	<i>Liber II</i>
<i>Ludouicus</i>	3	2
<i>Ludouicus rex</i>	3, 4	
<i>Ludouici predicti</i>	10	
<i>Ludouico rege</i>	5	
<i>a Ludouico</i>	9, 21	
<i>Lodouicus, memoratus rex</i>	11	

³⁵⁵ *Obsidio*, 120 (bilj. 3), 121 (bilj. 11), 145 (bilj. 15), 146 (bilj. 7), 151 (bilj. 22).

³⁵⁶ U preglednim se tablicama ne navode oblici koji se u poglavlju ponavljaju.

<i>Lodouicus, Dei gratia rex Vnagrię</i>	11	
<i>Lodouicus, Dei gratia rex Vngarię</i>		2
<i>Lodouicus rex</i>		2
<i>regis Lodouici</i>		6
<i>per regem Lodouicum</i>	11	
<i>ad regem Lodouicum</i>	17	
<i>ad Lodouicum regem</i>	9	5
<i>dictum Lodouicum regem</i>		5

Za ovo je istraživanje zanimljivija grafija *Lodouicus*, jer je karakteristična za zagrebački rukopis. U ostalim se potvrdama djela dosljedno navodi *Ludouicus*, dok su u Lučićevom štampanom izdanju, osim navedene, česte grafije *Ludovicus* i *Lvodvicus*.³⁵⁷ Jedanaesto poglavlje prve knjige pod naslovom *Dies receptionis litterarum regis* („Dan primitka kraljeva pisma”) započinje opisom utjehe koju su Zadranici osjetili nakon primitka pisma koje im je poslao Ludovik (*Lodouicus, memoratus rex*). Sadržaj priloženog pisma autor najavljuje naslovom *Exemplum epistolę destinatę per regem Lodouicum Iadertinis* („Prijepis pisma što ga je kralj Ludovik uputio Zadranima”), a pismo započinje Ludovikovim (*Lodouicus, Dei gratia rex Vngarię*) obraćanjem plemenitim muževima sucima, Vijeću i Komuni grada Zadra. Identična je jezična i sadržajna situacija u drugom poglavlju druge knjige pod naslovom *De inextimabili consolatione Iadertinorum, de susceptione regalium litterarum* („O neizmjerne utjesi Zadrana, o primitku kraljeva pisma”) u kojem su priložena još dva kraljeva pisma. Poglavlje započinje podatkom da je Ludovik (*Lodouicus rex*) pismom obavijestio svoje vjerne Zadrane da će ih podsjetiti. Oba pisma započinju uobičajenim obraćanjem Ludovika (*Lodouicus, Dei gratia rex Vngarię*) sucima, rektorima, vijeću i komuni grada Zadra. U samom je tekstu potvrđeno šest primjera grafije *Lodouicus*, i to dva u prvoj knjizi:

³⁵⁷ *Obsidio*, 146 (bilj. 2), 153 (bilj. 21), 153 (bilj. 23), 153 (bilj. 24), 169 (bilj. 17), 205 (bilj. 24), 207 (bilj. 1), 226 (bilj. 6), 226 (bilj. 18), 228 (bilj. 5).

*confestim*³⁵⁸ *clam decreuerunt vnum solemnem nuntium ad dictum Lodouicum*³⁵⁹

*confestim ad regem Lodouicum festino gressu ambularunt*³⁶⁰

tri u drugoj knjizi:

*qui iam primitus pro legato ad Lodouicum regem fuerat transmissus*³⁶¹

*qui nuncius vicesimo Madii mensis dictum Lodouicum regem... in fines Clochot
reperit*³⁶²

*Lodouicus rex... in confinio Semelnici districtus Iadrę... castramentatus est*³⁶³

te jedna potvrda u naslovu poglavlja:

*Aduentus regis Lodouici existentis in districtu Iadrensi*³⁶⁴

Četiri od pet navedenih primjera govore o kretanju zadarskih poslanika prema Ludoviku (*ad dictum Lodouicum*, *ad regem Lodouicum*, *ad Lodouicum regem*, *dictum Lodouicum regem*), dok se u petom primjeru opisuje kretanje samog Ludovika. Čini se, kao da se radi o starijem sloju teksta, pisanom za vrijeme odvijanja opisanih događaja. U devetom poglavlju prve knjige, osim *Lodouicus* potvrđena je i grafija *Ludouicus*, ali u govoru neimenovanog građanina koji potiče Zadrane da se priklone Ludoviku. Nakon održanog govora, autor opisuje da su svi odobrili pohvali savjet i mudro odredili poslati žurno i potajice svečanog izaslanika k rečenom Ludoviku (*ad dictum Lodouicum*). Čini se, kao da govor građanina i opis slanja poslanika nisu nastali u isto vrijeme.

³⁵⁸ U zagrebačkom se rukopisu navodi *confestin*.

³⁵⁹ „mudro odrede poslati žurno i potajice svečanog izaslanika k rečenom Ludoviku” (I, 9, 147)

³⁶⁰ „smjesta žurnim korakom produže do Ludovika” (I, 17, 168)

³⁶¹ „koji je već prije bio poslan kao izaslanik kralju Ludoviku” (II, 5, 227)

³⁶² „taj izaslanik 27. dana mjeseca svibnja nađe u kraju Klokoča rečenog kralja Ludovika” (II, 5, 227)

³⁶³ „kralj Ludovik... utaborio se u graničnom području Zemunika u zadarskom kotoru” (II, 6, 231)

³⁶⁴ „Dolazak kralja Ludovika koji se zadržao u zadarskom kotoru” (II, 6, 231)

Zadrani

Anonimni autor naziva Zadrane *Iadertini*, *conciues Iadertini*, *Iadratini*, *Iadrenses*, *ciues Iadrenses*, *habitatores Iadrę*, *ciues Iadrę*, *homines Iadrę*, *populi vribis Iadrę*, dok su ugledni građani *nobiles Iadrę*.³⁶⁵

10. ORTOGRAFSKE OSOBITOSTI ETNIKA IADERTINI PO POGLAVLJIMA

<i>Zadrani</i>	<i>Liber primus</i>	<i>Liber secundus</i>
<i>Iadertini</i>	1, 5, 7-14, 16-24	2, 4-9, 11, 12, 14, 16-19
<i>conciues Iadertini</i>		15
<i>Iadertinorum</i>	7, 10, 14, 15, 17, 19, 21-23	2, 4, 7, 9, 14, 16, 18
<i>Iadertinum</i>		14
<i>Iadertinis</i>	5, 6, 7, 9, 17, 18, 19, 21	4, 5, 8, 9, 10
<i>ipsis Iadertinis</i>	5, 9, 15	3
<i>Iadertinos</i>	9, 13, 15, 17, 19, 22, 23	2, 4, 6, 9, 10, 17, 19
<i>Iadrenses</i>	14, 15, 17	5, 16
<i>ipsi Iadrenses</i>	10	
<i>ciues Iadrenses</i>	9	
<i>Iadrensium</i>	8	
<i>Iadrensibus</i>	9	8
<i>Iadratini</i>		8, 11
<i>habitatores Iadrę</i>	8	
<i>illos Iadernos</i>		18
<i>ciues Iadrę</i>	7, 8, 11	
<i>ciuem Iadrę</i>	7	
<i>homines Iadrę</i>	7	

³⁶⁵ *Tri starofrancuske hronike*: kod Villehardouina je potvrđena sintagma *cels de Jadres* (Skok je prevodi „nekolicina Zadrana”, 92), kod Roberta od Claria *chil de la vile de Jadres* („građani zadarski”, 152), *chil de Jadres* („u Zadru”, 154), dok Martin od Canala naziva Zadrane *Jaretins* (168), *Jadratins* (170), *li Jaratins* (170) s asimiliranom konsonantskom skupinom dr u r kao u obliku Zara. Martinovom nazivu za Zadrane u *Opsadi* je najbliži oblik *Iadratini* potvrđen u poglavlju koje prikazuje Zadrane u negativnom kontekstu jer se loše odnose prema kraljevoj vojsci koja ima je pritekla u pomoć (II, 8), te u poglavlju o pobuni pučana koji su željeli predati grad u vlast Venecije (II, 11). Toma Arhidakon Zadrane naziva *Iadrenses*. *Historia Salonitana*, 100, 122, 128, 130, 134, 266.

<i>in homines Iadrę</i>		18
<i>populi vrbis Iaderę</i>	2	
<i>nobiles Iadrę</i>	7	
<i>Iaderanorum</i>	1	

Najzastupljeniji etnik u obje knjige je *Iadertini*. Osobitosti u njegovoj upotrebi su sintagma *conciues Iadertini* (II, 15), koja u djelu imao samo jednu potvrdu i to u opisu čuda sv. Krševana, te sintagma *hostem Iadertinum* (II, 14) u govoru mletačkog kapetana biskupu kojeg su Zadranjanci poslali zbog pregovora oko zarobljenih građana, također s jednom potvrdom, što ide u prilog tvrdnji o autentičnosti umetnutih dokumenata. Autor kaže *conciues Iadertini*, ali *ciues Iadrenses* (I, 9) i *ciues Iadrę* (I, 7, 8, 11). U svim je poglavljima u kojima je potvrđen oblik *Iadrenses* prisutan i oblik *Iadertini*, stoga smo analizirali u kojim se opisima unutar poglavlja javlja *Iadrenses*:

I, 8 (*petitionem Iadrensiū*):

u odgovoru mletačkog kapetana Petra zadarskom izaslaniku fratru Nikoli, koji, pak, u svom obraćanju kapetanu za Zadrane kaže *Iadertini*

I, 9 (*Iadrensiū*):

u opisu zločina mletačke pomorske vojske; navodi se da su Zadranjanci od rečenog kapetana (*a dicto Capitaneo*) učestalo tražili nagodbu preko posebnih izaslanika, iako je to prvo spominjanje kapetana u navedenom poglavlju i to nakon govora uglednog Zadrancina i opisa slanja izaslanika Ludoviku koje je uslijedilo; u istom su opisu potvrđeni i oblici *Iadertini* i *Iadertinos*

I, 9 (*ciues Iadrenses*):

u opisu vojske skupljene u Ninu, koja je pod zapovjedništvom Marka Giustiniana ubijala Zadrane i palila kuće, a nalazi se između opisa zločina mletačke pomorske

vojske i lirskog teksta u kojem autor osuđuje Zadrane jer ne žele došljake za upravljače; opisi ne ostavljaju dojam cjelovitog teksta

I, 10 (*ipsi Iadrenses*):

autor naziva Zadrane *ipsi Iadrenses* kad, na početku poglavlja, navodi da su potajno poslali izaslanika kralju Andriji, te u nastavku opisa prelazi na etnik *Iadertini*

I, 14 (*Iadrenses*):

na početku poglavlja u opisu brige Zadrana za grad, a u kojem je potvrđen i oblik *Iadertini*

I, 15 (*Iadrenses*):

na početku poglavlja, u kratkom opisu čekanja kraljeve vojske, za koju su građani čuli da stiže

I, 17 (*Iadrenses*):

ponovo u opisu čekanja kraljeve vojske, koji sadrži i potvrdu *Iadertini*

II, 5 (*Iadrenses*):

u naslovu poglavlja (*Qualiter Veneti tumuerunt aduentum regis et eorum adificia deserunt et qualiter Iadrenses expectant regem*) i to njegovom drugom dijelu koji se odnosi na čekanje kralja, dok je u tekstu potvrđen oblik *Iadertini*

II, 8 (*Iadrensibus*):

u opisu manjeg okršaja Zadrana s Mlečanima u kojem je Zadranima pritekla u pomoć kraljeva vojska.

Iz navedene je analize vidljivo da etnik *Iadrenses* nije nužno prisutan u zasebnom opisu, već i kao izolirani primjer u rečenici unutar opisa, a najveći je broj primjera vezan za podatke o kralju Ludoviku i njegovom bratu Andriji. Posebno je zanimljiv etnik *Iadratini* s dvije potvrde u tekstu (II, 8, 11). Na početku osmog poglavlja druge knjige autor kaže da su pohlepni Zadrani (*Iadratini auidissimi*) pljačkali kraljevu vojsku, koja im je došla u pomoć. Kod Lučića i Schwandtnera umjesto ovog stoji oblik *Iadertini*, a kod Frauenbergera grafija *Jadertini*.³⁶⁶ U prvoj rečenici jedanaestog poglavlja druge knjige, autor kaže da su se Zadrani (*Iadratini*) nadali ojačati slogu uz kraljevu pomoć, ali on se drugim putem vratio u zemlju. Lučić na ovome mjestu piše *Iadretini*, Schwandtner *Iadertini*, a Frauenberger *Jadertini*.³⁶⁷ I Perić navodi da su za *Opsadu* karakteristični etnici *Iadertini* i *Iadrenses*, a za *Kroniku* etnik *Iadratini*, rijetko *Iadrenses*.³⁶⁸ Oba, dakle, primjera *Iadratini* najbliža talijanskom *Zaratini* potvrđena u *Opsadi*, a karakteristična za *Kroniku*, vezana su uz podatke o kralju; prvi prikazuje Zadrane u negativnom svjetlu, a drugi ukazuje na njihovo pogrešno političko opredjeljenje, jer ih je kralj od kojeg su očekivali pomoć izigrao.

U osamnaestom poglavlju druge knjige koje opisuje kako je građanstvo Zadra podnosilo oskudicu hrane, autor navodi da najpravedniji vladar nebesnika i podzemnika koji ne želi grešnikovu smrt nije dozvolio da Zadrani (*illos Iadernos*) klonu zbog čistoća nevinih djevice. U nastavku ih ponovo optužuje da su sami krivi za nastalu situaciju, jer nisu željeli predati grad sposobnim upravljačima. Kao što je vidljivo iz primjera prikazanih u tablici, uobičajeni akuzativ plurala je *Iadertinos*, dok je sintagma *illos Iadernos* potvrđena samo na ovom mjestu, a Lučić i Schwandtner je prepisuju kao *illos Iaderenos*.³⁶⁹ Osim osobitosti u akuzativu plurala, izdvojiti ćemo i osobitost u genitivu plurala; uz uobičajeni genitiv *Iadertinorum* (I: 7, 10 – 12, 15, 17, 19, 21 – 3 II: 2, 4, 7, 9, 14, 16, 18), te primjere *Iadrenesium* (I, 8) i *Iadertinum* (II, 14) u prologu je potvrđen genitiv *Iaderanorum* u sintagmi *Iaderanorum urbem*. Iako autor različito oslovljava Zadrane, sintagmu *populi vrbis Iaderę* s kojom započinje pismo naručitelju, ne pronalazimo u tekstu.

³⁶⁶ *Obsidio Iadrensis*, 234, bilj. 5.

³⁶⁷ *Ibid.*, 250, bilj. 6.

³⁶⁸ Perić, „Opsada Zadra (1345 – 46) u dvije latinske verzije”, 59.

³⁶⁹ *Obsidio Iadrensis*, 279, bilj.25.

6. 3. 2. Toponomastičke osobitosti

Z a d a r

Anonimni autor Zadar naziva *Iadera*, *Iadra*, *Iaderanorum vrbs*, *Iadertinorum vrbs*, *vrbs Iadrę*, *ciuitas Iadrę*, *ciuitas Iadertina*.³⁷⁰

11. ORTOGRAFSKE OSOBITOSTI TOPONIMA IADERA PO POGLAVLJIMA

<i>Z a d a r</i>	<i>Liber primus</i>	<i>Liber secundus</i>
<i>Iadera</i>	3	10
<i>Iadra</i>	14, 21, 23	18
<i>Iadrae</i>		6
<i>Iadrę</i>	5-7, 11-13, 17, 21, 23, 24	4, 6, 9, 16, 17
<i>Iadre</i>	9, 24	4, 6, 9
<i>Iadram</i>	3, 4, 6, 7, 10, 12, 15, 20, 22	4, 8, 17, 18
<i>Iadramque</i>	8, 21	
<i>a Iadra</i>	7	7
<i>ex Iadra</i>		14
<i>de Iadra</i>		15
<i>in Iadra</i>		16
<i>Iaderanorum urbem</i>	1	

³⁷⁰ Skok (*Tri starofrancuske hronike*, 25, bilj. 5) smatra zanimljivim da Villehardouin, premda je prije dolaska u Zadar boravio s križarima u Mlecima, ne zove Zadar *Zara*, nego je stvorio starofrancuski oblik *Jadres* (90, 92) na osnovi našega naziva Zadar, gen. *Zadra* ili na osnovi starodalmatinskog romanskog naziva *Jadra*, koji upotrebljavaju i domaće latinske listine. Dočetak -a izmijenio je u -e prema zakonima francuskog jezika dodavši -s kao znak nominativa singulara, jer je u njegovo vrijeme francuski poznavao još deklinaciju od dva padeža. Ta lingvistička činjenica dokazuje, prema Skokovom mišljenju, da je Villehardouin doista boravio u Zadru i razgovarao s domaćim ljudima onoga vremena o imenu grada. U Mlecima nije potvrđen oblik *Zadra*. Villehardouin govori o Zadru kao gradu u „Slavenskoj zemlji” (*Jadres en Esclavinie*, 13) i zna da se tako izražavao mletački dužd u svom vijeću. Robert od Claria također naziva Zadar *Jadres* (152, 154), a Martin od Canalea *Iadre* (168, 170). Skok dodaje (177, bilj. 7) da Martin od Canala naziva *Zadrane li Jaratins* s asimiliranom konsonantskom skupinom *dr u r* kao u obliku *Zara*, dok za Zadar kaže *Jadre* što ide u prilog mišljenju da konsonantska skupina *dr u* njegovo vrijeme nije bila asimilirana poslije akcenta, već samo pred akcentom, pa su Villehardouin i Robert od Claria mogli *Jadres* čuti i u Mlecima, ne samo u Zadru. U *Historiji Tome Arhidakona* potvrđeni su oblici *Iadere* (129), *Iaderam* (133) i *Iadre* (267).

<i>Iadertinorum vrbs</i>		1
<i>urbem Iadertinorum</i>		4
<i>urbis Iadrę</i>		3
<i>urbis Iadre</i>		4
<i>urbem Iadrę</i>	9	
<i>urbem Iadre</i>		3
<i>ab vrbe Iadrę</i>		8
<i>ciuitas Iadrę</i>		18
<i>ciuitates Iadre</i>	11	
<i>ciuitati Iadrę</i>	6	
<i>a ciuitate Iadrę</i>	7	19
<i>ciuitatis Iadrę</i>	8, 11	12
<i>ciuitatem Iadrę</i>	8	
<i>in ciuitate Iadertina</i>	11	

Od navedenih primjera izvojit ćemo *Iaderanorum urbem* jer se javlja samo u prologu i odudara od svih potvrđenih primjera. U dva se poglavlja druge knjige umjesto ovog navode primjeri *Iadertinorum vrbs* (II, 1) i *urbem Iadertinorum* (II, 4). Zanimljiv je i izraz „iz Zadra” za koji autor upotrebljava prijedlog *ab* i imenicu u ablativu³⁷¹:

*debeant a ciuitate Iadrę recedere*³⁷²

*iam repellitur a Iadra spernibilis penuria*³⁷³

*multaque nobilium comitiua a Iadra ad regem transmearunt*³⁷⁴

*iubetque rex undecim trabuchos ... ab vrbe Iadrę ... extrahere*³⁷⁵

³⁷¹ *Tri starofrancuske hronike*: kod Villehardouina (92) i Roberta od Claria (152) potvrđen je izraz *a Jadres*, a kod Martina od Canala *a Iadre* (168, 172). Kod Villehardouina (92) i Roberta od Claria (152, 154) imamo *de Jadres*, a kod Martina od Canala *de Iadre* (170). Ostale potvrde kod Villehardouina: *devant Jadres* (90), kod Martina od Canala: *devant Iadre* (170), *Iadre* (170, 172, 174).

³⁷² „trebaju napustiti grad Zadar” (I, 7, 141)

³⁷³ „već se od Zadra se otklanja bijedna oskudica” (II, 7, 233)

³⁷⁴ „kralju je prilazila i velika skupina plemića iz Zadra” (II, 7, 233)

³⁷⁵ „kralj zapovijedi da se jedanaest katapultula ... povuče iz grada Zadra” (II, 8, 235)

*nobiles a ciuitate Iadrę*³⁷⁶

potvrđena je sintagma s prijedlogom *ex*:

*tres ingenuos quosdam ex Iadra*³⁷⁷

te prijedlogom *de*:

de Iadra (II, 15).

Autor na dva mjesta za Zadar kaže Teronija³⁷⁸ i to u dvadeset i drugom poglavlju prve knjige pod naslovom *De triumpho quem Iadertini habuerunt de quodam trabucho confecto in quodam nauigio appellato maranum* („O pobjedi koju su Zadranici izvojevali nad nekim katapultom podignutim na brodu što se zove maran”, I, 22) :

*obsidentes Iadram, que a senioribus appellata est Teronia*³⁷⁹

i nešto kasnije u istom poglavlju:

*pretereuntem numerum trecenarium tam egregiorum quam infimatum virorum vrbis Teronię*³⁸⁰

i to je jedino poglavlje u djelu u kojem autor upotrebljava za Zadar ovo ime. Potvrđeni su ktetici *I a d r e n s i s*:

Iadrensi Consilio (I, 7, 141)

Iadrensis Archiepiscopus (I, 7, 141)

³⁷⁶ „plemićima koje je dao grad Zadar” (II, 19, 291)

³⁷⁷ „neku trojicu plemenitog roda iz Zadra” (II, 14, 261)

³⁷⁸ Porijeklo ovog toponima nije poznato. *Obsidio Iadrensis*, 309, bilj. 109.

³⁷⁹ „opsjedatelji Zadra, koji su stariji nazivali Teronija” (I, 22, 187)

³⁸⁰ „odvedu sa sobom preko tri stotine uglednih i običnih građana grada Teronije” (I, 22, 191); Frauenbergov rukopis bilježi *Tesonię*. *Obsidio*, 190, bilj. 5.

legati Iadrenses (I, 19, 175)

in districtu Iadrensis (II, 6, 229)

te Iadertinus:

in ciuitate Iadertina (I, 11,).

Višegrad

Dvije su potvrde za *Višegrad* u djelu: *sub Alto Castro* i *in Vissegrad*. Prijepis Ludovikove isprave upućene Zadranima uvršten je u jedanaesto poglavlje prve knjige pod naslovom *Dies receptionis litterarum regis* („Dan primitka kraljeve isprave”, I, 11) i u njemu se navodi:

Data sub Alto Castro die XXV mensis Augusti (I, 11, 155)

dok kraljeva isprava u drugom poglavlju druge knjige pod naslovom *De inextimabili consolatione Iadertinorum, de susceptione regalium litterarum* („O neizmjerneju tuzi Zadrana. O primitku kraljeve isprave”, II, 2) završava datacijom:

Data in Vissegrad in festo S. Syluestri papę MCCCXLV (II, 2, 207)

Vrana

Toponim *Vrana* autor spominje tri puta i to dva puta u sedamnaestom poglavlju prve knjige, te ga piše različito:

*in Mogoroua Dubraua*³⁸¹ (I, 17, 167)

*a Mogoroua Draga*³⁸² (I, 17, 169)

³⁸¹ Selo u Lučkoj županiji jugozapadno od današnjeg Benkovca. U to doba jedno od središta posjeda plemićkog roda Mogorovića u Lučkoj županiji, odakle vjerojatno dolazi i samo ime sela. *Obsisio Iadrensis*, 305, bilj. 86

³⁸² Toponim *Mogoroua Draga* inače nije poznat iz izvora, te je vjerojatno krivo pročitano jer se banska vojska utaborila u *Mogorovoj Dubravi*. *Obsidio*, 306, bilj. 93.

i jednom u devetom poglavlju druge knjige:

in finesque Aurane (II, 9, 245).

Ovaj topinim spominje i Toma Arhidakon i to u dvadeset i prvom poglavlju pod naslovom *De prima captione Iadere* („O prvom zauzeću Zadra”), zatim dvadeset i šestom pod naslovom *De promotine Guncelli* („O promaknuću Guncela”) i četrdeset i petom pod naslovom *De bello, quod preparauerunt Spalatenses contra Tragurienses* („O ratu koji su Splitsani vodili s Trogiranima”), a sve su potvrde u akuzativu *Vranam*.³⁸³

6. 4. Leksičke osobitosti

V i n o

Autor koristi različite riječi za vino, a sve se nalaze u drugoj knjizi *Opsade*. Po upotrebi istog leksika podudaraju se osmo i osamnaesto poglavlje:

*falernum trina parte lymphatum*³⁸⁴

*guttam liquoris porrigeret seu falerni*³⁸⁵

*minima mensura falerni*³⁸⁶

zatim četrnaesto i devetnaesto poglavlje:

*Sed Iadertini hortantur mero saporabili, illi egestatem mellifluę potionis patiuntur.*³⁸⁷

³⁸³ *Historia Salonitana: abiit archiepiscopus Vranam* (130), *sed pergens Vranam* (136), *apud Vranam* (148 i 296).

³⁸⁴ „jedna mjera vina s trećinom vode” (II, 8, 237)

³⁸⁵ „pružio kap vode ili vina” (II, 8, 237)

³⁸⁶ „najmanja mjera vina” (II, 18, 281)

³⁸⁷ „No Zadrani se okrzepljuju mirisom vina, a oni drugi trpe nestašicu toga slatog pića.” (I, 14, 161)

*cibo et mero cuiuslibet specie*³⁸⁸

dok u osamnaestom poglavlju uz navedenu imenicu autor za vino kaže *Bacchi liquore* i *lympa Bacchi*:

*Bacchi liquore ac aceti*³⁸⁹

*lympa purissima loco Bacchi pitisant*³⁹⁰

a u devetnaestom poglavlju *vinum*:

*ac vino inebrant stomachum.*³⁹¹

Dvosjekli mač

U petom poglavlju druge knjige autor najavljuje da će Zadrani uskoro stradati od dvostrukog mača, koji će im probosti dušu i tijelo:

*Cum autem Iadertini Deo iustissimo largiente victoriam de antiquis serpentibus sic triumphanter sese adportauerunt, in multa elatione cordis sunt erecti ignorantes frameam bisacutam, quam enauanter animam scilicet et corpus in breui temporis spatio dolore debebat penetrare.*³⁹²

a njegova se najava ostvaruje u devetnaestom poglavlju. Autor objašnjava:

³⁸⁸ „hrane i svih vrsta vina” (II, 19, 287)

³⁸⁹ „Bahove kapljice i octa” (II, 19, 277)

³⁹⁰ „piju čiste vode umjesto vina” (II, 19, 287)

³⁹¹ „i vinom napajuju želudac” (II, 19, 287)

³⁹² „A kad su se Zadrani, kad im je prepravedni Bog udijelio pobjedu nad starim zmijama, tako pobjedonosno uzdigli, zapadnu u svome srcu u silan zanos nemajući na umu dvosjekli mač koji im je doskora duboko bolom imao prodrijeti u dušu i tijelo.” (II, 5, 225)

*Hoc est illud frenum, de quo miserabiles Iadertini a multo iam elapso tempore formidarunt, hic ets ille biceps mucro non solum corpus corruptibile sed etiam animam inmortalem videtur et epar infelicium pertransisse*³⁹³.

Iako se u oba primjera iznosi ista misao, autor koristi različiti leksik za pojam „dvosjekli mač” i glagol „probosti”:

frameam bisacutam – animam et corpus – penetrare (II, 5)

biceps mucro – corpus corruptibile, animam inmortalem – pertransisse (II, 19).

Grešnik

Djelo započinje slikovitim opisom grešnika uspoređenim s ovcom koja je bez vodstva zalutala s puta:

*quoniam homo qui uanitate temporalis est resancitus ac ponderosus uitiorum sicut ouis absque gubernatione in uico errasse iudicatur non reolens*³⁹⁴

a u osamnaestom poglavlju druge knjige grešni se Zadrani uspoređuju s ovcom koja se izgubila i mole mletačkog dužda za oprost:

*Errauimus sicut ouis, que periit. Parcite deuiatoribus!*³⁹⁵

Iako slika povezuje dva poglavlja, sintagme upotrijebljene u njima su različite (*sicut ouis absque gubernatione in uico errasse* i *sicut ouis que periit*).

³⁹³ „To je ona uzda koje su se već dugo prije bojali bijedni Zadrani, to je onaj dvosjekli mač što je, čini se, probio ne samo propadljivo tijelo nego i besmrtnu dušu kao i jetru nesretnika.” (II, 19, 289) Glavičić bilježi da se u ostalim prijepisima *Opsade* umjesto infinitiva perfekta *pertrasisse* navodi *infregerunt*. *Obsidio*, 289, bilj. 16.

³⁹⁴ „jer se za čovjeka kojim je ovladala zemaljska tišina i pun je mana smatra da je poput ovce bez vodstva zalutao s puta” (I, 1, 115)

³⁹⁵ „Zalutali smo poput ovce koja se izgubila. Poštedite one koji su zastranili!” (II, 18, 283)

7. ZAKLJUČAK

Od najpoznatije opsade iz antike, Homerove opsade Troje zbog otmice Helene, najljepše žene na svijetu do mletačke opsade Zadra 1345/1346. godine zbog Božje kazne za zao značaj i grijeh građana, opisi opsade grada sastavni su dio književnih i povijesnih zapisa. Anonimni autor djela *Obsidio Iadrensis* za svoj rad upotrebljava različite izraze *presens sarcasmos, in his scriptis, in presenti graphia, huius nostri opificii*, ali kad kaže *in huius seriei capitulo* jasno definira sadržaj svog rada kao slijed povijesti, odnosno slijed djela, sudbina ili promjena koji srednjovjekovni povjesnici većinom zovu *series: series temporum, series praeteritorum*. Franjo Rački ga naziva ljetopis ili *memoir*, Olga Perić ga određuje kao historiografsko djelo, a u predgovoru kritičkog izdanja koje su prema rukopisu Veljka Gortana priredili Branimir Glavičić i Vladimir Vratović navedeno je da se radi o kompleksnijem slučaju kronike koja graniči s memoaristikom. Prema Jaussovom određenju književnih rodova opise opsade grada možemo promatrati kao zaseban žanr nazvan *obsidio* čija rodovska struktura tek treba biti postavljena, a rodovska norma opisana na osnovi promatranja pojedinačnih, dostupnih opisa opsade grada obuhvaćenih u širem krugu koji zahvaća i sva ona djela nastala nakon *Opsade*. U *Ilijadi* kao i u *Opsadi* ova rodovska struktura, čini se, dolazi u samostalnoj ili konstituirajućoj funkciji. Ipak, *Obsidio Iadrensis* je prema karakteristikama srednjovjekovnih književnih vrsta miješani žanr: *chronica, historia, memoriale, obsidio* s napomenom da narušava pravila i izlazi iz zadanih okvira kronike, historije i memoaristike.

Sugestivno poučavajući čitatelja pozitivnim primjerom autor slavi vladara čija je vrlina trebala dovesti do uspjeha i oslobođenja grada, ali nije, pa prelazeći iz perspektive očekivanog i nesuđenog pobjednika u perspektivu iznenadnog gubitnika zbog Ludovikove izdaje vjernih mu podanika, negativnim primjerom ukazuje nesmotrenim Zadranima (*improuidi Iadertini*) na uzroke i teške posljedice poraza koji se ne bi smjeli ponoviti. *Opsada* je, dakle, *historia* jer potanko tumači *series*, ali istovremeno iz pobjedničke i gubitničke perspektive, hvaleći i kudeći kralja Ludovika, podržavajući i osuđujući Zadrane. *Opsada* je *chronica* iznimno kratkog vremenskog razdoblja od otprilike dvije godine i memoaristika u kojoj glavni junak nije sam pisac, već Zadrani u cjelini. Elementi različitih rodovskih struktura za kojima anonimni autor poseže svjesno ili nesvjesno, podređeni su zajedničkom cilju – uvjerljivoj i sugestivnom uobličanju opsade grada koju najavljuje već u naslovu. Svojim jedinstvenom izrazom, originalnošću, novinom i stavom ovo je djelo narušilo ono što je očekivano i

određeno rodnom tj. onaj vidokrug očekivanja koji se za čitatelja konstruira na osnovi tradicije i niza djela poznatih odranije.

Osim što ih povezuje *obsidio* u fokusu interesa, odnosno opsada grada oko koje se plete radnja iz koje izvire opisivani događaji, *Opsada* se približava Homeru i s otvorenim pitanjima koja je prate. Po uzoru na homersko pitanje koje u svojim najvažnijim točkama ostaje bez odgovora unatoč različitim teorijama koje pokušavaju odgovoriti gdje, kad i kako su nastali Homerovi epovi, kakav je njihov uzajaman odnos i odnos njihovih dijelova i jesu li rad jednog autora, preslikavajući probleme na naš tekst možemo definirati i postaviti identično „zadarsko pitanje”. Također se moguća rješenja homerskog pitanja mogu razmatrati i u proučavanju *Opsade*; kao da su opisi opsade grada napravili puni krug sjedinivši njegovu početnu i završnu točku u izjednačenom homerskom i zadarskom pitanju.

I dok se naslovi spisa, koje nadijevaju povjesnici ili prepisivači u skriptorijima, odabiru prema odlikama sadržaja tipičnih vrsta srednjovjekovnog uobličavanja prošlosti i sadašnjosti (*Annales, chronicae, historiae*), opis mletačke opsade Zadra ne nosi uobičajen naslov *chronica* ili *historia* kao npr. protuzadarski tekst *Chronica Jadertina*, već *Obsidionis Iadrensis libro duo*. Sličan je naslov u XIII. stoljeću Firentinac Boncompagno da Signa, veliki učitelj na bolonjskom sveučilištu, gramatičar, povjesničar, filozof i stručnjak za opsade, nadjenuo opisu opsade Ankone *De obsidione Anconae* u kojem je majstori primijenio *ars dictandi* (vještinu sastavljanja pravnih spisa) čime je proširio procvat retorike i stilistike s pisanja dokumenata i pisama na povijesne spise.

Dosadašnje istraživanje *Opsade* (Rački, Gortan, Klaić, Budak, Perić) u čijem je središtu bilo pitanje autorstva nije dalo konkretne rezultate, osim napuštanja formulirane pretpostavke o identitetu autora. Franjo Rački je prvi oprezno naveo kao mogućeg autora zadarskog nadbiskupa Nikolu Matafara, svjedoka i sudionika opisanih događaja, a Olga Perić je tezu zbog nedostatka čvrstih filoloških dokaza odbacila nakon provedene jezične analize i usporedbe *Opsade* sa sačuvanim Matafarovim djelom *Thesaurus pontificalis seu Manuale personarum ecclesiarum*. Time je istraživanje vraćeno na početak; *Obsidio Iadrensis* je djelo anonimnog autora. Osim što je prvi upozorio na značenje *Opsade* kao historijskog izvora i odredio mogućeg autora, Rački je prvi iznio i mišljenje o vremenu nastanka djela ograničivši ga godinama 1347. i 1356. jer bi pisac kao pristaša anžuvinske politike zasigurno spomenuo ponovno izbijanje sukoba oko Dalmacije da je u to vrijeme bio živ ili da djelo nije bilo dovršeno s napomenom da je zbog svog protumletačkog sadržaja i cjelokupne političke situacije djelo postalo javno dostupno možda tek poslije 1356. godine. U slučaju *Opsade*

pitanje autorstva neodvojivo je od pitanja načina na koji je nastao zagrebački rukopis, najstariji prijepis teksta iz 1532. godine koji se čuva u Arhivu HAZU, a potpisuje ga Franciscus de Chrysogonis kako je napisano iznad precrtanog prezimena Fumatis. Vjerujemo da se ključ za razumijevanje *Opsade* nalazi upravo u primjedbi s kojom je prepisivač započeo svoj rad: *Hic nempe liber de quibusdam valde obscuris fragmentis exscriptus et compillatus fuit*. Na rečenicu se osvrnuo Veljko Gortan iznoseći mišljenje da je Lučićev tekst mjestimice nejasan i pogrešno napisan zato što ni izvornik nije bio besprijekorno složena cjelina. Olga Perić navodi da je teško reći je li prepisivač imao gotov tekst ili ga je sam sastavio. Ova primjedba, zapažena u dosadašnjem istraživanju, ali ne s dovoljno pozornosti, smješta tekst u drugačiji kontekst i uz pitanja o identitetu autora i naručitelja, te o vremenu i mjestu nastanka djela za koja su nam podatci zasigurno nepovratno izgubljeni, otvara i čitav niz drugih pitanja. Ne znamo, dakle, kakve je to nejasne odlomke (*obscuris fragmentis*) prepisivač imao ispred sebe, gdje ih je pronašao, jesu li potjecali iz istog razdoblja, od jednog ili više autora, te sadržavaju li možda i usmenu predaju. Ne znamo je li prepisivač ispravno posložio tekst i koliko je intervenirao u njegov sadržaj i izgled. Ne znamo koliko je bilo prepisivača. Postavlja se pitanje o postojanju djela u drugačijem obliku od onog koji je prepisivač imao ispred sebe, čime se otvara i mogućnost da je upravo on autor arhetipa djela koje je došlo do nas.

U želji da nastavimo i proširimo dosadašnji rad na ovom zanimljivom i zagonetnom djelu, prije svega na pitanju autorstva, istraživanje u doktorskoj disertaciji pod naslovom „Analiza djela *Obsidio Iadrensis* – od teksta do autora” započinje upravo od navedene prepisivačeve primjedbe, ali i uočenog autorovog različitog raspoloženja prema Zadranima u pismu upućenom naručitelju, koje je umetnuto u djelo poslije prologa i raspoloženja u opisu događaja. I dok u pismu autor priželjkuje i slavi pobjedu Zadrana nad Mlečanima, opisi događaja prožeti su njegovom dosljednom osudom grešnih građana, koje je stigla zaslužena Božja kazna mletačkom rukom. Kao što je autorovo raspoloženje različito u pismu i djelu, tako je i pismo svojim sadržajem proturječno najavljenim opisanim događajima. Slaveći priželjkivanu pobjedu autor započinje pismo usklikom *Victorie populi vrbis Iaderę* i najavom da će na molbu naručitelja, kojeg pozdravlja kao Izak Jakova, dostojno njihovog rodnog grada (*memorate nostrę patrię*) opisati sukob između suparnika. Čini se da u trenutku pisanja pisma autor nije znao za konačan ishod događaj, za težak poraz Zadrana izmučenih borbama i nestašicom hrane, te pad grad u mletačke ruke. Postavlja se pitanje predstavlja li biblijski pozdrav kojim otac daje blagoslov sinu i budućem gospodaru možda autorov skriveni blagoslov budućem vladaru kojeg očekuje, kralju Ludoviku s kojim je bio u kontaktu i kojeg je trebao izvijestiti o tijeku sukoba s Mlečanima? U tom se slučaju sintagma *nostrę patrię* ne

bi odnosila i na naručitelja, kako se navodi u dosadašnjem istraživanju, već samo na autora (*pluralis modestiae*), svjedoka i sudionika opisane teške epizode zadarske prošlosti i autora najstarijeg zapisa inkorporiranog u zagrebački rukopis. Uočena autorova nedosljednost, različito raspoloženje prema Zadru i Zadranima u pismu od onog u prologu i opisu događaja, kontradiktorna vjera u pobjedu u pismu i prizivanje poraza kao zaslužene Božje kazne u tekstu, zatim slavljenje pobjede u pismu koje u opisu događaja nema i ne spominjanje teškog poraza Zadrana s kojim opsada grada završava, razlog su za sumnju u cjelovitost teksta koja nas usmjerava prema pojmovima *excriptio* i *compillatio* iz prepisivačeve opaske. Ostaje nejasno, kao što je istaknula i Olga Perić, tko je prepisao i sastavio knjigu iz nejasnih ulomka, prepisivač ili netko prije njega, odnosno radi li se u slučaju zagrebačkog rukopisa o arhetipu ili prijepisu djela *Obsidio Iadrensis*.

Proučavanju srednjovjekovne pismenosti potrebno je pristupiti oprezno, budući da u srednjem vijeku nije postojalo društvo u modernom, postkantovskom smislu riječi, već etničke, lingvističke i protonacionalne veze, a mogući je pristup istraživanje onoga što Brian Stock naziva *textual communities*. Mikrodruštva organizirana oko zajedničkog razumijevanja zapisa doživljavaju preporod u XI. stoljeću s procvatom interesa za latinsku gramatiku koji je započeo u IX. stoljeću, a sve važnija uloga pisane riječi u području trgovine, zakona i administracije kao i nove mogućnosti teksta dovode do potiskivanja postojeće usmene tradicije koja nije nestala. U novonastalim prilika usmena i pismena tradicija preko teksta započinju sa zajedničkim djelovanjem i međusobnim utjecajem. Za nastanak tekstualne zajednice potrebni su tekst koji nije trebao biti zapisan, publika koja nije trebala biti pismena i interpret koji je imao direktan doticaj s pismenom kulturom i koji je poruku pročitano teksta prenosio drugima. Iako povjesnici rijetko otkrivaju kako spoznaju djela, svojim napomenama potvrđuju da je srednjovjekovni tekst poligon za zajedničko djelovanje usmene i pismene tradicije o čemu svjedoče napomene npr. u djelima *Ljetopis popa Dukljanina*, *Historia sancti Christophori martyris* Jurja Kostice ili *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona. Dva aspekta iskustva djeluju zajedno; objektivnost događaja prelijeva se u subjektivnost zapisa, percepcija, osjećaja i opservacija, a transkribirano se iskustvo ponovo vraća u život i utječe na njega. Iz tog se razloga za razumijevanje srednjovjekovnog teksta svijet izvan njega ne može ignorirati ili reducirati. Anonimni je autor *Opsade*, koja je bila poligon za prožimanje usmene i pismene tradicije oko koje se okupljala određena tekstualna zajednica, nastojao poput svakog srednjovjekovnog povjesnika pomiriti kronologiju, opis uzroka i posljedica djela, te vrijednosni sud, odnosno pohvalu ili pokudu junaka i njegova čina u svrhu objašnjenja i predaje budućim naraštajima, pri čemu poseže za tipičnim vjerovanjima i pričama, a

općeprihvaćeni retorički, logički i teološki postupci oblikuju stvarnost i pripovjedno objašnjenje djela. U svom pismu naručitelju potvrđuje on tako srednjovjekovni cilj historiografskog postupka, jer ističe da je opisao sukob zaraćenih strana potaknut molbom naručitelja, ali i željom da strašno nasilje što su ga izvršili Mlečani preda sjećanju potomaka. Međutim, ako se promotre navedene pojedinačne kategorije objašnjenja i predaje svjedočanstva potomcima: kronologija, opis uzroka i posljedica, vrijednosni sud, odnosno pohvala ili pokuda junaka i djela, detektiraju se u *Opsadi*, uz već navedeno autorovo različito raspoloženje u pismu i opisu događaja i druga proturječja na kojima se temelji ovo istraživanje.

Autorov je stav posljedica slike Zadrana koja izvire iz prošlosti, o njoj svjedoče pisana vrela i autor im ne proturječi u nastojanju da čitatelja uvjeri u svoje tumačenje događaja. Međutim, opis se Zadrana postupno oblikuje. U kronici o mletačkoj opsadi Zadra 1202. godine koja je nastala oko 1208. godine na narječju starofrancuske pokrajine Champagne od visokorangiranog feudalca i sudionika opisnih događaja Geoffroya od Villehardouina nije prisutna osuda Zadrana, a dužd kaže da mu je ugarski kralj oteo Zadar kojeg je ponovo osvojio zahvaljujući božjoj milosti. Robert od Claria, siromašan vitez koji je svoje sudjelovanje u četvrtom križarskom ratu opisao poslije 1216. godine na pikardijskom narječju, mijenja ovaj podatak i krivnju prebacuje na Zadrane, pa dužd govori da se želi osvetiti građanima koji su mu puno toga skrivili, ne navodeći razlog, a i Zadrani su svjesni da ih Mlečani mrze. Martin od Canala, Mlečanin ili možda, kako neki smatraju, Francuz koji je zavolio mletačku republiku u kojoj je živio i radio, donosi konkretne i pristrane podatke: Zadrani su drski, odbijaju gospodstvo dužda gospodara, plijene putnike po moru, a njegove se riječi ponavljaju i u duždovom govoru križarima. Svoju je kroniku napisao u drugoj polovini XIII. stoljeća, nije bio sudionik događaja i njegovo svjedočanstvo prema mišljenju povjesničara nije pouzdano, ali upravo se njegova slika Zadrana prelila u svjedočanstvo Tome Arhiđakona i on je dalje razvija i tumači svojim trinaestostoljetnim kleričkim mentalitetom i dvostrukim značajem koji podliježe božjoj kazni ili nagradi: Bog je kaznio Zadar mletačkom rukom za zao značaj građana. Baš kao što je Toma Arhiđakon preuzeo sliku Zadrana iz starofrancuskih kronika prilagodivši je svom mentalitetu i novim zahtjevima teksta, tako je i anonimni autor *Opsade* preuzeo sliku Zadrana od Tome Arhiđakona, ali s velikim odmakom od promišljanja trinaestostoljetnog kleričkog mentalnog krajobraza čiji je Toma bio predstavnik. U *Opsadi* je vidljivo napuštanje karakteristične medievalne crno – bijele sheme profiliranja likova, podjele na dobar i zao značaj koji uvjetuje veza (*transmissio*) s Bogom; Zadrani su istovremeno dobri i loši, a autor izlazeći iz okvira zadanog topičkog i metaforičkog

ustroja svijeta pokušava protumačiti njihove osobine i psihička stanja koja su dovela do konačnog pada grada u ruke neprijatelja, čime je napravio iskorak prema suvremenom tumačenju povijesti. Autorov dosljedan stav o grešnim i bahatim Zadranima ukazuje na njihov zao značaj o kojem čuvaju svjedočanstvo pisana vrela. Bog je već kažnjavao Zadrane rukom Mlečana i kao da se od tih vremena Zadranima nisu promijenili; i dalje su heretici, i dalje su gusari o čemu svjedoči ubojstvo redovnika čije su stvari kasnije, bez prigovara građana, prodavane na javnom trgu. Iz perspektive Zadranima situacija je drugačija; njihova *transmissio* s Bogom nije prekinuta jer mu se čitavo vrijeme obraćaju molitvama i jadikovkom pitajući se što su zgriješili kad ih tako kažnjava, a Bog im zbog njihov dobrog značaja pomaže u borbi protiv Mlečana. Ovo je proturječje autor pokušao ukloniti objašnjenjem da je Bog skrivao Zadranima svoj naum do kraja. Unatoč predodređenoj Božjoj kazni, autor daje vrlo zrela objašnjenja zašto je grad propao: zbog lošeg upravljanja, zbog nebrige za hranu i pogrešnog političkog opredjeljenja. I sami Zadranima iznenada priznaju političke pogreške mletačkom duždu uspoređujući se sa zalutalom ovcom bez vodstva i mole za oprost što je u potpunoj suprotnosti sa sadržajem autorovog pisma. Njihova usporedba povezuje završetak djela s prologom u kojem nakon biblijskog opisa grešnika slijedi autorova osuda grešnog Zadra, prizivanje zaslužene božje kazne i poziv gradu da poput Davida spozna svoj grijeh. Zadranima su na kraju djela izgovorili autorove stavove iznesene na početku djela. Iako se u dosadašnjem radu isticalo autorovo protumletačko raspoloženje, zbog uočenih proturječja njegovi politički stavovi nisu posve razumljivi.

Slika Zadranima koja je u detaljima vrlo proturječna i ne može se objasniti samo mogućnostima teksta u vrijeme njegovog nastanka ukazuje na mogućnost da se radi o različitim opisima i različitim političkim opredjeljenjima njihovih autora. Preuzete jezične i stilske postupke iz Tomine *Historije* autor *Opsade* prilagođava novi zahtjevima teksta. On ne imitira Tomu, ali u njegovom djelu traži rješenja za uvjerljiv prikaz mletačke opsade grada preuzimajući postojeće književne postupke kako bi zaronio dublje u čovjeka u potrazi za emocijama kojima će protkati opisani događaj. Najveći je odmak od Tome Arhiđakona napravio diskretnim premještanjem razloga propasti grada s lošeg značaja na konkretne političke razloge.

U prilog tezi da je *Obsidio Iadrensis* kompilacija tekstova, osim rezultata analize tumačenja Božje volje u zemaljskim događajima idu i rezultati analize kronologije događaja, pripovjednog slijeda (*seriatim*), usmene predaje, sadržajne nepovezanosti, zatim projekcije autorove istance u tekstu, rezultati usporedbe autorovog obraćanja naručitelju i čitatelju, te antroponomastičke, toponomastičke, leksičke i jezične osobitosti istaknute u radu. Upravo su se ovo teme, u želji da napravimo iskorak u istraživanju i boljem poznavanju ovog izuzetno zanimljivog, osebujnog i zagonetnog teksta, nametnule prilikom istraživanja i usporedbe *Opsade* s opisima koji joj se navedenom tematikom približavaju; prije svega jezično i stilski bliska *Historia Salonitana* Tome Arhidakona, zatim tekst poznat kao *A Cutheis tabula* i već spomenute tri starofrancuske kronike: Geoffraya od Villehardouina, Robert od Claria i Martina od Canala. Preuzimanjem naslijeđene topike i metaforike, ali i detektiranim neočekivanim i obogaćujućim mijenjanjem vidokruga roda *Opsada* konstruira prošlost vlastitog predmeta. Izdvojit ćemo motiv žene koja je u *Opsadi* majka i udovica, a to su renesansni elementi, koji uz razvijene lirske opise otvaraju mogućnost da je *Opsada* nastala kasnije od vremenskog okvira koji joj je odredio Franjo Rački. Za određivanje vremena nastanka djela moglo bi pridonijeti i istraživanje natprirodne scene u kojoj su Zadranici pobijedili Mlečane u pomorskoj bitki zahvaljujući pomoći žene koja se iznenada ukazala iznad mora i koja podsjeća na ukazanje svetica, a zbog oružja položenog uz bedru i na Ivanu Orleansku. *Memorijale* Pavla Pavlovića generira identične probleme suvremenom čitatelju koje prate i *Opsadu*, te se treba istražiti Pavlovićev doticaj s *Opsadom*. Izrazito uočljive kronološke neurednosti koje karakteriziraju *Memorijale* i *Opsadu* ukazuje na mogućnost da se oba djela sastoje od odvojenih, zasebnih zapisa, pa se postavlja pitanje je li možda oko njih bila okupljena intelektualna zajednica kojoj se sadržaj usmeno prenosio, a zbog najzanimljivijeg detalja u *Opsadi* – dva opisa istog događaja – postavlja se pitanje radi li se možda o vježbama opisivanja na temu opsade grada ili ostacima prijepisa nekog ranijeg teksta.

Obsidio Iadrensis je tipično srednjovjekovnom djelu koje, iako nedotjerano i nedovršeno, nimalo ne zaostaje za visokom razinom pismenosti na latinskome jeziku u XIV. stoljeću. Slijedeći klasičnu tradiciju ono ostaje otvoreno za promjene nastale razvojem samoga jezika, kao i za utjecaj pučkih govornih navika sredine u kojoj nastaje, sjedinjujući kontinuitet latinskoga jezika i specifičnu sliku jezične stvarnosti svojega vremena. Promatrano u historijskom kontekstu svog nastanka i kroz ulogu i značaj teksta u to doba, *Opsada* je poruka, koja se preko interpreta ili zapisa trebala prenijeti široj publici. Ta je poruka naručena, napisana na srednjovjekovnom latinskom jeziku, vezana za konkretan, zemaljski, politički

događaj i oblikovna kršćanskim viđenjem svijeta. Politička poruka *Opsade* omotana u ruho povjesnice trebala je informirati i educirati članove zajednice o političkim zbivanjima, oblikovati njihovo *mišljenje*, utjecati na donošenje odluka i na način postupanja u konkretnim političkim situacijama. *Opsada* se propagandističkim nakanama i objašnjenjem zemaljskih događaja Bogom uklapa u srednjovjekovni obrazac spoznavanja, ocjenjivanja i uobličavanja prošlosti i suvremenosti u svrhu njihove predaje budućim naraštajima, jer istraživanje u kojem se čovjek objašnjava Bogom najčešće opravdava politiku. Ne znamo na koji je način funkcioniralo „mikrodruštvo” okupljeno oko zajedničkog razumijevanja zapisa o mletačkoj opsadi Zadra i tko su mu članovi. Interpunkcijski znakovi u zagrebačkom rukopisu ukazuju na mogućnost da se radi o tekstu koji se čitao na glas i potrebno ih je temeljito istražiti. Ovakvo shvaćanje učvršćuje i nesrazmjer pojedinih poglavlja, pa se tako npr. četvrto poglavlje druge knjige proteže na osam listova, dok se trinaesto poglavlje druge knjige sastoji od svega šest redaka, ali i opisi unutar pojedinih poglavlja u kojima se pripovijedanje zaustavlja, te se na glo prelazi na novu temu zbog čega je tekst nepovezan, ponekad nejasan i proturječan. Zanimljivi su i naslovi poglavlja; četiri u prvoj knjizi (15, 17, 20, 21) i sedam u drugoj (2, 5, 7, 13, 14, 15, 16) sastoje se od više naslova; jedan u prvoj (23) i dva u drugoj knjizi (7, 12) su napisani na samom dnu stranice, a specifičan je naslov osmog poglavlja druge knjige *De igratudine* koji je zaokružen unutar teksta i to između sedmog i osmog poglavlja koje započinje veznikom *et*. Pojedini su naslovi napisani s točkom.

Skok navodi da Geoffray od Villehardouina svoje svjedočanstvo o četvrtom križarskom ratu često započinje izrazima (*or*)*sachiez* („znajte”) ili sa *oiez* („čujte”), te zaključuje da je kronika ovog visokorangiranog plemića i sudionika događaja bila namijenjena za čitanje u skupovima nepismenih feudalaca s namjerom da se opravda napuštanje ideološkog cilja križarskog pohoda koji je postao oružje mletačke i crkvene ekspanzivne politike. I kod Roberta od Claria potvrđen je izraz *sachiés* („znajte”), a svoj rad započinje riječima *après si orrés pour coi on i ala* („nakon toga čut ćete, zašto se tamo išlo”), te nastavlja sintagmom *si vous dirons* („poslije toga reći ćemo vam”). Kod Martina od Canala potvrđeno je obraćanje pitanjem *Que vos diroie ie?* („Što da Vam kažem”) Skok smatra da ova Canalijeva upitna rečenica ponovljena četrdeset i dva puta s kojom započinje novo poglavlje, potvrđuje da je i ova kronika bila namijenjena za čitanje nepismenoj publici. U ovome se radu donose i analiziraju opisi događaja u *Opsadi* koji se uvode izrazima *dicitur*, *iudicatur*, *narratur*, *habetur*, *testificatur*, *feruntur*, *feruntur* i *sit diuulgatum* za koje se može vjerovati da su bili dio usmene predaje inkorporirane u tekst.

Za ovo uistinu zanimljivo i intrigantno djelo Budak kaže da je jedinstveno u svom vremenu, pa i kasnije jer do tada nije stvoreno ništa slično ni po koncepciji, ni po vrijednosti sadržaja, dok Perić ističe slojevitost, raznolikost, pa čak i neku razbarušenost kao strukturne karakteristike. Djelo je, dakle, jedinstveno i rijetko, a rijetkost ne može bezopasno pripisati samo slučajnom zubu vremena. Patrick Gaery je na primjeru obnova povijesti crkvenih institucija u XI. stoljeća u Neustriji, Austraziji i Bavarskoj pokazao kako tekstovi pretvaraju ugroženost u poziciju moći: supstituiraju se postojećim tekstovima o prošlosti, a tekstove na kojima se temelje kao nevažne i nevrijedne prepuštaju zaboravu ili uništenju. Osamljeni takvi tekstovi postaju povijesne spoznaje na kojima se grade shvaćanja, ali i zapisi o prošlosti sljedećih naraštaja koji umeću nove podatke u skladu s novim izazovima ili potrebama pojedinaca i institucija. Tokom XII. i XIII. stoljeća povjesničari rade na preobrazbi dokumenata u trajne spomenike (*monumenta*) proizvodeći historiografske tekstove pri čemu, kako navodi Paul Zumthor raspravljajući o najstarijim tekstovima na francuskom jeziku, odlučujuću ulogu imaju vlast i moć jer proizvodnja povijesti određuje što i kako treba zapamtiti, ali i zaboraviti. Iako moderni povjesničari neprestano ističu nedostatke ovakvih tvorbi, one su često jedina svjedočanstva o dobima koja su zahvaljujući njima postala mračna, jer su svojim tvorbama zamijenili druge i osudili ih na zaborav i nestanak.

Književno određenje *Opsade*, njezin formalni i sadržajni identitet, najvećim su dijelom posljedica načina na koji je nastala. *Opsada* je pretvorila autorovo iskustvo prošlosti kao zapisano i usmeno sjećanje u trajan spomenik (*monumentum*) kako je to bilo uobičajeno tokom XII. i XIII. stoljeća. Time se može objasniti zašto je djelo jedinstveno i zašto izvorni materijal inkorporiran u narativne dijelove nije nigdje drugdje sačuvan. Proizvodnja povijesti, u ovom slučaju povijesti grada Zadra pod utjecajem je vlasti i ima za cilj pretvoriti ugroženost u poziciju moći. Ovo nas upućuje na kralja Ludovika i njegove pristaše u gradu. Na tekstualnu zajednicu, odnosno pojedince okupljene oko zajedničkog razumijevanja sadržaja *Opsade* vrši se politički utjecaj, a interpunkcijski znakovi ukazuju na mogućnost auditivne recepcije teksta. Na povijesnim spoznajama iznesenim u *Opsadi* grade se shvaćanja i zapisi o prošlosti sljedećih generacija zbog čega se događaju interpolacije u tekst prema novim izazovima i potrebama pojedinaca i institucija. Time se može objasniti strukturna razbarušenost koju ističe Perić, a koja se može protumačiti i kao sadržajna nepovezanost koja rezultira proturječjima i nejasnoćama. Supstituirana novim tekstovima *Opsada* se kao nevažna i nevrijedna prepušta zaboravu i uništenju od kojih je 1532. godine spašava prepisivač zagrebačkog rukopisa s vlastitim intervencijama u tekst kako bi dobio smislenu i zaokruženu cjelinu od zapisa s kojima je raspolagao.

Rezultati istraživanja u ovoj doktorskoj disertaciji su pokazali da se prolog *Opsade* i autorovo pismo naručitelju, koje slijedi, jezično, stilski i sadržajno razilaze, te da postoje dijelovi teksta koji pokazuju veću jezičnu i sadržajnu podudarnost; jedni su bliži prologu, dok su drugi bliži pismu. Da bismo identificirali najstariju jezgru u *Opsadi*, tekst koji je kako se čini pisao sudionik i svjedok opisanih događanja i možda po narudžbi kralja Ludovika, kojeg kao budućeg vladara pozdravlja blagoslovom kao Jakov Izaka, potrebno je provesti istraživanje u kojem će se jezičnom analizom usporediti poglavlja, ali i opisi unutar svakog pojedinog poglavlja. Time bi se moglo utvrditi koliko je tekstova prisutno u djelu i čija je pritužba da je djelo sastavljeno i prepisano iz nekih veoma nejasnih ulomaka – prepisivača zagrebačkog rukopisa ili nekog prije njega. Navedene osobitosti *Opsade* odgovaraju napomeni da je djelo prepisano i sastavljeno iz nekih veoma nejasnih ulomaka i mogle bi biti posljedica nastojanja da se iz takvih ulomaka dobije zaokružena, smisljena i kronološki posložena cjelina, ali nikako ne odgovaraju autorovoj najavi u pismu naručitelju da će iznijeti „po redu i trijezno glavni uzrok i sukobe među suparnicima” (*discordiasque habitas inter emulos seriatim uobis segniter festinare legare*). Zbog načina na koji je nastalo i koji ga definira kao *excriptio* i *compillatio*, djelo je neiscrpan izvor jezičnih, povijesnih, književnih i drugih istraživanja, jer nam može još dosta toga reći o prošlosti i našem poimanju prošlosti, o početku i snazi pisane riječi u političkoj manipulaciji i o razvoju teksta do onog što danas podrazumijevamo pod tim pojmom.

DODATAK

1. Autorovo obraćanje naručitelju i čitatelju

Liber primus

1.

Resonare audeo, tipo dicam (I, 1, 115, 6; fol. 02r)³⁹⁶

„Usudujem se govoriti zvonkim glasom, slikovito ću se izraziti”

2.

disposui propalare (I, 2, 119, 20; fol. 04r)

„sam odlučio objaviti”

3.

ut...festinarem legare (I, 2, 119, 23; fol. 04r)

„da...što prije iznesem”

4.

curavi actus militiam agonesque partium per capitula singillatim et distincte in his scriptis pertractare (I, 2, 121, 6; fol. 04r)

„nastojao sam u ovom spisu po poglavljima pojedinačno i jasno prikazati vojnička djela”

5.

ut diximus (I, 3, 125, 16; fol. 06v)

„kako smo rekli”

6.

quos confestim nominabo (I, 4, 127, 14; fol. 07r)

„koje ću odmah poimenice navesti”

³⁹⁶ Primjeri i njihovi prijevodi, navedeni u dodatku, preuzeti su iz *Obsidio Iadrensis* (Zagreb: HAZU, 2007), a uz njihovu se oznaku navodi i stranica zagrebačkog rukopisa čiji je faksimil priložen uz navedeno kritičko izdanje djela.

7.

sicut Deo concedente studi propalare (I, 4, 129, 18; fol. 08r)

„što sam, ako mi Bog dopusti, odlučio prikazati”

8.

ut Deo condonante gratiam satis lucide propalare studemus (I, 9, 149, 21; fol. 17r)

„kako uz pomoć Božje milosti nastojim dovoljno jasno prikazati”

9.

que causa expeditionis postponimus (I, 10, 151, 25; fol. 17v)

„radi kratkoće ostavljamo to po strani”

10.

et alia, que ad presens dimitto (I, 11, 157, 7; fol. 19r)

„i drugo što za sada ne spominjem”

11.

reliquas vero causa prolixitatis relinquo (I, 15, 163, 14; fol. 23r)

„o ostalima ne govorim da ne bih duljio”

12.

disposuimus relinquere (I, 18, 173, 26; fol. 28r)

„odlučio sam prepustiti”

13.

quem in presenti graphia recolimus nominasse (I, 19, 175, 8; fol. 28v)

„za kojeg ističem da sam ga u ovom djelu već spomenuo”

14.

de quibus supra recolimus tetigisse (I, 22, 187, 16; fol. 35r)

„za koje kažem da sam ih gore spomenuo”

15.

ut iam proemio huius nostri opificii particulam monstrauimus (I, 23, 193, 6; fol. 38r)

„kako sam već djelomice pokazao u proslovu ovoga našega djela”

16.

quibus superius descripsimus (I, 23, 193, 12; fol. 38r)

„što sam ih gore naveo”

17.

de qua paulisper intonauimus (I, 23, 193, 19; fol. 38r)

„o kojoj sam nešto malo natuknuo”

18.

ut presentibus intruimus (I, 23, 193, 22; fol. 38v)

„kako ovdje izlažem”

19.

in præcedenti capitulo expressam (I, 23, 193, 23; fol. 38v)

„o kojoj sam govorio već u predhodnom poglavlju”

20.

prout superius expressimus (I, 23, 195, 10; fol. 39r)

„kako samo poviše napomenuli”

21.

secundum quod narrasse recolimus (I, 23, 195, 29; fol. 40r)

„kako sam, napominjem, izložio”

22.

de qua superius propalauimus (I, 24, 199, 16; fol. 42r)

„koji sam gore spomenuo”

23.

(*ut diximus*) (I, 24, 199, 26; fol. 42v)

„kako sam rekao”

L i b e r s e c u n d u s

24. (1)

ut iam sepius notauimus (II, 3, 211, 8; fol. 48r)

„kako smo već više puta spomenuli”

25. (2)

de quibus in huius capitulo tetigimus (II, 3, 211, 34; fol. 48v)

„o kojima smo nešto natuknuli u ovom poglavlju”

26. (3)

de quibus iam in prescripto capitulo commemorauimus (II, 4, 213, 30; fol. 49v)

„koje smo spomenuli već u predhodnom poglavlju”

27. (4)

Sed, ut breuiter expediamus id quod cepimus (II, 4, 217, 12; fol. 50v)

„No da ukratko izložimo ono što smo započeli”

28. (5)

de qua iam in hoc capitulo prelibauimus (II, 4, 223, 12; fol. 52r)

„o kojima smo u ovom poglavlju već predhodno govorili”

29. (6)

sumus dispositi si non integraliter, adminus particulam pertractare (II, 5, 227, 5; fol. 53v)

„namjeravam na sljedećim stranicama prikazati ako ne cjelovito, a ono barem djelomično”

30. (7)

quod statim indicare promittimus (I, 8, 237, 13; fol. 56v)

„što obećavam odmah izložiti”

31. (8)

certos nos reddimus (II, 9, 241, 14; fol. 57v)

„uvjeren sam”

32. (9)

Ex illis certitudinem penitus ignoramus (II, 9, 241, 23; fol. 57v)

„Za one druge ne znam pouzdano”

33. (10)

non credo (II, 15, 265, 21; fol. 66r)

„ne vjerujem”

34. (11)

sed ne conscientie patiar morsum, vnum indicare proposui (II, 15, 267, 6; fol. 67r)

„No da ne bih imao grižnju savjesti, odlučio sam izložiti jedno”

35. (12)

Iam arbitror (II, 20, 291, 10; fol. 78v)

„Već smatram”

2. Nazivi za Boga i biblijski izrazi

L i b e r p r i m u s

Domine

„Gospode” (I, 1, 115, 5; fol. 02r)

Deo dilectus

„Božji miljenik” (I, 1, 115, 10; fol. 02r)

Tibicen Christi et lyra Noui testamenti (Dauid)

„frulač Kristiv i lira Novoga zavjeta” (I, 1, 115, 11; fol. 02r)

Domine

„Gospode” (I, 1, 115, 14; fol. 02r)

summus Monarcha

„najviši vladar” (I, 1, 117, 6; fol. 02v)

ad eternum Sabaoth

„vječnom Sabaothu” (I, 1, 117, 24; fol. 03r)

iustissime Helii

„najpravedniji Eli” (I, 1, 117, 25; fol. 03r)

Deus (I, 1, 117, 27; fol. 03r)

pneumatis almi prolatione attestatur (Hyermias)

„nadahnut od Duha svetoga, potvrđuje” (I, 1, 119, 5; fol. 03r)

Domino (I, 1, 119, 8; fol. 03v)

Sabthael (I, 1, 119, 10; fol. 03r)

Diuina similitudine

„prema Božjem liku” (I, 1, 119, 10; fol. 03v)

Deus (I, 1, 119, 15; fol. 03v)

ad Dominum (I, 1, 119, 15; fol. 03v)

anno Dominicę incarnationis

„godine od utjelovljenja Gospodinova” (I, 3, 121, 17; fol. 04v)

Deo concedente

„ako mi Bog dopusti” (I, 4, 129, 18; fol. 08r / I, 9, 149, 21; fol. 17r)

Dei gratia

„po milosti Božjoj” (I, 5, 131, 5 i 20; fol. 08v i 09r / I, 5, 133, 21; fol. 10r / I, 5, 135, 8; fol. 10v / I, 5, 141, 15; fol. 13v)

Deum, qui est causa causarum et primum ens

„Boga, koji je uzrok svih uzroka i vrhovno biće” (I, 6, 137, 10; fol. 11v)

Deus (I, 9, 145, 25; fol. 15v)

in et nostrum pastorem Deum

„u Boga i našeg pastira” (I, 9, 145, 31; fol. 15v)

anno Domini

„godine Gospodnje” (I, 10, 151, 18; fol. 17v)

virtute ipsius S. Paraclyti

„potporom samog Duha svetoga” (I, 14, 159, 29 – 30; fol. 21r)

Christi gratia opitulante

„uz pomoć Kristove milosti” (I, 15, 163, 22; fol. 23r)

deuotam...missam

„službu Božju” (I, 18, 171, 21; fol. 27r)

deique vicarius (Dalphinus)

„zamjenik Božji” (I, 19, 175, 18; fol. 29r)

gratia magni Tonantis

„milost silnoga Gromovnika” (I, 19, 177, 19; fol. 30r)

iustissimus Iudex

„najpravedniji Sudac” (I, 21, 183, 22, fol. 33r)

diuinum...presidium

„Božja zaštita” (I, 21, 183, 25; fol. 33v)

diuino permittente iudicio

„uz odobrenje Božjeg suda” (I, 21, 183, 26; fol. 33v)

terribilia iudicia magni Tonantis

„strašan sud silnog Gromovnika” (I, 21, 185, 20; fol. 34r)

diuino permittente iudicio

„s dopuštenjem Božje volje” (I, 22, 191, 19; fol. 37v)

crebrius supereminetia deitatis, que super cunctis celestibus et terrenis gubernat

„izvanredna uzvišenost Božja, koja upravlja i vlada svime na nebu i na zemlji” (I, 23, 191, 29 – 30; fol. 38r)

altiissimus sator

„previšnji Otac” (I, 23, 193, 8; fol. 38r)

anno Domini

„godine Gospodnje” (I, 23, 193, 12; fol. 38r)

in quantum diuina permittebant gratia

„koliko im je dopuštala milost Božja” (I, 23, 195, 6; fol. 39r)

sed ab astris facultas eis non fuit concessa

„ali im zvijezde ne dadoše tu mogućnost” (I, 24, 199, 29; fol. 42v)

diuinum prodigium

„Božje znamenje” (I, 24, 201, 23, fol. 43v)

L i b e r s e c u n d u s

induite vos armatura Dei

„navucite na sebe božansku ratnu opremu” (II, 1, 205, 6; fol. 45r)

fides Christi

„vjeru u Krista” (II, 1, 205, 11; fol. 45r)

diuinum eloquium

„božansku riječ” (II, 1, 205, 11; fol. 45v)

anno incarnationis Iesu Christi

„godine od utjelovljenja Isusa Krista” (II, 2, 205, 28; fol. 46r)

Dei gratia

„po milosti Božjoj” (II, 2, 207, 5; fol. 46r / II, 2, 209, 6 i 8; fol. 47r)

Deo coadiuuante

„uz pomoć Božju” (II, 2, 207, 17, fol. 46v)

domino adiuuante

„uz pomoć Gospoda” (II, 2, 209, 21; fol. 47v)

Altissimi gratia suffragante

„uz potporu milosti Previšnjeg” (II, 2, 209, 22; fol. 47v)

deum (II, 2, 209, 25; fol. 47v)

apud excelsum superum

„pred uzvišenog Boga” (II, 2, 209, 26; fol. 47v)

diuini

„od Boga” (II, 3, 211, 29; fol. 48v)

hanc gratiam inmeruerunt acceptare

„tu milost nisu zaslužili” (II, 4, 213, 26; fol. 49v)

anno Christi

„godine Kristove” (II, 4, 213, 28; fol. 49v)

discriminosa indicia

„pogubna znamenja” (II, 4, 215, 24; fol. 50r)

pretiosa diuina prescientia

„dragocjena Božja providnost” (II, 4, 217, 8; fol. 50v)

Spiritus S. virtute

„zahvaljujući Duhu svetomu” (II, 4, 221, 27; fol. 52r)

Deo iustissimo

„prepravedni Bog” (II, 5, 225, 22; fol. 53r)

miser cordia diuina, cui nihil occultum nihilque absconditum est, sed omnia suo conspectui nude presentantur

„Božja milost, kojoj ništa nije tajno, ništa skrovito, već se njezinu pogledu sve pokazuje golo” (II, 5, 225, 25-27; fol. 53r/53v)

Saluatoris gratia

„uz pomoć milosti spasiteljeve” (II, 5, 225, 29; fol. 53v)

supernus dominus

„višnji gospodar” (II, 7, 233, 6; fol. 55r)

ad perpetuum Sabaoth

„vječnom Sabaotu” (II, 7, 233, 10; fol. 55r)

aduersus radios fortunę

„protiv zraka sudbine” (II, 10, 245, 22; fol. 59r)

ad radios fortunę

„na zrake sudbine” (II, 10, 245, 25; fol. 59r)

fortuna (II, 10, 245, 24; fol. 59r / II, 10, 247, 14 i 15; fol. 59r / II, 10, 249, 5; fol. 59v)

Sed ille, a quo omne datum et omne donum perfectum dignoscitur habere fundamentum, cui posse est omnem curare morbum languidum, qui etiam Dauidis persecutionem confregit et in fines orbis dispersit, quodam admirabili et nouo splendore, ut agnosceret eius vestigia, misertus est luctatores corruscare.

„No onaj za čiji se svaki dar i svaki savršeni poklon jasno vidi da ima potpuno opravdanje, koje može izliječiti svaku tegobnu bolest, koji je i gonjenje Davida slomio i raspršio na kraj svijeta, smilovao se – kako bi on spoznao njegove tragove – borcima da zablistaju nekim divnim i novim sjajem.” (II, 11, 255, 24; fol. 62r)

Deum (II, 12, 257, 27; fol. 63r)

nutu permittente diuino

„po migu Božje volje” (II, 12, 259, 10; fol. 63v)

nutu magni Tonantis

„na mig silnog Gromovnika” (II, 13, 259, 14; fol. 63v)

ad astra

„do neba” (II, 14, 265, 8; fol. 66r)

diuinitus

„Božjim djelovanjem” (II, 15, 265, 16; fol. 66v)

excelsi ningentis constutione

„po odluci uzvišenog Snježitelja” (II, 15, 265, 19; fol. 66v)

iudicium...Dei

„Božji sud” (II, 15, 267, 6; fol. 67r)

veritatis diuine

„Božjoj istini” (II, 15, 267, 15; fol. 67r)

athleta gloriosus

„Božji borac” (II, 15, 267, 15; fol. 67r)

eternus custos

„vječni Čuvar” (II, 16, 271, 7; fol. 68v)

a dispositione supernorum

„naklonost višnjih” (II, 18, 277, 11; fol. 71v)

permittente diuino

„uz odobrenje Božjeg suda” (II, 18, 277, 18; fol. 71v)

iustissimus princeps celestium et infimorum, qui mortem non vult peccatoris

„najpravedniji vladar nebesnika i podzemnika koji ne želi grešnikovu smrt” (II, 18, 279, 19 – 20; fol. 72v/73r)

non paruum anathema superne predestinationis

„moćno prokletsvo višnje providnosti” (II, 18, 279, 26; fol. 73r)

cratorem

„Stvoritelja” (II, 18, 283, 14; fol. 74v)

tactis corpolariter Scripturis

„dodirni vši rukom sv. Pismo” (II, 19, 287, 29; folo. 77v)

3. Citati i poslovice

Liber primus

1.

Domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me? Multi insurgunt aduersum me. Ps. 3, 2. (I, 1, 115, 5; fol. 02r)

„Gospode, zašto su se namnožili oni koji me muče? Mnogi se dižu protiv mene.”

2.

Dauid equidem uates egregius ac Deo dilectus, cognitor sui facinoris, tibicen Christi et lyra Noui testamenti, a facie iniquissimi Saulis, terribilis sui soceri, factus profugus, quodam uehementi stupore mentis ad illum, qui contra folium arboris suam inhaustibilem ostendit potentiam, et quondam in extasi sue mentis positus uerba in principio proposita titubabat: Domine, quid etc. Job 13, 25. (I, 1, 115, 10 – 14; fol. 02r)

„David, doista izvrstan pjesnik i Božji miljenik, koji je spoznao svoj grijeh, frulač Kristov i lira Novoga zavjeta, bježeći od lica najpravednijeg Šaula, svojega strašnog tasta, obuzet silnom opčinjenošću svog duha, onomu koji pokazuje svoju neiscrpnu moć prema listu drveta vapije je riječima navedenim u početku: *Gospode, zašto itd.*”

3.

Fides igitur non est eis admittenda pro eo quod camum in regendo fidelem subditum Egidius in libro laudabiliter Regiminis principium autentice disciplinat, regulariter non gubernant, sed deterius more tyrannico in chaos precipitant. (I, 1, 117, 19 – 21; fol. 03r)

„Prem Egidiju, koji u hvale vrijednoj knjizi *Odgoj vladara* otvoreno prekorava uzde u vladanju nad vjernim podanicima, oni ne upravljaju svojim podanicima kako treba, nego ih gore od samih tirana ruše u propast.”

4.

Sed audi quid Hyeremias nono sue lectionis capitulo pneumatis almi prolatione attestatur: „Preparamini contra Babilonem”, id contra confusionem Iadrę, „per circuitum omnes qui tenditis arcum, debellate eam, non parcatis iaculis, quia Domino paccavit”, crudeliter nempe ipsa comisit. Citat se zapravo nalazi u Jer. 50, 40. (I, 1, 119, 5 – 8; fol. 03r)

„No čuj što Jeremija, nadahnut od Duha svetoga, potvrđuje u devetom poglavlju svog djela: *Svrstajte se protiv Babilona*, tj. smućenog Zadra, *opkolite ga strijelci, strijeljajte na nj! Ne štedite strijele, jer je zgriješio Gospodu*, počinio je naime okrutno zlodjelo.”

5.

...salutem illam quam Isaac intulit Iacob. Gen. 27, 28 – 29 (I, 2, 119,19; fol. 04r)

„...pozdravlja onako kako je Izak pozdravio Jakova.”

6.

Confidunt Iadertini in sui probitate et scitu, quod eloquentiam Alani sapientiamque philosophię putant excedere... (I, 9, 149, 16 – 17; fol.17r)

„Zadrani se pouzdaju u svoju valjanost i znanje jer misle da su učeniji od Alana...”

7.

Tu quoque fac simile, sic ars deluditur arte. Catonis disticha moralia, 1, 26. (I, 9, 149, 27 – 28; fol. 17r)

„I ti postupaj slično, tako se varka izigrava varkom.”

8.

Sed o collega amantissime, sicut Aristoteles philosophus et Porphirius in eorum dialectis et conclusionibus expresse attestantur, animalitatem rationalitatemque fore essentialiter hominis ac risibilitatem proprium eius, sic manifeste Venetis insit naturaliter excitare simoniam ac eius proprietatem Vngaricęque turbę cum simonia somnium appetere. (I,17,169, 5 – 9; fol. 25v)

„Nego, premili družice, kao što filozof Aristotel i Porfirije u svojim dijalektičkim zaključcima izrijekom potvrđuju da su tjelesnost i razumnost bitna svojsva čovjeka, a da sposobnost smijanja pripada samo njemu, tako je očigledno da Mlečanima od prirode usađeno poticati simoniju, a njegovo je svojstvo i ugarske vojske da zbog simonije drijemaju.”

9.

...iuxta illud Magistri veritatis: „Dicunt et non faciunt.” Mt. 23, 3. (I, 20, 179, 6; fol. 30v)

„...prema onoj izreci Učitelja istine: *Govore, ali ne rade*”.

10.

...nam secus bos et secus arator intelligere dicitur. (I, 22, 187, 20; fol. 35r)

Kaže se naime da drugačije shvaća vol, a drugačije orač.

11.

Quoniam crebrius supereminetia deitatis, que super cunctis celestibus et terrenis gubernat et tenet imperium, obcecatis crimine flagellum dirę asperitatis coniectat, vt perfida abiecta calle ad solem iustitię properando festinet. Mal. 4, 2 (3, 29) (I, 23, 191, 29 – 30 i 193, 5; fol. 38r)

„Izvanredna uzvišenost Božja, koja upravlja i vlada svime na nebu i zemlji, na zaslijepljene zločinom češće usmjeruje bič strašne žestine da bi napustili kletu stazu i pohitali k suncu pravednosti.”

L i b e r s e c u n d u s

12. (1)

Induite vos armatura Dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli! vas Electionis Paulus ad illam turbam Ephesiorum... Ef. 6, 11. (II, 1, 205, 7 – 8; fol. 45r)

„Navucite na sebe božansku ratnu opremu da se možete odupirati đavlovim zasjedama! Veli izabrano sredstvo Pavao onom mnoštvu Efežana...”

13. (2)

Sed ipse doctor gentium... 2 Tim, 1, 11 (II, 1, 205, 12; fol. 45v)

„Ali taj učitelj pogana...”

14. (3)

Quod si prementissimi Sansonis vteretur virtute et Alexandri sapientissimi experietur industriam ac strenuissimi Hectoris plleret audacia... (II, 4, 215, 25 – 27, fol.50r)

„Sve kad bi bio snažan poput veoma opreznog Samsona, kao bi bio revan u djelovanju kao premudri Aleksandar i kad bi bio hrabar poput veoma odlučnog Hektora...”

15. (4)

Populus, qui ambulabat in tenebris, uidit lucem magnam et cetera... Iz. 9, 2. (II, 7, 233, 21 – 22; fol. 55v)

„Narod koji je hodao u tami ugleda veliko svjetlo, itd...”

16. (5)

Ob hoc homo, cum in honore esset, non intellexit, propterea comparatus est iumentis insipientibus illisque est factus similis. Ps. 49 (48), 13. (II, 10, 249, 8 – 9; fol. 59v)

„Zbog toga, dok je čovjek bio u časti, nije to uviđao, pa je zato uspoređen s nerazumnoj stokom i postao joj sličan.”

17. (6)

...quippe rudis es, et principes tui de mane comedunt. Prop. 10, 16. (II, 10, 249, 17; fol. 60r)

„...zato što si neiskusana, a tvoji se knezovi goste do jutra.”

18. (7)

... qui parcat virge, inquit Sapiens in Prouerbiis, odit filium. Izr. 13, 24. (II, 11, 251, 24 – 25; fol. 60v)

„...tko štedi šibu, kaže Mudrac u Poslovicama, mrzi sina.”

19. (8)

...*omne datum et omne domum perfectum*... ak. 1, 17. (II, 12, 255, 25; fol. 62r)

„...svaki dar i svaki savršen poklon...”

20. (9)

...*in fines orbis dispersit*... Ps. 111, 9. (II, 12, 255, 27; fol. 62r)

„...raspršio na kraj svijeta...”

21. (10)

...*ceu ceruus ad fontes desiderat aquarum*... Ps. 41 (42), 2. (II, 14, 259, 23 – 24; fol. 64r)

„...kao što jelen žudi za izvorom vode...”

22. (11)

...*qui mortem non vult peccatoris*... Ez. 33, 11. (II, 18, 279, 19 – 20; fol. 73r)

„...koji ne želi grješnikovu smrt...”

23. (12)

...*iuxta illud Dalmatię prouerbium: Scannum cecidit, scannullum resurexit*. (II, 18, 279, 26; fol. 73r)

„...prema onoj dalmatinskoj poslovice: Pala je klupa, podigla se klupica.”

24. (13)

Nec de micis de mensa cadentibus diuitis cupiebant refici... Lk. 16, 21. (II, 18, 281, 8; fol. 73v)

„Pa i nisu imali želje okrijepiti se mrvicama što su padale s bogataševa stola...”

25. (14)

Nam humanum est peccare, angelicum emendare et diabolicum perseuerare. (II, 18, 283, 30 – 31; fol. 75v)

„Ljudski je naime griješiti, anđeoski popravljati, a đavolski u grijehu ustrajati.”

26. (15)

...sicut elegerunt et quale semen seminarunt, hoc eligent et metent. (II, 19, 289, 13 – 14; fol. 78r)

„...kako su odabrali i kakvo su sjeme posijali, to će zahvatiti i požeti.”

27. (16)

Aquiescere ... consilio Sapientis voluerunt dicentis: "Numquam credas inimico reconciliato".
Prema Sir. 12, 10. (II, 19, 289, 15 – 16; fol. 78r)

„... nipošto nisu htjeli poslušati savjet Mudraca koji je rekao: *Nikada ne vjeruj neprijatelju s kojim si se pomirio!*”

Bibliografija

1. Izvori

- ARISTOTEL. *Retorika*. Prijevod i komentar Marko Višić. Beograd: Nezavisna izdanja, 1987.
- Gaj Julije CEZAR. *Moji ratovi*. S latinskog preveo i komentirao Ton Smerdel. Zagreb: Zora, 1972.
- Marco Tulije CICERON. *De Oratore*. Ur. Wilkins. Oxford: Clarendon Press, 1988.
- Cronica Jadretina. Venezia – Zara, 1345 – 1346*. A cura di Gherardo Ortalli e Ornella Pittarello. Venezia: Instituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2014.
- FRANJO ASIŠKI. *Opera omnia*. Ed. de la Haye. Lyon: Riguag, 1608.
- Franciscus DE FUMATIS. *Rukopis prijepisa djela Obsidio Iadrensis* („zagrebački rukopis” iz 1352. godine). Arhiv HAZU, Zbirka kodeksa, sign. II. a 35, fol. 2 – 78.
- Domenico Ignazio FRAUENBERGER. *Rukopis prijepisa djela Obsidio Iadrensis* (XVIII. st). Znanstvena knjižnica Zadar. Zbirka rukopisa, sign. Ms. 735, str. 4 – 288.
- GRGUR VELIKI. *Moralia in Iob*. Patrologiae cursus completus, series latina 76; CCSL 143. Ed. Migne. Paris: 1844.
- HOMER. *Ilijada*. Preveo i uredio Tomo Maretić. Zagreb: Matica Hrvatska, 1965.
- IZIDOR SEVILJSKI. *Etymologiarum sive originum libri XX*. Patrologiae cursus completus, series latina 199. Ed. Migne. Paris, 1844.
- Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Ur. Nada Klaić. Zagreb: Školska knjiga, 1972.
- KASIODOR. *De institutione divinarum litterarum*. Patrologiae cursus completus, series latina, 70. Ed. Migne. Paris, 1844.
- Brunetto LATINI. *Il Tesoro*. Bologna: Presso Gaetano Romagnoli, 1878.
- Legende i kronike*. Ur. Vedran Gligo Vedran i Hrvoje Morović. Split: Čakavski sabor, 1977.
- Ioannes LUCIUS. *Obsidio Iadrensis* („vatikanski rukopis” – Lučićev čistopis). Biblioteca Apostolica Vaticana. Zbirka rukopisa, sign. Ms. 6958, fol. 2 – 52.
- Ioannes LUCIUS. *De regno Dalmatiae et Croatiae liber sex*. Amstelodami, 1666. (*Obsidio Iadrensis*, 665 – 723, *Memoriale Pauli de Paulo patritii jedrensis*, 423 – 438).
- Ioannes LUCIUS. *Inscriptiones Dalmaticae*. Venecija, 1673.
- MATAFARI, Nicolò de. *Thesaurus pontificalis seu Manuale personarum ecclesiasticarum*. Paris, apud Durand Gerlier, 1521.

- MORELLI, Jacopo. *Storia dell'assedio e della recupera di Zara fatta da Veneziani nell'anno MCCCXLVI scritta da autore contemporaneo u Monumenti Veneziani di varia letteratura pubblicati nell'ingresso del procuratore Alvise Pisani*. Venezia, 1796.
- Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra*. Rukopis Veljka Gortana priredili Branimir Glavičić i Vladimir Vratović. Zagreb: HAZU, 2007.
- POPARIĆ, Bare. *Pisma Ivana Lučića Trogirana*. Starine HAZU, 32 (1907): 1 – 91.
- RIKARD OD SVETOG VIKTORA. *Benjamin maior*. Patrologiae cursus completus, series latina 196. Ur. Migne. Paris, 1844.
- SCHWANDTNER, Johann Georg. *Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum Croaticarum et Sclavonicarum*, vol. III, Lipsiae, 1747: 665 – 723.
- TOMA ARHIĐAKON. *Historia Salonitana*. Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić. Povijesni komentar Mirjana Matijević-Sokol. Studija Toma Arhiđakon i njegovo djelo Radoslav Katičić. Split: Književnik krug, 2003.
- Tri starofrancuske hronike o Zadru u godini 1202*. Preveo Petar Skok, urednik Nikola Majnarić. Zagreb: Izdavački zavod JAZU, 1951.
- VITERBIENSIS Iohannis. *Liber de regimine ciuitatum, prodit curante Caietano Salvemini*, u: *Scripta anecdota glossatorum*. Bibliotheca iuridica medii aevi edidit Augustus Gaudentius, voll III, Bononiae MDCCCCI, 215 – 280.

2. Sekundarna literatura

- Auerbach, Erich. „Figura”. U: *Studi su Danti*. Milano: Feltrinelli, 1966.
- Begonja, Sandra. „Srednjovjekovno djelo Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra kao povijesni izvor za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću”. *Povijesni prilozi* 47 (2014): 81 – 141.
- Brunelli, Vitaliano. *Storia della città di Zara I*, Venezia: Istituto Veneto di Arti Grafiche, 1913.
- Budak, Neven. „Obsidio Iadrensis kao povijesno i književno djelo naše predrenesanse”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 23 (1983 – 1984): 133 – 138.
- Butić, Dolores. *Jezične i stilske osobitosti djela Obsidio Iadrensis*. Magistarski rad (mentorica: prof. dr. sc. Olga Perić), Sveučilište u Zadru, 2007.

- Butić, Dolores. „O leksiku djela *Obsidio Iadrensis*”. *Annales, Series Historia et Sociologia* 22 (2012): 439 – 446.
- Butić, Dolores. „Natprirodno u djelu *Obsidio Iadrensis*”. U: ZFD 7, zadarski filološki dani: zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zadru i Biogradu na Moru 22. i 23. rujna 2017, ur. Rafaela Božić, Sandra Hađihalilović i Josip Lisac. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019: 155 – 173.
- Butić, Dolores. „Neke jezične i paleografske osobitosti djela *Obsidio Iadrensis*”. U: *Jezik i um: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku održanog od 3. do 5. svibnja 2018. u Rijeci*, ur. Mihaela Matešić i Anastazija Vlastelić. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, 2019: 321 – 336.
- Curtius, Ernst Robert. *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Naprijed, 1998.
- Fališevac, Dunja. *Hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb: Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, 1980.
- Flaker, Aleksandar. *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Zagreb: Liber, 1978.
- Farchini, Vittorio, *Trattati „De regimine civitatum” (sec. XIII-XIV)*, La ville, VI, Premiere partie institutions Administratives et Judicaries, Bruxelles, 1954.
- Franičević, Marin, Švelac, Franjo, Bogišić, Rafo. *Povijest hrvatske književnosti* (3. knjiga). Zagreb: Liber, 1974.
- Gaery, Patrick. *Phantoms of Remembrance. Memory and Oblivion at the End of First Millenium*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Gortan, Veljko. „Hrvatski latinisti.” U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, sv. 2 i 3, ur. Rafo Bogišić. Zagreb: Zora: Matica hrvatska, 1969/1970.
- Gortan Veljko. „*Obsidio Iadrensis* (Opsada Zadra)”. *Umjetnost riječi* 14, br. 1/2 (1970): 101 – 106.
- Gurevič, Aron. *Les catégories de la culture médiévale*. Paris: Gallimard, 1983.
- Hercigonja, Eduard. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska, 1979.
- Hilje, Emil. „Mletački kaštel u Zadru”. *Ars adriatica* 1 (2011): 109 – 116.
- Hrvatski bibliografski leksikon* (sv. 4). Ur. Trpimir Macan. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1998 (503 – 504).
- Hunger, Herbert. *Schrieben und Lesen in Byzanz*. München: Beck, 1989.

- Inchiostri, Ugo. *Di Nicolò Matafari e del suo „Thesaurus pontificum” in relazione con la cultura giuridica nel secolo XIV*. Archivio storico per la Dalmazia 7 (1929), 63 – 85, 117 – 125, 159 – 174, 211 – 220.
- Ivić, Nenad. *Domišljanje prošlosti*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1992.
- Ivić, Nenad. „Dosezi sjećanja i zaborava: pad Salone i naseljavanje Splita u Tome Arhiđakona”. U: *Toma Arhiđakon i njegovo doba: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25-27. rujna 2000. u Splitu*, ur. Mirjana Matijević Sokol i Olga Perić. Split: Književni krug Split, 2004: 129 – 142.
- Jauss, Hans, Robert. *Estetika recepcije. Izbor studija*. Beograd: Nolit, 1978.
- Jauss, Hans Robert Jauss. *Expérience historique et fiction*, u *Certitudes et incertitudes de l'histoire*, ur. Gilbert Gadoffre. Paris: PUF, 1987.
- Katičić, Radoslav. „Korjени i pretpostavke hrvatske renesansne književnosti”. *Studia slavica*, XXV (1979): 217 – 225.
- Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1976.
- Klaić, Nada, Petricioli, Ivo. *Zadar u srednjem vijeku do 1409*. Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976.
- Kolubić, Nikica. *Hrvatska književnost od humanizma do renesanse*. Zagreb: Naladni zavod MH, 1980.
- Lacroix, Benoît. *L'Historien au Moyen Age*. Paris: Vrin, 1971
- Ladić, Zoran. „O nekim aspektima uloge crkve u zbivanjima opisanim u djelu Obsidio Iadrensis”. U: *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve: zbornik radova sa znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije)*, sv.1 (Od ranokršćanskog razdoblja do pada Mletačke Republike), ur. Livijo Marjan. Zadar: Zadarska nadbiskupija: Sveučilište u Zadru, 2009: 277 – 291.
- Le Goff, Jacques. *Srednjovjekovna civilizacija zapadne Europe*. Beograd: Knjižarnica Zorana Stojanovića, 1974.
- Le Goff, Jacques. *Srednjovjekovni imaginarij*. Zagreb: Antibarbarus, 1993.
- Le Goff, Jacques. *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*. Prevela Gortana V. Popović, pogovor Igor Fisković. Zagreb: Golden marketing, 1998.
- Margetić, Lujo. „Iz povijesne problematike nekih hagiografskih vrela”, *Croatica Christiana Periodica* 40 (1997): 19 – 26

- Matijević Sokol, Mirjana. *Toma Arhiđakon i njegovo doba. Rano doba hrvatske povijesti*. Zagreb: Naklada Slap, 2002.
- Matijević Sokol, Mirjana. „Od kapitulara Gargana de Arscindisa do Percevalova statuta.” U: *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo. Povodom 700. obljetnice*. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog supa održanog od 24. do 25. rujna 2012. godine u Splitu. Ur. Željko Radić, Marko Trogrlić, Massimo Meccarelli, Ludwig Steindorff. Split: Književni krug Split: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu: Pravi fakultet Sveučilišta u Splitu, 2015: 99 – 111.
- Matijević Sokol, Mirjana. „O nekim stilskim, jezičnim i strukturnim osobitostima *Salonitanske povijesti* Tome Arhiđakona Splicićanina”. U: *Spalatumque dedit ortum*. Zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest filozofskog fakulteta u Splitu. Ur. Ivan Basić i Marko Rimac. Split: Filozofski fakultet u Splitu: Odsjek za povijest, 2014.
- Novak, Grga. *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, I. Split: Marjan tisak, 2004.
- Perić, Olga. „Opsada Zadra (1345–46) u dvije latinske verzije: zadarskoj i venecijanskoj”. *Živa antika*, 57, br.1/2 (2007): 53 – 63.
- Perić, Olga. „O autorstvu djela *Obsidio Iadrensis*”. U: *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve: zbornik radova sa znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije)*, sv.1 (Od ranokršćanskog razdoblja do pada Mletačke Republike), ur. Livijo Marjan. Zadar: Zadarska nadbiskupija: Sveučilište u Zadru, 2009: 291 – 297.
- Poljaković, Igor. *Opsade gradova u srednjem vijeku na hrvatskom povijesnom prostoru*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, 2013. (Mentor: prof. dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus)
- Poparić, Bare. *Pisma Ivana Lučića Troguranina*. *Starine HAZU*, 32 (1907), Zagreb: 1 – 91.
- Rački, Franjo. „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povijest srednjeg vijeka (*Dva ljetopisa o obsjednuću grada Zadra god. 1345.-46*)”. *Književnik* I, br. 1 (1864): 557 – 562.
- Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- Smalley, Berly. *Historians in the Middle Ages*. London: Thames & Hudson Ltd, 1974.
- Sot, Michel. *Gesta episcoporum, gesta abbatum. Typologie des sources du Moyen Age Occidental*. Turnhout: Brepols, 1981.
- Stipišić, Jakov. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. Zagreb: Školska knjiga, 1985.
- Stock, Brian. *Listening for the text: on the uses of the past*. Philadelphia: University of

Pennsylvania Press, 1990.

Svenbro, Jesper. „Archaisches und klassisches Griechenland; Die Erfindung des stillen Lesens” u: Roger Chartier, Guglielmo Cavallo. *Die Welt des Lesens / Von der Schriftrolle zum Bildschirm*. Frankfurt/Main/New York, Campus-Verl; Paris: Ed. de la Maison des Sciences de l'Homme, 1999.

Zlatar, Andrea. *Istinито, lažno, izmišljeno. Ogledi o fikcionalnosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1989.

Zlatar, Andrea. „Memoriale Pauli de Paulo patritii Jadrensis.” U: *Dani hrvatskog kazališta: građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, vol. 17., 1991: 237 – 243.

Zrno, Tomislav. *Narativni postupci u djelu Obsidio Iadrensis*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, 2017. (Mentor: izv. prof. dr. sc. Tamara Tvrčković)

Zumthor, Paul. „Document et monument. A propos des plus anciens textes de langue française”. *Revue des sciences humaines* 97 (1960): 5 – 19.

Žagar, Mateo. *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*. Zagreb: Matica hrvatska, 2007.

3. Rječnici i leksikoni

Bartal, Antal. *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri: Budapestini: Sumptibus societatis Frankliniae, 1901.

Blaise, Albert. *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*. Strasbourg: Le latin chrétien, 1954.

Du Cange, Charles du Fresne. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*. Paris: Billaine, 1678.

Forcellini, Egidio. *Totius Latinitatis Lexicon*. Padova, 1771.

Oxford Latin Dictionary. Ur. P. G. W. Glare Oxford: Clarendon Press, 1879.

Lexicon latinitatis mediae aevi Iugoslaviae. Ur. Marko Kostrenčić, Veljko Gortan, Zlatko Herkov. Zagreb: JAZU, 1960 – 1978.

Lewis, T. Charlton, Schort, Charles. *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1879.

Niermeyer, Jan Frederik. *Mediae latinitatis lexicon minus*. Leiden: Brill Academica Pub, 1964 – 1976.

Sella, Pietro. *Glossario latino – emiliano*. Roma: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1937.

Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: JAZU, 1971 – 1974.

Hrvatski biografski leksikon. Ur. Trpimir Macan (sv. 4), Zagreb: Leksikografski zavod
Miroslav Krleža, 1983.

Životopis autora s popisom objavljenih radova

Dolores Butić rođena je 22. veljače 1974. godine u Zadru. Nakon završene osnovne i srednje škole u Zadru, diplomirala je 1999. godine Grčki jezik i književnost i Latinski jezik i rimsku književnost na Filozofskom fakultetu u Zadru (danas Sveučilište u Zadru). Iste je godine upisala Poslijediplomski znanstveni studij iz jezikoslovlja na Sveučilištu u Zadru. Magistrirala je 2007. godine obranivši magistarski rad pod naslovom „Jezične i stilske osobitosti djela *Obsidio Iadrensis*”, koji je napisala u suradnji s mentoricom prof. dr. sc. Olgom Perić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), te stekla akademski stupanj magistra znanosti iz područja humanističkih znanosti, znanstveno polje filologija, grana klasična filologija. Iste je godine upisala Poslijediplomski doktorski studij medievistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Doktorsku disertaciju pod naslovom „Analiza djela *Obsidio Iadrensis* – od teksta do autora” napisala je u suradnji s mentoricom prof. dr. sc. Mirjanom Matijević Sokol (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu). Od 2001. do 2013. godine radila je na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli na Odsjeku za romansku i klasičnu filologiju Odjela za humanističke znanosti kao lektor za latinski i grčki jezik. Od 2013. godine radi na Sveučilištu u Zadru kao lektor za klasičnu filologiju u Centru za strane jezike. Od 2020. godine izvodi nastavu iz kolegija *Akademsko pisanje* na preddiplomskom dvopredmetnom studiju anglistike Sveučilišta u Zadru. Sudjelovala je s predavanjima na šest međunarodnih znanstvenih skupova. Od 2014. do 2018. godine član je Povjerenstva za osiguravanje i unaprjeđivanje kvalitete Centra za strane jezike Sveučilišta u Zadru, a od 2017. do 2020. koordinator za ispitne knjige u Centru za strane jezike. Član je Hrvatskog društva klasičnih filologa i Istarskog ogranka Društva hrvatskih književnika. Književne radove objavljuje u časopisu *Nova Istra*, čiji je suradnik.

Objavljeni radovi:

Znanstveni i stručni radovi:

„O leksiku djela *Obsidio Iadrensis*”, *Annales, Anali za istarske in mediteranske študije, Series Historia et Sociologia*, 22 (2012): 439 – 446 (izvorni znanstveni rad).

„Neke jezične i paleografske osobitosti djela Obsidio Iadrensis” u: *Jezik i um: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku održanog od 3. do 5. svibnja 2018. u Rijeci*, ur. Mihaela Matešić i Anastazija Vlastelić. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, 2019: 321 – 336 (pregledni rad).

„Natprirodno u djelu Obsidio Iadrensis”, u: *ZFD 7, zadarski filološki dani: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 22. i 23. rujna 2017. u Zadru i Biogradu na Moru*, ur. Rafaela Božić, Sandra Hađihalilović i Josip Lisac. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019: 155 – 173 (stručni rad).

Knjževni radovi:

„Ja, Cezar”, *Zarez, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja*, Zagreb, 28. veljače 2013., godište XV, broj 353; *Nova Istra, časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, godište XVIII, sv. 48, br. 3 – 4 (72); jesen – zima 2013, 85 – 86.

„Mit o gospođici Zizizi”, *Nova Istra, časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, godište XVIII, sv. 48, br. 3 – 4 (72); jesen – zima 2013, 80 – 81.

„Šah-mat poslije ponoći”, *Nova Istra, časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, godište XVIII, sv. 48, br. 3 – 4 (72); jesen – zima 2013, 82 – 83.

„Ne dirajte moje otkučaj!”, *Nova Istra, časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, godište XVIII, sv. 48, br. 3 – 4 (72); jesen – zima 2013, 83 – 85.

„Cijena umjetnika”, *Nova Istra, časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, godište XVIII, sv. 48, br. 3 – 4 (72); jesen – zima 2013, 87 – 88.

„Kraljevstvo za jednostavnost!”, *Nova Istra, časopis za književnost i društvene teme*, godište XVIII, sv. 48, br. 3 – 4 (72); jesen – zima 2013, 87 – 88.

„Zašto ste ubili genija?” *Nova Istra, časopis za književnost i društvene teme*, godište XXIII., sv. 59, br. 1; proljeće 2018, str. 95 – 97.